

OFENZIVA NA PROGO V BAŠKI GRABI

Ena izmed štirih prog na italijansko fronto

Zasluge IX. korpusa pri skupnih naporih za uničenje vojaškega stroja fašistične Nemčije niso le v tem, da je vzdržal na tako težavnem in v strateškem oziru za Nemce tako občutljivem področju ter da je v večjih ali manjših spopadih pobil nekaj tisoč Nemcev. Še večjega pomena za splošno zavezniško stvar je bilo dejstvo, da so enote IX. korpusa vezale nase več deset tisoč sovražnikovih vojakov, ki bi jih sicer nemško poveljstvo s pridom uporabilo na katerikoli drugi fronti.

Izrednega pomena za zahodne zaveznike in za njihovo fronto v Južni Italiji pa je bilo neprestano oviranje železniškega prometa na obeh progah, ki peljeta iz Avstrije skozi Slovenijo proti Italiji: Maribor—Ljubljana—Postojna—Trst in Jesenice—Bohinjska Bistrica—Gorica. Prva je doživela že več hudih naletov IV. operativne cone, VII. korpusa in IX. korpusa, na drugi pa so bili skoro vsako noč minerji vseh treh brigad XXXI. divizije in še odredne minersko-sabotažne skupine.

Z miniranjem proge je moč ustaviti promet za nekaj ur. To je sicer za sovražnika zelo nadležna zadeva, toda po popravilu proge lahko nadoknadi zastoj s pospešenim prometom. Povsem nekaj drugega pa je bilo, če je bila proga tako močno poškodovana, da je bil ves promet zaustavljen za več dni ali celo tednov. To pa je bilo moč storiti le z miniranjem večjih mostov, ki jih je sovražnik skrbno stražil in varoval z močno utrjenimi postojankami in bunkerji. Kaj takega so mogle storiti le brigade.

Zato je štab korpusa sklenil, da bo po progi udaril skoraj z vsemi svojimi silami in jo tako temeljito razdejal, da še dolgo ne bo spo-

sobna za uporabo. Pri napadu naj bi sodelovale vse tri brigade XXXI. divizije, tri brigade XXX. divizije, Tržaška brigada in Tolminski odred. Progo pa naj bi razrušili na kakih petnajst kilometrov dolgem odseku med Mostom na Soči in Podbrdom.

Na tem odseku so progo čuvale predvsem enote tako imenovanega »15. Bataglione Italiano Fortificazione Costiera«, ki je štel 500 do 600 mož in ki so jim poveljevali Nemci. Na sorazmerno kratkem odseku je sovražnik imel čez dvajset postojank in bunkerjev, med katerimi so bile močnejše posadke v Mostu na Soči (300 mož), v Kneži (100 mož), v Grahovem (209 mož), v Hudajužni (140 mož) in v Podbrdu (262 mož).

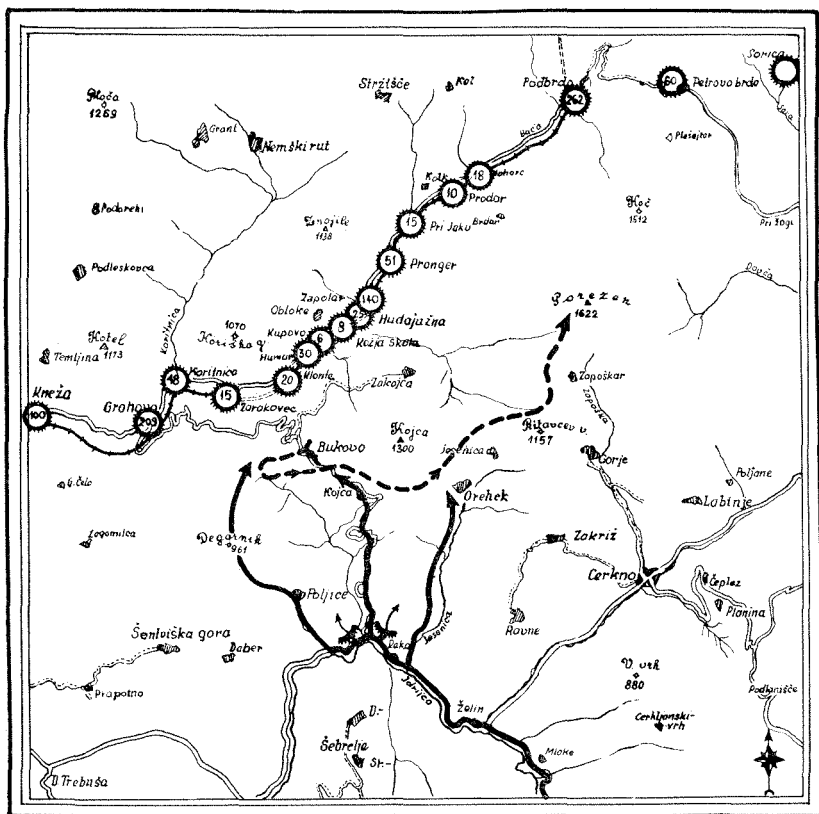
Sovražnikove intervencije je bilo treba pričakovati iz smeri Tolmina, Gorice, Idrije, Škofje Loke in Bohinjske Bistrice.

Pred napadom so med našimi in nekaterimi italijanskimi posadkami že potekala pogajanja o morebitni vdaji, toda dan pred napadom so Nemci izvršili zamenjavo vojaštva po Baški grapi.

Štab IX. korpusa je sklenil, naj bo težišče napada pri XXX. diviziji, ki jo je okrepil s Tržaško (italijansko) brigado in artilerijskim divizionom. Divizija naj bi napadla in uničila sovražnikove postojanke v Klavžah, Podmelcu in Kneži, hkrati pa zavarovala smer proti Tolminu, Mostu na Soči in Gorici.

Preizkušanje plastika

LEGENDA:

- SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA
- OBRAMBNI POLOŽAJI 3. BAT. VOJNOVE BRIGADE
- SMERI PRODIRANJA NEMŠKIH KOLON DNE 2. VII. 1944
- SMER UMIKA NAŠIH ENOT

Napad na progo v Baški grapi

Enote XXXI. divizije naj bi po načrtu štaba korpusa osvojile domobransko postojanko v Grahovem — kasneje so izbrali za napad Koritnico, ker se je izkazalo, da je Grahovo premočno utrjeno — in Mohorč. Zavarovati pa je morala tudi smeri proti Idriji, Bohinjski Bistrici in Podbrdu.

Baška grapa — kot že samo ime pove — je ozka soteska, po kateri teče reka Bača, s strmimi pobočji na obeh straneh. Dolina je

tako stisnjena, da je v njej komaj še dovolj prostora za reko, cesto in železniško progo, ki je speljana skozi številne manjše predore in čez mostove nad Bačo. V Podbrdu se proga dokončno izgublja v več kilometrov dolgem predoru pod Črno prstjo in se prikaže na dan šele v Bohinjski Bistrici. Med Grahovim in Podbrdom sta le dve večji naselji: Koritnica in Hudajužna.

Postojankam in bunkerjem se je bilo moč približati le ponoči. Zemljišče ni bilo preveč primerno za napad, ker je ozka dolina ovirala razvoj večjih sil. Razen tega pa so bile okrog bunkerjev in postojank še žične ovire in mine. Naloga naših enot zares ni bila lahka.

Prvega dne: razočaranje

Čeprav je štab korpusa glavno pozornost posvetil odseku, kjer naj bi napadala XXX. divizija, se je štab XXXI. divizije z vso resnostjo lotil priprav na to pomembno akcijo. Po bataljonih so osnovali posebne protioklopne vode, izmed katerih je imel vsak tri protitankovske puške, štiri mitraljeze in štiri bombaše. Te enote naj bi odigrale glavno vlogo pri likvidaciji bunkerjev.

Vsaka brigada je prejela točno določeno nalogo, ki naj bi jo v teh dneh opravila:

Gradnikova brigada bi napadala na levem krilu divizijskega razporeda. Z enim bataljonom bi blokirala Grahovo, z drugim pa Hudajužno, medtem ko bi s tretjim bataljonom z vso ostrostjo napadla postojanko v Koritnici in jo osvojila, nato pa čistila progo proti Hudajužni in pognala v zrak vse mostove na tem odseku.

Vojkova brigada je imela podobno nalogo v sredini divizijskega razporeda. Uničila naj bi sovražnikove bunkerje med Hudajužno in Mohorcem, nato pa razdejala progo. Razen tega naj bi z enim bataljonom zavarovala napad na Baško grapo pred morebitnim sovražnikovim vmešavanjem iz Idrije.

Prešernova brigada po načrtu štaba divizije ne bi imela toliko opravila na progi — uničevala bi jo le na odseku med Mohorcem in Podbrdom — pač pa bi morala blokirati sovražnikovo postojanko v Podbrdu in preprečiti sovražnikovo intervencijo iz Selške doline in Bohinjske Bistrice.

Tako so 28. junija zvečer bataljoni krenili na pot v Baško grapo. Še pred njihovim odhodom pa so se pripetile nepredvidene stvari. Vojkova brigada je odšla v dolino z enim samim bataljonom, ker so njen 3. bataljon v zadnjem hipu zadržali spričo vesti —

Prispela je nova pošiljka protitankovskih pušk. (Z desne v levo: namestnik komandanta korpusa Peter Stante, politkomisar korpusa Janez Hribar, načelnik štaba Albert Jakopič-Kajtimir, načelnik Glavnega štaba Dušan Kveder-Tomaž in načelnik operativnega oddelka štaba IX. korpusa Danilo Šorovič; ob protitankovski puški leži komandant korpusa Lado Ambrožič-Novljan)

kasneje se je pokazalo, da niso točne — da Nemci prodirajo čez Cerkljanski vrh proti Cerknemu. Bataljon je zato zasedel položaje nad Cerknim in Labinjami. Naslednjega dne so ga poslali nad Reko, kjer je prevzel položaje od 2. bataljona, ta pa je odšel v Baško grapo in se pridružil drugim enotam divizije.

Ropotanje v Baški grapi se je pričelo ob pol devetih zvečer in je trajalo nepretrgoma štiri dni in pet noči. Začetek tega napada pa ni obetal nič dobrega, kajti noč je bila temna, borci pa se na popolnoma neznanem terenu dolgo niso znašli.

Prvi bataljon Vojkove brigade se je skrivoma približal italijanski postojanki pri Mohorcu, ki jo je čuvalo pet trdno zgrajenih bunkerjev. Mohorc je bil za nemško obrambo proge izrednega pomena, saj je od te postojanke bila odvisna usoda štirikolonskega kamnitega mostu, ki naj bi ga posadka pri Mohorcu obvarovala pred uničenjem. Italijanska posadka se je krčevito upirala in vsi napadi 1. bataljona so bili zaman.

Ko se je pričelo daniti, se je bataljon moral premakniti na više ležeče položaje, od koder je čez dan obstreljeval sovražnikovo postojanko in manjšo nemško kolono — štela je 40 do 50 mož — ki je prodrla skozi blokado Prešernove brigade pred Podbrdom.

Prvo noč in prvi dan napada tudi Gradnikova brigada ni imela več sreče. Njen 2. bataljon je 28. junija zvečer prekoračil progo in reko ter zasedel položaje nad Koritnico, ki leži na nasprotni strani Bače v strmem pobočju Koriške gore (k. 1070). Komaj kilometer daleč po cesti pa je bila že druga sovražnikova postojanka — Grahovo.

Bataljon je pričel napadati postojanko ob pol štirih zjutraj. Njegovi mitraljezi in minometalec so napravili Italijanom v Koritnici precej škode, še več pa strahu. Tako so borci med neprestanim obstreljevanjem čedalje tesneje stiskali obroč okrog postojanke sredi vasi. Pričakovanega uspeha pa le ni bilo. Italijani so namreč zažgali hišo zraven postojanke in tako umetno osvetlili vso bližnjo in daljnjo okolico. Razen tega pa je napadenim Italijanom prišla pomoč iz Grahovega in naši so se morali že podnevi in po čistini pod sila neugodnimi razmerami umikati na višje položaje na pobočjih Koriške gore. Zato sta oba bataljona — pred Grahovim in pri Koritnici — imela precej hude izgube: pet mrtvih in deset ranjenih.

Nemci in domobranci so čez dan dvakrat poskušali prodreti iz Grahovega proti Koritnici, toda naši mitraljezi s Koriške gore so jih vselej s hudimi izgubami vrgli nazaj. Poročajo, da so Nemci tega dne imeli na teh položajih dvajset mrtvih in dvanajst ranjenih.

Opoldne pa je po progi pripeljal celo oklopni vlak in obstreljeval naše položaje.

Prešernova brigada je 28. junija zvečer zasedla položaje pred Podbrdom, njeni minerci pa so vrgli v zrak mostove in škarpe na cesti med Petrovim brdom in Železniki.

XXX. divizija prvo noč napada tudi ni dosegla pričakovanega uspeha. Glavno vlogo bi morala odigrati XIX. SNOB »Srečka Kosovela«, ki je ob podpori artilerije napadala postojanko v Klavžah. Njene enote so sicer zasedle in uničile bunker pred postojanko, vendar so ga morale kmalu zatem spet izprazniti spricho hudega ognja iz sosednje postojanke v Kneži.

Precej zmede med borci Kosovelove brigade je povzročil prodor nemške kolone iz Mosta na Soči, kar je pomenilo, da XVIII. SNOUB »Bazoviška« ni dovolj učinkovito zaprla te smeri. XVII. SNOB »Simona Gregorčiča« je tega dne bila v zasedi med Ljubinjem in Tolminom in ni imela nobenih borb.

Drugega dne se je sprožilo ...

Prvi bataljon Vojkove brigade je naslednjo noč — 29/30. junija — nadaljeval z napadi na Mohorc. Položaje okrog postojanke je zasedel že v večernih urah in borci, ki so si čez dan lahko temeljito ogledali zemljišče pred postojanko, so jo tokrat napadali uspešneje kot pa prejšnjo noč. Na padec Mohorca pa je bilo treba navzlic temu čakati do zore, ko so borci še poslednjič jurišali na postojanko in jo dokončno osvojili. Plastična mina, ki jo je miner med jurišem vrgel v stavbo, je napravila svoje: postojanko je pošteno razmajala, več Italijanov pobila, nekaj pa se jih je rešilo z begom skozi predor Pranger, kjer je sovražnik prav tako imel močan bunker. V postojanki Mohorc so vojkovci našli pet trupel, enega Italijana so pa ujeli. Zaplenili so lahki minometalec, dva težka in dva lahka mitraljeza, tri puške in dve pištoli.

Nato je 1. bataljon napadel še postojanko pri Bregarju. Sovražnik pa napada ni vzdržal, temveč jo je hitro pobrisal. Tako so borci 1. bataljona lahko mirno rušili progo. Hkrati s tem so s 140 kilogrami razstreliva zaminirali srednji lok kamnitega mostu ter ga pognali v zrak. Kaže pa, da miniranja niso izvedli dobro, saj se lok ni porušil, temveč le dodobra razmajal. Zato so nekaj dni kasneje minerji Prešernove brigade še enkrat prišli na progo in dokončali posel.

Ko je vse to opravil, se je 1. bataljon spet umaknil na položaje nad progo in odtod — kot prvi dan — obstreljeval sovražnika, ki je iz Podbrda rinil proti Hudajužni.

Tega dne — 30. junija — je v borbah sodeloval tudi 2. bataljon Vojkove brigade. Že ponoči je prispel čez progo pred Koritnico, kjer je zamenjal 2. bataljon Gradnikove brigade, ki prvi dan napada ni mogel uničiti italijanske posadke v Koritnici.

Danilo se je že, ko so borci Vojkove brigade z novih položajev razpršili sovražnikovo patruljo, ki je prodirala ob progi in ugotavljala njeno stanje. Nato so se lotili še Koritnice. Tedaj pa je z Grahovega pripeljal tank ter pričel s topičem in mitraljezom obstreljevati napadajoče vojkovce. Naši so sicer tank prepodili, toda takoj nato so imeli opravka z močnejšo sovražnikovo kolono, ki je prodirala vzdolž proge.

Medtem pa so sovražnikovi tankisti odkrili naše položaje na pobočjih Koriške gore in jih pričeli obstreljevati s svojim topičem, pridružili pa so se mu še minometalci z Grahovega, od koder sta se kmalu oglasili še dve blindi. Tako je minil dan, ne da bi 2. bata-

ljon Vojkove brigade mogel izvršiti nalogo, zaradi katere so ga poslali čez progo.¹

Gradnikova brigada tudi drugo noč napada na Baško grapo ni dosegla kakih večjih uspehov, razen da je njena inženirska četa porušila progo na 86 krajih.

Pač pa je tega dne odločneje posegla v borbo Prešernova brigada. Njen 1. bataljon je na več krajih porušil progo, uničil pa je tudi dva sovražnikova bunkerja s posadkami vred.²

¹ Nad Koritnico je padel tudi Milan Mrak, doma iz Jesenice na Cerkljanskem. Ko je prišel spomladi 1944 v Vojkovo brigado, je imel komaj šestnajst let. Takoj je hotel imeti mitraljez, čeprav je bil prešibak, da bi ga prenašal. Bil pa je vztrajen in ga je zares dobil. Bil je zelo hraber fant in njegov mitraljez je podrl marsikaterega sovražnikovega vojaka. Na Jelovici se je uspešno izmikal sovražnikovim minam, nad Koritnico pa je mina udarila prav pred njegov mitraljez in njen drobec mu je prebil lobanjo. Ko so tovariši prišli do njega, je še vedno — čeprav mrtev — oklepaj svoj mitraljez.

² Miha Klinar: Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 58).

Kozja skala v Baški grapi

Nemci so tega dne le ugotovili, da ne gre za običajne napade minerskih skupin na progo, temveč da je to akcija večjega obsega, in so zato odločneje posredovali: »Za zaščito tunela pri Podbrdu sta poslani dve četi SS policijskega polka ‚Todt‘ in policijska gorska lovska četa Alpenland.«³

Enote XXX. divizije so še naprej napadale Knežo, vendar zaman. Naši topovi so na postojanko najprej izstrelili kakih 100 granat, nato pa so kosovelovci nanjo jurišali, toda njihov napad je bil odbit. Malo pred polnočjo so iz Mosta na Soči prodrli še nemški tanki. Naši so jih zaustavili in celo poškodovali enega izmed njih. Drugi so se nato umaknili. Tudi iz Tolmina je sovražnik nekajkrat izpadel, vendar je vselej doživel neuspeh.

Ko je štab korpusa ugotovil, da XXX. diviziji ne kaže na uspeh, je svoj načrt prilagodil stvarnim razmeram: XXXI. divizija naj nadaljuje z napadi, enote XXX. divizije pa naj jo varujejo pred sovražnikovimi vdori iz smeri Tolmina in Mosta na Soči.

Tretjega dne: nepričakovani uspehi

Prvi bataljcn Vojkove brigade — ko da ni poznal utrujenosti — je bil tretji dan napada spet na progi. Tega dne — 1. julija — se je zvečer lotil bunkerja v Prangerju. Borci so se že tako izurili v osvajanju postojank, da jim ta ni povzročila nobenih večjih težav. Kmalu je bila postojanka v naših rokah, notri pa je ostalo šest razmesarjenih Italijanov, ki jih je raznesla plastična mina. V neposredni bližini je bil most, ki so ga minerji takoj po osvojitvi postojanke vrgli v zrak, razen tega pa še progo na petnajstih krajih.

Junaki tretjega dneva ofenzive na Baško grapo so postali borci 2. bataljona Gradnikove brigade, ki so ponoči med 30. junijem in 1. julijem spet prišli čez progo in obnovili napade na Koritnico, medtem ko se je 2. bataljon Vojkove brigade premaknil v levo in jih varoval pred sovražnikovim vmešavanjem iz grahovske postojanke.

Italijani so se silovito upirali. Posebno glasen je bil njihov brzostrelni top, pomagali pa so mu tudi težki minometalci iz Grahovega. Navzlic temu pa je postajal položaj obkoljenih Italijanov čedalje težavnejši in koritniška posadka je videla edini izhod v pogajanjih. Ko pa po enourni prekinitvi ognja niso hoteli privoliti

³ Poročilo višjega SS in policijskega komandanta pri XVIII. vojaškem področju z dne 1. julija 1944.

Skupina borcev 2. bataljona Gradnikove brigade. (V sredini sedi komandant bataljona Ibro Ibraimović)

v vdajo, je komandant 2. bataljona Ibro Ibraimović, Makedonec po rodu, ukazal juriš. Domobranci v Grahovem so slutili, da se njihovim italijanskim zaveznikom pišejo zadnje ure in so jim hoteli pomagati z besnim nabijanjem iz vsega svojega orožja.

Prvi juriš je bil odbit. Enako je bilo tudi z drugim. Tedaj je sovražnikov mitraljezni rafal pokosil Anico Mozetič iz Renč, ki se je prostovoljno javila za bombaša. Komandir Lazar je šel v najhujšem ognju ponjo, toda Anica je bila že mrtva.

Še tretjič so se zagnali gradnikovci v napad. To je bila njihova zadnja priložnost, kajti že se je svitalo. Drago Novak, doma s Temenice na Krasu — kasneje je padel v borbi za Črni vrh nad Idrijo — je pod zaščito naših mitraljezov privlekel do zidov postojanke eksploziv in ga vžgal. Takoj nato ko je zadnela eksplozija, je skupno z minerjem Brunom Uršičem in Ladom Besednjakom ter še z drugimi borci vdrl v postojanko in prisilil preplašene Italijane k vdaji.

Bilo pa je treba pohiteti, kajti iz Grahovega sta se bližali kar dve sovražnikovi koloni. Trideset Italijanov, ki so jih našli v postojanki, so odpeljali onstran proge, hkrati pa pobrali orožje, ki ga ni

bilo malo: brzostrelni top, težki minometalec, pet puškomitraljezov, dve pištoli, trideset pušk in še obilo vojaškega materiala.

Tako se je končala trodnevna borba za Koritnico, v kateri sta sodelovala 2. bataljon Gradnikove brigade in 2. bataljon Vojkove brigade. Izgube naših so bile hude: samo zadnjo noč je 2. bataljon Gradnikove brigade imel sedem mrtvih in osem ranjenih. Italijani pa so razen 30 ujetih imeli enega mrtvega in dvanajst ranjenih.

Medtem ko se je 2. bataljon boril pri Koritnici, je 1. bataljon Gradnikove brigade blokiral sovražnikovo posadko v Hudajužni, 3. bataljon pa je brez posebnega uspeha napadal bunkerje na progi pred Koritnico. Sovražnik je namreč imel onstran Bače strojnico tako postavljeno, da naši niso mogli čez in so morali napadati bunkerje le z ene strani. V teh napadih je 3. bataljon izgubil tri borce.

Tudi podnevi so se borbe nadaljevale z nezmanjšano srditostjo. Najhujše borbe so divjale okrog Hudajužne. Prvi bataljon Gradnikove brigade je italijansko posadko že tako stisnil, da so Italijani v trenutku obupa razobesili belo zastavo kot znak vdaje. Toda prav tedaj — okrog desetih dopoldne — je iz smeri Podbrda prodirala kakih 250 do 300 mož močna nemška kolona, ki se je najprej prebila mimo položajev Prešernove brigade, nato pa še vzdolž 1. bataljona Vojkove brigade. Med potjo je imela hude izgube — tega dne so iz Podbrda prepeljali v Bohinjsko Bistrico dva vagona nemških mrličev in 32 ranjencev — vendar je prispela prav do Hudajužne. Ko so Italijani v tej postojanki videli, da prihaja pomoč, so takoj sneli belo zastavo.

Gradnikovci so se nato razen Italijanov lotili še Nemcev. Tri ure so jih napadali in jih naposled prisilili, da so se umaknili nazaj proti Podbrdu. V tej borbi pa je padel komandant 1. bataljona Gojko Knežević. Ko je z angleškim mitraljezom kleče streljal po napadajočih Nemcih, ga je v čelo zadela krogla iz sovražnikovega protiletalskega mitraljeza.

Skoraj istočasno pa je obnovil napade tudi sovražnik z nasprotno smeri — iz Grahovega. Čeprav je prodiral v spremstvu tanka, ga je 2. bataljon Vojkove brigade povsem onemogočil. Naši borci so ubili sovražnikovega tankista, njegovega spremljevalca — domobranskega oficirja pa hudo ranili. Tudi sovražnikovi pehoti se ni godilo dosti bolje: ko so izgubili kakih deset mož, so se Nemci in domobranci v neredu umaknili nazaj v Grahovo.

Inženirci Gradnikove brigade, ki so ponoči imeli precej uspeha — porušili so most, progo pa minirali na 24 krajih — so podnevi izgubili tri minerje. Ko so postavljali mine med Grahovim in Bukovim, da bi tako preprečili prodor sovražnikovih tankov v naše zaledje, so jih

iz Grahovega opazili in jih pričeli obstreljevati z brzostrelnim topom in težkimi minometalci.

Enote XXX. divizije so se tega dne premaknile na sektor Ponikve z glavnim ciljem, da s te strani zavarujejo XXXI. divizijo, ki se v svojem velikem zaletu ni dala več zaustaviti, pred morebitnim presenečenjem.

Četrtega dne: Bataljon »Heine« je prispel, toda prepozno ...

Tako je napočila četrta noč neprestanih borb v Baški grapi. XXXI. divizija je še nadalje čistila progo med Podbrdom in Grahovim. Odpor italijanskih posadk v bunkerjih, ki so še ostali, je bil čedalje šibkejši. Dogajalo se je, da so se Italijani čutili varnejše na prostem in v predorih ko pa v bunkerjih, kjer so vsak hip pričakovali, kdaj jih bodo bombaši in plastikaši vrgli v zrak. Zato pa se iz predorov niso nikakor dali pregnati. Naši tega niti niso preveč poizkušali: zanje je bilo važno, da pridejo do mostov in jih minirajo.

V tej noči so padli še zadnji sovražnikovi bunkerji in bili minirani tudi zadnji mostovi na odseku Grahovo—Podbrdo. Tudi 2. bataljon Vojkove brigade je med drugim porušil bunker med Zarakovcem in Klontami ter miniral most zraven njega.

Le v Hudajužni, kamor so čez dan vdrli in tam tudi ostali trije tanki, se je posadka še upirala napadom 3. bataljona Gradnikove brigade iz smeri Grahovega in 2. bataljona Vojkove brigade iz nasprotni strani. Naši so vdrli v postojanko ob mostu, ki jo je sovražnik zapustil in se umaknil v gozd, ter zaplenili med drugim tudi brzostrelko.

Nemška obramba železniške proge je tako bila že na psu. Sicer pa ni bilo kaj braniti. Proga je bila dokončno uničena in onespobljena za vsak promet. Težko pa je razumeti, kako da so se Nemci šele četrtega dne odločili na močnejšo intervencijo s ciljem, da rešijo, kar se sploh še da rešiti v Baški grapi. Njihove intervencije, ki so jih iz Tolmina, Mosta na Soči in Podbrda poizkušali drugega in tretjega dne napada, so bile tako šibke, da dejansko naših enot niso dosti ovirale pri izvrševanju glavnih nalog.

Četrtega dne — 2. julija — so Nemci pripravili koordinirano akcijo iz treh smeri — iz Podbrda proti Hudajužni, iz Mosta na Soči čez Šentviško goro proti Bukovemu ter iz Idrije čez Želin in Reko proti Bukovemu.

O intervenciji iz smeri Podbrda poročajo Nemci takole: »Porušen je železniški most južno od Hudajužne. Sovražnik je uničil po-

stojanko Podmelec. Južno od Podbrda so močne sovražnikove sile vzdolž proge. Vzhodna pobočja so močno zasedena. Naše enote so 2. julija pod neprestano borbo prodrle do Oblok. Zvečer so se pod neprestano borbo vrnile v Podbrdo. Okrog 19.00 sta prispeli dve četi polka »Brandenburg« v Podbrdo in bili obstreljevani z minometalci. Naše izgube: padel 1 kapetan in 1 policist, 14 ranjenih.«¹

Še hujše borbe so bile na nasprotni strani, na Šentviški planoti. Tam so enote XXX. divizije ves dan odbijale napade kakih 1500 sovražnikovih vojakov, ki so se skušali čez Ponikve in Šentviško goro prebiti na Bukovo ter tako priti za hrbet enotam XXXI. divizije, ki so se še vedno zadrževale v Baški grapi.

Tega dne je stopil v akcijo tudi stari nasprotnik XXXI. divizije, bataljon »Heine« iz Idrije. Iz postojanke je krenil 2. julija ob dveh popoldne. Na poti do Želina ni imel nobenih ovir. Ko pa je prispel do Reke, kjer se odcepi cesta proti Bukovem, ga je poskušal zaustaviti 3. bataljon Vojkove brigade. To pa se mu ni posrečilo, kajti Nemcev je bilo zanj preveč. Medtem ko je bataljon imel na položajih največ sto borcev, je bilo Nemcev 432 in še 18 prostovoljcev — verjetno slovenskih domobrancev. Razen tega pa so bili Nemci tudi odlično oboroženi, saj so imeli s seboj kar 4 težke mitraljeze, 21 puškomitraljezov in 63 brzostrelk.²

Ko so Nemci zlomili odpor 3. bataljona na črti Želin—Reka, so proti Baški grapi prodirali v treh smereh: 4. četa bataljona »Heine« po cesti Reka-Bukovo, 2. četa na desnem krilu proti Kojci in Huda-južni, 3. četa pa na levem krilu čez Poljice in Šentviško planoto proti Kneži.

Vojkovci so z manevrsko obrambo Nemce toliko zadržali, da so nad Baško grapo prispeli šele v večernih urah, razen tega pa so imeli še hude izgube: po naših obveščevalnih podatkih naj bi bilo v teh borbah 34 Nemcev mrtvih, medtem ko so vojkovci imeli štiri padle in enega ranjenega.

Štabu divizije je bilo takoj jasno, kakšna nevarnost grozi nje-govim enotam. Zato je nemudoma odpoklical vse bataljone, ki so se še zadrževali v Baški grapi. Brž ko sta prispela 1. in 2. bataljon Gradnikove brigade, je prvega poslal na Kojco, od koder naj bi varoval umik še drugih bataljonov iz Baške grape, medtem ko je bil 2. bataljon Gradnikove brigade določen za predhodnico glavne kolone, ki bi se umaknila proti Šentviški gori.

¹ Poročilo višjega SS in policijskega komandanta v XVIII. vojaškem področju z dne 2. julija 1944.

² Poročilo bataljona »Heine« 139. rezervnega gorskega lovskega polka z dne 6. julija 1944.

Štab divizije je namreč sklenil, naj bi se enote s sektorja Gra-hovo—Hudajužna umaknile proti Čepovanu, vse druge pa na Martinj vrh na Gorenjskem. V koloni, ki se je že pričela pod varstvom 2. bataljona Gradnikove brigade pomikati z Bukovega proti Šentviški gori in Čepovanu, je bilo le malo pravih borcev: tu je bil štab korpusa s svojimi odseki, štab divizije, štaba Gradnikove in Vojkove brigade, pratež bataljonov, ki se še niso vrnili iz grape, skratka dosti ljudi, toda s skromno udarno močjo.

Komaj se je kolona pričela pomikati iz Bukovega, jo je že napadla 4. četa bataljona »Heine«. Kolona je takoj nato spremenila smer, se obrnila in krenila proti Cerknemu, toda med potjo jo je prestregla 2. četa bataljona »Heine«.

Naši zaščitni oddelki so — sodeč po nemških poročilih — že v mraku tri ure in pol zadrževali nemške enote in to je zadostovalo, da se je glavnina naše kolone v redu umaknila. Bataljon »Heine« je še v nočnih urah vzpostavil stik z enoto »Brandenburg« (verjetno je medtem prodrla iz Podbrda) ter s 136. polkom in četo Kefer, ki sta — kot vse kaže — prodrla čez Šentviško planoto na Bukovo.³

Tako so Nemci imeli že v zgodnjih nočnih urah vzhodni rob Baške grape trdno v svojih rokah. Toda v Baški grapi je okrog Hudajužne še vedno pokalo. Kako je le bilo to mogoče?

Hudajužno je z vzhodne strani v smislu ukaza, ki ga je prejel še podnevi, napadal 2. bataljon Vojkove brigade, pri katerem je bil tudi komandant brigade Stanko Petelin-Vojko. Kurir, ki so ga že zvečer poslali iz štaba z ukazom za takojšnji umik iz grape, je med potjo zašel in je prispel v štab bataljona tik pred zoro. Tako se je zgodilo, da je bataljon vso noč z največjo verno napadal italijansko postojanko, čeprav borci niso mogli razumeti, zakaj je na drugih odsekih bojišča nenadoma postalo vse tiho.

Na srečo se je vse dobro končalo. Komandant brigade je z manjšo udarno skupino pohitel proti Zakojci. Tik na robu grape pa je že bila nemška zaseda. Naša skupina jo je z odločnim jurišem pregnala in omogočila bataljonu, da se je rešil iz sila nevarnega položaja. Nato je bataljon krenil na Ritavčev vrh, kjer je zasedel položaje in čakal na Nemce.

Čeprav je bataljon »Heine« precej nepričakovano vdrl na Bukovo in Zakojco, naše enote ne bi pretrpele večjih izgub, če ne bi bile nekatere skupine zapustile glavno kolono, ki se je umaknila na Porezen in tam vzpostavila stik s Prešernovo brigado, in šle svojo pot. Tako pa so se nekateri posamezniki, predvsem iz odsekov štaba

³ Poročilo bataljona »Heine« 139. rezervnega gorskega lovskega polka z dne 6. julija 1944.

Vojkove brigade, umaknili na vrh Kojce, kjer so jih Nemci naslednjega dne — 3. julija — zjutraj napadli in razpršili. V zmedi, ki je pri tem nastala, so po nekaterih podatkih padli trije borci, medtem ko drugi menijo, da je bilo število žrtev precej večje.

Tega in naslednjega dne se Nemci niso spuščali v kake daljše pohode z Bukovega in Zakojce. Le njihova patrulja, ki je šela kakih 100 mož, se je 4. julija spopadla na črti Zapoškar—Ritavčev vrh z 2. bataljonom Vojkove brigade. V tej borbi so se morali Nemci, ki so imeli štiri mrtve, izgubili pa so tudi napadalno pištolo, hitro umakniti proti Zakojci, da ne bi pretrpeli še hujših izgub.

Bataljon »Heine« se je v popoldanskih urah vrnil z Bukovega po isti poti, po kateri je tudi tja prišel. Prenočil je v Šebreljah, naslednjega dne — 5. julija — pa je prispel v Idrijo.

Epilog

XXXI. divizija je dosegla v Baški grapi precej večji uspeh, kot so prvotno od nje pričakovali, saj je popolnoma uničila železniško progo med Grahovim in Podbrdom. Na tem odseku je minirala 7 železniških mostov, progo prekinila na 149 krajih, osvojila 5 postojank, uničila 10 bunkerjev, poškodovala 2 tanka, 2 oklopna avtomobila, 2 lokomotivi in 1 osebni avtomobil, zaplenila pa 1 top, 1 težki minometalec, 2 lahka minometalca, 5 težkih mitraljezov, 11 puškomitraljezov, 2 brzostrelki, 4 pištole, 59 pušk in večje količine municije in najrazličnejšega vojaškega materiala. Sovražnik je v vseh teh borbah imel — sodeč po naših poročilih — 222 mrtvih, 99 ranjenih in 32 ujetih vojakov. Divizija pa je v teh dneh imela 25 padlih in 37 ranjenih borcev.

Najzaslužnejša za uspeh, ki ga je dosegla XXXI. divizija v Baški grapi, sta vsekakor 2. bataljon Gradnikove brigade s komandantom Ibrom Ibraimovićem na čelu in 1. bataljona Vojkove brigade s komandantom Ferdom Tolarjem-Mirkom na čelu. Štab XXXI. divizije je v posebnem dnevnem povelju izrekel obema bataljonomu priznanje in pohvalo — prvemu za osvojitve Koritnice, drugemu pa za uničenje postojanke pri Mohorcu. Štab korpusa pa je v znak posebnega priznanja podaril borcem 2. bataljona Gradnikove brigade nove puške in strojnice angleškega izvora, kar je v bataljonu vzbudilo veliko veselje in navdušenje.

Velike zasluge za dosežene uspehe so imeli tudi minerji, ki so dostikrat pod hudim sovražnikovim ognjem polagali mine na mostove in jih poganjali v zrak. Ko so kasneje ocenjevali delo minerjev, so

ugotovili, da minerji dobro poznajo tehnično stran svojega opravila — pripravo min, povezavo z detonatorji itd. — da pa slabo poznajo statiko, t. j. kam položiti mino, da bi imela največji učinek.

Naše enote so za rušenje objektov v Baški grapi porabile veliko razstreliva. Tako npr. je šlo za rušenje kamnitega mostu med Hudajužno in Koritnico 120 kg, za železniški most med Oblokami in Hudajužno pa kar 250 kg eksploziva. V mesecu, ko je XXXI. divizija napadala Baško grapo, so njene enote med 16. junijem in 13. julijem v 41 minersko-sabotažnih akcijah porabile kar 2186 kg eksploziva. Odveč je poudarjati, da ga je največ zahtevala prav Baška grapa.

V kasnejših dneh so se posamezne naše enote še večkrat vrnile v Baško grapo in uničile še tisto, česar v teh štirih dneh niso utegnile storiti. Omenili smo že, da so minerji Prešernove brigade šli naknadno popravljat delo Vojkove brigade na mostu pri Mohorcu.

Vojkova brigada se je prvič vrnila v grapo 11. julija ponoči, ko je 1. bataljon uničil postojanko pri Panterju nad Hudajužno, 2. bataljon bunker med Hudajužno in Panterjem, udarni vod pa je s plastikom likvidiral postojanko Zapolje.

Dva dni kasneje so bili vojkovci spet v Baški grapi: 1. bataljon je zaminiral hotel v Hudajužni, 3. bataljon pa je napadel Klonte, vendar brez uspeha, ker je prišel v navskrižen ogenj.

Nazadnje se je še XVIII. SNOUB »Bazoviška« spustila v Baško grapo in je 18. julija ponoči presenetila posadko pri Lušinu ter pri tem zajela 22 Italijanov, zaplenila precej orožja in minirala 30 metrov dolg železniški most.

S tako uspešno ofenzivo na progo so naše enote povzročile sovražniku neocenljivo škodo. Železniška proga Jesenice—Bohinjska Bistrica—Podbrdo—Gorica je bila pet mesecev neuporabna za promet, a tudi kasneje je bila njena uporabljivost precej zmanjšana spriči zasilnih mostov, ki niso dopuščali večjih obremenitev in hitrosti vlakov, prav tako pa tudi naše minersko-sabotažne skupine niso prenehale s svojo aktivnostjo.

Zahvala generala Wilsona

Takratni načelnik Glavnega štaba Dušan Kveder je takole ocenjeval pomen teh borb in doseženih uspehov: »Štiridnevna ofenziva enot IX. korpusa na odseku železniške proge Sv. Lucija¹—Podbrdo spada brez dvoma med najpomembnejše uspehe, kar jih beleži naša vojska. Bilo je sedaj prvikrat, da je naša vojska držala ves odsek

¹ Sedaj Most na Soči.

proge štiri dni v svojih rokah, odbijajoč vsakodnevne srdite nemške intervencije z vseh strani, katerih kolone so bile močne 200 do 400 mož. Uničeni so bili vsi železniški objekti od Grahovega do Podbrda, razen postaje Hudajužna. Naše enote so morale streti odpor sovražnikovih postojank in bunkerjev, ki so bili nanizani vsakih par sto metrov ob progi. Te posadke so bile sestavljene od zagrizenih elementov, ki se prostovoljno niso hoteli predati. To so vse okoliščine, ki dovoljujejo označiti te operacije kot doslej največje na železniško progo.«²

Zanimiva je tudi izjava člana angleške vojaške delegacije podpolkovnika Moora: »Morda se mnogi niti ne zavedajo, kako veliko pomoč nudite zavezniškim operacijam s tem, da ste uničili tako važno prometno žilo, kot je železniška proga, ki veže Italijo z Nemčijo prek Baške doline. Že ako bi prekinili promet za tri dni, bi bilo to velikega pomena. Ko so npr. vaši borci razrušili Šampetov most, so v Ljubljani zaman čakali vlaki, polni nemških vojakov, na odhod. Načrt nemške komande, da bi o pravem času okrepila kak važen sektor v Italiji, je propadel. Naše sile so lahko izvedle predvidene operacije, ne da bi jih motile sovražnikove okrepitve.«³

² »Partizanski dnevnik«, 18. julija 1944.

³ Ravno tam.

Obisk načelnika Glavnega štaba Dušana Kvedra-Tomaža

Podpolkovnik Moore ni niti najmanj pretiraval, ko je govoril o pomenu uničevanja železniških prog pri skupnih naporih za uničenje fašistične Nemčije. O tem nam priča tudi zahvala, ki jo je v zvezi s temi akcijami poslal maršalu Titu general Wilson, poveljnik zavezniških ekspedicijskih sil na Bližnjem vzhodu:

»Z občudovanjem sem zvedel poslednje uspehe, ki so jih dosegle vaše enote in tako v mnogem pripomogle k operacijam zaveznikov v Italiji in Franciji. TI USPEHI, POSEBNO ONI V SLOVENIJI, SO BILI VELIKE VAŽNOSTI, KER SO USTAVILI DELOVANJE ŽIVLJENJSKO VAŽNIH SOVRAŽNIKOVIH ŽIL. PROSIM, SPREJMITE IN IZROČITE ENOTAM, KI SO POD VAŠIM VODSTVOM, NAJTOPLEJŠO ZAHVALO IN PRIZNANJE.«⁴

⁴ »Partizanski dnevnik«, 18. julija 1944.

**DOMOBRANSKE
POSTOJANKE
PADAJO****Prešernova brigada — na Jesenicah**

Prešernova brigada se je kmalu po končanih borbah v Baški grapi premaknila čez Selško Soro in Jelovico proti Jesenicam. V načrtu je imela novo akcijo. Prešernovci so prvotno nameravali napasti jeseniško železarno in jo razdejati. Po treznem premisleku pa so ugotovili, da bi bila akcija preveč tvegana. To pa ne le spričo močne nemške garnizije na Jesenicah, temveč tudi zaradi skrajno neprimernega terena za umik. Iz doline bi se morali umikati po strmih pobočjih Mežaklje, ves čas pa bi jih Nemci lahko obstreljevali z brzostrelnimi protiletalskimi topovi in mitraljezi. Razen tega pa bi sovražnik lahko prešernovcem presekala pot za umik, če bi njegova motorizirana kolona prodrla iz blejske kotline po dolini Radovne na nasprotno stran Mežaklje.

To je bil glavni razlog, da so se prešernovci odločili za drugo, nekoliko manj tvegano akcijo — za vdor v delavsko taborišče na Jesenicah, kjer so Nemci imeli kakih 400 delavcev, predvsem Francozov in Primorcev, ki bi se prav radi vključili v partizanske enote.

Prešernova brigada je 19. julija prispela na Pokljuko in je še isti dan nadaljevala pot na Mežakljo, zvečer pa sta 2. in 3. bataljon krenila proti Jesenicam čez Poljane, 1. bataljon pa naravnost po strmi drči navzdol proti delavskemu taborišču.

Vse bi bilo v redu, da se ni ena izmed njihovih patrolj spopadla z Nemci in tako opozorila nemško posadko na navzočnost naših enot na Jesenicah. Pokanje je bilo čedalje močnejše, zato se ni smelo več čakati. Štab brigade je sklenil, naj se bataljoni vrnejo na zborna mesto vsak po svoji poti. Prvi bataljon je s 140 delavci krenil na Mežakljo po isti poti, po kateri je prišel, druga dva bataljona pa sta

se vrnila čez Kočno proti Poljanam, oziroma mimo Hrušice in nazaj na Mežakljo. Srečno sta se vrnila le 2. in 3. bataljon, ki sta rešila tudi vse delavce, kar sta jih imela s seboj.¹

Huje pa je bilo s 1. bataljonom, ki so ga na vsej naporni poti do vrha Mežaklje spremljali rafali nemških strojnic in topov. Zato se je njegov vzpon precej zavlekel in je prišel na vrh grebena šele v jutranjih urah. Onstran Mežaklje pa so jih že čakali Nemci: razvila se je ostra borba, v kateri so štirje prešernovci padli, izgubili pa so tudi skoraj vse mobilizirance, ki so se vrnili nazaj na Jesenice.

Navzlic temu je brigada z večjim delom mobiliziranih delavcev dne 23. julija srečno prispela čez Pokljuko na Jelovico.²

Pred vrnitvijo na Cerkljansko pa so prešernovci obiskali še hotel Bellevue ob Bohinjskem jezeru. Naši aktivisti na terenu so jim namreč povedali, da imajo v hotelu vskladiščene večje količine odej, ki bi borcem — posebno tistim iz 1. bataljona — prišle zelo prav. Ko so se borci 1. bataljona spustili na Jesenice, so namreč na Mežaklji pustili opremo, ki pa so se je nato polastili Nemci. Tako so naši ostali brez odej in druge opreme.

V hotelu »Bellevue« so takrat stanovale Nemke, ki so jih bili evakuirali iz Vzhodne Nemčije. Lahko si je predstavljati, kakšen strah je zavladal med njimi, ko so se nenadoma pojavili »banditi«, o katerih grozodejstvih je nacistična propaganda vedela toliko povedati. Ko pa so videle, kako se partizanski borci vljudno in obzirno obnašajo — kar je bilo v popolnem nasprotju z vsem, kar so doslej o njih slišale — se je njihov strah postopoma tajal in se spreminjal skoraj v simpatije do naših borcev. Naši so v hotelu zaplenili odeje, rjuhe in drug material, ki bi utegnil priti prav našim bolnišnicam, nato pa so odšli.

Nemke so v naslednjih dneh na vse pretege hvalile partizane in celo glasno izražale razumevanje za njihovo borbo. Nemškim nacistom na Bledu pa to ni bilo všeč in so se teh žensk, ki so jih partizani v tako kratkem času znali »okužiti«, rešili s tem, da so jih nekaj dni kasneje naložili na avtobuse in jih odpeljali v neznano smer.³

¹ Po pripovedovanju Karla Leskovca, polkovnika JLA.

² Miha Klinar: Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 60).

³ Po pripovedovanju polkovnika JLA Karla Leskovca, takratnega komandanta Prešernove brigade.

Drugi bataljon je dobil novo zastavo

Gradnikova brigada je po borbah v Baški grapi, kjer se je še prav posebno izkazal njen 2. bataljon, odšla na počitek. In kam naj bi šla počivat, če ne v Vipavsko dolino. To je bila zanjo hkrati tudi največja nagrada, ki so si jo njeni borci mogli zažele. Štab divizije pa je na Vipavsko ni poslal le počivat, temveč tudi mobilizirati. V zadnjem času se je namreč na Krasu, Pivki in v Vipavski dolini spet nabralo precej »razhajkancev«, ki jih je bilo treba pobrati in vključiti v vojsko.

Desetega julija je brigada vsa utrujena prispela na Otlico in s tem se je pričelo mitingovanje po vseh vaseh, kjerkoli so se ustavljali njeni bataljoni. Dan ali dva po prihodu so gradnikovci že priredili prvi miting na Otlici. Dva dni kasneje so se jim dekleta in žene z Otlice, članice Slovenske protifašistične ženske zveze, oddolžile z lastnim mitingom, ki je bil sicer malo nenavaden — v igrici »Pri kapelici« so tudi v moških vlogah nastopala dekleta — vendar je povsem uspel.

Nato je 3. bataljon odšel na Pivko, 2. bataljon v Vipavsko dolino, 1. bataljon s štabom brigade pa je ostal na Otlici. Posebno navdušen sprejem je doživel 2. bataljon s komandantom Ibrom Ibraimovićem na čelu, zakaj Vipavci so hitro zvedeli za njegove uspehe v Baški grapi in so ga pričeli imenovati »SS bataljon«. Razen priznanja in pohvale štaba korpusa je bataljon zaslužil tudi priznanje Vipavske doline. In ga je tudi dobil! Mladina vipavske vasi Podraga je pripravila za bataljon čudovito slovensko zastavo, kakršne takrat ni imel še noben drug bataljon, in obvestila bataljon, naj pride ponjo.

Brigadni kronist Viljem Gruber-Drago nam takole opisuje svečano izročitev zastave 2. bataljonu:

»Odposlanstvo brigade, posebno pa četa 2. bataljona, je bilo navdušeno sprejeto. Popoldne so vse borce pogostili ob dolgih pogrnjenih mizah, ki so se kar šibile pod številnimi dobrotami. Borcem so stregle in delale prijetno družbo članice obeh ženskih organizacij¹ in terenci. Vsi so se zanimali za življenje v brigadi, za potek zadnjih borb in za druge drobne ter osebne vesti o posameznih borcih, posebno pa o komandantu tov. majorju Ratku, ki bi ga tako radi videli in pogostili v svoji sredini.

Po dobrem kosilu se je vse odposlanstvo in borci slikalo z vsemi člani in članicami terenskih organizacij. Ob šestnajsti uri je bil pogreb terenskega odbornika, katerega je spremila na zadnji poti tudi desetina borcev in velika množica prebivalstva, ki je tako izka-

¹ Slovenska protifašistična zveza žena in Zveza slovenske mladine.

Del 2. bataljona Gradnikove brigade v Podragi z zastavo

zala poslednjo čast zaslužnemu delavcu in gorečemu borcu za svobodo našega naroda.

Popoldne se je nebo pooblačilo in močan naliv je ohladil razgreto ozračje. Proti večeru se je spet razvedrilo in prijeten hlad je privabil v obširno dvorano vse prebivalstvo, tako da je bila natrpana do zadnjega kotička. Staro in mlado, vse je hotelo prisostvovati izrednemu dogodku poklonitve zastave. Dvorana je bila vsa v vencih. Točno ob dvanajstih se dvigne zastor in na odru zazremo novo zastavo, ki se kar blešči od zlatih našitkov ob robovih. Vsem v dvorani zastane dih in eno samo začudenje mu sledi nad lepoto nove zastave.

Kot prva točka veselice je pozdrav zastavi, ki ga vse ljudstvo izvrši v mirni stoji. Slovesno donijo iz vseh grl mogočne besede slovenske himne, ko se prvič odvija nova zastava, namenjena 2. bataljonu. Nato tovarišica Natanja v imenu Slovenske protifašistične zveze žen in Zveze slovenske mladine pozdravi v izbranih besedah vse borce Gradnikove brigade. Med drugim izjavi, da si štejejo v izredno čast, ko poklanjajo nov prapor najboljšemu in najhrabrejšemu bataljonu priljubljene Gradnikove brigade. Nagovoru tovarišice je sledilo navdušeno ploskanje in vzklikanje brigadi, njenemu

komandantu in borcem, posebno pa še prisotnemu junaškemu komandantu 2. bataljona, tovarišu Ibru.

Pozdravu tovarišice Natanje je odgovoril Srečko, ki se je najprej zahvalil v imenu brigade obema ženskima organizacijama in vsem prisotnim za topel sprejem in za še lepšo zastavo. Potem je orisal zadnje dvomesečne uspehe brigade v bojih za našo lepo Gorenjsko in pa one v Baški grapi. Očrtal je v živih besedah, ki so segle prisotnim globoko v srce, trpljenje borcev, ki so prenašali ogromne težave s premagovanjem in junaštvom, ki mu ni primere. Videl si marsikatero solzo, ki je kanila iz oči prisotnih ob teh zadnjih besedah. Zahvala tovariša Srečka je bila ob koncu burno pozdravljena.

Potem je tovariš Gabrovšek v lepem govoru opisal pomen naše svete borbe za osvoboditev našega naroda iz tisočletne sužnosti. Njegove besede so navdušile vse navzoče. Navdušenju ni hotelo biti konca.

Po končanem zabavnem delu veselice se je razvil ples, ki je razveseljeval mladino do zgodnjih jutranjih uric.

Poklonitev zastave bo ostala vsem obiskovalcem še dolgo v prijetnem spominu. Pokazala je, s kakšnim navdušenjem sodeluje in je povezano vse ljudstvo s svojo narodno vojsko...«

V Vipavski dolini za domobrance ni prostora

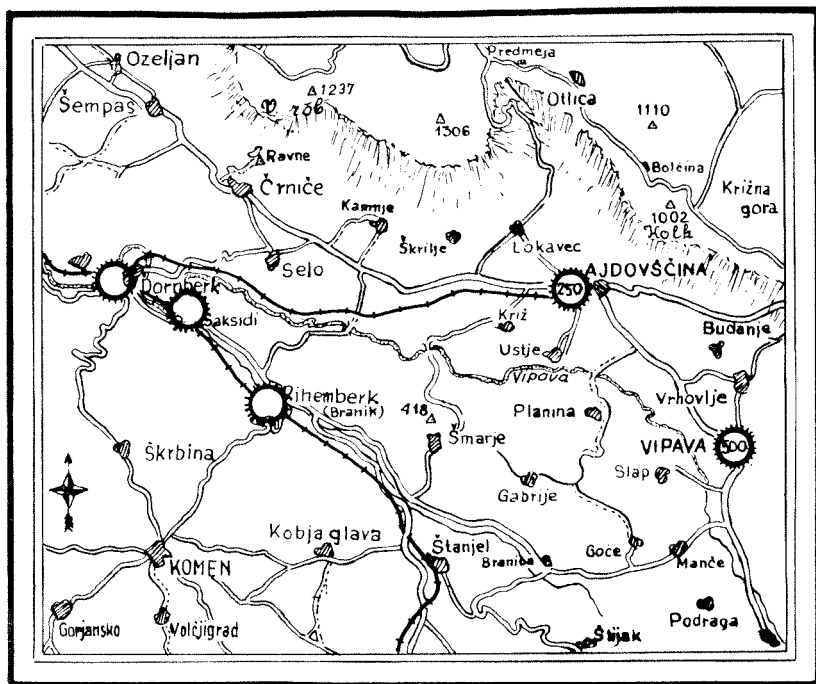
Sovražnik je v Vipavski dolini dolgo imel le dve postojanki — Ajdovščino in Vipavo. Glede na njuno oddaljenost do sosednih postojank in spričo vdanosti prebivalstva naši Narodnoosvobodilni vojski, sta sovražnikovi posadki v Vipavi in Ajdovščini sodili med manj aktivne enote okupatorjeve vojske. Zato so naše brigade, kadar so se zadrževale v Vipavski dolini, imele le malo priložnosti, da pokažejo prebivalstvu in sovražniku svoje vojaške sposobnosti. Če pa se jim je že nudila taka priložnost, so jo naši borci navadno temeljito izkoristili in jo zaključili s popolnim uspehom.

Spričo tega se je morala Gradnikova brigada v prvih dneh bivanja v Vipavski dolini, ko se že ni sovražnik od nikoder prikazal, zadovoljiti z akcijami tele vrste:

»Oprezno je partizanska patrulja stopala po ozki stezi, ki pelje iz 'X' v 'Y'. Kar naenkrat se patrulja ustavi, ker se je vodji zazdel sumljiv nekak šum tam doli za malim gričem. Dva borca pošlje pogledat, kaj je na stvari, drugi pa zasedejo začasne položaje na tej

strani. Tovariša izvidnika se kmalu vrnete in v smehu raportirata tovarišu vodji, kar sta videla. Patrulja nato krene za vodičem, ki se ustavi za robom, izza katerega je bilo slišati živahen ‚pik-pok‘. Tedaj je krdele malih pionirjev skočilo na našo patroljo in jo pričelo udrihati na desno in levo z lesenimi puškami. Borba se je kmalu končala, mrtvih ni bilo, popraskanih in potolčenih pa precej. Bilo jih je kakih petnajst. Najstarejši je imel šestnajst, najmlajši pa pet let. Komandir tej četi je bil mlad pionirček, ki mi je z velikim veseljem pripovedoval, da je tudi njegov oče partizan. Še prav posebno je poudaril, da je desetar v Gradnikovi brigadi...«¹

¹ »Naše delo«, štev. 1 (Glasilo 3. bataljona Gradnikove brigade)

LEGENDA:

SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA

Vipavska dolina

Kmalu nato pa je sledila prava akcija, in to taka, da so ljudje v Vipavski dolini in drugod še dolgo kasneje imeli kaj pripovedovati. Sovražnik je namreč v tistih mesecih skušal obnoviti železniško progo Gorica—Rihemberk²—Štanjel—Sežana. Z obnovitvenimi deli pa ni mogel pričeti vse dotlej, dokler ne bi ob progi vzpostavil vrsto močnih postojank. Ker sovražnik ni imel dovolj lastnega vojaštva, je iz prisiljeno mobiliziranih domačinov in nekaterih omahljivcev, ki se niso mogli odločiti in pristopiti v našo vojsko, ustanovil domobranske enote in jim hkrati z nekaterimi italijanskimi enotami zaupal obrambo novih postojank.

Enote XXX. divizije so že maja 1944 obračunale s posadkami v Prvačini in Dornberku, Gradnikova brigada pa je dva meseca kasneje namenila enako usodo domobranskim posadkam v Rihemberku in v Saksidih pri Dornberku.

V teh dveh krajih je bilo pravzaprav pet postojank, v Rihemberku tri — v gradu, na postaji in v čuvajnici, v Saksidih pa dve — v vasi in čuvajnici.

Največ zaslug za uspešno izvedbo te akcije ima šef obveščevalnega centra XXXI. divizije Evgen Matejka-Pemc, ki je prek tamkajšnjih aktivistov vzpostavil stik z nekaterimi domobranci, ki so se želeli vdati, in se z njimi dogovoril, kako naj ravnajo, ko jih bo brigada napadla.

Čeprav so bili nekateri člani posadke v zvezi z našimi političnimi delavci na terenu in obveščevalci ter pripravljeni na vdajo, to dejstvo še ni bilo jamstvo, da bo šlo brez odpora. Med domobranskimi posadkami v teh postojankah je bilo nekaj nemških podoficirjev in tudi domačinov, ki niso smeli ničesar vedeti o zaroti. Zato bi bilo treba neodločnost in razdvojenost posadke ob napadu izkoristiti ter z naglo in odločno akcijo prisiliti sovražnika k vdaji.

Nekaj dni pred akcijo je bilo v štabih in bataljonih živahno vrvenje in pripravljanje. Ko je bilo vse nared, je brigada krenila onstran Vipavske doline, pod Kras. To je bilo 23. julija 1944.

Rihemberško železniško postajo je napadla skupina 2. bataljona pod vodstvom namestnika komandanta Mira. Njena naloga je bila precej težavna, kajti v postojanki je bil tudi domobranski oficir iz Ajdovščine, neki Furlan, znan po svoji surovosti in krvoločnosti. Tu pa je bilo tudi osem domobrancev-zarotnikov, ki so takoj, brž ko so opazili borce Gradnikove brigade, skočili v sobo, kjer je ležal Furlan, in ga s puškinimi kopiti sami potolkli.

² Kasneje so ga preimenovali v Branik.

Brez streljanja pa le ni šlo. Ko so se mu zarotniki približevali, je pričel nanje streljati, vendar ni nikogar zadel. Takoj nato se je posadka, ki je stanovala v barakah, vdala brez kakršnegakoli odpora.

Rihemberški grad je napadla druga skupina 2. bataljona, ki jo je vodil komisar bataljona Silvo Koler. Borci so bosí sledili svojemu komisarju prav pred grajska vrata. Stražar jih ni opazil vse dotlej, dokler ga ni pozval Silvo k vdaji. Medtem pa so se ob vratih nabrali še drugi domobranci, ki so opazovali požar na železniški postaji. Beli na naše niso streljali, vdati pa se tudi niso hoteli. Šele potem, ko jim je politkomisar Silvo zagrozil z napadom, so poslali k nemškemu poveljniku posebno odposlanstvo, ki ga je prisililo k vdaji. Nemec je kasneje takole pripovedoval:

»Okoli polnoči sem zaslišal nekak šum pred vhodom, ki mu pa nisem posvetil posebne važnosti. Kar naenkrat pa se pred mano pojavi domobranec in mi naperi puško na prsi ter mi objasni položaj. Takoj sem dal povelje, da se ne sme streljati na partizane, ker sem pripravljen odriniti z njimi.«³

Podobno je bilo tudi s postojankama v Saksidih. Borci 3. bataljona so se jima isto noč približali in njuni posadki pozvali na vdajo. Domobranci v bunkerju so se vdali brez strela, nekoliko teže pa je šlo s posadko v železniški čuvajnici, kjer je nemški podoficir izstrelil najprej nekaj raket v zrak, nato pa pričel streljati na naše. Navzlic temu se je posadka le predala, podoficir pa se je — videč, da je ostal sam — izgubil v noč.

Tako so gradnikovci v tej noči uničile vse te sovražnikove postojanke, zajeli 98 domobrancev in njihovega nemškega poveljnika ter zaplenili težki minometalec, lahek minometalec, brzostrelko, štiri lahke in prav toliko težkih mitraljezov, stodvajset pušk in še veliko drugega materiala ter vojaške opreme.

Bivši domobranci pa so vso pot objemali naše borce in tako izražali svoje veselje, ker so jih rešili hlapčevanja nemškemu okupatorju. Večina izmed njih bi namreč že davno pobegnila iz postojanke, če se ne bi bali represalij nad njihovimi svojci. In tako ni bilo nikogar med njimi, ki ne bi bil pripravljen ponovno vzeti puško v roke — samo tokrat kot borec Gradnikove brigade.

Nadvse veselo je bilo tudi prebivalstvo Vipavske doline, ki je znalo v vseh preizkušnjah ohraniti čudovito enotnost v borbi proti okupatorju, česar ni moč trditi skoraj za nobeno drugo slovensko pokrajino. Odras visoke politične zavesti primorskega ljudstva je

³ »Naš klic«, 24. julija 1944 (Glasilo Gradnikove brigade).

tudi pismo, ki ga je borcev Gradnikove brigade poslala mati enega izmed ujetih oziroma rešenih domobrancev:

»... Obenem se zahvaljujem kot mati vsem borcev Gradnikove brigade, ki so s svojim življenjem tvegali rešitev teh nesrečnih ljudi, da ne bodo več trpeli pod okupatorjem in se borili proti svojim bratom in sestram, ampak da bodo odslej služili svojemu narodu. Torej še enkrat hvala vam vsem. Pošiljam vam tudi plamteče tovariške pozdrave. Smrt fašizmu — Svobodo narodu!

Dragi borci. Bog vas živi, vse do končne zmage. Marija S.⁴

Še ena domobranska postojanka je padla — v Hotavljah

Domobranska postojanka v Hotavljah je bila novejšega datuma. Ustanovili so jo v času, ko so bile brigade na Jelovici in ni bilo nikogar, ki bi mogel sovražnika ovirati pri utrjevalnih delih v novi postojanki.

V Hotavljah je takrat prišlo 85 domobrancev in 6 Nemcev, ki so z vso naglico utrdili dve hiši ob cesti tik pod hribčkom, na katerem so v še predvojnih letih zgradili močan in v zemljo vkopan topovski bunker tako imenovane Rupnikove obrambne črte. Ko so bunker in obe utrjeni hiši obdali še z žično oviro, je bila postojanka pripravljena na obrambo pred partizanskim napadom.

Nanj ni bilo treba dolgo čakati. Uničenje nove postojanke ni bilo le vprašanje prestiža, kajti v nasprotnem primeru bi sovražnik z vzpostavitvijo nadaljnjih postojank ob cesti Gorenja vas—Hotavljah—Fužine—Žiri—Idrija zaprl partizanskim enotam pot v Dolomite in skrčil naše osvobojeno ozemlje. Razen tega bi bila postojanka v Hotavljah kot najbolj izpostavljena sovražnikova postojanka izhodišče vseh okupatorjevih ofenzivnih akcij proti cerkljanskemu delu našega osvobojenega ozemlja.

Napad na Hotavljah je bil korpusna akcija, izvedla pa ga je Vojkova brigada. Po načrtu naj bi to bil odločen udarec z namenom, da se akcija konča še ponoči, nato pa naj bi se vse naše enote hitro umaknile in se izognile frontalnim borbam. Napad bi se moral pričeti 18. julija ob pol devetih zvečer.

Vojkova brigada, ki je hotela biti točna, se je že pred mrakom pričela približevati postojanki. Pri tem pa so jo opazile domobranske izvidnice. Na presenečenje ni bilo več moč računati. Napad na postojanko pa se je navzlic temu pričel z zamudo, kajti 1. bataljon je

⁴ »Naš klic«, 22. avgusta 1944 (Glasilo Gradnikove brigade).

moram spotoma razgnati še zasedo, ki so jo domobranci postavili nad postojanko v smeri Hlavčjih njiv.

Postojanko sta napadala 1. bataljon z vzhodne in 2. bataljon z zahodne smeri, medtem ko jima je brigadni udarni vod pomagal z napadom na topovski bunker nad postojanko. Enote XXX. divizije, ki so bile v zavarovanju — XVII. SNOB »Simona Gregorčiča« pred Lučnami, XIX. SNOB »Srečka Kosovela« pa pred Gorenjo vasjo — so hkrati demonstrativno napadle najbližji sovražnikovi postojanki — v Gorenji vasi in Lučnah.

Odpor, s katerim so hotaveljski domobranci odbijali vojkovce, je bil izredno hud. Zanašali so se namreč na prihod pomoči iz sosednjih postojank, saj je bilo npr. do Gorenje vasi komaj dva do tri kilometre daleč. Razen tega je bilo med domobranci tudi nekaj dezertterjev — celo iz Vojkove brigade — ki kajpak niso želeli, da bi živi padli v roki svojim bivšim tovarišem. Morda prav zato, ker so se hoteli tem ljudem maščevati za njihovo izdajstvo, so borci Vojkove brigade še s toliko večjo prizadevnostjo napadali sovražnika.

Noč se je že umikala dnevu, ko so naposled vojkovci dosegli odločilni uspeh: s plastično mino so pretrgali žično oviro, nato so bombaši obsuli z bombami bunker pred prvo stavbo, nazadnje pa vdrli še v njeno notranjost. Ko je tako padla prva postojanka, se tudi druga ni mogla več upirati. Žal, domobranci iz obeh postojank so se večinoma umaknili v strelske jarke na hribčku okrog bunkerja, kamor je sicer udarni vod vdrl ter zaplenil celo puškomitraljez in težki mitraljez, pa ni mogel tam obstati.

Nič zato! Borci so pobrali plen v postojankah in ju zažgali, nato pa so se umaknili, kot jim je bilo naročeno. To pa so domobranci, kolikor jih je okrog bunkerja ostalo živih, komaj pričakali: brž ko so videli, da naših ni več v vasi, so jo jedrno ubrali proti Gorenji vasi. Čeprav domobranska posadka v Hotavljah ni bila povsem uničena, je bil glavni cilj napada — likvidacija sovražnikove postojanke — v celoti dosežen.¹

Precej domobrancev je bilo med napadom mrtvih in ranjenih — po nekaterih podatkih je bilo 10 sovražnikov mrtvih, 17 pa ranjenih — pet pa so jih vojkovci žive ujeli. Razen tega so zaplenili še težki mitraljez, puškomitraljez, 13 pušk in tri pištole.

O srditosti borb nam priča podatek, da so vojkovci v tem sorazmerno kratkotrajnem napadu, v katerem se je razen jurišačev Vere

¹ Podrobneje je napad na Hotavlje opisan v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

² Operativno poročila štaba IX. korpusa z dne 20. julija 1944 Glavnemu štabu.

Močnikove in Franca Kovačiča-Tarzana izkazala tudi bolničarka Mira Valjavec, ki je kar na položajih med sovražnikovimi rafali reševala in obvezovala ranjence, imeli štiri padle in šest ranjenih borcev, po nekaterih drugih podatkih² pa celo šest mrtvih in devet ranjenih borcev.

Ognjeni krst »partizanskega topa« — partopa

V napadu na Hotavlje so naše enote prvič uporabile novo partizansko orožje — partizanski top ali skrajšano partop. Že dolgo se je namreč čutila potreba po učinkovitem orožju za napade na utrjene postojanke in bunkerje. Težki minometalec ni mogel zadovoljiti, kajti mine se po izstrelitvi dvigajo in padajo skoraj navpično in eksplodirajo že ob dotiku s streho. Topovi so bili pretežki in preokorni, da bi jih mogli povsod uporabljati, razen tega pa je zanje primanjkovalo granat. Protitankovske puške so zidove prebijale, niso pa jih rušile.

Najzanesljivejše sredstvo za uničevanje postojank in bunkerjev so bile mine iz plastika, ki so jih minerja prislanjali ob zidove utrjenih objektov in jih nato vžigali. Približevanje sovražnikovim

Partizanski top — »partop«

Ob preizkušanju partopa v Cerknem. (Na desnem robu slike vidimo namestnika komandanta Vojkove brigade Mirka Dukiča in komandanta iste brigade Stanka Petelina-Vojka, pred njim stoji general Lado Ambrožič-Novljan, zraven njega pa politkomisar brigade Jože Kuk-Branko; dežni plašč drži čez roko Franjo Rustja-Čanči, na njegovi desni strani pa so prvi komandant Gradnikove brigade Danilo Sorovič, prvi komandant Vojkove brigade Milan Tominec in nekdanji politkomisar Gradnikove brigade Jože Cerin-Peter)

bunkerjem pa je bilo najbolj nevarno opravilo in zato ni bilo prav nič čudnega, če so se vrste minerjev naglo redčile: ob vsaki taki akciji jih je nekaj padlo ali bilo ranjenih.

Partizanska iznajdljivost je tudi v tem primeru našla izhod. V delavnicah v Cerknem so poleti 1944 izdelali prvo orožje, ki naj bi združevalo vse dobre lastnosti havbice, protitankovske puške in plastičnih min. Bilo naj bi učinkovito, lahko, enostavno in z dosegom vsaj sto metrov.

»V severnih delavnicah izdelujemo sedaj novo orožje ‚partop‘, ki je sicer še zelo primitiven, pri prvih poizkusih pa se je izkazal kot odlično orožje. V najkrajšem času bomo ustanovili za izdelavo novega orožja posebno delavnico.«¹

¹ Poročilo štaba korpusa z dne 20. julija 1944 Glavnemu štabu.

Prvi partopi so bili — vsaj na prvi pogled — bolj smešno kot pa nevarno orožje. Vendar so utegnili postati tudi zelo nevarni, sprva za naše, kasneje pa še za sovražnika. Ko so jih preizkušali, je moglo priti do predčasne eksplozije mine. Naj omenimo, da je v nekem takem primeru, ko so partop preizkušali na dvorišču vojašnice v Cerknem, bilo več borcev mrtvih, ranjen pa je bil tudi kasnejši namestnik komandanta IX. korpusa Jože Klanjšek-Vasja. Podobno je bilo tudi v Hotavljah: prva mina je eksplodirala že v cevi, tako da od partopa ni ostalo nič več.

To pa ni prav nič čudno, saj so bili prvi partopi po svoji zunanji podobi in delovanju le senca kasnejših. Tako npr. so takrat v čisto navadno italijansko čelado natlačili šest do osem kilogramov plastika in ga z dvema pločevinastima trakovima, pritrjenima za rob čelade, stisnili, da ne bi zdrknil ven. V trakovih so napravili odprtine za štiri do pet detonatorjev, od katerih je bil eden na vrhu, drugi pa ob straneh. Na vrh čelade so pritrjili lesen ročaj, ki je bil prav toliko dolg in debel, kot je znašala dolžina in premer cevi težkega minometalca. Njo so namreč uporabljali kot nekakšno topovsko cev, ki naj bi pri izstrelitvi usmerila mino naravnost proti cilju.

Pred izstrelitvijo mine so v cev minometalca, ki je imela podoben nagibni kot kakor havbica, spustili nekaj polnitev, ki jih rabijo za izstreljevanje navadnih min. Nato so v cev vtaknili ročaj z italijansko čelado in plastikom v njej, tako da se je leseni ročaj skril v cevi, ven pa je molela le čelada. Sledila je izstrelitev čelade. Pri tem pa so ravnali zelo previdno, kajti nihče ni mogel vedeti — vsaj pri prvih poizkusih — kaj se bo z mino zgodilo: ali bo eksplodirala v cevi ali pa nekaj metrov pred njo, lahko je letela mimo cilja ali nad njim, lahko pa je — rekli bi, po nesreči — zadela celo cilj. Zato je »topničar« sprožil mino iz zaklona pomočjo dolge vrvice.

Kasneje so partop močno izpopolnili: skrajšali so cev, hkrati pa tudi leseni ročaj na mini, namesto italijanskih čelad so uporabljali aerodinamičnejša ležišča plastika itd., kar je vse pripomoglo k večji stabilnosti mine med poletom in varnosti pri izstreljevanju. Tako je partop sčasoma postal zelo učinkovito orožje za uničevanje sovražnikovih postojank in bunkerjev. To je prišlo do izraza tudi pri napadu na nemško postojanko v Železnikih (novembra 1944), kjer so prav partopi odigrali odločilno vlogo pri osvojitvi te važne postojanke v Selški dolini.

Pozimi in spomladi 1945 pa so partope čedalje bolj izpodrivali angleški »piati« — ročni metalci protitankovskih min, ki so bili lažji, točnejši in z večjim dosegom, prebijali pa so ne le tankovske oklepe, temveč tudi zidove hiš in bunkerjev.

**NEMŠKA
POLETNA
OFENZIVA****Prvi del nemške ofenzive: Cerkljansko**

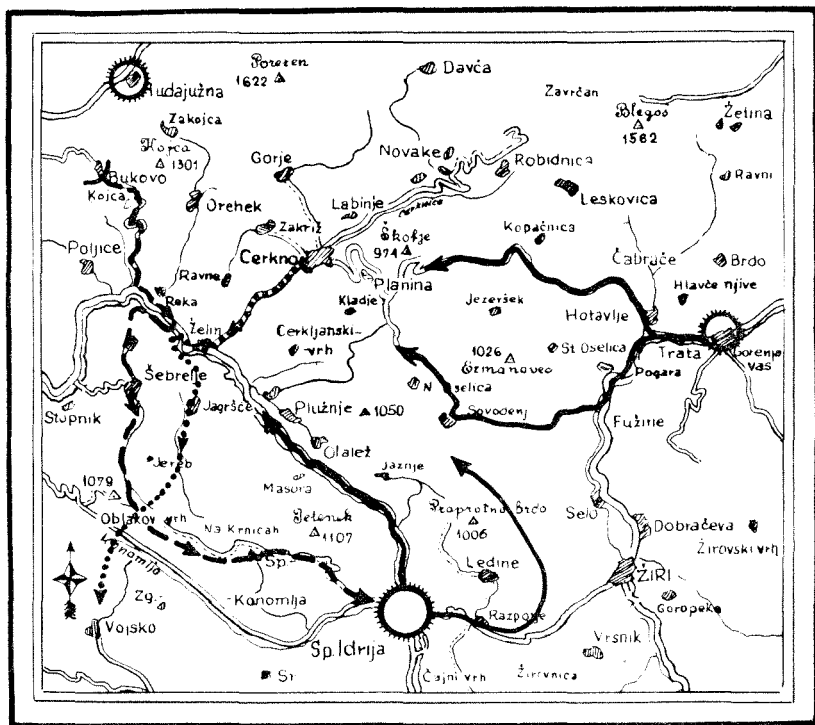
Dvajset dni je že minilo od vdora enot IX. korpusa v Baško grapo in uničenja železniške proge med Podbrdom in Mostom na Soči, vendar je Nemci še niso pričeli popravljati. Vedeli so, da bi jim partizani ponoči porušili tisto, kar bi popravili podnevi.

Zato so Nemci skovali drugačen načrt: najprej bodo temeljito očistili cerkljanski sektor, pregnali naše enote proti Trnovskemu gozdu, jim prizadejali čim hujše izgube in jih tam toliko časa zadrževali, da si bodo medtem v Baški grapi spet vzpostavili gosto mrežo postojank in bunkerjev ter pod njihovo zaščito popravili proge.

Tako so tudi storili. K uresničitvi tega načrta so pritegnili 10. SS policijski polk, 136. pehotni gorski lovski polk, 139. pehotni gorski lovski polk, tolminske domobrance in še nekatere druge enote. Skupno je v tej nemški ofenzivi sodelovalo okrog 2500 mož.

Nemška poletna ofenziva je imela dva dela: v prvih štirih dneh so se Nemci lotili čiščenja Cerkljanskega in Šentviške planote, nato pa so se nekaj dni pripravljali na drugi del ofenzive, ki so jo usmerili proti osvobojenemu ozemlju na Čepovanskem in Trnovski planoti. Prvi del ofenzive se je pričel 19. julija in je bil zaključen 22. julija, drugi del pa se je nadaljeval 26. julija in je trajal vse do 12. avgusta. To je bila hkrati tudi najdaljša od vseh dotedanjih ofenziv na Primorskem in Gorenjskem.

Ko se je Vojkova brigada 19. julija vsa izmučena in utrujena, vendar vedro razpoložena pravkar vračala iz Hotavelj proti Cerknemu, se je nenadoma iz smeri Ledin začulo ostro streljanje, ki pa se je čedalje bolj prenašalo proti Cerknemu. Kmalu je bilo vsem jasno, kaj se dogaja.

LEGENDA:

- SOVRAZNIKOVA POSTOJANKA
- SMERI PRODIRANJA NEMŠKIH KOLON DNE 19. JULIJA 1944
- UMİK BATALJONA „HEINE“ V IDRIJO DNE 21/22. JULIJA 1944.
- SMER POHODA NAŠIH ENOT DNE 21/22 JULIJA 1944

Prvi del nemške poletne ofenzive

Izenađna nemška ofenziva je nekoliko presenetila naše enote. To pa zato, ker po korpusni akciji na Hotavljice še niso bile vse enote na svojih novih položajih. Tako npr. je XVII. SNOB »Simona Gregorčiča« tedaj imela nad Ledinami en sam bataljon, druga dva pa sta se od Lučen, kjer sta ponoči blokirala tamkajšnjo posadko, vračala prek Žirovskega vrha na Cerkljanski vrh. Tudi XVIII. SNOUB »Bazoviška« je imela en bataljon še pri Žireh, medtem ko sta druga dva bila na Kladju in pri Vrhovcu nad Cerknim. Le XIX. SNOB »Srečka Kosovela« se je vsa zbrala na področju Robidnice in Lesko-

vice. Borci vseh brigad pa so bili močno utrujeni in neprespani po nočnih premikih in borbah.

Če sodimo po naših podatkih¹, je iz Idrije že ob petih zjutraj krenilo 600 mož s šestimi tanki v napad. Istočasno pa je še iz Gorenje vasi pritislila druga nemška kolona, ki je štela 700 mož. Pri Hotavljah se je razdelila v dva dela: s prvim je prodirala čez Fužine in Sovodenj proti Kladju, z drugim pa po dolini Kopačnice proti Planini.

Iz nemških virov² nam je znano, da je iz smeri Idrije napadal bataljon »Heine« 139. pehotnega gorskega lovskega polka 188. rezervne divizije, ki so ga v tej akciji podredili štabu 136. pehotnega gorskega lovskega polka. Bataljon »Heine« je dobil nalogo, da prvi dan prodre do Cerknega, drugi dan na Ritavčev vrh, tretji dan pa do Hudajužne v Baški grapi, in da spotoma temeljito očisti cerkljanski sektor v sodelovanju z drugimi enotami.

Bataljon »Heine«, ki je šel v akcijo s 565 možmi, 3 težkimi in 5 lahкими minometalci, 7 mitraljezi in 33 puškomitraljezi, 59 brzo-strelkami in 91 konji, se je razvil na črti Idrija—Žiri in v široki fronti nastopal čez Ledine proti Cerkljanskemu vrhu. Do prve borbe je prišlo z bataljonom XVII. brigade nad Ledinami. Spričo velike sovražnikove premoči se je bataljon pričel umikati. Isto je storil tudi bataljon XVIII. brigade na Brezniku nad Žirmi, ker bi ga sicer Nemci napadli v bok. Oba bataljona sta se tako med borbo počasi umikala proti Kladju in Cerkljanskemu vrhu, kjer je medtem glavnina XXX. divizije zasedla obrambne položaje.

Nemške sile, ki so prodirale iz Idrije in Gorenje vasi, so okrog dveh popoldne dosegle tudi te položaje. Razvila se je ogorčena borba. V začetku so Nemci izvajali najhujši pritisk na položaje XVIII. brigade na levem krilu. Ko pa so videli, da ne bodo tu ničesar opravili, so hoteli naše zaobiti in jih napasti v desni bok. To pa jim je temeljito spodletelo, ker so med tem svojim manevrom padli pod udar XVII. brigade.

Nemci so nato vso težo svojih napadov usmerili na XVII. brigado, ki se je branila med Kladjem in Cerkljanskim vrhom. Enote te brigade so se dolgo upirale nemškemu napadam, končno pa so popustile in se umaknile deloma čez Idrijco na Jagršče, delno pa na Veliki vrh nad Cerknim. Ko so tako Nemci dosegli Kladje — čeprav so imeli na obeh bokih, na Velikem vrhu in Škofju, še naše enote — so se pričeli spuščati po strmini navzdol proti Cerknemu.

Nemci so dobro vedeli, kakšna nevarnost jim grozi, če bodo naše enote zadržale v svojih rokah tako dominantno točko, kot je

¹ Poročilo štaba IX. korpusa z dne 5. oktobra 1944 Glavnemu štabu.

² Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944.

Škofje (trig. 974), in so se zato z vsemi silami zaganjali, da bi jo osvojili. Hrib je branila XVIII. brigada, ki je le z veliko težavo odbijala čedalje srditejše nemške juriše.

Ko ji je prihitel na pomoč 3. bataljon Vojkove brigade, so Nemci že prodrli na greben, od koder so pričakali vojkovce s točo svinčenk. Borci 3. bataljona so jurišali proti nemškim položajem v izredno težavnih okolinostih; med njimi in Nemci ni bilo nobenega zaklona niti grmovja, le tu in tam so bile raztresene posamezne kopice sena. Zato so imeli v tem kratkotrajnem, vendar uspešnem jurišu precej mrtvih in ranjenih. Med padlimi so našli tudi komisarja bataljona Janka Miklavca-Kekca, doma iz Suhe pri Škofji Loki. Tudi nemške izgube niso bile majhne: poročajo, da je sovražnik na odseku 3. bataljona imel 13 mrtvih in precej ranjenih.

Sovražnikov napad na Škofje je bil sicer odbit, toda s tem nemška ofenziva še ni bila končana. Nemci so še isto noč vdrli v Cerkno, naslednjega dne — 20. julija — pa na Poreznu vzpostavili stik z enotami polka »Brandenburg«,³ ki je, kot vse kaže, prodiral proti Cerknemu iz Selške doline in iz smeri Podbrda.

Štab korpusa, ki je vodil obrambne akcije svojih enot — štab XXXI. divizije je namreč imel na tem sektorju razen Vojkove brigade le nekaj prištabnih enot, kajti Prešernova brigada se je zadrževala okrog Jesenic, Gradnikova brigada pa v Vipavski dolini — je dokaj hitro ugotovil nemške namere. Nemci so prvi dan ofenzive zabili klin v naše osvobojeno ozemlje in z vdorom v Cerkno presekali poti umika našim enotam proti Čepovanu in Trnovskemu gozdu. Njihov cilj je bil, da v naslednjih dneh nadaljujejo s stiskanjem obroča okrog obkoljenih brigad in jih poskušajo uničiti. Zato je štab korpusa hotel že prvega dne nemške ofenzive izvreči brigade iz nevarnega cerkljanskega kotla po edini poti, ki je še ostala prosta: Novaki—Labinje—Gorje—Orehek in naprej proti Šentviški gori. Preden pa je do premika sploh prišlo, je sovražnik zaprl še to smer: Vojkova brigada, ki naj bi šla v predhodnici korpusne kolone, je v Labinjah že naletela na tolminske domobrance. Ob tej priložnosti je bil v krajšem spopadu ranjen tudi komandant brigade Vojko.

Položaj na cerkljanskem sektorju je s tem postal do skrajnosti nejasen. Povsod je pokalo, ni pa se vedelo, kje so Nemci in koliko jih je. Zato je štab korpusa sklenil, da se na tem sektorju zadrži še en dan. In tako najdemo naslednjega dne zjutraj XIX. SNOB »Srečka Kosovela« na Cerkljanskem vrhu in Kladju, ki so ga Nemci izpraz-

³ Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944.

Nemške oborožene sile v akciji — proti civilnemu prebivalstvu

nilni, XVIII. SNOUB »Bazoviško« na sektorju Škofja, XVII. SNOB »Simona Gregorčiča« in Vojkovo brigado pa v Novakih.

Zanimivo je, da ta dan ni bilo nobenih borb. Nemci so vneto križarili s svojimi kolonami na vse strani, na videz brez smisla in pravega reda. Na Bukovem se je zbralo kakih 1000 mož; od teh jih je kakih 300 krenilo proti Šentviški gori, zvečer pa so se vrnil nazaj na Bukovo. Razen tega je prišlo še novih 350 vojakov iz Idrije na Mrzli vrh nad Otaležem in se pričelo utrjevati. Nove okrepitve so prispele iz Škofje Loke tudi v Gorenjo vas.

Ko pa se je proti večeru pričela pomikati močnejša sovražnikova kolona z Bukovega nazaj proti Reki s pobočnico čez Ravne, je štab korpusa ocenil to nemško potezo kot krepitev obroča okrog naših enot. Zato je sklenil, da se še to noč⁴ prebije z vsemi svojimi enotami čez Cerkno in Želin, kjer tedaj ni bilo več sovražnika, proti Dolenji Trebuši in naprej proti Čepovanu.

⁴ Spričo različnih podatkov o dnevu, ko se je korpusna kolona prebijala s Cerkljanskega proti Čepovanu, ni moč zanesljivo trditi, ali je do tega prišlo v noči med 20. in 21. julijem, kot se to navaja v operativnem poročilu štaba IX. korpusa z dne 5. oktobra 1944. Verjetnejše bo, da se je to zgodilo v naslednji noči — med 21. in 22. julijem — kar potrjujejo tudi nekatera poročila iz arhiva Vojkove brigade in poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944.

Z obeh strani nezaželena borba

V tej noči — vzemimo, da je to bilo 21. julija — je nastal nadvse čuden položaj. Štab korpusa je na podlagi nemških premikov ocenil, da sovražnik zapira obroč okrog naših enot in da se je treba obkolitvi izogniti, v skrajnem primeru pa prebiti, medtem ko iz nemških poročil¹ izhaja, da se je sovražnik po opravljenih nalogah v prvem delu ofenzive umikal na svoje izhodiščne položaje.

Bataljon »Heine« je tretjega dne ofenzive — 21. julija — opravil svojo tretjo nalogo: prodrl je do Hudajužne. Kaže, da Nemcev ni brigalo, kaj se dogaja za njihovim hrbtom in kje so partizanske brigade. Svojo nalogo, da prvega dne prodro v Cerkno, da drugega dne zavzamejo Ritavčev vrh in da se tretjega dne pojavijo v Huda-južni, so natančno opravili, in tako so se 21. julija vračali nazaj proti Idriji.

Z Bukovega je njihova kolona krenila ob pol desetih zvečer. Spotoma so se ji pridružile še zasede med Bukovim in Ravnami. Njen edini cilj je bil, da se po najkrajši poti, tj. čez Reko in Želin, vrne v Idrijo.

Z leve strani, iz smeri Cerknega in Želina, pa se je nemški koloni ob istem času bližala naša kolona z Vojkovo brigado v predhodnici: v tej koloni so bile vse tri brigade XXX. divizije in različne samostojne enote pri štabu korpusa in obeh štabih divizij. Trčenje obeh kolon na štiri kilometre dolgem odseku med Želinom in Reko je bilo neizogibno. In zares je prišlo do karambola.

Najprej se je pobočnica Vojkove brigade — 1. četa 2. bataljona — v bližini Raven spopadla z nemško pobočnico. Naši so bili odločnejši in so sovražnikovo pobočnico prisilili k umiku. Kmalu nato sta zadeli obe predhodnici druga ob drugo nekje sredi poti med Želinom in Reko.

Tu je cesta dobesedno usekana v skalo, pod cesto pa teče reka Idrijca. Za kakršnokoli manevriranje ni bilo prostora. Čeprav so bili borci 2. bataljona, ki je prodiral na čelu kolone, drznejši in so z ročnimi bombami vrgli nemško predhodnico po cesti nazaj ter pri tem zaplenili celo nemški mitraljez² in več pušk, je bilo vsem jasno, da je pot proti Dolenji Trebuši dokončno zaprta. Prav tako pa je bilo tudi Nemcem jasno, da bi se prebili v Idrijo čez Želin le za ceno velikih žrtev.

¹ Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944.

² Mitraljez je zaplenil Gabrijel Peternel-Jelko, doma iz Planine. Padel je kot poročnik in komandant bataljona v Prešernovi brigadi konec septembra 1944 na Pasji ravni.

Zato so se Nemci odločili za nekoliko daljšo in napornejšo, vendar — po njihovem prepričanju — varnejšo pot: proti Želinu so postavili močno zasedo, njihova glavna kolona pa je pričela počasi lezti čez Idrijco po strmem pobočju navzgor proti Šebreljam, od tu pa je nameravala kreniti čez Oblakov vrh in po dolini Kanomlje v Spodnjo Idrijo. Tako so Nemci mislili prelisčiti partizane.

Naši pa so ob istem času, ne vedoč za nemške namere, sprejeli podoben načrt: 2. bataljon Vojkove brigade so pustili v zasedi proti Reki, v nasprotno smer proti Idriji so poslali do Jazenj en bataljon Bazoviške brigade, glavna kolona pa se je obrnila in s predhodnico 1. bataljona Vojkove brigade krenila pri Želinu čez brv, ki je bila napeta nad Idrijco, in jo komaj tri kilometre daleč od nemške kolone ubrala v isto smer: najprej po strmem pobočju navzgor do Jagršč, odondod pa proti Oblakovemu vrhu in Čepovanu. Ko so zadnji borci iz glavne kolone stopili na brv, so iz zased potegnili 2. bataljon Bazoviške brigade in 2. bataljon Vojkove brigade, ki je tokrat prevzel vlogo zaščitnice glavne kolone.

Vse to se je dogajalo še ponoči in zato koloni nista vedeli druga za drugo, čeprav sta si bili tako zelo blizu. Lahko si je predstavljati presenečenje na obeh straneh, ko so ob zori naši zagledali Nemce, oni pa našo kolono, ki se je pomikala vzporedno z njihovo. Ne eni ne drugi si niso želeli borbe: našim je bil cilj, da se izognejo nemški ofenzivi in pridejo v Čepovan, Nemcem pa, da se vrnejo v Idrijo. Eni in drugi so se v zadnjih borbah močno izčrpali, razen tega pa je na obeh straneh močno primanjkovalo municije. In vendar se je pol ure kasneje razvila ena najostrejših borb v zadnjem času. Za naše in Nemce je bilo odločilnega pomena, kdo bo osvojil dominantne točke nad Oblakovim vrhom, kjer sta se spet križali poti obeh kolon.

Podobno, kot ni prišlo do odločitve ponoči pri Reki, je bilo tudi nad Oblakovim vrhom: nekaterih vrhov so se prvi polastili Nemci, drugih pa naši. Nemci so nato hoteli brezpogojno potisniti 1. bataljon Vojkove brigade z njegovih položajev, da bi mogli nadaljevati pot proti Idriji. Vendar je bataljon pod vodstvom komandanta Ferda Tolarja-Mirka vzdržal vse njihove napade.

Medtem pa sta vojkovcem prihitela na pomoč še dva bataljona XVIII. SNOUB »Bazoviške«. Enega izmed njih so sestavljali bivši sovjetski vojaki, ki so bili prišli v nemško ujetništvo in postali pripadniki nemških okupacijskih enot, nato pa so zbežali v partizane. Sredi dneva je naše vodstvo zamenjalo ta dva bataljona z drugima dvema bataljonoma — iz XIX. brigade.

Nemci so neprestano napadali, naši pa jim odgovarjali s protinapadi. Nekateri položaji so večkrat menjali gospodarje. O ostrini borb nam priča tudi nemško poročilo:

»Protinapad banditov je bil odbit. Nato je sledil hud napad na naše položaje z dvema bataljonoma Rusov. Sovražnik je uporabljal številne mitraljeze, puškomitraljeze in brzostrelne avtomatske puške angleškega izvora. Prišlo je do srditih borb z Rusi iz neposredne bližine. Po štiriurni hudi borbi smo odbili napad.«³

Najhuje je bilo to, da je pričelo primanjkovati municije. V zadnjih borbah je je zlasti Vojkova brigada — v Hotavljah, na Škofju, pri Reki — veliko porabila, ni pa spričo nemške ofenzive imela možnosti, da jo nadoknadi iz zalog v skladiščih. Čeprav so že dopoldne pobrali vso municijo, ki so jo še imeli borci, ki niso neposredno sodelovali v borbah, je v popoldanskih urah stanje postalo že skrajno kritično. Na vso srečo so tudi Nemci bili v enakem položaju, kot to sklepamo iz njihovih poročil. Samo tega nihče izmed naših ni vedel in zato so s strahom pričakovali, kaj se še vse utegne pripetiti do večernih ur.

Vendar se je vse srečno izteklo. Že v popoldanskih urah so se enote XXX. in XXXI. divizije pričele spuščati proti dolini Kanomlje, kjer so šle čez cesto Spodnja Idrija—Oblakov vrh—Dolenja Trebuša in nato nadaljevale pot v strmino proti Šturmovcu, odondod pa na Vojsko. Pred intervencijo iz Idrije je s k. 1055 varoval njihov prehod čez cesto bataljon XIX. brigade, drug bataljon iste brigade in enote Vojkove brigade pa so s prejšnjih položajev nad Oblakovim vrhom odbijale napade Nemcev, ki so si še nadalje skušali izsiliti pot proti Idriji.

Ko so bile že vse druge enote onstran doline, se je umaknila še zaščitnica, na položajih pa so ostali le še nekateri mitraljezci in izstreljevali zadnje naboje, ki so jih še imeli. Nato pa so se tudi oni umaknili.

Tako se je končala zadnja borba v prvem obdobju nemške poletne ofenzive proti enotam IX. korpusa. V tej borbi so Nemci imeli po lastnem priznanju 6 mrtvih, 21 teže ranjenih, 10 laže ranjenih in več poškodovanih. Po naših cenitvah pa so Nemci morali v borbah pri Reki in nad Oblakovim vrhom imeti okrog 50 mrtvih in vsaj toliko ranjenih. Vojkova brigada je izgubila enega borca, dva pa sta bila ranjena. Razen tega je bila v borbi uničena tudi njihova težka breča.

Nemci so pozneje v svojih poročilih morali dati priznanje borbenosti naših enot:

³ Poročilo bataljona »Heine« z dne 23. julija 1944.

»Izurjenost in borbeni duh partizanov sta v zadnjem času močno porasla. Posebno pa je treba omeniti oborožitev banditov: uporabljajo številno orožje angleškega porekla, posebno mitraljeze, napadalne pištole in brzostrelne avtomatske puške.«⁴

Ko že govorimo o bataljonu »Heine«, s katerim so se enote XXXI. divizije pogosto srečavale, moramo omeniti, da je v borbah z našimi brigadami pretrpel hude izgube. Iz poročila štaba 139. rezervnega gorskega lovskega polka ugotavljamo, da je bataljon »Heine« imel od 1. januarja do 12. avgusta 1944 kar 41 padlih in 237 ranjenih, kar pomeni, da je v dobrih sedmih mesecih izgubil okrog 40 % svojega moštva.

Vojaška konferenca v Čepovanu

Ko se je načelnik Glavnega štaba Dušan Kveder poleti 1944 mudil na Primorskem, je na vprašanje, kakšne odlike in napake vidi na enotah, ki jih sestavljajo primorski partizani, odgovoril:

»Na primorskih enotah IX. korpusa vidim jasno izražen pečat velikega trpljenja primorskega ljudstva za časa 25-letnega suženjstva pod italijanskim fašizmom. Kot vse ljudstvo preveva tudi primorske borce globoko **sovraštvo do okupatorja-tujca**, najgloblje, kar sem ga mogel videti na Slovenskem. To sovraštvo se razteza tudi na domače izdajalce, ki so že pod italijansko okupacijo prizadejali toliko gorja našemu narodu. Zato so tudi naše primorske enote od vseh enot v Sloveniji **najčistejše od izdajalstva**, od belogardizma, od švabo-branstva...

To dobro karakteristiko kazijo še mnoge pomanjkljivosti, ki jih je treba odločno odstraniti. Pri primorskih partizanih opazam **pre-malo vztrajnosti**, volje za premagovanje težav, večkrat celo odnehanje spričo prve večje ovire, ki se nam stavi po robu. Potrebno je še v veliki meri prekaliti naše edinice, naučiti komandni sestav in vse borce, da ne odnehajo pri nobeni oviri, da gredo odločno, vztrajno, požrtvovalno po poti naprej, da v celoti izvajajo naloge, ki jih pred njih postavljajo.«⁴

Komandant IX. korpusa Lado Ambrožič-Novljan je prav tako že aprila nakazal nekatere slabosti, ki močno zmanjšujejo uspehe:

»Premajhna budnost in čuječnost je naša velika napaka, spričo katere smo imeli veliko žrtev.«

⁴ Ravno tam.

¹ »Vojaški vestnik« z dne 16. junija 1944.

»Dvigniti moramo udarnost in manevrsko sposobnost desetine, voda in čete. To ne zahteva od nas samo taktika partizanskega vojskovanja, ampak vsa moderna načela vojskovanja, katerega cilj je uničenje žive in tehnične sile nasprotnika.«

»V borbah imamo prevelike žrtev spričo tega, ker so naše enote okorne, ker komandni kader premalo skrbi za svojo vojsko, ker partizani ne znajo izkoriščati zaklonov in ker ne znajo pravilno uporabljati orožja.«

»Organizirati moramo diverzantske skupine v vseh enotah, prav tako pa tudi ostrostrelce, ki jih moramo vsak dan pošiljati v akcije.«²

Štab korpusa je menil, da bi bilo zelo koristno, če bi mogel sklicati ves svoj poveljniški kader na posebno posvetovanje, na ka-

² »Vojaški vestnik« z dne 27. aprila 1944.

terem bi se porazgovorili o teh in podobnih napakah in slabostih naše vojske ter našli poti za njihovo čim hitrejšo odstranitev. Taka priložnost se je štabu korpusa nudila v kratkem presledku med prvim in drugim delom nemške poletne ofenzive, ko so bile skoraj vse enote zbrane na področju Čepovana in Trnovske planote.

Konference so se udeležili komandanti in komisarji brigad, divizij, odredov in vodstvo IX. korpusa. Konferenca je bila potrebna, kajti »organizacija naše vojske, njena številčna krepitev, prehod naše vojske iz partizanske armade v redno in potrebe vojaškega zaledja, kakor tudi splošni vojaški in politični položaj, vse to je postavljalo korpus pred nove naloge.«³

Na konferenci, ki se je pričela 25. julija v Čepovanu, so analizirali izkušnje, ki si jih je naš poveljniški kader pridobil v zadnjih borbah, posebno v Baški grapi in Hotavljah, hkrati pa so komandanti in komisarji izražali tudi lastna gledišča o potrebi in načinu nadaljnje krepitve in izpopolnjevanja naših brigad.

Na konferenci so ugotavljali, da je operativna samostojnost naših enot čedalje manjša, kar je spričo razvoja naše vojske iz partizanskih čet in odredov v redno vojsko povsem razumljivo: četne in bataljanske akcije so pričele preraščati v akcije, v katerih so hkrati sodelovale skoraj vse korpusne enote. Zato pa se je tudi povečala odgovornost vsake posamezne enote v taki operaciji, kajti neodgovornost ali neuspeh ene same enote bi utegnila povzročiti neuspeh ali celo katastrofo drugih enot divizije ali korpusa.

V partizanskem načinu vojskovanja je enota vztrajala na položajih, dokler je mogla ali hotela in se je umaknila po lastni presoji. V pogojih pravih vojaških operacij, v katerih je sodelovalo po več tisoč borcev hkrati, se kaj takega ni smelo več primeriti: enota je morala vztrajati na položajih vse dotlej, dokler ni bil izvršen glavni cilj operacije ali dokler je ni višji štab odpoklical.

Tak način delovanja pa je od naših kadrov nujno zahteval večjo odgovornost, znanje in železno disciplino njihovih enot. Prav o teh vprašanjih so še največ razpravljali na čepovski vojaški konferenci.

Tako so omenili, da je bojna disciplina pomanjkljiva tudi zaradi tega, ker nižji poveljniški kader nima zadostnega ugleda. Ugleda pa ni mogel imeti, ker so bile včasih enote številčno tako šibke, da ni imel komu poveljevati. Brž ko so enote okrepili, se je hkrati pokazal napredek tudi glede tega vprašanja.

Komandant Gradnikove brigade Ratko Marjanović je ugotavljal, da so naši borci »dobri, borbeni in hrabri. Imajo pa napako, da svoje

³ »Eno leto IX. korpusa«, str. 12.

borbenosti ne znajo pravilno uporabljati... Pri jurišu skačejo iz zaklona brez zaščite avtomatskega orožja.«

Na konferenci so razpravljali tudi o tem, da bi naši uspehi lahko bili precej večji, če bi borci in njihovi poveljniki znali pravilno uporabljati orožje. Komandant Vojkove brigade Stanko Petelin-Vojko je omenil, da »niti komandni kader ne pozna vseh različnih vrst orožja, ki ga poseduje naša vojska, zaradi česar ne znamo izrabiti vsega orožja, ki mu dostikrat niti ne zaupamo.«

Do podobnih ugotovitev je prišel tudi komandant Gradnikove brigade: »Mitrалjezci ne vedo, prvič, kje je treba učinkovito postaviti mitraljez; drugič, slabo streljajo; tretjič, slabo ocenjujejo razdaljo; četrtič, ne pazijo ali pa slabo pazijo na snop mitraljeznega ognja; petič, slabo izkoriščajo navskrižni oženj, ki povzroča največjo paniko med sovražnikom.«

Na konferenci tudi niso zanemarjali vprašanj, ki zadevajo zvezo; veliko pa so razpravljali o potrebi sistematičnih vojaških vaj: »Nujno potrebno bi bilo, da bi se vsa vzgoja izvajala istočasno za vso brigado. Vse brigade naj bi šle skozi kratek tečaj, na katerem bi se delalo po enotnem načrtu za vse panoge v vojski. V pomoč funkcionarjem naj bi se tem brigadam dodelilo predavatelje iz raznih vojaških šol, da bi se tako splošni nivo vojaške izobrazbe pri vseh partizanih dvignil na enako stopnjo.«

Čeprav konferenca naslednji dan ni mogla nadaljevati z delom, ker so Nemci pričeli iz vseh strani prodirati proti osvobojenemu ozemlju in so morali komandanti ter komisarji pohiteti k svojim enotam na položaje, je imela izredno velik pomen za nadaljnji razvoj naše vojske v Slovenskem primorju in na Gorenjskem. Po končani sovražnikovi ofenzivi so v vseh enotah pričeli izvajati njene sklepe. Na prve uspehe ni bilo treba dolgo čakati.

Posebno pozornost so posvečali ravnanju z orožjem in tako dosegli v Vojkovi brigadi — podobno pa je bilo tudi v drugih enotah — »da zna najmanj 60 % moštva naše brigade ravnati z vsem orožjem od bomb do težkega mitraljeza in piata.«

Ko so borci spoznali lastnosti orožja, so mu pričeli tudi zaupati in so ga vzljubili, zato pa »se neprestano javljajo prostovoljci za mitraljeze in protitankovske puške.« To pa je veliko pomenilo, kajti mitraljezci in protitankovci niso le streljali s tem do dvajset kilogramov težkim orožjem, temveč so ga morali na pohodih tudi prenašati.⁴

⁴ Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

Po enotah so uvedli tudi vojaško urjenje po enotnem načrtu, pri tem pa niso izključevali pobude bataljonskih štabov.

Enote IX. korpusa so kmalu imele priložnost, da v tako uspešnih borbah, kot so bile osvojitve Črnega vrha nad Idrijo, Poljan, Gabrka, Železnikov itd. in v frontalnih borbah kot npr. pred Štanjelom, na Mrzlem vrhu, na Pasji ravni itd. pokažejo, kaj so se naučile. Ti uspehi so bili hkrati tudi dokaz, da je »vojaška konferenca ostala poseben mejnik v dobi, ko je vojska IX. korpusa iz partizanske armade postajala redna vojska.«⁵

Drugi del nemške ofenzive: nad Čepovan

Štiri dni potem, ko so končali ofenzivo proti cerkljanskemu sektorju, so se Nemci lotili še osvobojenega ozemlja na področju Čepovana in Trnovskega gozda. Tokrat so napadli kar iz sedmih smeri: prva kolona je prodirala iz Bače pri Modreji čez Vrata proti Čepovanu, druga iz Soške doline čez Drago proti Gorenjemu Lokovcu, tretja iz Kanala proti Srednjemu Lokovcu, četrta iz Grgarja čez Puštale proti Čepovanu, peta iz Gorice čez Trnovo proti Lokvam in šesta iz Idrije proti Lazni nad Čepovanom. Cilj vseh šestih kolon je bil Čepovan. Razen tega pa so Nemci napotili proti Trnovskemu gozdu še sedmo kolono, ki je prodirala iz Ajdovščine proti Predmeji.

Prvega dne nemškega napada proti Čepovanu — 26. julija — so bile enote XXX. divizije na Banjški planoti (XVIII. brigada v Gorenjem Lokovcu, XIX. brigada v Srednjem Lokovcu in XVII. brigada v Dolenjem Lokovcu), medtem ko je bila Vojkova brigada v čepovanski dolini, Prešernova brigada se do tega dne še ni vrnila v sestav divizije, Gradnikova brigada pa je bila delno v Vipavi, delno pa na Predmeji.

Ko so pričela prihajati poročila o prodiranju nemških kolon iz vseh strani, so Vojkovo brigado nemudoma poslali pred Trnovo, da bi zavrnila nemško kolono, ki je prodirala iz Gorice. Brigada je bila hitrejša in je še pred nemškim prihodom zasedla položaje na črti Trnovo—Voglarji—Zavrh.

Tega dne Nemci niso imeli posebne sreče. Najprej je XIX. SNOB »Srečka Kosovela« razbila dve nemški koloni, ki sta nastopali proti njenim položajem, ju zapodila v beg in zaplenila tri nemške sarce, šest brzostrelk, enajst pušk in radijsko postajo.

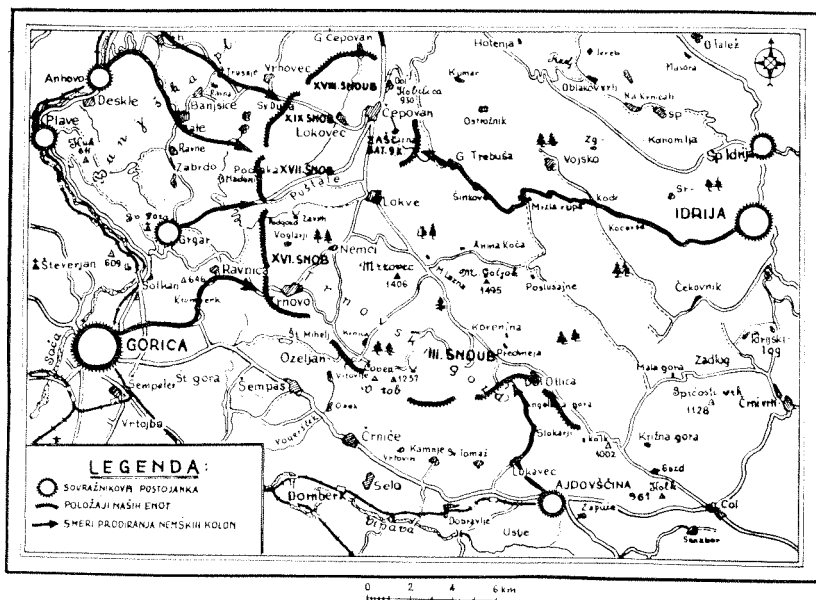
Se večji uspeh je dosegla Gradnikova brigada. Okrog dveh popoldne so javili po telefonu štabu brigade, da iz Ajdovščine prodira

⁵ »Eno leto IX. korpusa«, str. 13.

čez Lokavec proti Predmeji osem kamionov z nemškim vojaštvom. Prav tedaj pa štab brigade ni imel nobenega bataljona pri roki. Prvi bataljon je bil namreč v Krnici, druga dva pa tudi na bolj oddaljenih položajih. Zato so iz zaščitne čete in nekaterih delov bataljonov, ki niso bili predaleč, zbrali kakih 60 borcev in jih poslali na položaje pod Predmejo.

Ko so kamioni, na katerih je bilo kakih 150 Nemcev, pripeljali na klanec, jih je iznenadil ogenj naše zasede. Protitankovska puška je najprej ustavila prvi kamion, za njim pa so obstali še vsi drugi. Nemški vojaki so že ob prvih strelah poskakali v kritja ob cesti, šoferji pa so še nekaj časa poskušali, da bi kamione obrnili in jih rešili pred uničenjem. To se je posrečilo le enemu izmed njih.

Naši borci pa so hoteli tudi temu preprečiti umik. Zato so se zagnali proti njemu, da bi ga zažgali, kot so to storili medtem že z drugimi sedmimi. Toda pred tem kamionom je bila sovražnikova zaseda, ki naših ni pustila blizu. V jurišu na zasedo pa je tedaj padla hrabra borka Marica Štrukelj, ki se je v vseh prejšnjih borbah močno izkazala, posebno pa v Srednji vasi v Bohinju in v Spodnji Radovni nad Bledom.

Drugi del nemške poletne ofenzive

Razen nje so imeli gradnikovci še dva ranjenca: eden izmed teh dveh je bil komandant bataljona Lazo Zorić, ki je mesec dni kasneje pri prenosu na Notranjsko umrl.

V tej borbi, v kateri so se odlikovali zlasti borci Avgust Stare, Leonid Vorošilov in Nikolaj Jovanović¹, je sovražnik imel 48 mrtvih, tri njegove vojake pa so naši ujeli. Ujetniki so izpovedali, da so štirinajst dni prej prišli iz Przemysla na Poljskem, kjer so sodelovali v protipartizanskih akcijah. Pripadniki njihove enote so bili po narodnosti Rusi in Ukrajinci, poveljevali pa so jim sami Nemci.

Gradnikovcem je v tej borbi padel v roke tudi bogat vojni plen: razen sedmih kamionov, ki so jih naši zažgali, je sovražnik moral prepustiti našim borcem protitankovski top, lahki minometalec, puškomitraljez, brzostrelko, šest pištol in petnajst pušk.

Vojkova brigada je stopila v borbo okrog enajstih dopoldne, ko so se pred njenimi položaji pojavili prvi Nemci. Nekaj časa se je brigada upirala nemškim napadom in ognju njihovih minometalcev ter brzostrelnega topa; ko pa se je manjšim sovražnikovim skupinam posrečilo prodreti v notranjost Trnovskega gozda v presledkih med našimi položaji in ko jih je sovražnik pričel napadati v boke in hrbet, so se morali umakniti s prvotnih položajev. Brigada je sicer skušala Nemce zadržati pri njihovem prodiranju², vendar se ji to sredi nepreglednega gozda ni posrečilo.

Navzlic uspehom, ki sta jih tega dne dosegli Gradnikova in Kosovelova brigada, je bil splošni položaj IX. korpusa zelo kritičen. Edina pot, po kateri bi se mogle enote XXX. divizije, samostojne korpusne enote in ranjenci umakniti, je peljala iz Čepovana prek Lokev v Trnovski gozd. Nemci pa so prav tedaj z dveh strani prodirali proti Lokvam, da bi presekali še to pot: prva nemška kolona je nastopala proti Lokvam za umikajočo se Vojkovo brigado, druga — spet bataljon »Heine« — pa je z nasprotni strani napadala Lazno, ki sta jo branili dve četi zaščitnega bataljona štaba IX. korpusa in od koder bi z lahkoto obvladal vso čepovansko dolino.

Edina rešitev iz tega težavnega položaja je bila v tem, da bi Vojkova brigada vrgla Nemce nazaj proti Zavruhu in s tem omogočila umik vsem drugim enotam iz čepovanske doline preko Lokev proti Otlici. Naloga, ki jo je prejela Vojkova brigada, ni bila lahka.

¹ »Naš klic«, 27. julija 1944 (Glasilo Gradnikove brigade).

² V teh borbah se je med drugimi izkazal tudi Franc Stucin, doma iz Jesenice na Cerkljanskem, ki je s svojo skupino hladokrvno spuščal Nemce v neposredno bližini in jih nato napadel z vsem razpoložljivim orožjem, nato pa se spet umaknil na nov položaj in isto še večkrat ponavljal. Padel je decembra 1944 kot politkomisar 1. bataljona Vojkove brigade.

Narodni heroj Ivan Turšič-Iztok. Rojen je bil 29. septembra 1922 na Rakeku. V partizane je vstopil leta 1941, marca 1942 pa je odšel v Slovensko primorje, kjer je postal politkomisar bataljona. Po kapitulaciji Italije je bil nekaj časa načelnik štaba XXXI. divizije, nato pa komandant XXX. divizije. Padel je 29. julija 1944 — med nemško poletno ofenzivo — pri Lokvah

Enoto, ki se umika — povrh vsega pa v še tako nepreglednem gozdu — ni lahko ustaviti, še teže pa jo je poslati v protinapad. Vendar je Vojkova brigada, čeprav z občutnimi izgubami, nalogo izvršila v popolno zadovoljstvo višjega poveljstva.

Najprej so vojkovci z manjšega grebena tik pred Lokvami zaustavili nemško prodiranje. S teh položajev skoraj ni bilo več umika. Pred njimi je bil gozd — odtod so pritiskali Nemci, za njimi pa planjava. Če bi se umaknili še s teh položajev, bi imeli pri umiku čez čistino velike izgube. Tega so se borci dobro zavedali.

Prvemu koraku — da so s hudim ognjem prikovali Nemce ob tla — je sledil drugi, še preden so Nemci mogli urediti svoje vrste. Vojkovci so silovito naskočili Nemce, ki njihovega pritiska niso vzdržali in so se pričeli umikati. Ko so borci Vojkove brigade videli, da Nemci bežijo, so jih še odločneje napadli in jim niso dali oddiha.

Niso pa bežali vsi Nemci. Bili so tudi taki, ki so se stisnili za kako večjo skalo, spustili naše borce čim bliže, jih hitro zasuli s svincem in se nato umaknili do novega zaklona. Zato je Vojkova brigada imela v tem jurišu tri mrtve in sedem ranjenih. Tudi Nemci je niso poceni odnesli: precej ranjencev in mrtvih so odvedli s seboj, vendar so vojkovci med potjo še vedno naleteli na šest nemških trupel.³

Medtem so se čez Lokve umaknile že vse enote iz čepovanske doline. Sedaj pa se je znašla v nevarnosti Vojkova brigada, ki je Nemce pripodila prav do Zavrha in je med hišami že opazila nemške mule in pratež. Zajetje nemškega prateža in njihovega težkega orožja bi bila velika nagrada, ki si jo je Vojkova brigada prav gotovo zaslužila, toda prav tedaj je prišlo povelje štaba divizije, naj se brigada takoj umakne proti Predmeji.

Kaj se je zgodilo? Bataljon »Heine« iz Idrije je v popoldanskih urah vdrl v južni del Lazne in po srditi štiriurni borbi prsi ob prsi osvojil še severni del vasi. Vas so tedaj branili — sodeč po nemških poročilih⁴ — topničarji IX. korpusa, ki so menda obstreljevali Nemce celo z brzostrelnimi topovi. Ko se je glavnina IX. korpusa umaknila globlje v Trnovski gozd, so ji morali slediti še vojkovci, sicer bi jim lahko bataljon »Heine« čez Lokve udaril v hrbet.

Borbe za Lokve

Naslednji dan — 27. julij — sta obe strani uporabili za pregrupacijo svojih sil. Štab IX. korpusa je po izpraznitvi Banjške planote in čepovanske doline razporedil enote XXX. divizije na črti Lokve—Nemci—Krnice, medtem ko je XXXI. divizijo (brez Prešernove brigade) skoncentriral na nasprotni strani Trnovskega gozda: na Predmeji in Otlici.

Deli sovražnikovega 136. rezervnega gorskega lovskega polka so tega dne brez borb zasedli Čepovan in vzpostavili zvezo z bataljonom »Heine« na Lazni. Druga nemška skupina pa je v noči med 27. in 28. julijem vdrla na Lokve in jih hitro pričela utrjevati.

Ko je štab korpusa ugotovil, da se je tempo nemške ofenzive zmanjšal in da so Nemci pustili v nekaterih krajih nekdanjega osvojenega ozemlja — v Čepovanu, Lazni in na Lokvah — posadke, ki

³ Juriš je podrobneje opisan v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

⁴ Poročilo bataljona »Heine« z dne 13. avgusta 1944.

so se naglo utrjevale, je sklepal, da Nemci nameravajo v teh krajih tudi ostati. To pa bi bil za IX. korpus hud udarec, saj je prav na tem sektorju bilo največ naših skladišč, delavnic in bolnišnic.

Zato ni moglo biti drugega izhoda, kot da naše enote napadejo sovražnika in ga preženo, preden bi se utegnil do kraja utrditi. Štab korpusa je v tem smislu 28. julija okrepil fronto pred Lokvami z Gradnikovo brigado, XVII. brigada pa se je zbrala pred Lazno in jo pričela napadati. Dosegla pa ni nobenega uspeha. V vasi in na položajih okrog nje je bil namreč ves bataljon »Heine«, to pa je bila prevelika sila za našo oslABLJENO brigado.

Ko pa so Nemci nekaj ur kasneje — misleč, da je napad na Lazno dokončno odbit — napotili dve svoji četi proti Lokvam in je v Lazni ostala le še njihova 3. četa, so borci Gregorčičeve brigade spet obnovili napade. Tudi tokrat ni bilo uspeha, kajti nemški četi, ki sta bili na poti proti Lokvam, sta se obrnili in se vrnili v Lazno.

Gradnikove brigade niso uporabili tega dne, pač pa naslednjega — 29. julija. Takrat je bilo težišče vseh borb, ki so divjale od Trnovega do Lazne, okrog Lokev. Pred pričetkom napada na Lokve so divizijski obveščevalci krenili v vseh smereh, da bi ugotovili moč sovražnika na sosednjih sektorjih. Ko so se vrnili, so poročali, da je na Lokvah okrog 300, v Lazni 200, v Voglarjih pri Trnovem pa tudi okrog 300 sovražnikovih vojakov. Na Lokvah so bili Nemci v hotelu, župnišču in cerkvi, v zvoniku so imeli opazovalnico z mitraljezom, pred cerkvijo pa so gradili dva bunkerja za težke minometalce.

Gradnikova brigada je najprej napadla nemške zasede, ki so bile na vzpetinah okrog vasi. Ko so jih naši borci pregnali, so se lotili še vasi. Nemcem na Lokvah je trda predla. Prvi bataljon Gradnikove brigade je vdrl že med prve hiše, ko je obkoljenim Nemcem nenadoma prispela pomoč. Iz Lazne je namreč prihitela sovražnikova kolona in s sunkom gradnikovcem v bok dosegla, da se je 1. bataljon moral pod težavnimi okoliščinami umakniti iz vasi čez čistino na rob gozda. Tako so bile vse žrtve, ki jih je brigada pretrpela v tej hudi borbi — deset ranjenih in devet mrtvih — zaman.

V popoldanskih urah je gradnikovcem prispela izmena. Namesto njih sta z napadi na Lokve nadaljevali Vojkova in Kosovelova brigada z nekaterimi svojimi enotami. Vojkovci so v večernih urah ponovno vdrl v vas in se prebili vse do cerkve, tedaj pa so jih pričeli Nemci obstreljevati s hudim ognjem iz bunkerjev, ki so jih imeli na robu vasi in ki se dotlej niso oglašali. Naši so se morali umakniti. Tudi vojkovci so ob napadu imeli precejšnje izgube: trije borci so padli, šest pa jih je bilo ranjenih. Med ranjenimi je bil

tudi komandant 3. bataljona Adolf Novak, ki je pozneje umrl v bolnišnici zaradi zastrupitve rane na nogi.

Borbe tudi 30. julija niso prenehale. Nemške sile so bile nekoliko oslabiljene, ker se je bataljon »Heine« vrnil v Idrijo, kamor je odpeljal padle in ranjene vojake — med temi so Nemci pripeljali v Idrijo 36 ranjencev, od katerih pa jih je sedem že med potjo umrlo¹ — ter naropano živino. Tako je sovražnik imel na Lokvah in na Lazni le po eno četo: na Lokvah 6. četo, na Lazni pa 7. četo 136. rezervnega gorskega lovskega polka.²

Naši so nameravali to okolnost izkoristiti ter so ponovno usmerili Gradnikovo in Vojkovo brigado proti Lokvam. Bilo pa je že prepozno, kajti medtem se je bataljon »Heine« spet vrnil iz Idrije na Lazno. Zato so Gradnikovo brigado poslali pred Lazno, Vojkova brigada pa je sama napadala Lokve. Storitni ni mogla ničesar: okrog vasi je bila sama planjava, nemški mitraljezi v zvoniku in bunkerjih okrog vasi pa so imeli pod osredotočenim ognjem vsako točko prav do roba gozda. Brigada je napadala ves dan in vso noč, trije borci so padli, štiri pa je sovražnik ranil, vendar se do zore naslednjega dne stanje na Lokvah ni spremenilo: sovražnik je ostal v vasi, naši pa na robu gozda.

Gradnikova brigada je imela pred Lazno nekoliko več sreče. Najprej je imel položaj v rokah sovražnik in je gradnikovce potisnil z nekaterih višinskih točk. Nemci pa se niso dolgo veselili doseženega uspeha: naši so s protinapadom pregnali Nemce s teh položajev in jim prizadejali hude izgube. Poročali so, da je sovražnik imel kakih 30 mrtvih in ranjenih vojakov, medtem ko so gradnikovci imeli dva mrtva in štiri ranjene borce.³

Ofenziva se bliža proti koncu

Štab korpusa je naposled uvidel, da je ugoden trenutek za osvojitve Lazne in Lokeve že mimo, da ni več vredno zaganjati se ob nemške bunkerje okrog teh dveh vasi in da je pač pametneje počakati na nadaljnji razplet dogodkov. Zato je razporedil brigade na črti Lazna—Lokve—Nemci—Trnovo—Krnica z nalogo, da preprečijo

¹ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 6. avgusta 1944.

² Poročilo bataljona »Heine« z dne 13. avgusta 1944.

³ V teh borbah se je izkazal Franc Rijavec iz Kamnja v Vipavski dolini, kasnejši komandant 2. bataljona Vojkove brigade, ki je od ranjenega mitraljezca vzel mitraljez, razgnal skupino Nemcev, tri izmed njih pa ubil.

sovražniku prodor v globino Trnovskega gozda proti Predmeji in Otlici.

Nemci v naslednjih desetih dneh niso pokazali nobene posebne volje, da bi se umaknili iz Čepovana, Trnovega, Lazne in Lokev. Pač pa so vneto preiskovali teren in brskali za našimi skladišči in bolnišnicami. Izsledili so le eno naše skladišče, v katerem so korpusni orožarji shranili 3 piate, 3 težke in 8 lahkih mitraljezov, 20 pušk in 20 000 nabojev.

Vojkova brigada se je v teh dneh zadrževala spet na Otlici, kjer je imela popoln mir. Huje pa je bilo za Gradnikovo brigado, ki je bila na položajih sredi Trnovskega gozda okrog Male Lazne. Vse te dni je namreč močno deževalo, borci pa niso imeli nad seboj nobene strehe. Ves čas so mokri in prezeblji ležali na položajih in čakali, kdaj in odkod se bodo Nemci pojavili. Sovražnik je spet pričel uporabljati isto taktiko kot teden dni prej proti Vojkovi brigadi pred Trnovim: z manjšimi skupinami se je prebijal v naše zaledje in presenečal kurirje, patrulje in zasede. Tako je padel tudi komandant XXX. divizije Ivan Turšič-Iztok: ko se je z motorjem peljal proti položajem svojih enot, ga je med vožnjo prestregel smrtonosni rafal nemške skupine, ki se je prebila v naše zaledje.

Naši so Nemcem odgovarjali s podobno taktiko in tudi s podobnim uspehom. Zato je bilo na obeh straneh precej žrtev takih presenečenj.

Gradnikova brigada je bila v teh dneh — kot je že rečeno — na položajih okrog Male Lazne sredi Trnovskega gozda. Mala Lazna ni vas, temveč je to le važno cestno križišče, kjer se od glavne ceste Čepovan—Lokve—Mala Lazna—Predmeja—Ajdovščina odcepijo poti proti Trnovemu in Gorenji Trebuši.

Dne 4. avgusta, ko je v Lazno, kjer se je še vedno zadrževal bataljon »Heine«, prispel komandant 97. armadnega korpusa general Kübler in imel s svojimi poveljniki vojaško konferenco — ni znano, o čem so razpravljali — je okrog osmih zjutraj napadlo gradnikovce pred Malo Lazno kakih 160 Nemcev, ki so prodirali iz različnih smeri. Borba je bila kratka — komaj kakih dvajset minut — zato pa ostra. Naše izvidnice so tokrat pravočasno obvestile štab 2. bataljona o sovražnikovem približevanju, zato pa so se borci lahko temeljito pripravili na sprejem. Sovražnika so spustili v največjo bližino. Razvila se je borba prsi ob prsi. Naposled so se morali Nemci hitro umakniti, potem ko so imeli enajst mrtvih in šest ranjenih. Gradnikovci niso imeli nobenih izgub.

Dva dni kasneje je prišlo pred položaje Gradnikove brigade le kakih 60 Nemcev. Svojo predrznost pa so drago poplačali. Po kratki

borbi je šest mrtvih Nemcev ostalo pred našimi položaji, kakih deset pa so preživeli Nemci odvlekli s seboj nazaj proti Lokvam.

Ko so Nemci videli, da ne bodo ničesar dosegli s silo, so se zatekli k zvijači. Borci 3. bataljona so bili 8. avgusta na vso moč presenečeni, ko so za svojimi položaji zagledali neznane vojake v kratkih hlačah in s titovkami na glavah, izmed katerih so jih nekateri po slovensko vabili, naj pridejo k njim. Kasneje se je pojasnilo, da je to bil del nemške kolone, ki je iz vasi Nemcev prodrla za hrbet 3. bataljonu in tam zasedla dominantne položaje. Naši borci pa sovražnikovi zvijači niso nasedli in so sovražnikove kratkohlavnike razgnali z rafali svojih mitraljezov. Nato so se tudi naše enote umaknile na nekoliko višje položaje nad Malo Lazno, da jih Nemci ne bi mogli napasti z dveh strani.

Do hujših borb je prišlo naslednjega dne, ko so Nemci že ob šestih zjutraj z vso silo napadli položaje 3. bataljona. Kmalu se je vsa brigada zapletla v hude borbe. Dva nemška napada so gradnikovci odbili, tretji napad pa je 3. bataljon razpolovil, in Nemcem je tako uspelo prebiti naše položaje. Brigada se je nato umaknila na višje položaje. Nemci, ki so v tej borbi izgubili kakih petnajst mož, pa je niso več napadli, ker se jim je mudilo naprej proti Predmeji.

Čeprav nemška poletna ofenziva še ni bila končana, je XXXI. divizijo čakala že nova naloga: prenos težjih ranjencev na Notranjsko. Spričo tega je Gradnikova brigada 9. avgusta krenila čez Vojsko na Cerkljansko, dva dni kasneje pa je prispela za njo še Vojkova brigada.

Nemške ofenzive, ki je tokrat trajala 25 dni, je bilo konec 12. avgusta, ko je zadnja nemška kolona, ki je prodirala s Cola, prebila pri Predmeji obrambne položaje XIX. brigade in je naslednjega dne prek Male Lazne in Krnice prispela v Grgar, odtod pa se vrnila v Gorico.

PREVOZ RANJENCEV NA NOTRANJSKO

Partizanska bolnišnica »Franja« — neosvojljiva trdnjava

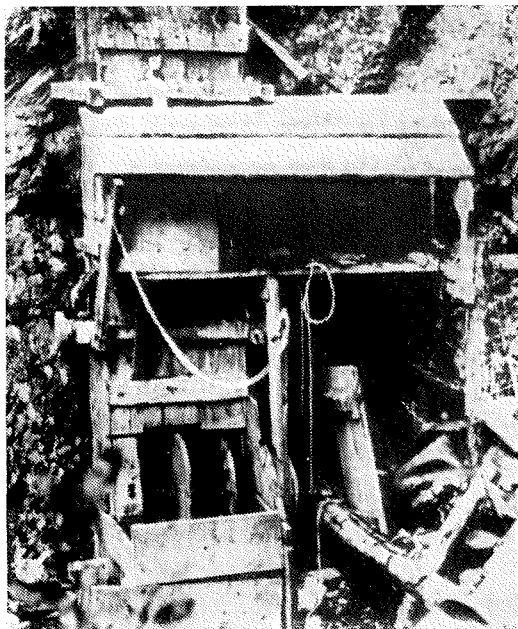
Na Primorskem sta bili med vojno dve večji partizanski bolnišnici: prva je bila v Trnovskem gozdu in se je imenovala »Pavla«, druga, »Franja«, pa je bila skrita v ozki grapi blizu Novakov na Cerkljanskem. Razen teh dveh večjih je bilo na Gorenjskem in v Slovenskem primorju še več manjših bolnišnic in bunkerjev za lažje ranjence.

Od vseh teh je nedvomno najbolj znamenita partizanska bolnišnica »Franja«, v kateri so se zdravili predvsem ranjenci XXXI. divizije. Ta bolnišnica ima vrsto značilnosti, ki jo razlikujejo od drugih naših bolnišnic.

Že njen položaj je bil nekaj posebnega. Postavili so jo v ozko sotesko, v kateri si je med skoraj navpičnimi stenami še planinski hudournik komaj izdolbel dovolj prostora za svojo strugo. In vendar so ljudje, ki so prevzeli skrb za zdravljenje naših ranjencev in bolnikov, našli še toliko prostora, da so zraven ali pa kar nad strugo — kot nekakšni mostiščarji — zgradili vrsto barak za ranjence in osebje.

Tudi dostop do bolnišnice je vreden ogleda. Do barak v soteski sploh ne bi bilo mogoče priti, če ne bi čez slapove in brzice postavili šest mostičev. Kadar je grozila nevarnost, so odstranili vzdolžni most in nihče ni mogel niti pomisliti, da bi utegnili bivati ljudje v notranjosti divje in neprehodne soteske.

Druga značilnost bolnišnice »Franje« je bila v tem, da za razliko od drugih partizanskih bolnišnic ni bila sredi obsežnih gozdov in daleč proč od naselij, temveč prav nasprotno: okrog in okrog »Franje« so bile hiše in naselja, komaj nekaj sto metrov niže pa celo cesta, ki so jo Nemci ob vsaki ofenzivi pridno uporabljali. To

pomeni, da obstoj bolnišnice v tem kraju ni mogel biti neznan okoliškemu prebivalstvu, saj vendar ni bilo mogoče popolnoma prikriti sledove za 107 ljudmi, kolikor jih je npr. bilo v tej bolnišnici med zadnjo nemško ofenzivo marca in aprila 1945. Prihajali so ranjenci, odhajali so zdravi ljudje, med zdravljenjem pa jih je bilo treba oskrbovati s hrano, zdravili in drugimi potrebščinami. Prebivalstvo je vse to moralo opaziti in je tudi opazilo.

Razen tega se je v njej zdravilo od 23. decembra 1943, ko je bila ustanovljena, do konca vojne na stotine ranjencev in bolnikov, izmed katerih jih je kasneje nekaj nedvomno padlo tudi v nemške roke. In vendar ni nobenih podatkov o tem, da bi kdo poskušal izdati bolnišnico Nemcem.

Sicer je res, da noben ranjenec ni točno vedel, kje je bolnišnica, ker je vanjo prišel ali iz nje odšel ponoči in z zavezanimi očmi. Samo s tem ni bilo dosti pomagano. Če bi je že kdo hotel izdati Nemcem, bi lahko omenil le to, da je bolnišnica blizu Novakov, da so barake v soteski in ob potoku, in vsak izkušen vojak bi že po bežnem pogledu na karto lahko sklepal, kje naj jo išče.

Tretja značilnost bolnišnice »Franje« je v tem, da je bila to taka trdnjava, kakršne v partizanih nismo poznali. V primeru nevarnosti so po drugih bolnišnicah evakuirali ranjence na varnejše mesto, ali pa so jih poskrili po bunkerjih, kjer jih Nemci ne bi mogli najti. Tudi bolnišnica »Franja« je imela take bunkerje.

Toda bolnišnica »Franja« je bila razen tega pripravljena tudi na aktivno obrambo, če bi bilo to potrebno. Že spomladi 1944 so imeli po vrhovih nad bolnišnico šest obrambnih bunkerjev, v katerih je bilo pet puškomitraljezov in en težki mitraljez. Kasneje so dograjevali še nove bunkerje — nekatere za mitraljeze, druge pa za metanje bomb. Povsod tam, kjer se jim je bilo moč približati, so postavili še minska polja.¹

Marsikdo ne ve, da je imela bolnišnica »Franja« sčasoma skoraj boljše oborožitev kot pa brigada. V zadnjih mesecih vojne je imela bolnišnica na razpolago za lastno obrambo že štiri težke mitraljeze, sedemnajst puškomitraljezov in 200 min.²

Četrta značilnost bolnišnice »Franje« je v tem, da vse to orožje niso imeli le za paradiranje, temveč so ga tudi uporabljali. Prvič se je to zgodilo 20. aprila 1944, ko so se Nemci približali bolnišnici iz najbolj oddaljene, a hkrati iz najslabše zavarovane smeri. Ko pa so prišli le preblizu, so branilci bolnišnice morali njihovo radovednost potlačiti z mitraljezi. Nemci na srečo niso bili preveč prizadevni in vztrajni, da bi raziskali, kaj naj to pokaže pomeni in kdo se skriva v soteski, in so se raje umaknili.

Huje je bilo v zadnji nemški ofenzivi marca in aprila 1945, ko ni bilo nikjer v bližini nobene vojaške enote, ki bi mogla priskočiti bolnišnici na pomoč v primeru sovražnikovega napada. Nemci so takrat nemoteno preiskovali meter za metrom ter vrtali za skladišči in bolnišnicami. Takrat so bili komaj še kakih petdeset metrov daleč od barak. Oglasiti so se morali naši mitraljezi in jih odgnati, kajti drugega izhoda ni bilo več. Tako je med Nemci in našo zaščito po bunkerjih prišlo do ostrega medsebojnega obstreljevanja. Med borbo se je vnela na pobočjih hriba suha trava — nihče ne ve, ali je to bilo slučajno, ali pa so Nemci namenoma vžgali travo — in le malo je manjkalo, da ni dim v enem izmed bunkerjev zadušil treh mitraljezcev, ki so ob prihodu naše pomoči bili že v nezavesti. Naposled je sovražnikov napad bil odbit in ranjenci so se lahko spet oddahnili.³

¹ Kronika SVPB »Franja«, »Slovenski zbornik« 1946.

² Dr. Edi Pahor: »Razvoj partizanskih bolnišnic na Primorskem«, Ljubljanski dnevnik, 4. sept. 1953.

³ Kronika SVPB »Franja«, »Slovenski zbornik« 1946.

Število hudih ranjencev je naraščalo iz dneva v dan. Saj skoraj ni bilo dneva, da ne bi pokalo, kjer pa se strelja, tam so navadno tudi ranjenci. Čeprav so lažji ranjenci pogosto ostajali v svojih enotah ali pa so jih poslali v divizijsko giblivo bolnišnico, je bilo treba negibljive in hudo ranjene borce oddati v bolnišnico. Tako npr. je bolnišnica »Franja« samo v enem dnevu — ob napadu XXXI. divizije na Gorenjo vas decembra 1944 — sprejela 42 ranjencev, med temi 26 hujših primerov.⁴

Mnogi naši ranjenci so kljub skrbni negi ostali invalidi, ali pa jim je bilo potrebno dolgotrajno zdravljenje. Razen tega pa je sovražnikov pritisk na Primorskem postajal čedalje hujši, naše osvobojeno ozemlje pa je bilo iz dneva v dan vse manjše. Zato je štab korpusa predlagal Glavnemu štabu, da bi bilo koristno, če bi poslali onstran proge na Notranjsko in Dolenjsko večji del težjih ranjencev in invalidov, prav tako pa tudi vojaške šole. Ko je Glavni štab sporočil, da se strinja, se je XXXI. divizija pričela odpravljati na pot.

Na pot!

Vse tri brigade XXXI. divizije — Gradnikova, Prešernova in Vojkova — so se 13. avgusta popoldne zbrale v Cerknem, kjer so iz bolnišnice »Franje« sprejele 27 ranjencev in invalidov, jih naložile na vozove in krenile z njimi proti Želinu. Glede na to, da okrog Čepovana in Lokev še ni bila čista situacija, se v Želinu niso obrnile v desno in nadaljevale pot po glavni cesti proti Dolenji Trebuši in naprej proti Čepovanu, temveč so prebredle Idrijco in krenile po strmem in ozkem kolovozu čez Jagršče na Vojsko. Pot je bila zelo naporna. Marsikje — pri prehodu čez reko in v strmini — konji niso mogli izvleči vozov iz peska in blata. Takrat so se morali v vozove upreti borci in pomagati konjem. Po štirinajsturni izredno naporni hoji so naposled brigade prispele na Vojsko.

Tu so brigadam dovolili dan počitka, nato pa so nadaljevale pot proti Otlici, kamor so prispele 15. avgusta ponoči. Medtem je XXX. divizija pripeljala še ranjence iz bolnišnice »Pavle«. Skupno se je tako na Otlici nabralo 180 ranjencev, bolnikov in invalidov, med katerimi je bilo 112 negibljivih in vse te bi morala XXXI. divizija varno prepeljati onstran železniške proge Ljubljana—Postojna.

Še enkrat so preverili, če v pripravah niso kaj bistvenega prezrli, hkrati pa so vsaki brigadi določili točno nalogo, ki naj bi jo

⁴ Ravno tam.

imela med pohodom, posebno pa še pri prehodu čez močno zastraženo progo med Rakekom in Postojno.

Ko se je 16. avgusta divizija odpravljala na pot proti Pivki, jo je skoraj v zadnjem hipu zmotila nemška kolona, ki je prodirala iz Ajdovščine proti Predmeji. Tretji bataljon Vojkove brigade je takoj odhitel na položaje in jo po krajši borbi napodil nazaj proti Ajdovščini, še pred tem pa ji je s protitankovsko puško zažgal kamion. Po nepreverjenih podatkih so Nemci imeli v tej borbi trinajst mrtvih in enajst ranjenih.

Do Pivke je šlo vse v redu. Ranjencev ni bilo treba nositi, ker so jih peljali na kamionih in vozovih. Na Pivki pa je vznemirjenje med borci in poveljstvi doseglo višek: ni namreč majhna stvar prebiti se z vso divizijo in 180 ranjenci čez progo, še prej pa čez cesto Planina–Postojna, ne da bi jih sovražnik pri tem opazil.

Divizija je predanila nad Bukovjem. Funkcionarji in partijske celice so imele sestanek za sestankom in se dogovarjali o zadnjih pripravah za prehod proge. Prva je krenila Gradnikova brigada in je 17. avgusta zvečer neopazno prekoračila progo med Škrbcem in Ravberkomando. Šele tedaj, ko je bila že vsa brigada onstran proge,

**Počitek borcev Prešernove brigade med prenosom ranjencev
na Notranjsko**

se je Nemcem zazdelo nekaj sumljivega in so pričeli obstreljevati zadnji del kolone, tako da je bil en gradnikovec celo ranjen.

Gradnikova brigada je predanila na Javorniku, zvečer pa se je ponovno vrnila na progo, da bi z notranjske strani zavarovala prehod glavne kolone z ranjenci. Njena naloga je bila, da blokira sovražnikove bunkerje na progi, vendar naj bi jih ne napadala vse dotlej, dokler ne bi Nemci prvi vžgali po koloni. Šele tedaj naj bi gradnikovci s čim močnejšim ognjem po sovražnikovih utrdbah ob progi pritegnili nase pozornost nemških posadk.

Na čelu glavne kolone z ranjenci je šla Vojkova brigada, nato štab divizije s svojimi enotami, zadnja pa Prešernova brigada. Do ceste Postojna–Planina, ki jo je na obeh straneh z močnimi zasedami zapirala Kosovelova brigada, so ranjence pripeljali na kamionih in vozovih, tu pa so jih borci obeh brigad preložili na nosila in nato je dve uri dolga kolona krenila proti kilometer ali dva oddaljeni progi. Nemci so seveda kaj hitro zaslišali ropot bližajoče se kolone in so jo skušali ovirati z močnim mitraljeznim in minometalskim ognjem, toda gradnikovci so svojo nalogo dobro opravili. To je moč sklepati po tem, da so bili na progi ranjeni le trije borci Vojkove brigade, čeprav je bil razmak med obema nemškima postojankama, med katerima si je divizijska kolona z ranjenci utirala pot, zelo majhen.

V Loški dolini

Onstran proge so na ranjence in invalide že čakali vozovi, ki so jih odpeljali naravnost proti Staremu trgu, kjer je bilo partizansko letališče.¹ Odtod naj bi jih namreč z letali prepeljali v zavezniške bolnišnice v Južni Italiji. Ker pa v teh dneh zavezniških letal ni bilo blizu, je Prešernova brigada spremljala ranjence prav v Kočevski Rog, kjer naj bi počakali na odhod v Italijo.

Brigade so v Loški dolini ostale pet dni. V tem času so se borci temeljito očistili, se odpočili in si ogledali kakšno je osvobojeno ozemlje na drugi strani železniške proge. Ugotovili so, da je stanje glede prehrane še slabše kot npr. na Cerkljanskem. Tudi cepljenje proti tifusu jim ni bilo preveč všeč. Zato pa je bilo zanje toliko večje doživetje, ko jih je v spremstvu Jake Avšiča obiskal koman-

¹ Zasilno letališče v Loški dolini je delovalo od julija do septembra 1944 in so v tem času z njega evakuirali okrog 600 ranjencev. Nato pa so letališče prestavili na polje pri Krasincu pri Črnomlju, od koder so od septembra 1944 do marca 1945 evakuirali okrog 1000 ranjencev (Dr. Dj. Dragič: »Sanitetska služba v partizanskih pogojih vojskovanja«).

Zavezniško letalo, s katerim so evakuirali ranjence

dant Glavnega štaba Franc Rozman - Stane. Zadržal se je v vsaki brigadi in se zanimal za številne podrobnosti o življenju in razmerah onstran proge.

Na borce XXXI. divizije sta napravili močan vtis predvsem dve zadevi: partizansko letališče in predvajanje filmov. Eno in drugo jim je dokazovalo, da tudi oni predstavljajo sicer majhen, toda važen del splošne fronte proti nacistični Nemčiji. Vojni dopisnik in kronist Gradnikove brigade takole opisuje njihove občutke med pravo pravicato filmsko predstavo:

»Včeraj je naša brigada prisostvovala tudi predvajanju angleških zvočnih tednikov v provizorični kinodvorani, ki je bila nalašč

v ta namen zgrajena v skladišču lesne tovarne pri Starem trgu. Nestrpno so partizani pričakovali, kdaj se bodo prikazale prve slike na platnu. Harmonika nam je krajšala čas, dokler se ni napolnila vsa dvorana še z drugimi brigadami naše divizije. Potem se je predstava pričela.

Z zadržanim dihom so borci in borke gledali slike z bojnih poljan na Ruskem, v Italiji in na Japonskem. Pred nami so se vrstili grozotni prizori, ko je v Italiji izbruhnil še vedno živeči vulkan Vezuv. Zavezniško letalstvo je pred našimi očmi izvajalo prekrasne podvige nad sovražnikovimi tovarnami in mesti. Težke večtonske bombe so se vsipale iz obloženih letal in zagrinjale nemška mesta v oblake prahu in dima. Še dolgo po končani predstavi so nam v spominu vstajali prizori, ki smo jih ravnokar videli.«

Vrnitev na Primorsko

Zgodaj zjutraj 24. avgusta se je divizija po petih dneh počitka — Prešernova brigada v Kozarščah, Gradnikova brigada v Starem trgu in Vojkova brigada v Podcerkvi — napotila mimo Dan proti progi.

Čez progo pa ni šlo več tako gladko kot prvikrat. Nemci so pričakovali, da se bo divizija prej ali slej vrnila spet po isti poti nazaj na Primorsko in so se za njeno vrnitev dobro pripravili. Na pot so podrli drevje, ki so ga morali naši inženirci med praskanjem sovražnikovih min in regljanjem mitraljezov sproti odstranjevati.

Navsezadnje pa so jo naše brigade — kolikor je samo pokalo — še poceni odnesle. Gradnikova brigada ni imela nobenih izgub, le Vojkova brigada je utrpela dva huje in dva laže ranjena borca.

Prešernova brigada je prekoračila progo šele v noči med 26. in 27. avgustom. Nekje na Pivki je staknila top kal. 75 mm in ta je ob prehodu čez progo tako strašansko ropotal, da bi še mrtve zbudil. Zato tudi Nemcem ni bilo težavno ugotoviti, kod se premika naša kolona, in so jo ves čas obstreljevali z mitraljezi in težkimi minometalci. Prešernovci so imeli to noč osem ranjencev, en borec je pa padel.

Do konca meseca avgusta so brigade ostale na Pivki, kjer niso doživele ničesar omembe vrednega, razen: »Ker je minilo sedem dni po prvi injekciji proti trebušnemu tifusu, si je naš tov. zdravnik kratil čas s ponovnim cepljenjem in tako je onesposobil borce za vsako gibanje. Če si se koga dotaknil, je grozno zavpil, ker mu je

Top, ki ga je Prešernova brigada prepeljala čez progo. (Ob topovski cevi stojita načelnik štaba divizije Rudolf Hribnik-Svarun in komandant Prešernove brigade Karel Leskovec)

otrpnil ves hrbet. To je bil edini omembe vreden dogodek iz življenja na Pivki. Da bi razen injekcije trpljenje bilo še popolnejše, je brigada napravila premik s Pivke na Otlico,¹ kjer so borcem razdelili municijo in razstrelivo za napad na Črni vrh, v katerem je Gradnikova brigada imela glavno besedo.

¹ Viljem Gruber-Drago: »Kronika Gradnikove brigade«.

OSVOJITEV ČRNEGA VRHA NAD IDRIFO

Črni vrh — predstraža Dolomitov

Osvobojeno ozemlje IX. korpusa je poleti 1944 imelo v jugo-vzhodnem delu obliko dolgega, hkrati pa tudi ozkega pasu, ki se je kot podaljšek Trnovskega gozda raztezal čez Križno goro in nanoške gozdove prav do Postojne. Nemci so omejili ta del osvobojenega ozemlja z dvema vzporednima nizoma postojank. Z južne strani so se vrstile postojanke v Ajdovščini, Vipavi, Razdrtem in Postojni, s severne pa postojanke v Hotedršici, Godoviču, Idriji, Spodnji Idriji, Logatcu in Planini.

Nemcem in domobrancem so že močno presedali neprestani udarci naših enot po železniški progi na odseku med Rakekom in Ilirsko Bisstrico, prav tako pa tudi napadi na njihove postojanke v Hotedršici, Godoviču, Idriji in Spodnji Idriji, da ne omenjamo zased in minerskih skupin, ki so vsakodnevno vznemirjale in povzročale občutno škodo njihovim oskrbovalnim kolonom na cesti, ki povezuje te postojanke.

Že prvi pogled na karto pokaže, da bi bilo najboljše zdravilo za vse te težave vzpostavitev novih postojank ob nekdam asfaltirani cesti Godovič—Črni vrh nad Idrijo—Col—Ajdovščina. Če bi sovražnik med Godovičem in Ajdovščino ustanovil le dve postojanki — v Črnem vrhu in na Colu — bi tako dobil močno zaporno črto, ki bi onemogočala obsežnejše vdore naših enot na Pivko in v Dolomite z južne strani Idrije, hkrati pa bi novi postojanki postali izredno primerno izhodišče za njegove ofenzivne akcije proti osvobojenemu ozemlju na področju Trnovske planote.

Domobranci pa so si razen tega obetali po vzpostavitvi postojanke v Črnem vrhu tudi povečanje svojega vpliva na področju Primorske, kjer dotlej niso dosegli skoraj nobenih uspehov.

Nemci in domobranci so vzpostavili novo postojanko v Črnem vrhu nad Idrijo v prvih dneh avgusta, v času, ko so bile enote IX. korpusa zapletene v hude obrambne borbe na Trnovski planoti. Takrat je prišlo v Črni vrh čez dvesto Nemcev in domobrancev, ki so se pričeli z največjo naglico utrjevati. Ko so menili, da je Črni vrh že dobro pripravljen za obrambo in da lahko vzdrži vsak partizanski napad, je nekaj Nemcev in domobrancev iz sosednjih postojank odšlo, v Črnem vrhu pa je po naših obveščevalnih podatkih ostalo 147, po sovražnih virih¹ pa 132 pripadnikov 15. čete slovenskega domobranstva. Poveljeval jim je podporočnik Jože Jakoš.

Med člani te posadke je bilo tudi nekaj dezerterjev iz naših brigad in bivših aktivistov s tega terena. Prav ti so bili najbolj zagrizeni in se jih je prebivalstvo še najbolj balo, kajti vedeli so za vse partizanske somišljenike in so jih pozaprli ter iz dneva v dan pretepali. Tako se je zgodilo, da je bilo ob napadu na to postojanko v črnovrških zaporih kakih dvajset naših ljudi.

Napadali bomo ob belem dnevu!

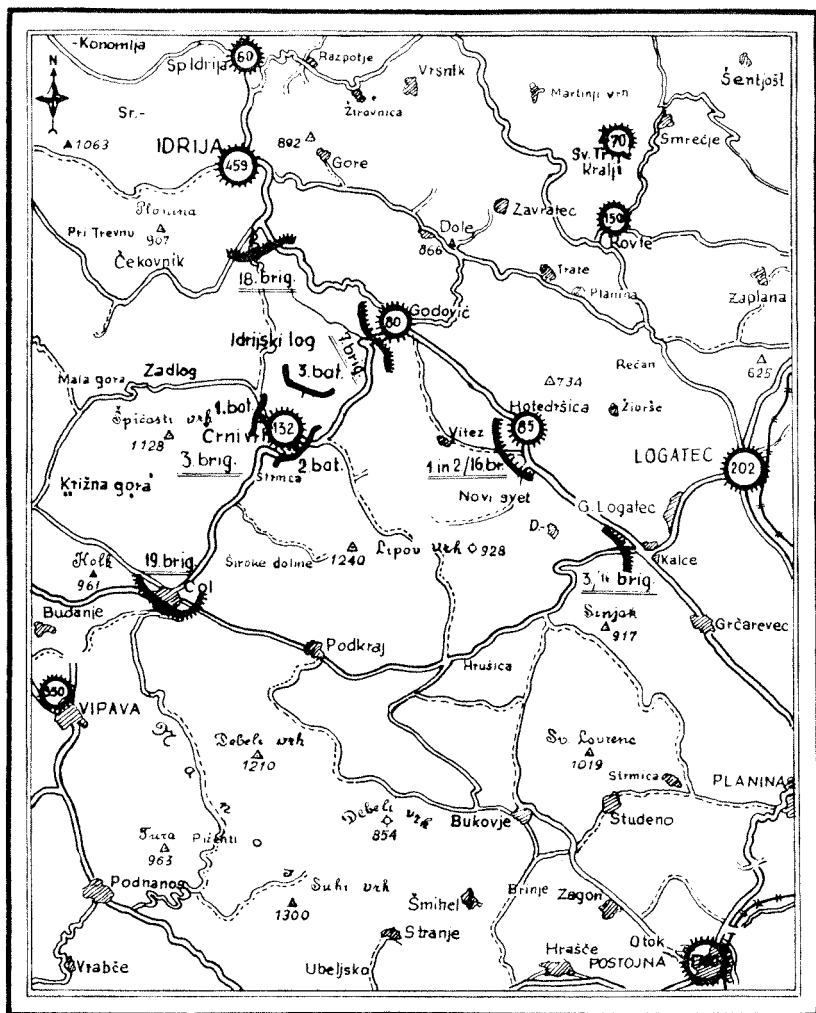
Domobranci so na pristopih v vas postavili pet bunkerjev, v vsakem pa so imeli močno posadko s težkim mitraljezom ali puško-mitraljezom. Opazovalnico s težkim mitraljezom so imeli tudi v zvoniku. Razen bunkerjev pa so ob robu vasi razpostavili še več stražarskih mest. Na vsakem izmed njih sta bila podnevi dva stražarja, ponoči pa še več. Vas in bunkerje so obkrožili z bodečo žico, na cestah pa so presledke zaprli s španskimi jezdec. Tako so se hoteli obvarovati pred morebitnim presenečenjem.

Naši obveščevalci so zvedeli, da so domobranci v Črnem vrhu zelo dobro oboroženi, saj so imeli šestnajst mitraljezov ter dva težka in dva lahka minometalca.

V sosednjih postojankah ni bilo večjih koncentracij. V Hotedršici se je zadrževalo 85 domobrancev, v Godoviču 80 nemških policistov, v Idriji 459 policistov različne narodnosti, v Spodnji Idriji 60 Nemcev, v Ajdovščini okrog 200 Nemcev in 100 domobrancev ter v Vipavi kakih 350 mož.

Štab korpusa je sklenil, naj bo napad na Črni vrh podnevi. To pa zato, ker ni bilo moč računati na presenečenje in ker je za uničenje številnih bunkerjev in utrjenih stavb bilo potrebno težko orožje, ki pa je podnevi učinkovitejše ko pa ponoči.

¹ Poročilo o napadu na Črni vrh Poveljstva skupine slovenskega domobranstva v Postojni z dne 3. sept. 1944.

LEGENDA:

POLOŽAJI NAŠIH ENOT

SOVRAŽNIKOVE POSTOJANKE

Napad na Črni vrh nad Idrijo

V neposrednem napadu na Črni vrh naj bi sodelovala 1. in 2. bataljon Gradnikove brigade: 1. bataljon bi napadal z zahodne, 2. bataljon pa z južne strani, medtem ko bi bila severna in vzhodna stran prosta. Sovražnik bi se mogel v primeru prehudega pritiska prebiti tod proti Godoviču ali Idriji. Vendar pa štab korpusa tudi te možnosti ni spregledal: 3. bataljon Gradnikove brigade naj bi zasedel položaje med cestama, ki peljeta iz Črnega vrha proti Idriji in Godoviču, in priredil domobrancem, ki bi se poskušali prebiti, čim lepši sprejem na planem.

Pri napadu na postojanko je razen Gradnikove brigade in udarnega voda Vojkove brigade sodelovalo tudi sedem topov — dve havbici kal. 100 mm, dva gorska topova kal. 75 mm, dva protitankovska topova kal. 47 mm in ruski protitankovski top kal. 45 mm.

V dneh pred napadom so v vsakem bataljonu Gradnikove brigade sestavili posebno udarno skupino, v katero so vključili razen mitraljezov po dve protitankovski puški in po en piat¹ ter lahki minometalec. Seveda pa niso pozabili na bombaše in minerje, ki naj bi odigrali glavno vlogo.

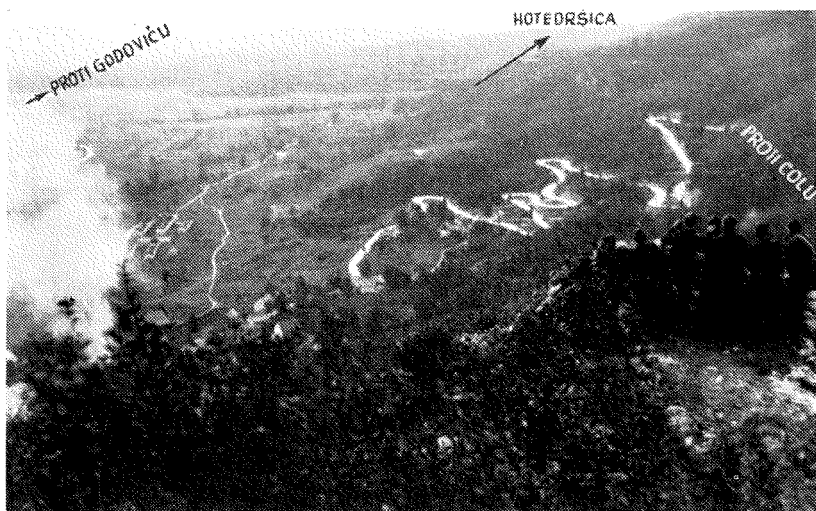
Za zavarovanje napada pred intervencijami iz sosednjih sovražnikovih postojank naj bi poskrbele Prešernova, Vojkova, Kosovelova in Bazoviška brigada. Prešernova brigada je zapirala smer proti Godoviču, XVIII. SNOUB »Bazoviška« pa proti Idriji, medtem ko je XIX. SNOB »Srečka Kosovela« zasedla Col, od koder naj bi zavračala sovražnikove napade iz smeri Vipave in Ajdovščine, en bataljon pa je poslala v divizijsko rezervo.

Najtežavnejšo nalogo je dobila Vojkova brigada, ki naj bi z dvema bataljonom blokirala domobransko posadko v Hotedršici, z enim pa zaprla smer Logatec—Hotedršica—Črni vrh, od koder so pričakovali najhujšo intervencijo.

»Naj le pride Gradnikova brigada!«

Tako so domobranci izzivali še nekaj dni pred napadom. In Gradnikova brigada je zares prišla. Ponoči, 31. avgusta 1944, so prepeljali enote Gradnikove brigade s kamioni z Otlice v bližino Črnega vrha, da bi naslednje jutro spočite naskočile sovražnikovo postojanko. Ob pol štirih zjutraj so bili že vsi bataljoni na položajih. Enaka ugotovitev velja tudi za topničarje. Štab korpusa in štab

¹ Piat je ročno protitankovsko orožje angleškega izvora. Težko je nekaj manj kot 16 kg, njegova 1,18 kg težka in 88 mm debela mina prebije na razdalji 90 metrov do 120 mm debel jeklen oklop.

Med topniškim obstreljevanjem Črnega vrha. (Desno opazovalnica štaba korpusa in štaba XXXI. divizije)

XXXI. divizije, ki sta imela neposredno telefonsko zvezo z vsemi napadajočimi enotami, sta se nastanila v starem italijanskem bunkerju na serpentinah nad Črnim vrhom.

Dne 1. septembra 1944 ob šestih zjutraj so zagrmeli partizanski topovi, ki so domobransko posadko močno presenetili. Domobranci so sicer pričakovali napad — toda ne podnevi. Artilerijska priprava napada je trajala dve uri. Granate so se na gosto razletavale ob bunkerjih, utrjenih hišah in cerkvenem zvoniku, s katerega se je od časa do časa še vedno oglašal sovražnikov težki mitraljez. Dimu in prahu, ki sta nastajala ob eksplozijah granat, se je kmalu pridružil še plamen. Nekaj hiš se je vnelo in gost dim se je dvigal visoko v nebo.

Ob osmih je bilo konec artilerijske priprave, in takrat so stopile v akcijo udarne skupine z bombaši in minerji. Odpor je bil izredno hud. V prvih urah napada ni nič kaj dobro kazalo, čeprav so se borci kot sršeni zaganjali ob sovražnikove utrdbe.

To ni bila običajna borba. To je bil krvav obračun med partizani in njihovimi bivšimi tovariši, borba brez usmiljenja in prizanašanja.

Borci in njihovi poveljniki so tekmovali med seboj, kdo se bo bolje izkazal. Namestnik brigadnega komandanta Franc Nemgar

je bil ranjen v glavo, vendar je borbo prekinil le za toliko časa, da mu je bolničarka obvezala rano, nato pa se je spet vrnil v prve vrste z belim zavojem okrog glave.

Višek drznosti — bolje rečeno, izzivanja usode — je pokazal mitraljezec Zmaj. Skočil je na sredo ceste in stoje spuščal dolge rafale v okna, od koder so se oglašali sovražnikovi mitraljezci. Ko je izpraznil šaržer, je skočil nazaj za vogal hiše, zamenjal šaržer in takoj nato so ga spet videli sredi ceste. Sovražnik ni molčal. Krogle iz njihovih mitraljezov so se prašile in odskakovale od tal pod nogami Zmaja, vendar ga ni nobena zadela.

Navzlic taki vztrajnosti in drznosti pa je prvi sovražnikov bunker padel šele po dveh urah borbe. Ta uspeh je pri borbah povzročil še večji polet. Topničarji so svoje topove privlekli čisto blizu, izstrelili po nekaj granat neposredno v bunker, bombaši pa so se medtem že približali žici, jo po zadnji eksploziji preskočili in zasuli posadko z bombami in minami iz plastika. Tako je šlo od bunkerja do bunkerja, od hiše do hiše.

Sovražnik priznava,¹ da je že dopoldne izgubil vse zunanje utrdbe, ki so jih uničili protitankovski topovi, hkrati pa je posadka imela dotlej že pet mrtvih, hudo ranjen pa je bil tudi njen komandant Jože Jakoš.

Beli so poskušali tudi z zvijačo. Med borbo se je nad enim izmed bunkerjev pojavila bela krpa kot znak, da se posadka želi vdati. Naši so bili nezaupljivi, ker so zvijače te vrste že dobro poznali. In zares, ko so se previdno približevali bunkerju, so jih domobranci nenadoma zasuli z močnim ognjem.

Popoldne se je borba nadaljevala s še večjo srditostjo. Na pomoč je prihitel še 3. bataljon pod poveljstvom novega komandanta Djura Latinovića in komisarja Vilija Klemenca. Borci Gradnikove brigade so hoteli brezpogojno zmagati še pred nočjo in so se zato še drznejše vrgli v borbo. Tako je borec 2. bataljona Stanko vdrl v neko hišo. Ko je odprl vrata, je notri opazil štiri domobrance; eden izmed njih mu je nenadoma zakotalil pod noge ročno bombo. Na srečo pa ni eksplodirala. Stanko jim ni ostal ničesar dolžen: hitro je mednje zalučal dve bombi, drugo za drugo, in odpora iz te hiše je bilo takoj konec.

Izkazal se je tudi najmlajši borec XXXI. divizije — komaj štiri-najstletni kurir Jože Mrak, doma iz Kanomlje pri Idriji. Tudi on je še z dvema drugima kurirjema in obveščevalcem Alešem Durjavo sodeloval pri jurišu in zaplenil težki minometalec.

¹ Poročilo o napadu na Črni vrh Poveljstva skupine slovenskega domobranstva v Postojni z dne 3. sept. 1944.

Veliko hrabrost je pokazal tudi eden izmed najstarejših gradnikovcev, sicer pa komaj devetnajstletni komandir čete Rado Klanjšček-Jakec, ko je s svojo skupino vdrl v sovražnikov bunker in zaplenil težki mitraljez, lahki mitraljez in še brzostrelko.

Pri likvidaciji bunkerjev je imel velike zasluge tudi vojakovec Viktor Gorjanc iz Hrenovice pri Postojni. S piatom je spustil v bunker pet min, in ko so naši prijurili do njega, so našli v bunkerju tri mrtve sovražnike in dva mitraljeza. Enako se je zgodilo tudi z bunkerjem pri cerkvi in še z dvema drugima oporiščema.

Izkazala se je tudi namestnica politkomisarja Dušica Bratuž s Kanalskega Kala. Skupno s komandantom Tarzanom je jurišala na bunker pred šolo, nato pa sta vdrla v šolo, kjer sta zajela več domobranskih vojakov.

Vendar niso imeli vsi junaki sreče, da bi ostali živi. Tako je Drago Novak iz Kostanjevice na Krasu, najboljši mitraljezec XXXI. divizije, pri uničenju dveh bunkerjev uspešno posredoval, ko pa se je vrgel iz zaklona proti tretjemu, ga je podrla sovražnikova krogla.

Tako so naši borci preganjali bele iz hiše v hišo, naposled pa so jih stisnili v bivših italijanskih vojašnicah. Le v dveh kmečkih hišah je ostalo še 27 domobrancev, ki so jim napadalci presekali pot do vojašnic.

Pomoč napadeni postojanki — neučinkovita in prepozna

Domobranci in Nemci so iz vseh sosednjih postojank pohiteli napadeni posadki v Črnem vrhu na pomoč, toda vse je bilo zaman. Iz Idrije je krenila celo motorizirana kolona. Da bi čimprej prišla do cilja, Nemci niso dovolj pazili na cesto in tako so zapeljali na mine, ki jih je bila zakopala Bazoviška brigada. Povrh vsega pa so padli še v njeno zasedo. Posledica tega je bila, da so se morali Nemci s hudimi izgubami — baje so imeli 30 mrtvih — vrniti nazaj v Idrijo. Popoldne ob petih so poskušali s še enim izpadom, ki pa se je končal z enakim uspehom ko prvi.

Vse kaže, da je Bazoviška brigada sicer odbila nemško kolono iz Idrije proti Črnemu vrhu, ni pa mogla preprečiti prodora druge nemške kolone iz Idrije proti Godoviču, od koder je sovražnik pričel kmalu po deveti uri prodirati proti položajem Prešernove brigade južno od Godoviča. Sovražnik je bil izredno trmoglav. Ko so prešernovci odbili prvi napad, je sovražnik uro kasneje pritisnil z močnejšo kolono, v kateri so bile tudi mule s težkim orožjem. Prešernovci so odbili tudi ta napad.

Popoldne ob treh pa so se borci Prešernove brigade morali prav resno potruditi, da so odbili tretji in najhujši sovražnikov napad. Tokrat so Nemce in domobrance, ki so se hoteli za vsako ceno polastiti hriba s trig. 746, spustili v neposredno bližino svojih položajev, nato pa so jih silovito napadli z vsem orožjem. To pa je bilo za sovražnika le preveč in se je skušal reševati s paničnim begom proti Godoviču. Nato so prešernovci imeli mir.

Kosovelova brigada, ki je bila na Colu, ni imela nobenega opravka z Nemci ali domobranci.

Zato pa je bilo toliko huje pri Vojkovi brigadi. Tu mislimo predvsem na njen 3. bataljon na Kalcah, na cestnem križišču med Logatcem, Planino in Hotedršico. Vojkov bataljon, pri katerem se je zadrževal tudi namestnik brigadnega komandanta Mirko Dukić, je zasedel položaje tik nad križiščem, kjer se od glavne ceste odcepi cesta, ki pelje čez Hotedršico in Godovič proti Idriji.

Prvi domobranci iz smeri Logatca so se na križišču pojavili že okrog enajstih. Bilo jih je kakih sto. Bataljon z njimi ni imel dosti opravka in jih je hitro zavrnil. Nato so domobranci pričeli obmetavati položaje 3. bataljona s težkimi minami. Tokrat so imeli več sreče, saj so mine ubile dva naša borca.

Kmalu po dvanajsti uri pa se je na manj kot sto borcev 3. bataljona Vojkove brigade spravil zloglasni Rupnikov udarni bataljon, ki je štel takrat okrog 450 zagrizenih domobrancev-prostovoljcev. Navzlic veliki premoči in novim izgubam — med drugimi je bil ranjen tudi namestnik brigadnega komandanta Mirko Dukić — so borci 3. bataljona vzdržali na položajih do večernih ur, in šele takrat so rupnikovci potisnili naše borce toliko proč od ceste, da so se lahko prebili v Hotedršico.

V teh borbah je 3. bataljon Vojkove brigade imel štiri mrtve in osem ranjenih, sovražnikova mina pa je uničila tudi težki mitraljez — medtem ko cenijo sovražnikove izgube na kakih 25 mož.

Takrat ko si je Rupnikov udarni bataljon izsilil pot v Hotedršico, pa je bilo agonije domobranske posadke v Črnem vrhu nad Idrijo že konec.

Velika zmaga v Črnem vrhu

Že v popoldanskih urah so se domobranci v Črnem vrhu znašli v brezupnem položaju, ob šestih zvečer pa so se vdale zadnje njihove skupine:

»Belogardisti so v vseh mogočih oblekah, s podplutimi očmi vsi prestrašeni rotili in prosili milosti. Ta ni streljal, oni je bil prisilno

mobiliziran, vsak je imel kak izgovor, čeprav trka že svoboda na naša vrata in so imeli vsak dan priložnost, da se pridružijo našemu gibanju. Od prebivalstva sem zvedel, da so nas pričakovali in cinično trdili: „Naj le pride Gradnikova brigada!“¹

Med ujetniki so našli tudi bivšega gradnikovca Lampeta, ki je v Črnem vrhu postal eden izmed najhujših domobranskih zagrizencev, in še več dezertarjev iz naših brigad in bivših aktivistov, večidel članov gospodarske komisije. Vsi so prejeli zaslužen kazni.

Borci Gradnikove brigade in udarnega voda Vojkove brigade so v porušeni postojanki zasegli velik vojni plen: težki minometalec, tri težke mitraljeze, trinajst lahkih mitraljezov, šest brzostrelk, pet revolverjev in okrog štirideset pušk. Precej orožja pa je bilo med borbo uničenega.

V borbah za Črni vrh je padlo petnajst naših borcev, 34 pa jih je bilo ranjenih. Žrtev bi lahko bilo precej manj, če se ne bi borci namenoma izpostavljali — podobno kot mitraljezec Zmaj — ter izživali s svojo predrznostjo in hrabrostjo odpadnike v vrstah sovražnika. Toda domobranske izgube so bile še neprimerno večje. Če sodimo po domobranskih poročilih, se je od celotne posadke v Črnem

¹ »Naš klic«, glasilo Gradnikove brigade (2. sept. 1944).

Črni vrh po končani borbi

Partizanska artiljerija, ki je sodelovala v napadu, odhaja na nove položaje

vrhu malo pred vdajo zadnjih branilcev prebilo skozi partizansko blokado le 25 domobrancev, vse druge — torej 107 mož — pa je doletela smrt.² Po naših podatkih pa je bilo 38 domobrancev ujetih, vsi drugi — 84 mož — pa so med borbo padli.³

Kdo je najbolj zaslužen za to sijajno zmago? Ne da bi podcenjevali odlično organizacijo napada, kar je predvsem zasluga štabov — od bataljonskih do korpusnega — ter vlogo, ki so jo pri napadu odigrali topničarji s tehničnim znanjem in osebno hrabrostjo, je treba vsekakor na prvo mesto postaviti navadne borce in nižji starešinski kader, ki so v tej borbi — ne oziraje se na žrtve — pokazali višek hrabrosti. Njihov uspeh, ki so ga dosegli v tako kratkem času, je toliko večjega pomena, ker so se domobranci — vedoč, kakšna usoda jim je namenjena — zagrizeno borili do zadnjih možnosti.

Domobransko vodstvo⁴ je takole ocenjevalo vzroke poraza v Črnem vrhu:

»Udarni bataljon slovenskega domobranstva iz ljubljanske pokrajine, garnizija Rakek, je prišel le do Kalc. Tu pa so dobili ukaz, naj se vrnejo, ker so prišli do meja pokrajine.« To pa ne bo držalo. Morda so domobranski udarni bataljon res odpoklicali, vendar so to storili šele v poznih večernih urah, ko so ugotovili, da je medtem postojanka v Črnem vrhu že padla.

»Domobranske posadke iz Gornjega Logatca in Rovt so šle na pomoč, toda spričo slabih sil niso mogle nuditi večje pomoči. Artilerija je pomagala iz Rovt in Mravljishča, od koder je uspešno obstreljevala prostor Črnega vrha. 129. rezervni gorski polk⁶ je bil angažiran v Strmici, Hrušici in Bukovju, toda tam je naletel na močne sovražnikove sile.«⁶

Za nemoteno osvajanje Črnega vrha imajo vsekakor velike zasluge tudi Bazoviška in Prešernova, predvsem pa Vojkova brigada, ki so odbile sovražnikove intervencije iz Idrije, Godoviča, Hotedršice in Logatca. Junaki dneva pa so bili vsekakor gradnikovci, ki so prekosili same sebe. Tako jih je ocenil tudi Glavni štab:

»... V borbah se je posebno izkazala III. SNOUB 'Ivana Gradnika' pod vodstvom komandanta majorja Ratka Marjanovića.

Za vztrajnost, požrtvovalnost, iznajdljivost in hrabrost v borbi proti najzagrizenejšim izdajalcem izreka Glavni štab NOV in PO Slovenije borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem IX. korpusa NOV in PO Jugoslavije

PRIZNANJE IN POHVALO.«

² Poročilo o napadu na Črni vrh Poveljstva skupine slovenskega domobranstva v Postojni z dne 3. sept. 1944.

³ Operativno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 15. sept. 1944.

⁴ Poročilo o napadu na Črni vrh Poveljstva skupine slovenskega domobranstva v Postojni z dne 3. sept. 1944.

⁵ Verjetno misli na 139. rezervni gorski polk v Postojni.

⁶ Poročilo o napadu na Črni vrh Poveljstva skupine slovenskega domobranstva v Postojni z dne 3. sept. 1944.

**PROTI
DOLOMITOM****Proglas AVNOJ**

Po velikih uspehih, ki jih je dosegla Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije s svojo dosledno borbo proti okupatorju za razliko od Mihailovićeve »Jugoslovanske vojske v domovini« v vseh njenih odtenkih od četnikov do npr. slovenskih domobrancev, ki so odkrito služili okupatorju — je morala tudi emigrantska jugoslovanska vlada na pritisk zahodnih zaveznikov priznati našo vojsko kot edino vojaško silo, ki se na jugoslovanskem ozemlju bori proti okupatorju, prav tako pa tudi sklepe AVNOJ. Hkrati je AVNOJ proglasil splošno amnestijo za vse tiste pripadnike kvislinških oboroženih formacij, ki bi do 15. septembra 1944 spoznali svojo krivdo in pristopili v vrste Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Amnestija pa ni veljala za tiste, ki so imeli na vesti kakršnekoli zločine proti ljudstvu.

V tistih dneh je bila poglobljena naloga naših aktivistov, da seznanijo pripadnike domobranskih in četniških enot z vsebino in smislom proglasa AVNOJ o amnestiji ter da vplivajo nanje, da bi čimprej zapustili okupatorja in se pridružili Narodnoosvobodilni vojski. Pri tem opravilu so jim pomagale tudi naše vojaške enote ne le s tem, da so povsod, kamorkoli so prišle, trosile propagandne letake s proglasom o amnestiji, temveč predvsem s tem, da so z napadi na domobranske postojanke — kot je to bilo v Črnem vrhu nad Idrijo — in na sovražnikove kolone dokazovale svojo moč ter neizbežnost propada fašistične Nemčije in vseh tistih, ki bi se je tudi po tem razglasu še oklepali.

Ena izmed posledic proglasa AVNOJ so bili tudi uspehi, ki so jih enote IX. korpusa dosegle z mobilizacijo vojaških obveznikov:

Narodni heroj Jože Kranjšek-Vasja (desno). Rojen je bil 29. aprila 1917 v Drtiji pri Kamniku. V Šercerjev bataljon je vstopil decembra 1941. Junija 1942 je postal komandant Kočevskega odreda, marca 1943 komandant Šercerjeve brigade, novembra istega leta pa komandant XIV. divizije. Po prihodu na Primorsko so ga postavili najprej za komandanta XXXI. divizije, nato pa za namestnika komandanta IX. korpusa

samo v septembru je pristopilo v enote IX. korpusa 1450 novincev, med njimi tudi kakih devetdeset iz Idrije.

Dezertacije iz sovražnikovih postojank so postale čedalje pogostejše. Tako je 10. septembra pobegnilo iz Ajdovščine enajst domobrancev in se priključilo Gradnikovi brigadi. Tri dni kasneje pa je iz postojank v Baški grapi prišlo v Cerkno sedem Italijanov, ki so s seboj prinesli šest puškomitraljezov in dve težki bredi. V teh dneh — 12. septembra — je tudi iz Idrije pobegnilo 27 policistov avstrijske narodnosti.

Po uničenju domobranske postojanke v Črnem vrhu nad Idrijo je med domobranci v Dolomitih nastala velika poparjenost. O tem nam priča tudi izjava Maksa Podgornika, ki so ga domobranci svoječasno prisilno mobilizirali in ki je 9. septembra pobegnil še z dvema domobrancema iz postojanke na Gori nad Idrijo:

»Morala med domobranci je bila še kar dobra, dokler ni bilo poraza na Črnem vrhu. Od takrat pa je obupno stanje. Vsi brez razlike vidijo, da belogardisti ne bodo prišli sami do oblasti, pač pa mislijo, da bi prišli s pomočjo četnikov. Zadnje dni jih je dosti zbežalo: eni domov, drugi pa v partizane in k četnikom, tako da jih je v postojanki ostalo le še malo...«¹

In zares, nekaj dni kasneje so Nemci morali razpustiti to postojanko, ker na Gori nad Idrijo ni ostalo nikogar več, ki bi jo še lahko branil. Nato so prišli naši in uničili zapuščene bunkerje.

Disciplina med domobranci je bila na psu. Številni domobranci so se preselili k četnikom, drugi so se zbirali v manjše skupine in ustanavljali po kmetijah okrog Sv. treh kraljev nekake divje postojanke, največ malodušnežev pa je odšlo na svoje domove, kjer so čakali na nadaljnji razplet dogodkov.

Pričelo se je z udarnimi skupinami

Dolomiti so takrat imeli svojevrsten položaj. To je bila prava domobranska »republika«, kamor partizani skoraj niso imeli dostopa. Domobranske postojanke so bile tako goste, njihova obveščevalna mreža med prebivalstvom pa je tako odlično delovala, da so bili po postojankah takoj obveščeni o vsaki partizanski skupini, ki je vdrla v Dolomite, in so jo lahko takoj napadli z vseh strani. Pred vdori večjih naših enot jih je v precejšnji meri varovala tudi žična ovira z minskimi polji, ki so jo Nemci postavili vzdolž bivše italijansko-nemške meje in prek katere so naše enote le nerade prehajale. Pri manevriranju so bile namreč preveč odvisne od maloštevilnih prehodov čez žično oviro, kar bi v kaki nevarni situaciji utegnilo postati zanje usodno.

Tako ni bilo tedaj v Dolomitih niti naših vojaških enot niti dovolj aktivistov, ki bi mogli pripadnike domobranskih in četniških enot seznaniti s pravim položajem v svetu in z najnovejšim proglasom AVNOJ o amnestiji, da bi tako še bolj pospešil razkroj slovenskih kvislinških enot na tem področju.

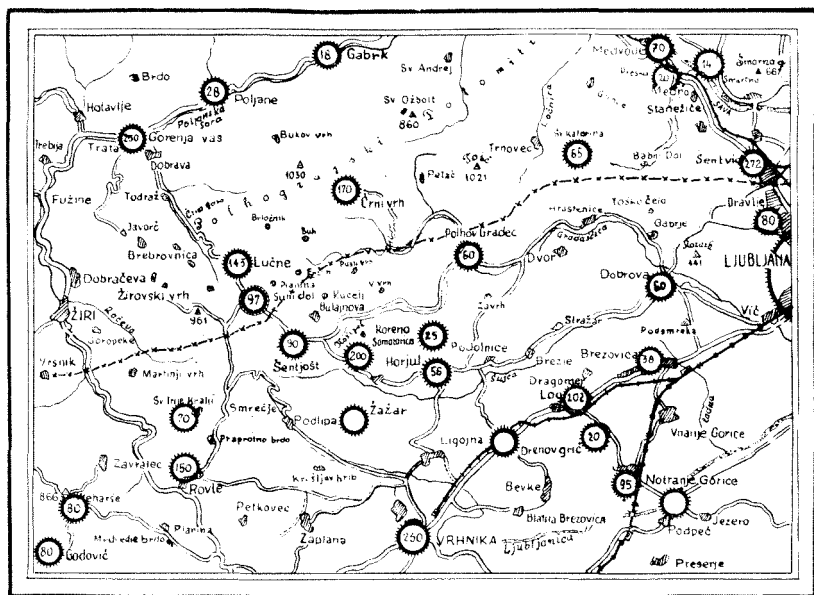
Zategadelj je XXXI. divizija v mesecu septembru posvetila vso svojo pozornost Dolomitom. Po napadu in osvojitvi Črnega vrha nad Idrijo so se vse tri brigade zbrale na Žirovskem — Prešernova na Ledinah, Vojkova na Stari Oselici, medtem ko je Gradnikova bri-

¹ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 10. septembra 1944.

gada nekaj dni ostala še na področju Cola, Podkrajja in Črnega vrha, nato pa se je še ona priključila prvima dvema brigadama — in se pripravljale na naloge, ki jih je bilo treba izvršiti v Dolomitih.

Prešernova brigada bi morala 7. septembra napasti postojanko v Suhem dolu med Lučnami in Šentjoštom, medtem ko bi njena posebna udarna skupina vdrla čez žično oviro globoko na dolomitsko stran in napadla Horjul. Podobni nalogi sta prejeli tudi udarni skupini Vojkove in Gradnikove brigade. Načrt štaba divizije pa se je le delno uresničil.

Prešernova brigada Suhega dola ni napadla, ker so jo domobranci opazili že med njenim približevanjem in jo pričakali na položajih. Pač pa je njena udarna skupina, ki jo je vodil namestnik komandanta divizije Rudolf Hribernik-Svarun, prodrla do Horjula in napadla to domobransko postojanko. Popolnega uspeha ni dosegla, ker so domobranci odbili njen napad. Postojanka pa je bila navzlic

LEGENDA:

○ SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA

- - - - - ŽIČNE OVIRE IN MINSKA POLJA NA PIVSI ITALIJANSKO - NEMŠKI MEJI

Sovražnikove postojanke v Dolomitih septembra 1944

temu močno poškodovana, saj so prešernovci izstrelili vanjo kakih petnajst min iz piata.

Udarina skupina Gradnikove brigada je mimo Hotedršice prodrla do Žiberš, ki leže med Hotedršico in Logatcem in kjer so takrat četniki imeli svoj štab. Gradnikovci pa so med potjo naleteli na sovražnikove zasede, tako da svojega cilja niso dosegli.

Udarino skupino Vojkove brigade, ki naj bi napadla Koreno nad Horjulom, je vodil takratni komandant Prešernove brigade Karel Leskovec. Cerkvi na Korenem, v kateri je bilo kakih 25 domobrancev, so se srečno približali in jo pričeli obstreljevati iz neposredne bližine s piati. Nekaj belih je bilo mrtvih, drugi pa so ušli. Ko se je skupina vračala čez žično oviro na bivši italijansko-nemški meji, je pod nekim borcem eksplodirala mina in mu odtrgala nogo.¹

Čeprav ta vdor v Dolomite ni prinesel kakih večjih vojaških uspehov, je le resno opozoril domobrance in četnike, da bodo v bodoče imeli čedalje več opravka z našimi enotami in da bo prej ali slej odklenkalo tudi njihovi »dolomitski republiki« in njim samim.

Od tega dne dalje skoraj ni bilo dneva, da ne bi kje pokalo. Naše enote so se spustile čisto blizu sovražnikovih postojank ter so nasprotnikovim patruljam in kolonom vsepovsod postavljale zasede. Nemci in domobranci pa tudi niso ostajali dolžni in so našim vračali milo za drago.

Tako je 10. septembra močnejša nemška kolona prodrla iz Škofje Loke po vojaški cesti proti Blegošu, med potjo požgala vas Žetino na vzhodnih pobočjih Blegoša, nato pa se je spustila navzdol proti Gorenji vasi. Spotoma je naletela na 3. bataljon Vojkove brigade in ga napadla. Vse bi se dobro izteklo, če ne bi Nemci uporabili težkih minometalcev in z njihovo pomočjo enega našega borca ubili, dva pa ranili.

Dva dni kasneje je Vojkova brigada iz zasede med Poljanami in Gorenjo vasjo napadla nemško patruljo, ki se je dokaj brezskrbno pomikala po glavni cesti. Nemci so tokrat izgubili tri svoje vojake.

Do večje borbe je prišlo že naslednjega dne — 13. septembra — ko je skupina borcev Vojkove brigade, ki naj bi med Gorenjo vasjo in Lučnami postavila zasedo, sama padla v sovražnikovo zasedo. To je morda bilo celo koristno, saj je streljanje opozorilo tudi glavnino bataljona na nevarnost. Do tega spopada je namreč prišlo še ponoči — ob štirih zjutraj. Sovražnik je verjetno nameraval prese-
netiti 1. bataljon, kar pa mu je sedaj temeljito spodletelo: bataljon ga je že čakal na položajih.

¹ Po pripovedovanju takratnega komandanta Prešernove brigade Karla Leskovca.

Ob šestih zjutraj je borba divjala že na vsej črti. Štab bataljona je pravilno sklepal, da bi se preveč izpostavljal bočnemu udaru iz Gorenje vasi, če bi za vsako ceno vztrajal na teh položajih in se je zato z bataljonom umaknil čez cesto Gorenja vas—Hotavljje—Žiri. Tako se je izognil nadaljnji borbi. Sovražnik je v tej borbi imel po naših cenitvah kakih dvajset mrtvih in ranjenih, bataljon pa je izgubil enega borca, medtem ko je drugi bil ranjen.

Rupnikov udarni bataljon proti Prešernovi brigadi

Do najhujše borbe v tem obdobju je prišlo 15. septembra, ko se je Prešernova brigada srečala z Rupnikovim udarnim bataljonom. To je bilo drugo srečanje te elitne domobranske enote — garnizijo je imela na Rakeku, kasneje pa se je začasno premaknila v bližino Rovt — z brigadami XXXI. divizij: prvikrat se je s tem domobranskim udarnim bataljonom, ki mu je poveljeval Rupnikov sin Vuk, srečala Vojkova brigada na Kalcah med borbami za Črni vrh nad Idrijo.

Vsi domobranski udarni bataljoni so bili številčno zelo močni — šteli so po 700 do 750 prostovoljcev — in izredno dobro oboroženi, saj so imeli po dva minometalca, 6 težkih mitraljezov in 35 do 40 puškomitraljezov.

Domobransko vodstvo se je odločilo, da bo to elitno enoto uporabilo proti XXXI. diviziji zato, da bi s prepričljivo zmago nad kako partizansko enoto oslabilo pritisk naše divizije proti Dolomitom in hkrati preprečilo razkroj tamkajšnjih domobranskih posadk. Pri tem pa naj bi pomagali tudi Nemci in četniki.

Tudi četniki so se želeli uveljaviti z vojaškimi uspehi. Doslej so bili številčno prešibki, da bi mogli igrati kakšno pomembnejšo vlogo, toda v zadnjem času so njihove enote postajale čedalje številnejše. Takrat so v Dolomitih imeli tri odrede: Notranjski je bil v Žažarju, Gorenjski na Samotorici, Soški pa se je zadrževal med Veharšami in Hotedršico. Razen tega so v bližini Lavrice imeli še Dolenjski odred, nameravali pa so ustanoviti še Štajerski četniški odred. Njihov glavni štab se je zadrževal v Žažarju.

Orožja, kot je kasneje povedal ujeti komandir 3. čete Gorenjskega četniškega odreda Marjan Vovk, niso prejemale neposredno od Nemcev, temveč so jim ga posredovali domobranci. Četniški oficirji so tedaj prejemale po 3000, podoficirji 1500 do 1700, vojaki pa po 700 lir mesečne plače.

Štab Prešernove brigade. (Z leve proti desni: komandant Karel Leskovec, njegov namestnik Rado Jakin, načelnik štaba Karel Nardin-Jakec, pomočnik politkomisarja Petar Alfirević in politkomisar Viktor Kirn)

Četniki so z vsakim dnem postajali čedalje oblastnejši. Tako so npr. 13. septembra vdrli v Žiri in pobrali 40 talcev, ki pa so jih pred odhodom izpustili. Prebivalstvu so zagrozili, da bo v kratkem vdrla v deželo vojska kralja Petra in obračunala s partizani in njihovimi somišljeniki. Med četniki, ki so vdrli v Žiri, so bili tudi črnorokci, ki so imeli na prsih pritrjen znak iz gume — črno roko. Svoje znanje so takoj pokazali: s seboj so odpeljali priljubljenega žirovskega zdravnika dr. Demšarja in še tri druge ter jih ubili.

Naslednjega je prispelo v Idrijo okrog 450 pijanih pripadnikov domobranskega udarnega bataljona in 70 Nemcev, ki so nato vso noč popivali in razgrajali po mestu. Razen njih pa je v Idrijo prispelo še 400 domobrancev in četnikov iz smeri Veharš.

V napadu, ki ga je sovražnik sprožil 15. septembra proti enotam XXXI. divizije, je skupno sodelovalo skoraj 2500 nemških, domobranskih in četniških vojakov. Iz Idrije je tega dne zjutraj pričelo prodirati proti našim položajem okrog 1400 mož¹, medtem ko je tega dne prispelo v Gorenjo vas 37 kamionov vojaštva z dvema tankoma — skupno okrog 900 vojakov.

¹ Brzjavka štaba XXXI. divizije z dne 15. sept. 1944 štabu korpusa.

Najhujše borbe so se razvile na sektorju Prešernove brigade, ki je imela 2. bataljon na Vrsniku, 3. bataljon na Govejku, 1. bataljon pa je bil na Gori, kjer se je že ponoči spopadel s sovražnikovimi predhodnicami, vendar jih je odbil.² Ker pa so bili položaji 1. bataljona preveč izpostavljeni, se je nato umaknil proti Razpotju, kjer ga je v zgodnjih jutranjih urah napadla sovražnikova kolona, ki je prišla iz Idrije, štela pa je čez 500 mož. S seboj je imela tudi minometalce in topove. Druga nemška kolona pa je medtem prodirala proti Govejku in se tam spopadla z našimi enotami.

Sovražnikova premoč je bila prevelika in tako se je morala Prešernova brigada počasi umikati, kajti v nasprotnem primeru bi sovražnik utegnil obiti njene položaje in jo napasti v bok ali celo v hrbet. Med neprestanim treskanjem min in regljanjem mitraljezov so se borci umikali proti štiri kilometre oddaljenemu Mrzlemu vrhu in Praprotnemu brdu (trig. 1006). Zaščitnice so toliko časa zadrževale sovražnika, da so lahko glavne sile Prešernove brigade zasedle najvažnejše višinske točke.

Ko so kmalu nato prispele na nove položaje tudi naše zaščitnice, za njimi pa sovražnik, se je takoj nato razvnela ena najhujših borb Prešernove brigade:

»Partizanske strojnice, razporejene tako, da so varovale vsa mesta, na katerih bi se sovražnik mogel prebiti do partizanskih položajev, so odgovarjale. Dve težki breidi na položajih pri nekdanji italijanski vojašnici, sta dobro obvladali prostor. Razen tega pa so bili brigadni položaji zavarovani še s protitankovskimi puškami, prav dobro uporabljivimi za uničevanje sovražnikovih težkomitraljeznih gnezd.

Sovražni ogenj ni omajal položajev brigade. Zato se je del sovražnikovih sil premaknil s položajev na nasprotnem hribu preko nekega jarku podobnega sedla na nove položaje, s katerih bi udaril brigadi v bok. Ta premik pa je sovražnik kmalu opustil zaradi težkih izgub, ki so mu jih pri premiku prizadejale partizanske strojnice, in se vrnil na stare položaje, s katerih je pričel z minometi obstreljevati brigado. Neka mina je zadela položaj protitankovske puške in ubila tri borce.

Po tej predpripravi se je sovražnik odločil za juriš, a je bil odbit. Ker mu tudi ponovni juriši niso uspeli, je bil prisiljen pregrupirati svoje sile, nato pa začel znova zagrizeno napadati, pri čemer ga je podprlo nemško topništvo iz Idrije, ki je usmerilo svoj ogenj na nekdanjo vojašnico na Mrzlem vrhu. Topovske granate so padale

² Po pripovedovanju takratnega komandanta Prešernove brigade Karla Leskovca.

v bližino partizanskih težkomitraljeznih položajev pri vojašnici, vendar niso zadevale v polno. Ko je topovsko obstreljevanje ponehalo, so se sovražne sile s ponovnimi juriši zaganjale proti brigadnim položajem . . .³

Samo proti enemu odseku naših položajev so domobranci tega dne osemkrat jurišali, toda bili so vselej odbiti. Sovražnik se ni menil za izgube in je hotel za vsako ceno prodreti. Naši so njihove vojake puščali v največjo bližino — na deset metrov — nato pa jih šele kosili z rafali strojnic in brzostrelk. Domobranski podoficir, ki so ga naši ujeli — dejansko ga je ujel neki borec, ki je šele prejšnjega dne prišel v partizane iz domobranske postojanke — je povedal, da so domobranci pijani, ker so jim dali pred napadom konjaka. To je bil tudi vzrok njihovega »junaštva« in brezglavega zaganjanja ob naše položaje, hkrati pa tudi vzrok velikih izgub, ki so jih imeli spričo tako nesmotrnega napadanja.

Tega dne je sovražnik izgubil najmanj 50 vojakov. Tudi na naši strani je bilo precej izgub: pet borcev je bilo ranjenih, sedem pa ubitih — skoraj vsi od drobcev min in granat. Razen tega so sovražnikove mine in granate raznesle še protitankovsko puško in angleški mitraljez.⁴

Rupnikov bataljon, ki bi moral po načrtu v štirih dneh »prehajkati« celotno področje Črnega vrha, Cola in Podkraja, se je tako moral zaradi hudih izgub, ki jih je pretrpel v borbi s Prešernovo brigado, že prvega dne vrniti nazaj v Idrijo, od koder se v poznejših dneh ni več prikazal.

Istega dne, ko je Prešernova brigada bila tako ostro borbo na Mrzlem vrhu, sta tudi iz Gorenje vasi prodirali dve nemški koloni: ena je pri Hotavljah krenila na desno po dolini Kopačnice, druga pa naravnost čez Fužine. Obe sta imeli isti cilj — Staro Oselico, ki jo je branil Dolomitski odred. Spopad je trajal polne štiri ure, izhod pa je bil neodločen: Dolomitski odred, ki je imel v borbi devet mrtvih in deset ranjenih, se je umaknil proti Kladju, Nemci in domobranci pa s še hujšimi izgubami nazaj proti Gorenji vasi.

Tri dni kasneje — 18. septembra — se je sovražnik spet pojavil na Stari Oselici. Tam pa so tedaj bile že enote Vojkove brigade, ki so najprej sovražnikovo kolono — štela je 400 mož — napadle s težkim minometalcem. Nato pa se je razvila pozicijska borba v zelo neugodnih okoliščinah za 1. in 2. bataljon Vojkove brigade — za njunimi položaji je namreč potekala bivša nemško-italijanska meja

³ Miha Klinar: Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 65).

⁴ Vojno poročilo IX. korpusa za 16. september 1944.

z žičnimi ovirami in minskimi polji. Umika torej ni smelo biti. In ga tudi ni bilo! Brigada je na položajih vztrajala do večernih ur, ko se je sovražnik s tremi mrtvimi in sedmimi ranjenimi vojaki vrnil nazaj v Gorenjo vas. Tudi naš 2. bataljon je imel tri mrtve. To je bila patrolja, ki jo je sovražnik spustil v neposredno bližino svojih položajev in jo potem pokosil s svojimi šarci.

Nad četnike!

Kot odgovor na zadnje nemške, domobranske in četniške napade je štab divizije pripravljala kombinirano akcijo vseh treh brigad proti domobranskim in četniškim postojankam v Dolomitih. Najhujši udarec pa naj bi padel po Gorenjskem četniškem odredu, ki je v teh dneh taboril pri Samotorici, hribovski vasici med cestama, ki peljeta iz Šentjošta proti Horjulu in proti Polhovemu Gradcu.

Po podatkih, ki so jih zbrali naši obveščevalci, naj bi bilo pri Samotorici kakih 200 četnikov, ki so bili precej brezskrbni spričo bližine številnih domobranskih postojank. Najbližja domobranska postojanka je bila v Šentjoštu s 56 možmi, pred njo pa še v Suhem dolu s 97 domobranci in v Lučnah s 143 Nemci in domobranci. Od Samotorice ni bilo niti uro hoda do Korena in le malo več do domobranske postojanke v Horjulu. Njihova samozavest je bila tako velika, da se niso niti utrdili niti zavarovali z najnujnejšim številom zased in straž.

Štab XXXI. divizije je hotel s to akcijo doseči dva cilja: po vojaški strani je bilo treba preprečiti prestopanje domobrancev v četniške enote, po propagandni plati pa je bilo treba poučiti dolomitsko prebivalstvo z domobranci in četniki vred o situaciji v svetu ter o naši moči.

V tej veliki akciji proti Dolomitom, ki naj bi se pričela 23. septembra zvečer, so sodelovale vse tri brigade XXXI. divizije, Dolomitski in Škofjeloški odred, hkrati pa še ena brigada XXX. divizije, ki naj bi pritegnila sovražnikovo pozornost nase z demonstrativnimi napadi na njegove postojanke na črti Idrija–Hotedršica.

Glavno nalogo je dobila Vojkova brigada, ki bi morala razbiti četniški odred pri Samotorici. Gradnikova brigada naj bi v isti noči vdrla proti Medvodam, napadla nemško postojanko na Katarini in poslala manjše skupine globlje v Dolomite. Prešernova brigada bi medtam držala v šahu nemški postojanki v Idriji in Gorenji vasi, hkrati pa demonstrativno napadala postojanki v Suhem dolu in Lučnah. Dolomitski odred naj bi šel v glavnem po isti poti kot

Štab Vojkove brigade. (Klečita komandant Ferdo Tolar-Mirko in načelnik štaba Pavle Kogej; v zadnji vrsti stoje z leve na desno: oficir Ozne Vinko Flandija, sanitetni referent Marjan Koršič, pomočnik politkomisarja Jože Sagadin in operativni oficir Danilo Šink)

Vojkova brigada, Škofjeloški odred pa bi postavil zasedo med Škofjo Loko in Gabrkom.

Brigade so se noč pred vdorom v Dolomite še bolj približale svojim ciljem: Gradnikova brigada je prešla Poljansko dolino in se utaborila na Velikem Babniku, zasedo, na katero je med potjo naletela, pa je mimogrede razbila; Vojkova brigada je prekoračila Poljansko Soro pri Fužinah, se povzpela na Žirovski vrh in se po grebenu približala bivši nemško-italijanski meji ter se ustavila na Golem vrhu; Dolomitski odred je imel nekoliko krajšo pot, ker se je ustavil in čez dan zadrževal pri Javorču nad Gorenjo vasjo; štab divizije se je ustavil pri Vojkovi brigadi in je predanil pri Bukovcu na Žirovskem vrhu.

Nemci iz Gorenje vasi so — kot kaže — morali zavohati, da se nekaj pripravlja in so čez dan kar dvakrat poslali izvidniško patroljo na Žirovski vrh, ki pa jo je Dolomitski odred obakrat odbil. Nemci se s tem niso zadovoljili in so zato v popoldanskih urah poslali proti

Javorču močnejšo kolono, v kateri je bilo kakih 100 mož. Dolomitski odred, ki se je že pripravljaj na odhod proti bivši meji, se ni hotel spuščati v dolgotrajnejšo borbo in se je zato umaknil na nove položaje.

Dne 23. septembra zvečer je Vojkova brigada, ki sta se ji pridružila še štab divizije in Dolomitski odred, krenila mimo Lučen in Suhega dola čez prehode v žičnih ovirah na bivši italijansko-nemško meji do Kurje vasi, kamor je prispela opolnoči. Tu sta se štab divizije in Dolomitski odred ločila od glavne kolone in šla svojo pot.

Vojkova brigada je nato previdno nadaljevala pot — domobranska postojanka v Šentjoštu je bila le kak kilometer daleč — do križišča cest proti Horjulu in Polhovemu Gradcu, kjer se je brigadna kolona razdelila na dva dela: 1. bataljon je krenil v levo in je pri kožljeških mlinih prišel lezti v strmi breg proti Kožljeku, 2. in 3. bataljon pa sta se četniškemu taborišču približevala z desne strani.

Vsi trije bataljoni so približno ob istem času napadli četnike, ki pa niso taborili v sami vasi, ampak med Samotorico in Kožljekom. Naši bataljoni so računali na močnejši odpor in so se zato približevali v sklenjeni bojni črti. Četniki pa na borbo sploh niso mislili. Ko je 1. bataljon naletel na njihovo zasedo nad Kožljekom, so se četniki skoraj brez odpora razbežali, našim pa pustili mitraljez.

Juriš vseh treh bataljonov Vojkove brigade proti hišam, kjer je bila nastanjena glavnina četniškega odreda, je udaril v prazno — četniki so se namreč v temni noči razbežali na vse strani, ne da bi jim vojkovci mogli to preprečiti.¹

Tako so se naši morali zadovoljiti le s komandirjem 3. čete Gorenjskega četniškega odreda Marjanom Vovkom, ki ni bil dovolj hiter in so ga borci ujeli. Razen tega je vojkovcem padlo v roke še nekaj plena — težki mitraljez, brzostrelka in nekaj pušk — vse drugo pa je zgorelo v hišah, ki so se med napadom vnele.²

Nato so se vsi trije bataljoni Vojkove brigade naglo spustili po strmem bregu navzdol — delal se je že dan, prihajali pa so napadenim četnikom na pomoč tudi že domobranci iz sosednjih postojank — in se nad vasjo Betajново priključili Dolomitskemu odredu in štabu divizije, ki sta tam že čakala nanje.

¹ Nekaj četnikov je menda le zgorelo v hišah, ki so se med borbo vnele. (Po pripovedovanju Darka Lipužiča, kapetana I. kl.).

² Borba s četniki pri Samotorici je podrobneje opisana v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec«, 1963).

Domobranci in četniki v protinapadu

Štab divizije in Dolomitski odred sta se — kot smo že videli — opolnoči ločila od Vojkove brigade in krenila v svojo smer. Takoj nato so ju napadli domobranci iz bližnje postojanke v Šentjoštu, vendar je napad minil brez vsakih posledic. Ko sta dosegla svoj cilj, se je štab divizije nastanil na Kuclju, Dolomitski odred pa se je napotil še kak kilometer dalje ter je zasedel položaje med Butajnovno in Kleščami, da bi tako varoval prehod Vojkove brigade čez cesto Šentjošt—Polhov Gradec ob njenem umiku iz Samotorice. Do tu je potekalo vse v redu: Vojkova brigada je nalogo, ki jo je prejela, dobro opravila in se je do desete ure dopoldne pod zaščito Dolomitskega odreda srečno vrnila na zborna mesto.

Tedaj pa se je zaslišalo pokanje na drugi strani — proti Lučnam in Suhemu dolu. Kaj se je zgodilo? Dve četi Prešernove brigade, ki sta ponoči demonstrativno napadali sovražnikovi postojanki v Lučnah in Suhem dolu, sta razen tega imeli še nalogo, da po napadu napravita na čim več krajih v žičnih ovirah prehode, da bi se Vojkova brigada, štab divizije in Dolomitski odred lahko vrnili onstran meje. Četi Prešernove brigade sta nalogo opravili, toda pri delu so ju zmotili domobranci iz Suhega dola in Lučen, ki so ju bili zasledovali, in zasedli greben nad Erženom in s tem onemogočili uporabo izdelanih prehodov.

Tako so se Vojkova brigada, Dolomitski odred, dve četi Prešernove brigade in štab divizije znašli v pasti: spredaj so imeli Dolomite, z desne sovražnikove postojanke v Šentjoštu, Suhem dolu in Lučnah, z leve postojanki v Polhovem Gradcu in Črnem vrhu nad Škofjo Loko, za hrbtom pa jim je bila žična ovira z minskimi polji na bivši italijansko-nemški meji, ki pa jo je sovražnik medtem tudi že zasedel. Vse te sovražnikove postojanke so bile največ štiri kilometre daleč od naših položajev na področju Planine, Kuclja, Klešč in Velikega vrha.

Umik podnevi ni bil možen in zato je bilo treba brezpogojno vzdržati do večera. To pa ni bila tako enostavna zadeva, kajti položaji naših enot so bili kot na dlani, v vseh sosednjih postojankah pa so imeli težke minometalce in topove. Zato si je lahko zamisliti, kakšno kanonado so naše enote morale prestati tega dne.

Sovražnik je v popoldanskih urah še bolj okrepil pritisk. Domobranci kot dobri poznavalci domačega terena so izkoristili vsako dolinico in skupino drevja, da bi se čimbolj približali našim položajem in iznenadili borce. Najbolj so pritiskali s ceste Šentjošt—

Polhov Gradec, kjer so skupno z Nemci in domobranci napadali tudi četniki, ki so se hoteli tako maščevati za nočni poraz pri Samotorici.

Ce bi Vojkova brigada, ki se je branila na tem odseku, popustila, bi sovražnik stisnil vse naše enote na še manjši prostor in bi jim z minometalskim in topniškim ognjem prizadejal velike izgube. Toda vojkovci niso odnehali. Posebno se je odlikoval 3. bataljon, »ki je v najkritičnejšem trenutku odbil sovražnika z odločnim jurišem in ga prisilil, da se je umaknil tudi z ostalih položajev.«¹

Navzlic sila nevarnemu položaju, v katerem so se tega dne znašle naše enote na tem sektorju, ter močnemu minometalskemu in topniškemu obstreljevanju njihovih položajev — samo na položaje Vojkove brigade je padlo okrog 350 težkih min — je vse skupaj še nekam srečno minilo: naše enote so imele le deset ranjenih borcev, en mitraljezec je bil pa pogrešan.

Zvečer so se vse naše enote brez kakih večjih zapletljajev umaknile čez Pusti vrh ter mimo Buha in Brložnika proti Cesti Lučne—Gorenja vas, ki so jo prekoračile pod Črno goro in naslednjega dne dopoldne — 25. septembra — prispele na Žirovski vrh. Tu se niso zadrževale, temveč so nadaljevale pot še čez cesto Gorenja vas—Žiri proti Cerkljanskemu.

Kaj pa se je medtem dogajalo z Gradnikovo brigado? Enote Gradnikove brigade so še isto noč, ko je Vojkova brigada »hajkala« četnike med Samotorico in Kožljekom, minirale na 24 krajih železniško progo Škofja Loka—Medvode, postavljale zasede in podirale telefonske vode. Ena izmed njenih zased je na cesti Dobrova—Polhov Gradec ubila dva sovražnikova vojaka, druga pa je pod k. 772 počakala, kdaj bo sovražnik prišel popravljat porušen telefonski vod. Ko je res prišel, ga je napadla in pri tem ubila dva njegova vojaka. Nemške postojanke na Katarini brigada ni napadla, ker je štab brigade po naknadnih podatkih ugotovil, da je postojanka močno utrjena in da ni pričakovati uspeha.

Nato se je brigada spet zbrala na Osolniku, od koder je zvečer krenila prek Sv. Mohorja in Sv. Andreja čez Poljansko Soro in cesto škofja Loka—Poljane na Breznico, odtod pa po vojaški cesti proti Blegošu.

S tem se je končal drugi vdor XXXI. divizije v Dolomite v mesecu septembru. Čeprav njene enote niso izvršile vseh nalog —

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 29. septembra 1944 Glavnemu štabu.

Vojkova brigada je četnike le razpršila, ni pa jih uničila, medtem ko Gradnikova brigada ni napadla in osvojila postojanke na Katarini, je vendar tudi ta vdor dosegel enega izmed glavnih ciljev, ki si jih je zastavil štab XXXI. divizije: domobrancem in četnikom v Dolomitih, prav tako pa tudi prebivalstvu, so naše brigade pokazale svojo moč ter jim povzročile precej strahu za njihovo nadaljnjo usodo.

Pasja ravan

Borbo, ki jo je Prešernova brigada doživela 26. septembra na Pasji ravni med Lučnami, Gorenjo vasjo, Poljanami in Črnim vrhom nad Škofjo Loko, je moč po ostrini in zagrizenosti napadalcev ter po njenem izidu primerjati z borbo, ki jo je prešernovcem enajst dni prej vsilil na Mrzlem vrhu Rupnikov udarni bataljon.

Medtem ko se je Gradnikova brigada iz Dolomitov vrnila na Staro Oselico nad Hotavljami, Vojkova brigada pa na Cerkljanski vrh, se je Prešernova brigada v noči med 25. in 26. septembrom premaknila v neposredno bližino Črnega vrha nad Škofjo Loko — na Pasjo ravan. Njen premik pa ni ostal neopažen, kar je bilo sklepati po močnem minometalskem ognju iz sosednjih postojank, ko je šla brigada čez cesto Lučne—Gorenja vas.

Dopoldne se ni primerilo nič posebnega, razen da je štab brigade zvedel, da jih sovražnik namerava ob štirih popoldne napasti iz treh strani hkrati: iz Lučen, Črnega vrha in Gorenje vasi. Štab brigade je do teh podatkov prišel na zelo izviren način: telefonisti so se vključili s svojim aparatom na linijo, ki je čez naše položaje povezovala postojanki v Črnem vrhu in Lučnah, štabni administrator Jurij Pogačnik, ki je znal nemško, je pa ves čas prisluškoval pogovorom sovražnikovih komandantov.¹

In zares, po močnem topniškem in minometalskem obstreljevanju je sovražnikova kolona iz Lučen napadla v smeri položajev 3. bataljona, druga kolona iz Črnega vrha pa se je spopadla s 1. bataljonom. Borbe so bile izredno srdite z menjajočo se srečo.

Teren je bil izrazito manevrski; številne doline, jarki in gozdovi so omogočali bočne napade in presenečenja. Tako npr. se je neki domobranec iznenada pojavil pred položajem našega lahkega minometalca. Borec, ki je z njim streljal, ni izgubil prisotnosti duha:

¹ Po pripovedovanju takratnega komandanta Prešernove brigade Karla Leskovca.

ko že ni mogel drugače, je zavihtel minometalec in z njim treščil po domobrančevi glavi. Spet drug domobranec je zalučal bombo proti našim položajem. Njena eksplozija je nekemu našemu borcu skoraj odtrgala nogo. Čeprav hudo ranjen, se je ta borec le še zavlekel v grmovje, kjer si je sam z žepnim nožem odrezal neuporabni del noge, nato pa plezal dalje, dokler ga niso našli njegovi tovariši.²

Zvečer se je brigada nameravala prebiti čez Todraž na Žirovski vrh. Tik pred premikom pa ji je pobegnil vodič, ki so ga vzeli z neke kmetije. Ker je sovražnika obvestil o smeri preboja, je kolona krenila proti Poljanski dolini, ne pa na Žirovski vrh. Prešernovci so tokrat imeli precej sreče: Nemci, ki so imeli Soro ves čas močno zastraženo, so se zvečer umaknili in tako je Prešernova brigada brez strela prišla čez Poljansko dolino do Martinj vrha, kjer se je nastanila.

V tej hudi borbi je sovražnik imel več uspeha z minometalskim in topniškim ognjem kot pa dva dni prej v borbah z Vojkovo brigado. Sovražnikove mine so med drugim uničile tudi lahki mitraljezi in minometalec, poškodovale pa brigadno radijsko postajo. Tudi izgube v ljudeh niso bile majhne: šest prešernovcev je padlo, petnajst pa jih je bilo ranjenih.³ Med padlimi je tudi komandant 3. bataljona Gabriel Peternel-Jelko, ki ga je že v mraku po končani borbi zadel naravnost v srce osamljen strel.

Sovražnik je imel še večje izgube. Naši so takrat ocenili, da so Nemci in domobranci tega dne imeli kakih 60 mrtvih in veliko ranjenih.

Dva dni kasneje — 28. septembra — je v Dolomite vdrla še Gradnikova brigada. Njena naloga je bila, da z dvema bataljonoma napade četnike v Žažarju, kjer naj bi se po podatkih ujetega četniškega oficirja Marjana Vovka zadrževal Notranjski četniški odred, z enim pa Kogel za Šentjoštom. Brigada pa tokrat ni dosegla nobenega uspeha, ker so se četniki, ki so bili dotlej v Žažarju, umaknili še pred začetkom napada. Tudi bataljon, ki je krenil nad Kogel, ni mogel ničesar opraviti spričo iznenadnega sovražnikovega protinapada v bok.

Naposled naj omenimo še to, da so Nemci 2. oktobra z močnejšo kolono — štela je okrog 300 mož — prodrli iz Idrije v Žiri, odtod pa

² Po pripovedovanju takratnega komandanta Prešernove brigade Karla Leskovca.

³ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 29. sept. 1944 Glavnemu štabu.

so se napotili proti Gorenji vasi. Pri Hotavljah pa so sovražnikovo kolono prestregle enote Gradnikove brigade in ji zaprle pot. Nemška kolona je mogla naprej šele potem, ko so ji prihiteli iz Gorenje vasi na pomoč. V tej borbi je sovražnik izgubil šestnajst mož.

S tem se je končalo obdobje vdorov enot XXXI. divizije v Dolomite, kajti štab korpusa je medtem pripravil novo kombinirano akcijo proti sistemu sovražnikove obrambe Dolomitov — napad na domobransko posadko v Hotedršici.

**»TEDEN DNI
BORBE S PARTIZANI
— PARTISANENWOCHE«**

Četrty napad na Hotedršico

Žirovski vrh je bil v mesecu septembru izhodišče skoraj vseh vdorov enot XXXI. divizije proti Dolomitom. Pokazalo pa se je, da v tej smeri ne bo moč doseči trajnejših uspehov spričo neprestane nevarnosti, ki sta jo predstavljali sovražnikovi postojanki v Gorenji vasi in Idriji za naše enote v žirovskem »žepu«. Druga smer, ki je peljala v Dolomite južno od Idrije, je bila krajša in lažja. Kot prva ovira pa bi morala pasti domobranska postojanka v Hotedršici, kot je mesec dni prej padel Črni vrh nad Idrijo.

Naše enote so dotlej že trikrat napadale Hotedršico z namenom, da jo osvoje, toda vselej neuspešno. Prvič se je je lotila Gradnikova brigada 12. decembra 1943. Ni uspela. Zato je mesec dni kasneje — 14. januarja — znova poskušala. Spet ni šlo. Tretjič so jo napadle enote XXX. divizije — to je bilo 18. marca — in ponovno neuspeh. Tako bi bil napad, ki naj bi ga 7. oktobra izvedla XVIII. SNOUB »Bazoviška«, že četrti po vrsti. Take »slave« ni doživela še nobena druga postojanka na Primorskem ali Gorenjskem.

Po naših načrtih naj bi 1. bataljon te brigade, ki bi ga okrepili s protitankovskim topom, napadal iz smeri Logatca, 2. bataljon s protitankovskim in z brzostrelnim topom pa s severne strani. Z vzhoda naj bi med tema dvema bataljonoma pritiskal 3. bataljon, na nasprotni strani pa bi postojanko blokiral 4. bataljon, hkrati pa varoval našo artilerijo. Pri napadu naj bi sodelovalo šest topov: dve havbici kal. 100 mm, gorski top kal. 75 mm, dva protitankovska topa kal. 47 mm in brzostrelni top kal. 20 mm. Artilerijska priprava napada naj bi se pričela ob tri četrt na šest zjutraj.

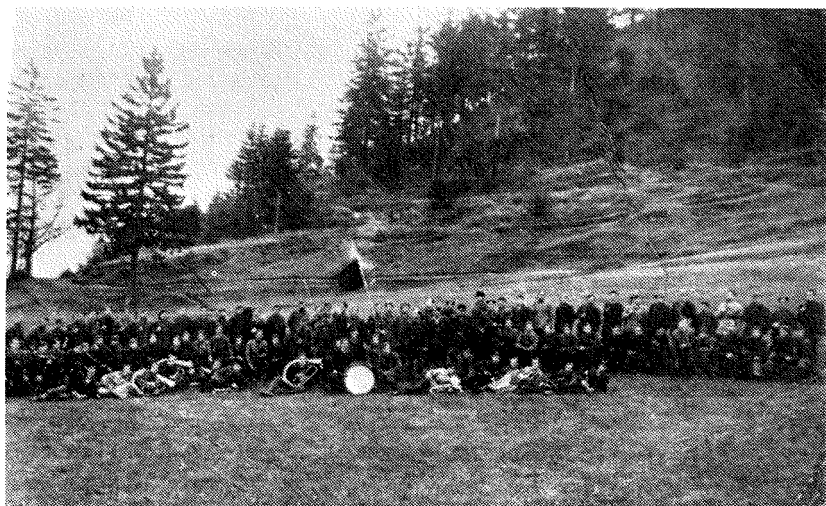
V zavarovanju je bilo pet brigad. Tržaška brigada je z glavnimi silami nadzirala Idrijo, z manjšimi pa je zasedla položaje na Colu

in pazila na ajdovsko in vipavsko posadko. Kosovelova brigada se je spravila tik nad Logatec in je zasedla položaje na Kalcah, v Gorenji vasi pri Logatcu, Podstrmici in Smoljevcu.

Prešernova brigada je dobila nalogo, naj prepreči sovražnikovo intervencijo iz smeri Veharš, Gradnikova brigada naj bi z aktivno obrambo zadrževala sovražnika, ki bi skušal prodreti proti Hotedršici iz smeri Rovt, Vojkova brigada pa bi morala z enim bataljonom blokirati postojanko v Godoviču, z dvema pa je bila v korpusni rezervi na Dolu.

Medtem ko je mesec dni prej napad na Črni vrh nad Idrijo brezhibno potekal, je tokrat šlo vse narobe. Prešernova in Gradnikova brigada bi morali priti do svojih novih položajev do zore. Ker je bilo njuno izhodišče področje Ledin, sta smeli na pot šele zvečer, kajti pot do njunih položajev je peljala čez ozemlje, ki je bilo pod stalnim sovražnikovim nadzorstvom.

Gradnikova brigada je imela povrh vsega slabe vodiče in še to smolo, da je med potjo padala iz zasede v zasedo. Tako so gradnikovci izgubljali dragocen čas z razbijanjem sovražnikovih zased. Ob tej priložnosti so ujeli nekega mlajšega domobranca, ki jim je povedal, da so njegovi obveščeni o prihodu Gradnikove brigade, da

**Tretji bataljon Gradnikove brigade na Otlici
(V ospredju: godba XXXI. divizije)**

so zato povsod razpostavili zasede, ki pa gradnikovcev ne bi smele napasti, temveč jih spustiti na določeno področje, tam pa bi po njih udarili iz vseh strani.¹ Gradnikovci so med potjo do cilja, kamor so prispeli z veliko zamudo, razbili kar pet domobranskih zased.

Prešernova brigada je imela malo več sreče. Brez večjih težav je prispela čez Goro nad Idrijo do Tabora, kjer je en njen bataljon krenil na Jelični vrh in zasedel položaje proti Idriji, druga dva bataljona pa sta blokirala Veharše in Mravljishče. Tu jih je sovražnik kmalu pričel obstreljevati, nato pa jih je pod varstvom goste megle napadel z dveh strani. Naša dva bataljona sta se morala spričo tega nekoliko umakniti.

Tudi pred Hotedršico ni šlo tako, kot so pričakovali. Artilerija zaradi megle ni mogla pričeti z ognjem ob napovedanem času. Zato so čakali, da bi se megla razredčila. Medtem pa so jih domobranci opazili in pričeli obstreljevati, nato pa šli celo v napad. Oglasili so se tudi sovražnikovi minometalci.

Sele ob devetih, ko se je megla dvignila, so lahko naši uporabili topove. Toda prva havbica je že po petih strelah utihnila, druga pa malo kasneje. V obeh primerih je bil isti vzrok: granati sta eksplodirali že v ceveh. To pa se je zgodilo zato, ker naši niso imeli originalnih granat, temveč šrapnele, ki so jih v naših delavnicah napolnili s plastikom in katerih vžigalniki niso prenesli trenja ob izstrelitvi.

Borci Bazoviške brigade so navzlic nepopolni artilerijski pripravi jurišali na bunkerje, enega izmed njih celo zavzeli in vdrli na rob vasi, toda odpor iz drugih bunkerjev in utrjenih hiš je bil prehud, da bi mogli osvojiti vso postojanko. Brez dvoma pa je na njihovo prizadevnost slabo vplivalo odlaganje napada, slabo vreme in mraz, smola z artilerijo, ki bi morala odigrati glavno vlogo itd. Domobranci pa so vse te okoliščnosti dobro izkoristili ter so z močnim ognjem in neprestanimi protinapadi vnašali negotovost v naše vrste.

Ko je štab korpusa vse to videl, je zvečer ukazal, naj se brigada umakne s položajev in krene proti Otlici. Enak ukaz so prejele tudi druge brigade, ki so medtem blokirale sosednje sovražnikove postojanke, niso pa imele posebnega dela. Razen Prešernove brigade, ki se je pri Veharšah spopadla z domobranci, in Gradnikove brigade, ki so ji sovražnikove granate in mine ranile pet borcev, je nekaj posla imela le Tržaška brigada, ki je zavrnila sovražnikov izpad iz Idrije.

¹ Po pripovedovanju Franja Kranjca, polkovnika JLA.

Naslednjega dne — nemška ofenziva

V času, ko so bili Rusi že pred Budimpešto, zahodni zavezniki na nemških mejah, v Italiji pa se je fronta približevala Padski nižini, se je iz dneva v dan bolj stopnjevala sovražnikova aktivnost v Slovenskem primorju in okupatorjeve ofenzive proti našim enotam so postajale čedalje pogostejše.

Ena izmed teh je bila tudi nemška oktobrska ofenziva, ki je bila le del splošne nemške akcije proti partizanom v vsem zaledju nemške fronte v Italiji. Nemci so to akcijo imenovali »Teden dni borbe s partizani«.

Vodja vseh teh ofenzivnih akcij na področju Slovenskega primorja je bil komandant SS in policijskih odredov generalni poročnik Globočnik, ki je v ta namen uporabil stalne posadke na tem področju. To mu je bilo toliko lažje, ker je v teh dneh prišla v Gorico in njeno okolico z italijanskega bojišča 159. nemška divizija, ki je prevzela varstvo nad posameznimi postojankami, da bi lahko njihove stalne posadke krenile v ofenzivo.

V oktobrski ofenzivi je sodeloval 10. SS policijski polk, deli 188. rezervne divizije gorskih strelcev, nekatere kozaške enote 159. divizije in kakih 200 domobrancev iz primorskih postojank. Od oklopnih enot so jim dali na razpolago dva oklopna avtomobila in petnajst tankov. Sodijo, da je v ofenzivi, ki je trajala od 8. do 12. oktobra, na sovražnikovi strani sodelovalo kakih 3500 mož.¹

Enote 188. rezervne divizije gorskih lovcev so med to ofenzivo delovale predvsem na sektorju Lokev in Čepovana, prav tako pa tudi onstran železniške proge okrog Snežnika in Starega trga. V ta namen so uporabili dele 136. in 137. polka, 83. pionirskega bataljona in en tankovski oddelek.²

Štab korpusa je že zjutraj ob sedmih prejel obvestilo, da so iz Gorice vdrle v Grgar sovražnikove predhodnice, ki so šteje kakih 300 mož. Malo kasneje so v štabu korpusa vedeli tudi to, da kakih 200 mož močna kolona prodira čez Ravnico proti Trnovemu. To niso bile take sile, ki bi utegnile biti nevarne osvobojenemu ozemlju, če bi štab korpusa imel pri roki kako brigado in jo poslal sovražniku naproti. Teh pa takrat še ni bilo blizu.

Na Gradnikovo in Prešernovo brigado ni bilo moč računati, ker sta se po končani akciji na Hotedršico umaknili mimo Idrije

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 18. okt. 1944 Glavnemu štabu.

² Poročilo 188. rezervne gorske divizije z dne 8. nov. 1944.

Narodni heroj Vinko Zevnik-Železnik. Rojen je bil 28. julija 1914 v Prašah pri Kranju. Ko so ga Nemci pregnali v Srbijo, se je takoj nato priključil Slovenski četi in je sodeloval v obrambi Užica. Kasneje je prišel čez Bosno nazaj v Slovenijo. Po kapitulaciji Italije je postal komandant bataljona v Vojkovi brigadi. Padel je med nemško ofenzivo novembra 1943 v borbi s sovražnikovimi tanki, ki so prodirali iz Idrije pod Otaležem proti Cerknemu

nazaj na Cerkljansko in Žirovsko. Brigade XXX. divizije so bile bliže, toda bile so spričo borb in premikov, še bolj pa zaradi slabega vremena, močno izčrpane: Kosovelova brigada je bila ob tej uri na področju Črnega vrha nad Idrijo in Cola, Bazoviška in Tržaška brigada pa sta bili na poti proti Otlici. Na Predmeji je bila le Vojkova brigada, na Lokvah pa zaščitni bataljon štaba korpusa.

S Predmeje do Trnovega je pet ur hoda, kar pomeni, da bi Vojkova brigada zasedla položaje šele pozno popoldne, če bi krenila peš. Dotlej pa bi bili Nemci že zdavnaj na Lokvah in v Čepovanu. Zato jo je štab korpusa velel prepeljati s kamioni in tako je bila ob enajstih dopoldne že vsa brigada na položajih: 2. bataljon na desnem krilu pri Zavrhu, 3. bataljon na levi strani proti Trnovemu, še bolj levo so bili deli zaščitnega bataljona štaba korpusa, medtem

ko je 1. bataljon Vojkove brigade ostal kot rezerva najprej na Lokvah, kasneje pa v Nemcih. Ko so malo pozneje prepeljali s kamioni v Krnico še en bataljon Bazoviške brigade, so tako v nekaj urah vzpostavili neprekinjeno fronto od čepovanske doline čez Trnovo do Krnice.

Navzlic hitrosti, s katero so naše enote zasedle položaje na tej črti, so jih Nemci le prehiteli in prvi vdrli v naselje Trnovo. Naglica pa se jim je maščevala, saj sta pred Trnovim dva njhova tanka zletela v zrak, tretji pa je bil poškodovan. To so storile mine, ki so jih vkopale zaščitne enote naše artilerije.

Tega dne — 8. oktobra — ni bilo večjih borb. Nemci so s patruljami, ki so jih pošiljali proti robu gozda, ugotavljali položaje naših enot, nikjer pa jih niso poskušali prebiti.

Vojkovo brigado so okrepili s protitankovskim topom, ki so ga postavili tik za našimi prednjimi položaji pred Trnovim. Med obstreljevanjem nemških položajev v vasi pa je ena izmed granat letela prenizko in se zadela ob greben, za katerim so ležali štabni funkcionarji Vojkove brigade. Načelniku štaba Pavletu Kogeu in namestniku komandanta Mirku Dukiću ni bilo nič, pač pa so drobci granate ob eksploziji hudo ranili namestnika politkomisarja brigade Radovana Dolenca-Peruna, ki je že nekaj minut kasneje umrl.

Ponoči je Vojkova brigada s tremi četami, ki jim je pomagala še četa zaščitnega bataljona štaba korpusa, napadla nemške položaje v Trnovem s ciljem, da bi pregnala Nemce iz vasi in zasedla za obrambo ustrežnejše položaje na južnem robu Trnovega. Nemci so napad odbili, saj so imeli podnevi dovolj časa, da se v vasi dobro utrdijo.

Preizkušena nemška taktika

V oktobrski ofenzivi so na nemški strani sodelovale v glavnem iste enote, s katerimi so se naše brigade na istem terenu borile že julija in avgusta. To se je najbolje videlo po nemški taktiki, ki je bila enaka tisti, ki so jo Nemci uporabljali pred dvema mesecema.

Dne 9. oktobra je bilo deževno in megleno vreme. Vojkova brigada je bila zjutraj še na starih položajih, le da se je njeno desno krilo pomaknilo malo bolj v levo, da bi napravili prostor bataljonu Tržaške brigade, ki je v poznih nočnih urah prispel v Zavrh in zasedel položaje nad čepovansko dolino.

Nemci, ki so že prejšnjega dne ugotovili naše položaje s pomočjo svojih patrolj, so zgodaj zjutraj s sedmimi bojnimi skupinami — vsaka je imela kakih šestdeset mož — zlahka vdrli med

presledki v gozd, medtem ko so naše enote še vedno ostale na starih položajih. Toda ne dolgo: nemške bojne skupine so se pojavljale zdaj tu zdaj tam, rafali njihovih brzostrelk in mitraljezov so postajali čedalje pogostejši in vse to je vnašalo v vrste naših borcev vznemirjenost. Kmalu je prišlo do prvih spopadov. Nemci so naše enote napadali v bok in hrbet, ena izmed nemških skupin pa je prodrla celo do vasi Nemci, kjer se je spopadla s 1. bataljonom Vojkove brigade, ki je bil tam v rezervi.

Tako so se naši bataljoni pričeli umikati proti Lokvam. Kmalu so izgubili medsebojno zvezo. Kamorkoli so prišli, so v gozdu naleteli na nemške skupine, patrulje in zasede. Nemci so jih napadali spredaj, zadaj in z bokov. Spet se je pokazalo kot meseca junija na Jelovici: gozd pomaga tistemu, ki ga zna uporabljati za ofenzivne akcije z majhnimi in drznimi skupinami. Nemška taktika je bila tudi tokrat uspešna.

Štab korpusa je poslal brigadi na pomoč zaščitni bataljon korpusne artilerije, ki je prodiral iz Lokev proti vasi Nemci in se v njeni bližini spopadel s prodirajočimi sovražnikovimi vojaki.

Medtem se je Vojkova brigada le nekako uredila, štab pa je vzpostavil zvezo z vsemi tremi bataljoni. Prvi bataljon je zasedel položaje pred Lokvami¹, 2. in 3. bataljon pa sta pod njegovo zaščito krenila onstran vasi in planjave in zasedla položaje na robu gozda. Nato se je umaknil še 1. bataljon.

Nemci so v tej ofenzivi prodirali iz enega samega izhodišča — iz Gorice, vendar v dveh smereh. Prva njihova kolona je prodirala čez Trnovo proti Lokvam, druga pa je že prejšnjega dne prodrla na Banjško planoto in potiskala glavne sile Tržaške brigade čez Lokovec proti Čepovanu. Zato je štab korpusa ukazal, naj se Tržaška brigada umakne iz čepovanske doline in zasede položaje na pobočjih nad Lokvami, medtem ko je Vojkova brigada z vsemi tremi bataljoni zapirala cesto Lokve—Mala Lazna—Otlica.

Zvečer je prispela še Bazoviška brigada in prevzela položaje Vojkove brigade, ki so jo pričeli s kamioni prepeljavati na Predmejo in Otlico. Spričo pomanjkanja kamionov je bilo treba napraviti več

¹ V teh borbah je padel tudi eden izmed najhrabrejših mitraljezcev Vojkove brigade, komaj osemnajstletni Oharem Bamikić, doma iz Bosne. Izkazal se je v vseh borbah, v katerih je sodeloval, prav posebej pa še v Baški grapi in v Hotavljah. Pred Lokvami je imel položaj v nekem bunkerju, iz katerega je dolgo odbijal nemške napade. Nemci so mu medtem prišli tako blizu, da so ga pričeli obmetavati z ročnimi bombami. Eno od teh bomb je Oharem vrnil nazaj, toda pri tem ga je presekala rafal iz sovražnikove brzostrelke.

zaporednih voženj. Prepeljali pa so en sam bataljon, kajti medtem so se Nemci pojavili že v našem globokem zaledju in iz zasede napadli kamion z vojakovi. Žrtev k sreči ni bilo, toda dva bataljona, ki sta še čakala na prevoz, sta se morala odpovedati udobni vožnji in se peš napotiti po drugi, daljši poti čez Kozje stene na Otlico.

Načrt odličen, vendar ni uspel

Sovražnik je v tej ofenzivi imel sorazmerno šibke sile in je zato prilagodil taktiko dejanskim razmeram. Če je bilo treba prebiti naše položaje, se je vanje vklinjal na bokih in v presledkih ter s prodori v zaledje naših enot dosegel svoj cilj. Brž ko pa je sovražnik ugotovil, da mu je pot prosta, ni izgubljal časa s preiskovanjem terena in zasledovanjem naših enot po stranskih poteh in stezah, temveč se je v glavnem držal določene smeri in varoval glavno kolono le z manjšimi pobočnicami na obeh straneh ceste.

Tretjega dne nemške jesenske ofenzive »Partisanenwoche« — 10. oktobra — je glavna sovražnikova kolona krenila iz Lokev proti Mali Lazni in Predmeji. Istočasno pa sta zapustili Lokve še dve manjši koloni: prva, ki je štela okrog 400 mož, se je napotila levo

Pokrajina na Predmeji

od glavne kolone čez Hudo polje, Zadlog in Črni vrh na Col in se naslednjega dne sešla z glavno kolono, ki je prodrla čez Predmejo in Otlico na Col; druga, še šibkejša kolona pa se je pomikala ob robu Trnovskega gozda nad Vipavsko dolino: čez Krnico in Čaven na Predmejo, kjer se je pridružila glavni koloni.

Ko je štab korpusa ugotovil, da je cilj nemške ofenzive le kratkotrajen prodor čez osvobojeno ozemlje, ne pa obkoljevanje naših enot in preiskovanje terena, je pripravil načrt, kako bi napadel sovražnikovo kolono na najprimernejšem delu njene poti in jo uničil. To naj bi se zgodilo na Otlici.

Od Predmeje čez Otlico proti Colu pelje cesta vzporedno z robom Trnovske planote, ki se strmo spušča proti Vipavski dolini. Cesta je tako na dolžini več kilometrov oddaljena komaj nekaj sto metrov od prepada. Na nasprotni, levi strani ceste je nekoliko vzvišeno zemljišče sicer golo, vendar skale in iz kamnov zložene ograje nudijo vsakemu napadalcu odlične zaklone.

Načrt štaba korpusa je bil sila enostaven. Naše enote naj bi zasedle položaje vzdolž ceste od Predmeje do kakih pet kilometrov oddaljenega Oblega vrha, kjer bi Nemcem z enim bataljonom zastavili pot. Ko bi se nemška kolona pojavila na Predmeji, je ne bi napadali vse dotlej, dokler ne bi njena predhodnica zadela ob bataljon na Oblem vrhu. Takrat pa bi jo hkrati napadli po vsej dolžini, jo razbili in vrgli v prepad proti Vipavski dolini. To naj bi bila nekakšna ponovitev Jelenovega žleba, vendar v precej večjem obsegu.

Zamisel je bila odlična, izvedli pa naj bi jo Kosovelova in Vojkova brigada. Kosovelova brigada je z dvema bataljonom zasedla položaje nad Predmejo. Levo od njih so bili položaji Vojkove brigade, katere 1. bataljon je na skrajnem levem krilu pri Angelski gori zakrivil položaje v levo čez cesto, da bi tu zaprl nadaljnjo pot nemški koloni. Ko bi zaropotalo na Angelski gori, bi desnokrilni bataljon Kosovelove brigade pohitel na cesto med Predmejo in Lokvami in tako nemški koloni preprečil umik nazaj proti Lokvam. S tem bi se Nemci znašli v past, iz katere jih ne bi mogel nihče več rešiti.

Štab korpusa je poskrbel tudi za to, da naših enot ne bi pri njihovem opraviilu motila druga nemška kolona, ki je prodirala čez Zadlog in Črni vrh proti Colu, in je nad Zadlog in na Obli vrh poslal nekatere enote XXX. divizije.

Žal, načrt ni uspel. Predhodnica glavne nemške kolone je 11. oktobra že ob osmih zjutraj prodrla na Predmejo in se mimo našega načrta spopadla z bataljonom Kosovelove brigade, ki je bil tod na položajih. Kmalu nato je začela prihajati še nemška

glavnina, ki se je počasi prebijala s Predmeje proti Otlici. Bataljoni so jo drug za drugim napadali, ne pa hkrati, kot je bilo prvotno sklenjeno. O presenečenju in ostvaritvi lepo zamišljenega načrta ni bilo več govora. Razen tega pa je bilo Nemcev tudi preveč — glavna kolona je štela okrog 1400 mož — in s seboj so imeli tudi štiri tanke, ki jim naše protitankovske puške niso mogle do živega.

Prvi bataljon Vojkove brigade je na Angelski gori imel odlične položaje, s katerih je precej časa zadrževal nemško kolono. Toda sovražnik si je hotel za vsako ceno izsiliti prehod proti Colu in je pod zaščito megle napadel bataljon z boka. Pri tem so mu pomagali vsi štirje tanki, vendar so vojkovci enega izmed njih poškodovali s protitankovsko puško. Bataljon se je nenadoma znašel v veliki nevarnosti, da ga bo doletela enaka usoda, kot so jo naši namenili Nemcem — da ga bodo Nemci z bočnim napadom potisnili čez skale proti Vipavski dolini. Da bi bil položaj še težavnejši, sta kot nalašč na levem krilu odpovedala še dva mitraljeza. Zategadelj se je bataljon moral hitro umakniti na nasprotno stran ceste, v isto črto z drugimi bataljoni, ki so neprestano drezali v nemško kolono pod svojimi položaji.

Z zavzetjem Angelske gore se je Nemcem izpolnila njihova edina želja: sprostili so prehod proti Colu in naprej proti Ajdovščini. Posamezne nemške skupine so ves čas odbijale napade Vojkove in Kosovelove brigade na kolono, ki je pod neprestanim obstreljevanjem hitela po cesti proti Colu, vendar se pri tem niso spuščale daleč proč od ceste. Če je megla še malo prej pomagala Nemcem, da so se približali položajem 1. bataljona na Angelski gori in pregnali od tam naše borce, je sedaj postajala njihov sovražnik.

Skupine naših borcev so se pod zaščito megle spuščale prav do ceste, kjer so naglo napadale z mitraljezi nemške vojake, ki so v precejšnjem razmaku drug od drugega hiteli, ponekod pa celo tekli proti Colu, nato pa se spet umikale, da jih ne bi presenetili nemški tanki ali njihove pobočnice.

Ob šestih zvečer, ko so čez Otlico hiteli že zadnji oddelki nemške kolone, jim je poslala poslednji pozdrav še četa 3. bataljona Vojkove brigade, ki se je podobno kot druge naše enote v megli prikradla do ceste in s petimi mitraljezi hkrati napadla Nemce. Njen uspeh ni bil le v tem, da je pobila nekaj Nemcev, temveč so bili borci veliko bolj zadovoljni spričo tega, ker so ob napadu rešili kakih dvajset domačinov, ki so jih Nemci bili polovili in nameravali postreliti.¹

Omenili smo že, da ta nemška ofenziva ni imela kakšnih večjih vojaških ciljev, vendar se Nemci le niso hoteli odpovedati požiganju

¹ Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec«, 1963).

vasi in ubijanju prebivalstva, kjerkoli se jim je nudila priložnost za kaj takega. Verjetno je sovražnik hotel s požiganjem spraviti naše enote ob prezimovališča. Tako so Nemci v teh dneh požgali Čepovan, Lokve in Lazno, medtem ko jim to na Predmeji in Otlici ni v celoti uspelo spričo hudega odpora Vojkove in Kosovelove brigade.

Čeprav se načrt štaba korpusa ni povsem uresničil, so Nemci v teh borbah pretrpeli zelo občutne izgube. Če sklepamo po naših poročilih, so jim v teh dneh samo vojkovci zadali okrog 80 mrtvih in ranjenih. Tudi Vojkova brigada je imela — posebno drugega dne borb med Trnovim in Lokvami — hude izgube: devet mrtvih in dvanajst ranjenih borcev.²

Med posamezniki, ki so se v teh borbah še prav posebno izkazali, moramo omeniti Ivana Plestenjaka iz 1. bataljona, ki je s svojo težko bredo do zadnjega vzdržal na položajih in odbijal nemške napade. Ko je videl, da je ostal sam, si je naprtil na rame okrog 40 kilogramov težak mitraljez s podstavkom vred in ga med najhujšim ognjem rešil. Izkazala se je tudi politdelegatka Marija Žvan iz 1. bataljona, ki je med prvimi jurišala na sovražnika. Ko so se pojavili nemški tanki in se je četa nekoliko umaknila, je Marija še vedno ostala na položajih in klicala k sebi še druge tovariše, ki so nekoliko osramočeni spričo svojega umika sledili njenemu primeru in prizadejali sovražniku nove izgube. Že 42-letni desetar Valentin Gregorič iz 2. bataljona je v teh obrambnih borbah tudi pokazal veliko hrabrost, saj je s svojim mitraljezom do zadnjega ostal na položaju in ščitil umik soborcem. Naposled moramo omeniti še Fani Bačar, bolničarko iz 1. bataljona, ki je sredi najhujšega bojnega meteža na položajih obvezovala ranjenega komandirja in še enega tovariša.

Štab XXXI. divizije je visoko ocenil zasluge in požrtvovalnost, ki so jo borci Vojkove brigade pokazali v tej nemški ofenzivi, in je v posebnem dnevnem povelju, ki so ga prebrali pred vsemi enotami divizije, izrazil priznanje in zahvalo štirinajstim borcem, mitraljezcem, bolničarkam in funkcionarjem Vojkove brigade.

² Ravno tam.

ČIŠČENJE POLJANSKE DOLINE

Stranska vrata v Dolomite

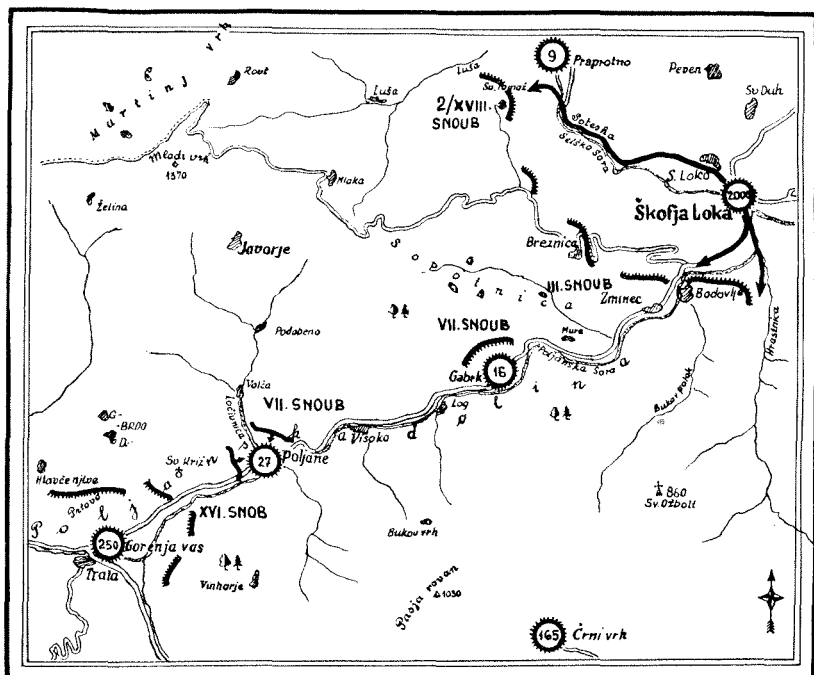
XXXI. divizija je pri dotedanjih vdorih v Dolomite poskušala v treh smereh: čez Hotedršico, prek Žirovskega vrha ter med Gorenjo vasjo in Škofjo Loko. Prva smer je bila za sovražnika najboljčutljivejša spricho železniške proge in ceste Ljubljana—Postojna—Trst. To so naše enote večkrat občutile, ko so se zaman zaganjale ob postojanke na predstraži Dolomitov — Hotedršico, Godovič in Idrijo. Druga smer je bila nevarna, ker je peljala skozi žirovski »žep« z močnimi postojankami na obeh straneh.

Tako je ostala samo še tretja smer, ki pa tudi ni bila uporabna spricho goste mreže postojank v Poljanski dolini (Škofja Loka—Gabrk—Poljane—Gorenja vas), ki so otežkočale prehod in manevriranje enot na prostoru med Poljansko dolino in Ljubljano.

Štab XXXI. divizije je menil, da se bodo razmere bistveno spremenile in da si bo utrl pot čez Poljansko dolino proti Medvodam in Ljubljani, če bodo enote divizije uničile dve manjši sovražnikovi postojanki med Gorenjo vasjo in Škofjo Loko — Poljane in Gabrk. To bi utegnilo imeti daljnosežne posledice tudi za »domobransko republiko« v Dolomitih, ki je ne bi več napadali le frontalno kot dotlej, temveč bi lahko vanjo vdrli tudi skozi zadnja vrata — s severa, od koder ji ni doslej grozila nobena večja nevarnost.

Pogoji za napad so bili sorazmerno lahki, saj je bilo tedaj v Poljanah le 27 nemških orožnikov, oboroženih s težkim in lahkim minometalcem, s težkim in tremi lahkimi mitraljezi, medtem ko je v Gabrku bilo 16 Nemcev z lahkim minometalcem, ter enim težkim in dvema lahkima mitraljezoma.

V sosednjih postojankah je bilo stanje več ali manj običajno: posadka v Škofji Loki je štela 1800 do 2000 mož, v Gorenji vasi je

LEGENDA:
 SOVRAŽNIKOVA POSTUJANKA
 SMERI PRODIRANJA NEMŠKIH KOLON
 POLOŽAJI NAŠIH ENOT

Čiščenje Poljanske doline oktobra 1944

bilo 130 Nemcev in 120 domobrancev, ki so imeli razen treh težkih minometalcev še 7 težkih in 26 lahkih mitraljezov, v Lučnah 100 Nemcev in 45 domobrancev, v Suhem dolu 105 domobrancev in v Črnem vrhu nad Škofjo Loko 55 Nemcev in 110 domobrancev.

Enote XXXI. divizije — razen Vojkove brigade, ki se je med zadnjo nemško ofenzivo udeležila obrambnih borb v Trnovskem gozdu in na Otlici in ki se je medtem že vrnila nazaj na Cerkljansko — so se že več tednov zapovrstjo zadrževale na tem področju. V zadnjem času niso imeli omembe vrednih borb, razen Prešernove brigade, ki je 14. oktobra ponoči napadla manjšo sovražnikovo postojanko ob mostu v Praprotnem, vendar je ni mogla zavzeti. Ob napadu je bilo med nemško posadko šest njihovih vojakov ranjenih, medtem

ko so prešernovci izgubili štiri borce, devet pa jih je bilo ranjenih. Ob tej priložnosti je padel tudi Tadek Sadewsky-Tomo, eden izmed najdrznejših in najuspešnejših obveščevalcev in diverzantov IX. korpusa.

O napadu na Praprotno v Selški dolini so Nemci takole poročali:

»14. 10. 1944 ob 1.15 uri so banditi z vseh strani napadli postojanko in jo obstreljevali s težkimi in lahкими mitraljezi, minometalci in ročnimi bombami. Spričo močnega sovražnikovega ognja se je morala devetčlanska posadka umakniti iz utrjenega poslopja v bunker težkega mitraljeza in v rov, od koder je nadaljevala z odporom... Z ročnimi bombami je posadka odbila napad. V borbi sta bila dva huje ranjena, 4 laže ranjeni, 2 pa sta bila obtolčena od eksplozije in udarcev kamenja in sta se osvestila šele po prihodu okrepitev.«¹

Po načrtu štaba divizije naj bi pri napadu na Poljane imela glavno besedo Prešernova brigada. Njena naloga je bila, da z enim bataljonom, ki bi mu pomagala tudi brzostrelni in protitankovski top, uniči postojanko v Poljanah, hkrati pa bi drugi bataljon demonstrativno napadal sosednjo postojanko v Gabrku. Takoj nato, ko bi Poljane padle, bi resno napadli in zavzeli še Gabrk. Tretji bataljon pa naj bi štab brigade zadržal v rezervi.

Gradnikova brigada, ki so jo okrepili z 2. (ruskim) bataljonom Bazoviške brigade, je zasedla položaje pred Škofjo Loko na črti Bodovlje—Zminec—Breznica—Sv. Tomaž. Vojkova brigada je morala blokirati Gorenjo vas, bataljon Bazoviške brigade pa Idrijo s severo-vzhodne strani.

Odpor je bil zaman

Napad na Poljane se je pričel 20. oktobra okrog enajstih ponoči. Prešernovci niso mogli presenetiti Nemcev, kajti postojanka je bila močno osvetljena, in ko so borci prerezali električni vod, so s tem dali Nemcem tudi znak za nevarnost. Čeprav je bil odpor nemških orožnikov iz župnišča in cerkvenega zvonika, kjer so imeli mitraljez, zelo hud, je treba priznati, da so napadalci zamudili priložnost, da še ponoči zlomijo odpor maloštevilne nemške posadke. To pa zato, ker med topovi, minerji in enotami Prešernove brigade ni bilo pravega sodelovanja. Proti jutru in čez dan pa je napad postal smotrnejši in uspehi so se kmalu pokazali.

Največ preglavic je napadalcem povzročal nemški mitraljezec v zvoniku. Z osredotočenim ognjem topov in težkih mitraljezov so ga naposled prisilili k molku. Nato so napadalci vso svojo pozornost

¹ Poročilo posadke na mostu v Praprotnem z dne 14. okt. 1944.

obrnili na edino postojanko, kjer se je sovražnik močno utrdil — na župnišče zraven cerkve.

Matjaž Žigon, član politoddela divizije, ki je med prvimi vdrl v postojanko, se takole spominja osvojitve Poljan:

»Naš minometalec je obsipal postojanko s težkimi minami, s hribčka nad vasjo pa je nažigal piat. Okolico so pretresale oglušujoče eksplozije in kmalu je bila postojanka zavita v oblak prahu.

Previdno, drug za drugim so se plazili minerci s pripravljenimi minami po zavitih stezah med hišami navzdol proti sredini vasi. Nekaj mitraljezov smo postavili v zasedo okrog postojanke, da bi sovražniku preprečili izpad, minerci pa so se povzpeli skozi poseben vhod, ki ga iz župnišča niso mogli doseči, v zvonik. Iz lin so potem metali zažigalne mine na streho župnišča, ki je bilo oddaljeno komaj kakih deset metrov. Toda streha je bila krita z opeko in se ni vnela. Napravili smo drugačen načrt. Vdreti je bilo treba v cerkev in odtod po podzemeljskem rovu v samo postojanko.

Najprej so minerci razstrelili težka stranska vrata v cerkev. Ko se je dim razkadil, smo skočili v cerkev, od tam pa v zakristijo. Župnišče je bilo namreč povezano s cerkvijo, od koder smo dotlej sovražnika že pregnali, s posebnim rovom. Toda vhod v rov je bil spet zaprt. Tudi tu smo si morali pomagati z mino. Eksplozija je razbila vrata, pritisk pa se je razširil tudi v cerkev in potisnil nekaj svetnikov z oltarja. Takoj sem se domislil, da bodo beli spet pisali o nas, kako smo proti veri in da rušimo cerkve. Toda, saj nismo mi napravili iz cerkve utrjene postojanke.

Medtem sta dva minerca že stekla po rovu, položila težko mino prav pod postojanko, prižgala vrvico in se naglo umaknila. Stali smo za vogalom in stiskali puške v rokah. Srce nam je bilo kar v grlu. Nato pa je strašna eksplozija pretresla zrak, vsenaokrog so leteli drobci zidu, postojanka pa je bila zavita v steber prahu. Nato smo se zagnali proti postojanki, v kateri je zijala velika luknja in kadilo se je še iz nje. Toda Nemci so nas sprejeli s hudim ognjem iz vseh oken. Dumdumke so pokale spredaj, zadaj, pod nogami, nad glavo, vmes pa padale bombe tako na gosto, da smo se morali umakniti.

Spet smo spremenili načrt. V vasi smo nekje iztaknili posodo s petrolejem, s katerim smo napolnili več steklenic, v njihove vratove pa zataknili cunje. Nato smo odšli v cerkev in jih skozi line metali na župnišče. Sovražnik nam je vračal milo za drago z ročnimi bombami. Ena izmed njih je ranila tudi mojega tovariša, ki je pri sosednji lini metal steklenice na postojanko. Dvoboj se je končal v našo korist: župnišče se je vnelo!

Nemci še niso popustili. Stavba je gorela, oni so pa še vedno streljali ko za stavo. Toda tudi nas ni mogla zadržati nobena sila več. Prvi štirje so skočili naprej, še trenutek in so že v postojanki. Za trenutek sem okleval, srce pa mi je medtem tolklo, ko da bi hotelo počiti. Ko pa je naš mitraljezec iz zaklona spustil rafal v sovražnikovo lino, sem trdno stisnil puško k sebi, se pripognil in skočil čez škarpno proti postojanki. Zapletel sem se v žico in padel. Titovka mi je odletela z glave, po obrazu pa mi je curljala kri.

Sam ne vem, kako sem pretekel tistih deset metrov do postojanke. Že sem notri. Stiskamo se v veži za vogalom, iz sosednje sobe pa se še vedno oglašajo nemški streli. Ko sem previdno pomolil glavo izza vogala, sem v svitu plamenov zagledal v nasprotnem kotu dve puški. Hitro sem se odločil: v dveh skokih sem bil pri puškah, ju zagrabil in se z njimi vrnil nazaj v zaklon. Trenutek kasneje je strahovito zabobnelo: Nemci so za menoj vrgli bombo, toda bili so prepozni.

Sedaj pa nismo več oklevali. Iz žepov smo izvlekli bombe in jih zmetali v drugo sobo. Odpor je kmalu prenehal. Ko smo skočili v sosednjo sobo, je na tleh ležalo več žandarjev mrtvih, drugi pa so izginili.

Postojanka je bila v naših rokah. Na voz smo hitro naložili municijo in orožje, kolikor smo ga mogli rešiti iz ognja, odpeljali pa smo tudi ranjene tovariše. Jaz pa sem stiskal v rokah dve novi svetli puški in ju božal. Od samega veselja nisem vedel, kaj bi počel. Tisti večer mi pot v hrib ni bila težavna.«

Prešernovci so v napol porušeni postojanki našli enajst nemških trupel, razen njih pa še težki mitraljez, lahki minometalec in devet pušk. Prešernova brigada pa je v tem napadu imela tri mrtve in sedemnajst ranjenih borcev.

Naši so med napadom na Poljane pričakovali, da bo sovražnik že v nočnih urah poskušal z močnejšimi silami prodreti iz Škofje Loke čez Gabrke proti Poljanam, vendar se kaj takega ni zgodilo niti ponoči niti v dopoldanskih urah. Iz Škofje Loke je sicer že ob osmih zjutraj krenilo na pot šest kamionov in trije oklopni avtomobili, vendar ne po Poljanski dolini, temveč v Selško dolino proti Dolenji vasi. Ko se je nemška motorizirana kolona vračala, jo je napadel ruski bataljon s položajem pri Sv. Tomažu. Ogenj naših borcev je bil zelo učinkovit, saj sta dva nemška kamiona takoj zdrknila s ceste v Soro in se prevrnila. Nato so Nemci trikrat jurišali proti položajem ruskega bataljona, vendar zaman. Nazadnje so se morali vrniti proti Škofji Loki, ne da bi kaj opravili. Kasneje se je zvedelo, da so Nemci imeli v tej borbi deset mrtvih.

Šele v popoldanskih urah so Nemci poslali proti Poljanam dve skupini: prva se je skušala prebiti do Poljan po dolini Hrastnice čez Sv. Ožbolt, vendar se je morala umakniti, potem ko ji je 1. bataljon prizadejal hude izgube — devet mrtvih in dvanajst ranjenih; druga skupina, ki je štela le kakih 70 Nemcev, se je približevala našim položajem ob spremstvu dveh oklopnih avtomobilov po glavni cesti. Škoda je v tem, ker so naši sovražnika prehitro napadli in mu tako dali možnost, da si poišče zaklone za bližnjimi hišami in odtod nabija po naših položajih. Navzlic temu pa so naši borci pobili kakih 15 sovražnikovih vojakov ter en oklopni avtomobil poškodovali s protitankovsko puško, drugega pa odgnali s pomočjo težkega minometalca.¹

Vojkova brigada pred Gorenjo vasjo ni imela posebnega dela. V zgodnjih jutranjih urah je obračunala z nemško zasedo, ki se je

¹ V teh borbah se je prav posebno odlikoval Joško Verbič, ki je kot petnajstleten fantič sunil nekemu Italijanu puško in z njo pobegnil iz Rupe pri Gorici, kjer je bil doma, v partizane. Najprej je bil kurir, nato pa desetar protitankovske desetine v Gradnikovi brigadi.

Ob napadu na Poljane. (Z desne proti levi: pomočnik politkomisarja Prešernove brigade Petar Alfirci, komandant XXXI. divizije Jože Klanjšek-Vasja in član politoddelka divizije Sine)

znašla tik pod položaji 2. bataljona pri Sv. Križu. V tem kratkem spopadu je padlo pet sovražnikovih vojakov, zvečer pa se jim jih je pridružilo še drugih šest, ki so jih prišli iskat. Čeprav so pobiti vojaki ležali prav blizu, jim naši niso mogli pobrati orožja, ker jih je pri tem oviral mitraljezni ogenj iz bližnje Gorenje vasi.²

Hude borbe pa so čakale Gradnikovo brigado naslednjega dne — 22. oktobra. Takrat je iz Kranja prišlo na desetih kamionih še okrog 250 nemških vojakov s štirimi topovi in oklopnim avtomobilom, ki so skupno s škofjeloško posadko napadli položaje Gradnikove brigade. Nemci so tokrat v borbi proti našim enotam prvič uporabili tudi možnarje kal. 210 mm, katerih granate so v zraku strahovito tulile in v prvem hipu napravile skoraj zmedo med našimi borci. Ko pa so se nanje privadili, so hladnokrvno odbijali nemške napade in pri tem je padlo — kot poročajo — 34 sovražnikovih vojakov, 40 pa jih je bilo ranjenih. Razen tega so naši uničili še tri nemške kamione in poškodovali oklopni avtomobil. Gradnikova brigada je tega dne imela tri mrtve in tri ranjene borce.

Ruski bataljon napada Gabrk

Štab divizije je prvotni načrt napada na Gabrk nekoliko spremenil: namesto Prešernove brigade je napad na Gabrk prevzel 2. (ruski) bataljon Bazoviške brigade. Napad naj bi pričel 24. oktobra zvečer. Naloge drugih enot so bile iste kot pri napadu na Poljane: Vojkova brigada je imela na skrbi Gorenjo vas, Gradnikova brigada smer Škofja Loka—Gabrk, Prešernova brigada pa je z dvema bataljonoma okrepila levo krilo Gradnikove brigade s tem, da je s položajem pri Sv. Tomažu zapirala cesto iz Škofje Loke po Selški dolini proti Železnikom.

Borci ruskega bataljona so pričeli precej pozno — šele ob dveh ponoči — z napadom na orožniško postojanko v Gabrku. Nemci so imeli postojanko v šolskem poslopju, ki je stalo na samem, sredi čistine. Okrog šole je bila visoka lesena ograja, pred njo pa žične ovire. Rusi so nekajkrat jurišali, imeli precejšnje izgube — enega mrtvega in osemnajst ranjenih — toda v postojanko niso mogli prdreti.

² V zasedi je bil takrat tudi Franc Žgavec, mizar iz Idrije. Ko ga je sovražnikova krogla ranila v glavo, ni hotel zapustiti svojega voda, ki mu je poveljeval, temveč je ves krvav ves dan hodil po položaju in bodril svoje fante, naj vztrajajo, nato pa se spet vračal v bunker k svoji breži. Toda zvečer je omagal, ponoči pa umrl.

Narodni heroj Drago Flis-Strela. Rojen je bil 14. avgusta 1921 v Rajhenburgu. Julija 1941 je vstopil v Pohorsko četo, januarja 1944 pa je postal politkomisar čete v Šercerjevem bataljonu. Ko je jeseni 1942 prišel z Loškim odredom na Primorsko, je nekaj mesecev kasneje postal namestnik politkomisarja Severnoprimskega odreda. Po ustanovitvi brigad so ga imenovali za politkomisarja Goriške, malo kasneje pa Gradnikove brigade. Od junija 1944 je bil šef obveščevalnega centra v štabu IX. korpusa

Njihovo opravilo bi bilo precej lažje, če bi jih podprl top. Ker pa so naši vse granate porabili že pri napadu na Poljane, so se Rusi morali zadovoljiti s težkim minometalcem, ki je na postojanko zmetal kakih 40 min, toda brez večje škode za stavbo.

Ko se je zdanilo, se je ruski bataljon umaknil na nekoliko višje položaje, nad postojanko pa je ostala desetina z mitraljezom, da bi nadzirala nemško posadko v šoli. Kaže pa, da ta desetina naloge ni v redu opravila, ker ni niti opazila, kdaj so Nemci zapustili postojanko in jo ubrali čez Soro proti Črnemu vrhu nad Škofjo Loko. Prvi so to opazili gradnikovci in vdrli v prazno postojanko: tam so našli le še en težki mitraljez in nekaj municije. Nato so postojanko zaminirali in zažgali, da je sovražnik ne bi mogel več uporabljati.

Čeprav je tedaj bilo v Škofji Loki skoraj 2000 Nemcev, Gabrk pa je komaj kakih osem kilometrov proč, Nemcev med napadom skoraj ni bilo na spregled. Le v jutranjih urah sta se precej stran od naših položajev prikazala iz smeri Škofje Loke dva tanka in nekaj Nemcev okrog njih, vendar niso ničesar poizkušali, da bi prebili blokado. Tega dne sta brez dela ostali tudi Vojkova brigada pred Gorenjo vasjo in Prešernova brigada nad Selško dolino.

Nemci so šele dva dni po napadu prodrli v Gabrk, da bi si ogledali škodo. Sicer so gradnikovce napadli že 25. oktobra, toda takrat niso mogli prebiti naših položajev. To se jim je posrečilo šele naslednjega dne, ko so se iz Škofje Loke prebijali v treh kolonah: v prvi je bilo 500 vojakov in 6 tankov ter je prodirala naravnost proti Gabrku, druga, ki je štela prav tako 500 mož, je pritiskala po vojaški cesti proti Breznici, tretja pa je kot desna pobočnica — štela je sto mož — prodirala še bolj v desno.

Gradnikovci so se srdito upirali, toda naposled so se spričo velike premoči morali umakniti in Nemci so tako prodrli v Gabrk. Tam so sklicali prebivalstvo, ki je moralo potrditi, da se je orožniška posadka bila prisiljena umakniti iz postojanke zaradi ogromne partizanske premoči.

V obeh dneh borb je Gradnikova brigada pretrpela sedem ranjenih, štirje borci so pa padli. Nemci so v teh dveh dneh imeli — sodeč po naših poročilih — okrog 40 mrtvih.

Prekrižani računi

Enote XXXI. divizije so med borbami za Poljansko dolino pokazale visoko vrednost: »Edinice XXXI. divizije so pokazale v teh borbah udarnost in vzdržljivost, sposobnost spretnega manevriranja, kar jim je omogočilo, da so kljub precejšnji moči sovražnikovih garnizij na Gorenjskem bile absolutni gospodar Poljanske doline in imele ves čas borb iniciativo trdno v svojih rokah.«¹

V borbah za Poljane in Gabrk so naše enote prizadejale sovražniku občutne izgube: v obeh postojankah in pri poizkusih, da jima pride iz sosednjih postojank na pomoč, je sovražnik imel 101 mrtvega in 81 ranjenih vojakov, na naši strani pa je bilo v istem času 12 mrtvih in 45 ranjenih.

Važnejše od števila sovražnikovih izgub pa je bilo naslednje: »Kljub temu, da postojanka ni bila totalno uničena in so imele naše edinice sorazmerno precejšnje število ranjenih, je akcija uspela, ker je s tem odprta pot za vdor v Dolomite s severa in razširjeno naše osvobodeno oziroma kontrolirano ozemlje ter do neke mere vzpostavljena izhodiščna baza za nove operacije.«²

Z osvojitvijo postojank v Poljanah in Gabrku je med Gorenjo vasjo in Škofjo Loko zazijala kakih 18 kilometrov široka praznina,

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 7. nov. 1944.

² Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 3. nov. 1944.

ki je nudila XXXI. diviziji velike možnosti za širokopotezne vdore v zaledje domobranske in četniške trdnjave v Dolomitih.

Vendar pa so to bili računi brez krčmarja. Nemci so se prav dobro zavedali, kakšna nevarnost grozi ne toliko Dolomitom — Nemcev njihova usoda ni preveč zanimala — kolikor pa njihovi posadki v Gorenji vasi, ki bi ji bil nedvomno namenjen naslednji udarec naših enot.

Zato so kot prvi korak okrepili tamkajšnjo posadko z 280 novimi vojaki, tako da je sedaj štela več kot 500 mož. Kmalu zatem pa so namesto uničenih postojank v Poljanah in Gabrku vzpostavili kar tri nove postojanke: 18. novembra v Poljanah, po napadu na Železnike pri Muretu (namesto Gabrka) in še kasneje na Visokem (med Poljanami in Gabrkom). Tako je bil ves trud XXXI. divizije, da si odpre s te strani pot v Dolomite, zaman.

NAPAD NA ŽELEZNIKE V SELŠKI DOLINI

Nemci zaprejo pot v Vipavsko dolino

Nemcem ni bilo neznano, s kako velikimi težavami pri prehrani vojske in prebivalstva se bori njihov nasprotnik. Zato niso pri nobeni ofenzivi proti partizanskemu osvobojenemu ozemlju zamudili priložnosti, da ne bi pokradli ali uničili še tisto malo, kar je ostalo od prejšnje njihove ofenzive. Prav tako so Nemci dobro vedeli, da je Vipavska dolina glavna oskrbovalna baza in da naši intendantni vozijo iz Furlanije z vozovi in s kamioni hrano tudi čez vipavsko področje na čepovanski sektor osvobojenega ozemlja.

Razen tega je kraško in vipavsko področje bilo za Nemce zelo pomembno tudi v zvezi z njihovimi načrti o obrambi jadranske obale. Italijanska fronta je bila z vsakim dnem vse bliže, hkrati s tem pa je rasla tudi verjetnost, da se zavezniki utegnejo izkrcati nekje v Istri. Predpogoj za uspešno obrambo obale pa je varnost njenega zaledja. Spričo tega so Nemci že poleti 1944 pričeli ustanavljati vrsto novih postojank na Krasu, Pivki in v Vipavski dolini, vendar pa z njimi niso imeli preveč sreče. Nekatere izmed teh so s posadko vred padle v roke XXX. divizije ali Gradnikove brigade (npr. Dornberk, Prvačina, Rihemberk), druge pa so Nemci morali sami izprazniti (Razdrto, Senožeče).

Najhujši poraz, ki so ga Nemci doživeli pri ustanavljanju novih postojank, jim je zadala XXX. divizija pred Štanjelom. Ko so Nemci hoteli v začetku septembra obnoviti postojanko v tej vasi, ki leži na progi Gorica–Rihemberk–Sežana, sta 7. septembra njihovo kolono pričakali med Štanjelom in Koprivo Bazoviška in Kosovelova brigada in jo tako nagnali, da je sovražnik moral na bojišču pustiti dva topa in še precej drugega orožja. Naslednjega dne je sovražnik

še enkrat poskušal prodreti do Štanjela, vendar ga je ta poizkus veljal še en top, ki so ga zaplenili borci XXX. divizije. Tretjič je sovražnik napadel dva dni kasneje. Takrat je stopilo v akcijo 600 Nemcev s šestimi topovi in šestimi oklopnimi avtomobili. Navzlic temu jih je XXX. divizija spet zavrnila, uničila dva oklopna avtomobila in zaplenila nekaj orožja. Samo v prvi izmed teh treh borb so Nemci imeli kakih 40 mrtvih. Razen tega pa so borci XXX. divizije ujeli še 11 sovražnikovih vojakov, zaplenili pa skupno tri topove, štiri kamione, težki minometalec, dva lahka minometalca, dva puškomitraljeza, štiri brzostrelke, radijsko postajo in še veliko drugega vojaškega materiala.

Tedaj pa se je iz italijanske fronte vrnila nemška 71. pehotna divizija in se 12. novembra nastanila po vipavskih in kraških vaseh. Tako so Nemci čez noč vzpostavili na tem področju kar osemnajst novih postojank, v katerih je bilo po sto do dvesto mož.

Nihče ni mogel vedeti, koliko časa bo sovražnikova vojska ostala na Krasu in v Vipavski dolini. Če bi to trajalo dalj časa, bi utegnilo povzročiti ogromne motnje glede prehrane vojaških enot, zalednih ustanov in tudi prebivalstva na osvobojenem ozemlju. Na srečo pa je 71. pehotna divizija ostala na Primorskem samo devet dni, nato pa tako nenadoma, kot je prišla, tudi odšla. Iz popolnoma nepojasnjenih razlogov pa so takrat Nemci izpraznili ne le nove postojanke, v katerih so se nastanile enote 71. pehotne divizije, temveč tudi prejšnje postojanke v Štanjelu, Dornberku in celo v Vipavi in Ajdovščini.

Enote XXX. divizije so takoj po nemškem odhodu zasedle Vipavsko dolino, v Ajdovščini in Vipavi uničile sovražnikove utrdbe, hkrati pa evakuirale vse, kar bi sovražniku v primeru njegove vrnitve utegnilo priti prav.

Zares, dva dni kasneje se je sovražnik spet vrnil v Ajdovščino in Vipavo, predvsem z oklopnimi enotami. Tu pa je ostal samo tri dni in se je 28. novembra dokončno umaknil iz obeh postojank.

Tako je od tega dne dalje vsa Vipavska dolina postala sestavni del našega osvobojenega ozemlja. To pa je, žal, trajalo le mesec dni, zakaj v decembrski ofenzivi so Nemci spet vdrli v Vipavsko dolino in vzpostavili bivši postojanki v Vipavi in Ajdovščini.

Počitek po doseženih uspehih

Enote XXXI. divizije so se po uničenju sovražnikovih postojank v Poljanah in Gabrku še nadalje zadrževale na hribovitem področju med Poljansko in Selško Soro. To Nemcem seveda ni bilo všeč, ker so upravičeno pričakovali, da bodo brigade po doseženih uspehih nadaljevale z vrsto svojih napadov na njihove postojanke. Zato so postali malo bolj napadalni, kot pa so bili med borbami v Poljanski dolini.

Nekaj dni po osvojitvi Gabrka — 28. oktobra — so Nemci iz Škofje Loke poslali proti Železnikom močnejšo izvidnico, ki je štela kakih sto mož, s tankom in oklopnim avtomobilom, da bi ugotovila, kje so naše enote in kako so močne. To je njihova izvidnica kmalu ugotovila na lastni koži, ko jo je s Sv. Tomaža nad Praprotnim napadla zaseda 3. bataljona Prešernove brigade. Nemci so v tem spopadu izgubili tank in motorno kolo, njihova pehota pa se je morala umakniti. Isto se je zgodilo z drugo nemško skupino, ki je malo kasneje skušala pregnati našo zasedo z njenih položajev.

Dva dni kasneje najdemo na teh položajih Vojkovo brigado, ki je zapirala vse tri ceste, ki peljejo iz Škofje Loke proti zahodu: po Selški dolini, po Poljanski dolini in vojaško cesto proti Blegošu. Do prvih borb je prišlo na levem krilu, kjer so Nemci v treh kolonah rinili proti položajem 3. bataljona pri Sv. Tomažu. Tega dne je bila megla in tako so Nemci prišli na trideset metrov pred naše položaje. Takrat pa so jih pričeli kositi naši mitraljezi in prvi nemški napad je bil odbit. Poročajo, da so Nemci imeli kakih dvajset mrtvih in najmanj petnajst ranjenih.

Toda drugega napada bataljon ni vzdržal. Pravzaprav niti ni bilo kake večje borbe, temveč se je bataljon sam umaknil na višje položaje, ko je štab ugotovil, da ga Nemci poskušajo obkoliti. Tako so Nemci prišli in ostali pri Sv. Tomažu. Ponoči jih je bataljon sicer napadel, da bi jih vrgel v dolino, toda njihov napad so Nemci s precejšnjim uspehom odbili: naši so imeli štiri mrtve in tri ranjene borce.

Naslednjega dne — 31. oktobra — so se borbe nadaljevale. Nemcem so prihajale še nove okrepitev: »Pri Sv. Tomažu 500 mož. 16. v borbi. V Selški dolini 2 tanka, 3 blinde in kamioni. Ustavili so med Praprotnim in Dolenjo vasjo.«¹

Nemci so nato pričeli prodirati proti položajem 1. bataljona Vojkove brigade v bližini Zalubnikarja. Ker je grozila nevarnost, da ga bodo napadli v bok, se je bataljon umaknil, nato pa sta se

¹ Brzjavka štaba XXXI. divizije z dne 31. okt. 1944 štabu IX. korpusa.

Komandant in politkomisar Prešernove brigade. (Karel Leskovec in Viktor Kirn; med njima je miner Marko Kališnik)

pred sovražnikovo premočjo morala umakniti še 2. in 3. bataljon. Zvečer je Vojkovi brigadi prišla izmena: Gradnikova in Prešernova brigada sta prevzeli njene položaje.²

Po teh borbah se je divizija premaknila na ožji cerkljanski sektor, kjer naj bi se brigade odpočile in pripravile za nove akcije. Prešernova brigada je odšla v Robidnico in v vojašnice na Črnem vrhu nad Novaki, Gradnikova brigada na Staro Oselico nad Hotavljami, Vojkova brigada pa se je z dvema bataljonom zadrževala na področju Cerkljanskega vrha, z enim pa na Vojskem.

² Sodeč po operativnem poročilu štaba IX. korpusa, so zamenjavo izvedli že 30. oktobra zvečer in je naslednjega dne Gradnikova — a ne Vojkova — brigada imela hude borbe s 500 Nemci, ki so rinili proti njenim položajem s Sv. Tomaža. V teh borbah so Nemci imeli okrog 20 mrtvih, naši pa le dva ranjena. Vendar podatek o dnevu zamenjave ni v skladu z brzojavko štaba XXXI. divizije z dne 31. okt. in še z nekatrimi drugimi viri (Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade«).

Nemci tokrat niso motili naših brigad pri počitku. To pa ne velja za 2. bataljon Vojkove brigade na Vojskem, ki je 9. novembra imel precej opravila s približno 250 Nemci, ki so iz Idrije rinili proti Vojskemu. Četa 2. bataljona, ki je bila v zasedi na križišču cest proti Idriji, Mrzli rupi in Vojskemu, je Nemce najprej zadržala, dokler ji ni prihitela na pomoč še druga četa, ki je imela položaje pri cerkvi na Vojskem. Po štiriurni borbi so naši borci sovražniku udarili v bok in ga pognali v beg. V tej borbi so naši imeli dva mrtva in enega ranjenega borca, Nemci pa sedem mrtvih in štiri ranjene.³

Vendar pa Nemci s tem še niso bili rešeni vsega hudega. Ko so hiteli proti Idriji, jih je med potjo prestregla druga naša zaseda, ki jo je pri Nikovem postavil zaščitni bataljon štaba divizije. Čeprav je bilo v zasedi le deset borcev s tremi puškomitraljezi, so Nemce popolnoma razpršili in jim brez lastnih izgub devet vojakov ranili, šest pa ubili.⁴

V teh dneh so se v zraku čedalje pogosteje pojavljala naša letala z oznakami OF, kar je pri prebivalstvu vzbujalo veliko navdušenje:

»Spričo bombardiranj naših letal na železniško progo in druge vojaške objekte na sektorju Gorenjske se je morala pri civilnem prebivalstvu močno dvignila. To se opaža posebno na Jesenicah. Kadar je alarm, se ljudje nočejo umakniti v zaklonišča in raje ostajajo zunaj, da bi videli naša letala. Otroci skačejo po ulicah, mahajo z rokami letalom in vzdikajo: 'Titovi avioni, Titovi avioni!' Nemci so spričo tega podvzeli stroge ukrepe in so objavili tamkajšnjemu prebivalstvu, da bo ustreljen vsakdo, ki se ne bo skril, odnosno ki se bo med alarmom zadrževal na ulicah.«⁵

Zadnje priprave

Štab korpusa se je s prihodom 71. pehotne divizije v Vipavsko dolino in na Kras znašel v izredno težavnem položaju. Bližala se je zima, zalog hrane pa ni bilo skoraj nobenih. Glede na to, da je bila Vipavska dolina s prihodom nemške divizije onemogočena kot oskrbovalna baza, je bilo treba izgubljeno brezpogojno nadoknaditi na Gorenjskem. V poštev je prihajalo predvsem nižinsko področje med

³ Borba je podrobneje opisana v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

⁴ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 12. nov. 1944.

⁵ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 25. nov. 1944.

Škofjo Loko in Radovljico ter Bohinj. Vse poti s tega področja proti Cerkljanskemu so vodile čez Jelovico in Selško dolino.

Največje težave so nastopale pri prehodu čez Selško dolino. Na odsek med Škofjo Loko in Železniki ni nihče smel niti pomisliti spričo številnih postojank in stalne sovražnikove kontrole na tem področju. Tako je za transport hrane in živine ostala na razpolago le še ozka, strma in nevarna steza s Prtovča proti Jesenovcu in Farjemu potoku pod Blegošem. Še huje pa bi bilo pozimi, ko bi bila steza spričo visokega snega, ledu in blata povsem neuporabna v te namene.

Povsem nekaj drugega pa bi bilo, če v Železnikih ne bi bilo nemške postojanke. Iz Dražgoš je namreč peljala proti Češnjici in Železnikom dobra pot, po kateri bi lahko prevažali hrano z gorenjskega sektorja na Cerkljansko celo z vozovi.

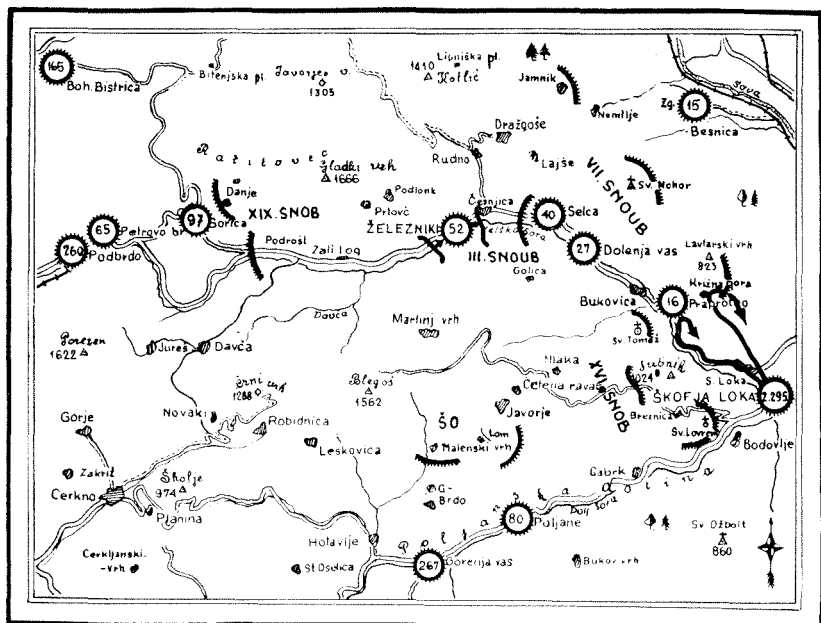
To je bil eden izmed glavnih razlogov, da se je štab korpusa odločil za napad na Železnike. Sodil je, da naloga ne bo preveč težavna, ker je v Železnikih bila precej miroljubna posadka, ki so jo sestavljali predvsem starejši orožniki, in ker so bili Železniki zadnja in najbolj izpostavljena nemška postojanka v Selški dolini. Zato je bila ta postojanka za okupatorja manjšega pomena, razen tega pa bo njeni posadki, če bo napadena, tudi teže priskočiti na pomoč, je menil štab.

V tistih dneh je bilo v Železnikih 52 nemških orožnikov, ki so bili oboroženi z enim težkim in dvema lahkima minometalcema, s tremi težkimi in sedmimi lahkimi mitraljezi ter s štirinajstimi brzostrelkami. Postojanka v vasi je bila močno utrjena in obdana s strelskimi jarki in žičnimi ovirami. Nemci so v strahu pred partizansko artilerijo zunanje stene okrepili s še enim betonskim zidom. Slaba stran postojanke pa je bila v tem, da se je bilo moč hišam, v katerih so se Nemci utrdili, zelo približati, ker so bile sredi strnjeneja naselja.

Najbližja postojanka proti Škofji Loki je bila v Selcih, kjer je bilo 40 orožnikov, nato v Dolenji vasi s 27 orožniki, še naprej v Praprotnem z 10 domobranci in 6 orožniki in v Škofji Loki, kjer je posadka štela 2295 mož.

V gornjem delu Selške doline je treba omeniti le Sorico z 80 graničarji in 17 domobranci ter Petrovo brdo s 65 Nemci. V Gorenji vasi je takrat bilo spet običajno stanje, ker so se okrepitve, ki so jih Nemci poslali v to postojanko po napadu na Poljane in Gabrjk, že nekaj dni prej umaknile v Škofjo Loko. Tako je v Gorenji vasi ostalo le še 127 Nemcev in 140 domobrancev.

Štab korpusa je napad na postojanko v Železnikih prepustil XXXI. diviziji. To je bilo povsem razumljivo ne le zato, ker so

LEGENDA:

- SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA
- SMERI PRODIRANJA NEMŠKIH KOLON
- POLOŽAJI NAŠIH ENOT

Napad XXXI. divizije na Železnike novembra 1944

Železniki bili na njenem operacijskem področju, temveč tudi spričo velikih izkušenj, ki so si jih brigade XXXI. divizije pridobile v zadnjih uspešnih napadih na sovražnikove postojanke.

XXXI. divizija je bila takrat številčno precej šibka, saj je štela komaj okrog 1800 borcev, kar je skoraj še enkrat manj kot pred letom dni. Zato pa je bila sorazmerno zelo dobro oborožena. Vzemimo za primer Prešernovo brigado, ki je konec oktobra med svojo oborožitvijo imela 70 Mauser pušk, 148 italijanskih pušk, 3 angleške puške, 15 brzostrelk, rusko protitankovsko puško, 4 angleške protitankovske puške, 37 pištol, 15 lahkih bred, 7 težkih bred, 2 zbrojevki, 13 angleških brenov, dva lahka in en težki minometalec ter en piat.¹ Podobno oborožitev sta imeli tudi Gradnikova in Vojkova brigada.

¹ Poročilo o delu SKOJ-a XXXI. divizije z dne 30. okt. 1944.

Pri napadu na Železnike so neposredno ali posredno sodelovale naslednje naše enote: Gradnikova brigada — 420 borcev, Prešernova brigada — 456 borcev, Vojkova brigada — 434 borcev, inženirski bataljon — 129 borcev, Kosovelova brigada — 488 borcev, Škofjeloški odred — 291 borcev in artilerija — 30 borcev. Skupno je torej v vseh teh enotah bilo 2248 borcev in bork. Oboroženi pa so bili s 1138 puškami, 78 brzostrelkami, 142 puškomitraljezi, 31 težkimi mitraljezi, 9 lahkimi minometalci, 4 težkimi minometalci, 24 protitankovskimi puškami in 2 piati. Razen tega je pri napadu na Železnike sodeloval še brzostrelni top z 2000 naboji, protitankovski top z 90 granatami in partop s 30 granatami.

Štab XXXI. divizije je za neposredni napad na postojanko določil Gradnikovo brigado, kar naj bi izvedla z dvema bataljonom, s tretjim bataljonom pa naj bi blokirala sosednjo postojanko v Selcih in demonstrativno napadala postojanko v Dolenji vasi.

Vojkova brigada je dobila nalogo, da s pomočjo nekaterih enot Prešernove brigade zapre dostop v Selško dolino iz smeri Škofje Loke. To pa tako, da z glavnimi silami zasede položaje pri Sv. Tomažu in za Lubnikom, z manjšimi silami pa s Sv. Lovrenca nadzira Poljansko dolino.

Prešernova brigada naj bi z enim bataljonom, ki bi zasedel položaje na Križni gori nad Praprotnim, pomagala Vojkovi brigadi pri zavračanju sovražnika, ki bi se hotel iz Škofje Loke prebiti po Selški dolini proti Selcam in Železnikom, z dvema bataljonom na sektorju Jamnika in Sv. Mohorja pa naj bi preprečila kako neljubo presenečenje iz smeri Kranja in Radovljice.

Razen tega so XXXI. diviziji začasno priključili še Kosovelovo brigado, ki je en bataljon pustila v divizijski rezervi na Mlaki, z drugima dvema bataljonom v rajonu Podrožja in Zgornjih Danj pa je budno pazila na Sorico in Petrovo brdo.

Naposled je bil tu še Škofjeloški odred, ki naj bi s položajev na črti Malenski vrh—Lom preprečil morebitno sovražnikovo intervencijo iz Gorenje vasi.

Trdovraten odpor

Napad na Železnike bi se moral pričeti 19. novembra ob devetih zvečer. S pravim napadom na postojanko pa so pričeli poldrugo uro kasneje, ker so morali borci preiskovati hišo za hišo, da ne bi kasneje doživeli kakega presenečenja. Zato ni nič čudnega, če jih je sovražnik, ki je bil utrjen v štirih hišah sredi vasi, začutil in jih pričakal v strelskih jarkih in za linami oken.

Približevanje borcev postojankam je močno oviral sovražnikov težki mitraljez v zvoniku, ki je obstreljeval prehode med posameznimi hišami. Sila nadležna sta bila tudi sovražnikova minometalca, ki sta vsepovsod stresala svoje mine.

Medtem ko je 2. bataljon napadal sovražnika v Železnikih iz zahodne smeri, ga je z nasprotne strani stiskal 3. bataljon, ki se je postojanki sicer močno približal, ni pa mogel vanjo vdreti. Nemci so namreč bili tudi v nekaterih sosednjih hišah in so s silovitim bočnim ognjem onemogočili vsak poizkus naših minerjev, da bi se približali postojanki in jo zaminirali.

Protitankovski in brzostrelni top sta prispela na položaje z veliko zamudo. Ponoči sta imela največ opravka s sovražnikovim mitraljezom v zvoniku, ki sta ga skušala od tam pregnati.

Ob napadu na Železnike so si naši veliko obetali od partopa, ki naj bi rušil postojanko za postojanko in tako omogočil jurišnim skupinam, da vderejo vanje in jih osvojijo. Toda prvo noč napada se partop ni obnesel. Brž ko se je 2. bataljon dovolj približal nemški postojanki, so »topničarji« odnesli partop v hišo nasproti postojanke, svoj »top« postavili na mizo in previdno odprli okno, da jih ne bi

Osrednji del Železnikov

Nemci v sosednji hiši prehitro opazili. Ko so vložili mino v cev in je bilo vse pripravljena za izstrelitev, so se »topničarji« umaknili iz sobe — nihče namreč ni mogel jamčiti, ali bo mina eksplodirala že v sobi ali pa v postojanki — top pa bi sprožili s pomočjo vrvice, ki je bila privezana za podaljšek udarne igle.

Za hišo se je medtem zbrala gruča funkcionarjev — od načelnika štaba divizije navzdol — in borcev, da bi nemudoma izkoristili uspešno obstreljevanje s partopom za juriš na sovražnikovo postojanko. Vsi so bili vznemirjeni, ko je »topničar« potegnil za vrstico in pričakovali eksplozijo nekaj kilogramov plastika v sosednji postojanki. Zaman so čakali. Udarne igla se je skrivila in ni vžgala polnitve.

Medtem ko so »topničarji« poskušali okvaro popraviti in ko so borci skupno s funkcionarji za hišo čakali na izid, je nenadoma treščila mednje nemška mina in povzročila pravo razdejanje. Mrtev sicer ni bil nihče, zato pa kopica ranjenih. Najhuje jo je izkupil Matjaž Žigon, član politoddela divizije, drugih pet ali šest funkcionarjev in borcev pa jo je odneslo z lažjimi ranami.

To ali naslednjo noč je bil ranjen tudi Zdravko Babič, borec Gradnikove brigade. Ko se je kot bombaš približeval postojanki, je med potjo ugotovil, da so tudi v šoli Nemci. Takoj jih je napadel z bombami. Sovražnik pa je na napad odgovoril z mitraljeznimi rafali ter ranil njega in še enega mitraljezca. Drugi borci so mitraljezca odnesli na varno, na mitraljez pa pozabili. Ponj je šel Zdravko Babič, čeprav ga je rana na nogi močno ovirala. Pri reševanju mitraljeza je bil drugič ranjen v hrbet. Navzlic temu pa si je naprtil svojih petnajst kilogramov eksploziva in z njim odšantal proti bunkerju pred župniščem. Nato ga je zaminiral. Ko se je vrnil k svojim, ni mogel nikamor več: morali so ga odnesti. Čez dvajset dni pa se je že vrnil iz bolnišnice in se javil v divizijsko udarno četo.

Čez dan sta se oba bataljona Gradnikove brigade umaknila nekoliko nazaj: 2. bataljon se je potegnil v zgornji konec Železnikov, 3. bataljon pa v breg nad Soro. To je bila šola iz prvega napada na to postojanko, ko so januarja Nemci prodrli čez Jamnik na pobočja nad Železniki in med borci 2. bataljona Prešernove brigade, ki je tudi podnevi napadal postojanko, povzročili pokol z 18 smrtnimi žrtvami.

Podobno, kot je bilo ob napadu na Poljane in Gabrk, Nemci tudi tokrat v sosednjih postojankah niso pokazali nobene želje, da bi šli napadenim orožnikom v Železnikih na pomoč. Iz Škofje Loke

je prišla ob desetih dopoldne pred položaje Vojkove brigade le manjša patrulja, ki pa so jo borci z lahkoto odbili. Enako se je zgodilo tudi na položajih Škofjeloškega odreda, ki je prav tako zavrnil sovražnikovo patruljo kakih 150 moških, ko je iz Gorenje vasi prodirala proti Gorenjemu Brdu.

Nemškim žandarjem gre za nohte

Brž ko se je 20. novembra spustil prvi mrak, sta se 2. in 3. bataljon spet približala sovražnikovim postojankam sredi vasi in obnovila napade. Brzostrelni top je medtem tudi že pregnal sovražnikovega mitraljezca iz zvonika, kar je bilo za napadalce velikega pomena. Prav tako je brzostrelni top uspešno pomagal mincvi

Težki minometalec na položaju ob napadu na Železnike

z obstreljevanjem bunkerja ob postojanki: pod njegovo zaščito so se minerji lahko približali bunkerju in ga zaminirali. Tako je naš brzostrelec v prvih dveh nočeh izstrelil približno 650, protitankovec pa 90 granat.

Tudi partop je to noč prišel do večjega izraza. To pa je ugotovil tudi sovražnik in, ko se ga ni mogel drugače ubraniti, je zažgal hišo, iz katere se je partop oglašal.

Tudi 3. bataljon je znova prodril pred postojanko. Borci tega bataljona so se povzpeli na streho sosednje hiše in z nje obmetavali postojanko s plastikovimi minami. Obstreljevanje postojank s partopom in plastikovimi minami je bilo tako uspešno, da bi Železniki nedvomno že to noč padli, če ne bi Nemci imeli okrog postojank dvojnih zunanjih zidov.

Tako je minila druga noč napada, a odločitve še ni bilo. Zato sta se bataljona morala še enkrat umakniti na »dnevne« položaje v zahodnem delu vasi, oziroma nad Soro. Ko so Nemci opazili, da je naš pritisk nekoliko oslabil, so se iz treh postojank, ki so bile že močno poškodovane, umaknili in se vsi zbrali v eni sami postojanki, ki se jim je zdela še najbolj trdna. Tako je bilo župnišče sedaj njihova zadnja postojanka v Železnikih, v kateri so s strahom pričakovali tretji nočni napad.

Vojkova brigada tudi tega dne ni imela dosti opravka z Nemci iz Škofje Loke. Zjutraj ob osmih se je sicer proti Praprotnem napotila kakih 70 mož močna nemška patrulja, toda naša zaseda jo je hitro napodila nazaj. Druga patrulja enake moči pa je prodirala z južne strani Lubnika, od Gabrova proti Breznici. Tudi ta se je morala vrniti.

Na daljšo pot pa se je odpravila kolona, ki je štela okrog 250 mož in je s seboj imela tudi 6 mul. Krenila je naravnost proti položajem Prešernove brigade na Križni gori, na nasprotni strani Sore. Pobočnica te kolone, ki je štela okrog 40 mož, je naletela na našo zasedo in se je morala umakniti.

Nato so Nemci pričeli z minometalci obstreljevati položaje zasede, hkrati pa so v vasi Križni gori zažgali nekaj hiš. Ko so krenili v napad, se je morala naša zaseda nad vasjo spričo sovražnikove premoči umakniti, ker so jo Nemci pričeli že obkoljevati.¹ Bataljon

¹ V teh borbah je pokazal veliko junaštvo 16-letni Janez Celar iz Preddvora. Nemški mitraljezec se mu je v megli približal z boka. V zadnjem hipu, ko je Nemec že uperil svoj mitraljez proti njemu, ga je Janez podrl. Nato se je proti Janezu pognalo deset Nemcev, oblečenih v bele halje. Spustil jih je v največjo bližino, nato pa vžgal: šest Nemcev je obležalo. Umaknil se je šele potem, ko so ga Nemci pričeli obkoljevati.

je zasedel nove položaje na Lavtarskem vrhu, kjer se je borba nadaljevala skoraj do mraka. Takrat pa je bataljon napravil protinapad, prisilil Nemce k umiku in ponovno zasedel prejšnje položaje nad vasjo Križna gora.

Borci 1. bataljona Prešernove brigade so imeli v tej borbi enega mrtvega in dva ranjena — eden izmed teh dveh je bil komandant bataljona Srečko Tušar, ki se je v tej borbi močno izkazal — medtem ko je imel sovražnik kakšnih deset mrtvih in petnajst ranjenih.

Rešitev minuto pred dvanajsto

Štab divizije ni pričakoval, da bi se nemški orožniki utegnili tako srdito upirati napadom gradnikovcev. Verjetno so se bali, da jih v primeru pobega — če je bilo sploh še možno uiti iz obkoljene postojanke — čaka enaka usoda kot posadko v Gabrku: nemško poveljstvo je tedaj ocenilo, da je bil moč postojanko še braniti in so zato poveljnika gabrške garnizije ustrelili, druge pa menda poslali na fronto.

Ko je štab divizije ocenjeval položaj, je ugotovil, da sta 2. in 3. bataljon Gradnikove brigade preveč izmučena, da bi mogla uspešno napadati še tretjo noč. Razen tega je nekaj njunih funkcionarjev tudi padlo ali bilo ranjenih — med temi komandant 2. bataljona Mihajlo Zobenica in namestnik politkomisarja 2. bataljona Silvo Koler. Zato je sklenil, naj 1. bataljon Gradnikove brigade, ki je dotlej blokiral sosednjo postojanko v Selcih, zamenja položaje s 3. bataljonom, medtem ko bi namesto 2. bataljona nadaljeval z napadom bataljon Kosovelove brigade.

Zvečer je 1. bataljon prodrl do cerkve, ki pa je bila že prazna. Nato so se borci tega bataljona prebili do župnišča, prerezali žično ograjo in poskušali vdreti v postojanko.

Bataljon Kosovelove brigade se je odločno spustil v boj z nasprotni strani. Tudi to noč je partop odlično deloval, saj je od desetih strelav kar sedem zadelo svoj cilj.¹ Partop je sovražniku pognal tak strah v kosti, da je v župnišču pustil le manjšo skupino orožnikov, drugi pa so se branili iz sosednjih hiš, kamor so se spet prebili.

Oba bataljona sta poskušala vse, kar je bilo v njuni moči, da bi zavzela postojanko, toda bilo je vse zaman. Kosovelovci so v na-

¹ »Za časa borbe pri Železnikih je bil prvič uspešno uporabljen naš partop, ki je bil najmočnejše orožje naših edinic v napadu in je največ pripomogel k likvidaciji postojanke.« (Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 30. nov. 1944).

padu imeli štiri ranjene, v 1. bataljonu Gradnikove brigade pa je razen dveh borcev bil hudo ranjen tudi komandant bataljona Djuro Latinović, ki je čez nekaj ur umrl.

Tako so nemški orožniki vzdržali tudi tretjo noč napada. Naše enote bi brez dvoma nadaljevale z napadom tudi četrto noč, če ne bi tedaj štab divizije prejel obvestila, da iz Gorenje vasi prodira proti Leskovici in cerkljanskemu osvobojenemu ozemlju močnejša sovražnikova kolona.² Ni smelo biti nobene izbire: obramba osvobojenega ozemlja, na katerem je ostal pratež, zaledne ustanove in bolnišnica, je bila v tem primeru važnejša kot pa nadaljevanje borb za Železnike. Spričo tega je štab divizije ukazal, naj se vse enote umaknejo iz Selške doline, nadzirajo pa naj jo le z manjšimi skupinami.

Tako se je zgodilo, da so orožniki iz Železnikov že pol ure po umiku naših enot — ob pol treh popoldne dne 22. novembra — s tremi sanmi, na katerih so vozili ranjence, krenili v Selca. Kmalu po njihovem odhodu se je 2. bataljon Gradnikove brigade vrnil v Železnike in do konca uničil že napol porušene postojanke, da jih sovražnik ne bi mogel nikoli več uporabljati.

»Od tistih strašnih eksplozij smo bili že skoraj blazni...«

Od 52 nemških orožnikov, kolikor jih je bilo ob pričetku napada v Železnikih, se jih je v Selca rešilo 36 — med njimi je bilo šest ranjencev — enega so naši ujeli, drugi pa so ostali pod ruševinami. Nekaj Nemcev pa je padlo tudi pred položaji Vojkove in Prešernove brigade, ko so iz Škofje Loke poskušali prodreti proti Železnikom.

Na naši strani je v teh treh dneh padlo 13 borcev, 35 pa jih je bilo ranjenih. Med padlimi in ranjenci je bilo — kot običajno — spet veliko funkcionarjev. V Železnikih so naši borci zaplenili težki minometalec, težki mitraljez, lahki minometalec, dve brzostrelki in tri puške, naknadno pa so v ruševinah našli še šarc, dve zbrojevki in dve brzostrelki.

Vendar v tem primeru ni bilo važno, koliko je sovražnik imel mrtvih in koliko je bilo zaplenjeno orožja. Z osvojitvijo te nemške postojanke je XXXI. divizija dosegla glavni cilj, ki si ga je bila

² Tedaj se je v Gorenji vasi osredotočilo okrog 800 sovražnikovih vojakov. Dne 22. novembra popoldne jih je kakih 300 krenilo proti Hotavljam. Poti pa niso nadaljevali proti Leskovici, kot se je napačno glasilo obvestilo, temveč proti Žirem, kjer so kradli prašiče in drugo, nato pa se spet vrnili v Hotavlje. Dne 26. novembra so odšli nazaj v Škofjo Loko.

Učinek partopovih min

zastavila pred napadom: po padcu Železnikov bodo naše transportne enote prevažale žive z Gorenjskega na osvobojeno ozemlje po cesti, ne pa ga prenašale po kozjih stenah v neprestani nevarnosti, da se na skalovju pobijejo ljudje in živina.

Padec Železnikov pa je nudil tudi druge možnosti: »Čeprav smo pretrpeli znatne izgube v moštvu, je likvidiranje te postojanke za nas velikega značaja, ker je olajšano manevriranje naših sil na tem sektorju in je širše odprta pot na Gorenjsko.«¹

Po končanih borbah za Železnike, kjer »se je prvič efikasno izkazalo skupno delovanje več rodov naše vojske: pehote, artilerije in inženirije,«² bi naše enote morale po prvotnem načrtu nadaljevati s čiščenjem Selške doline. Do tega pa ni prišlo spričo koncentracij v Gorenji vasi in Selcih: v prvi postojanki se je nabralo 800 do 1000 nemških vojakov, v drugo pa je prišlo 220 Nemcev z mulami in brzostrelnim topom.

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 30. nov. 1944 Glavnemu štabu.

² Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 30. nov. 1944 Glavnemu štabu.

Omenimo pa naj to, da je 28. novembra štab IX. korpusa v izrednem dnevnem povelju izrekel Gradnikovi brigadi posebno priznanje in pohvalo.

Na koncu si še oglejmo to borbo z očmi nemških orožnikov v Železnikih. Nemški vojak, ki so ga zadnjega dne napada naši borci ujeli med Železniki in Selcami, takole opisuje borbo in strahoten učinek naših partopov:

»Posadka v Železnikih je bila razen šestih Avstrijcev sestavljena iz samih Nemcev iz Reicha. To so bili vsi zagrizeni nacisti. Nobenemu se niti sanjalo ni, da bi partizani utegnili osvojiti postojanko. Morala je po likvidaciji Poljan in Gabrka sicer precej padla, vendar pa smo se spet pomirili, ko nam je za primer napada sam kreisführer zagotovil takojšnjo pomoč...

Po prvih streljih smo mislili, da gre za manjši napad, ki bo trajal kvečjemu čez noč. Toda borba je postajala čedalje hujša. Takoj po pričetku napada smo nenadoma zaslišali godbo na pihala. Nismo mogli verjeti, da imajo partizani celo godbo... Kmalu smo se morali tudi s tem dejstvom sprijazniti, čeprav je vse skupaj delovalo zelo pošastno. Morali smo napeti vse sile, da smo se obdržali v bunkerju, posebno ker so se oni v stolpu morali umakniti. Vaš brzostrelni top je navzlic temi streljal zelo točno.

Ves dan smo trdno upali v pomoč iz Škofje Loke, saj so nam obljubili celo tanke. Zvečer smo spoznali, da ne bo nič. Druga noč je bila hujša od prve. Naslednji dan pomoči spet ni bilo, pritisk pa čedalje hujši.

Tako je prišla tretja noč. Ta je bila pravi pekel. Treskalo je okoli nas, da smo bili že čisto otopeli. Silna eksplozija me je vrgla pol metra od tal in treščila ob zid. Zračni pritisk je bil tako strašen, da je nekaterim počil bobnič v ušesih. Ležal sem na postelji in jih klical. Čeprav so bili zraven mene, me ni nihče slišal. Bili smo popolnoma gluhi. Vsi so bili že izčrpani. Od tistih strašnih eksplozij smo bili že skoraj blazni. Hotelo nam je raznesti glave.

Slišal sem komandanta, kako je preklinjal vodstvo v Škofji Loki in zabavljal čez ves svet, ker ni bilo pomoči...«

NAPAD NA GORENJO VAS V POLJANSKI DOLINI

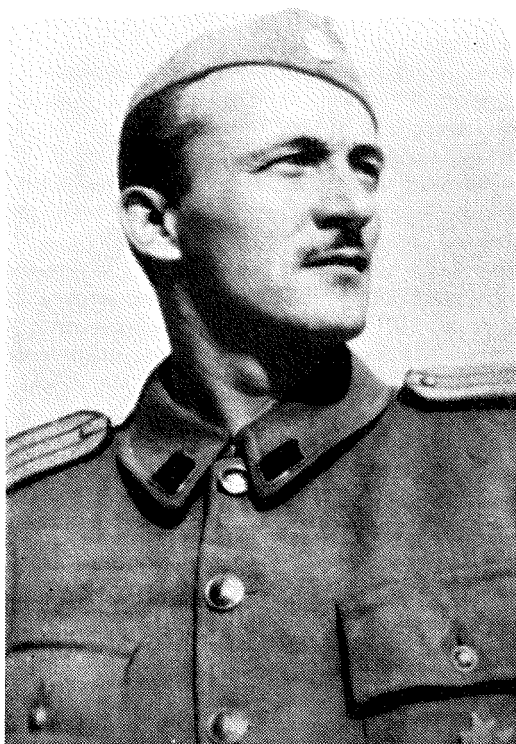
Spet na Žirovskem

Potem ko je XXXI. divizija osvojila Železnike, je med Nemci zavladalo veliko vznemirjenje, kar se je med drugim opazalo tudi po okrepitvah, ki jih je nemško vodstvo poslalo v postojanke v Selški in Poljanski dolini. Celo v Železnike je tedaj prispelo kakih 180 Nemcev, ki pa so se po nekaj dneh z drugimi okrepitvami vred umaknili nazaj proti Škofji Loki. Tako je bilo v Poljanski in Selški dolini že konec novembra spet vzpostavljeno prejšnje stanje.

Ko je štab XXXI. divizije ugotovil, da s te strani ne grozi osvojenemu ozemlju na cerkljanskem sektorju nobena nevarnosti več, je ukazal brigadam, naj se premaknejo bliže Dolomitom. Najdalje je šla Gradnikova brigada, ki je zasedla položaje na Goropekah in na Golem vrhu. Vojkova brigada je varovala njen desni bok s položajem na Vrsniku in Razpotju, Prešernova brigada pa je z vseh strani obkrožila postojanko v Gorenji vasi in bila pripravljena, da prepreči vsak poizkus izpada iz Gorenje vasi tako v smeri položajev Gradnikove brigade kakor tudi proti Cerknemu.

V prvih dneh po prihodu divizije na Žirovsko je bilo vse mirno. Domobranci so le tu in tam poskušali s patruljami ugotoviti razporeditev naših enot. Navidezna pomiritev domobrancev in Nemcev z navzočnostjo XXXI. divizije na Žirovskem pa borcev ni zaslepila in so bili vsak dan pripravljeni na sovražnikov napad. Nanj ni bilo treba dolgo čakati.

Dne 2. decembra je skoraj hkrati zapokalo v več smereh. To pa celo na Bukovem nad Baško grapo, od koder je proti Orehku rinilo kakih 200 Nemcev, medtem ko je druga sovražnikova kolona prodi-

Narodni heroj Franc Rojšek-Jaka. Rojen je bil 12. junija 1914 v Slapah. V partizane je prišel leta 1941. Maja 1942 je postal politkomisar bataljona v Drugi grupi odredov, po kapitulaciji Italije pa so ga imenovali za komandanta Ljubljanske brigade. Ko je bil prišel na Primorsko, je bil najprej namestnik, nato pa komandant XXX. divizije. Jeseni 1944 je bil nekaj časa tudi komandant XXXI. divizije

rala iz Zakojce čez Jesenico. Inženirski bataljon pa je bil na mestu in je sovražnika zavrnil.

Do hujših borb pa je prišlo na področju Idrije in Žirov. Že v zgodnjih jutranjih urah se je položajem 1. čete 3. bataljona Gradnikove brigade nad Goropekami približala sovražnikova patrolja s Sv. Treh kraljev. Ko so jo naši zavrnil, ji je prišlo na pomoč še 51 domobrancev s težkim minometalcem iz Rovt. Naši pa so jih z jurišem pognali v tak beg, da so med potjo izgubili celo podstavek za težki mitraljez. Po naknadnih podatkih je sovražnik imel štiri mrtve in šest ranjenih.

Druga domobranska kolona je krenila proti položajem Gradnikove brigade na Golem vrhu. Naši so tudi tu zavrnil sovražnika, ki se je moral vrniti nazaj v Lučne.

Najhujše borbe tega dne je imela Vojkova brigada. Že ob štirih zjutraj je patrulja Vojkove brigade zaslišala nad Razpotjem korake bližajočih se Nemcev. Patrulja jih je takoj napadla, nato pa se umaknila. S tem so bile naše enote opozorjene na nevarnost in so nemudoma odhitele na položaje. Ni se še dobro zdanilo, ko je že zapokalo na položajih 1. bataljona. Ko pa so sovražniku čez Goro nad Idrijo prispele nove okrepiteve, sta 1. bataljonu prihitela na pomoč še druga dva bataljona Vojkove brigade.

Borba je bila zelo ostra in so položaji večkrat menjali gospodarja. Najprej so bili Nemci bolj uspešni in so potisnili vojkovce nekoliko nazaj, nato pa so vojkovci ob podpori težkega minometalca prešli v protinapad in si spet osvojili prejšnje položaje. Naši mitraljezi in minometalci so napravili precej zmede in škode tudi med sovražnikovim pratežem, ki je opoldne Nemcem na položajih pripeljal iz Idrije hrano in municijo.

Popoldne se je borba še bolj zaostрила. Takrat so se oglasili tudi nemški težki minometalci iz Idrije in luknjali po naših položajih. Njihov ogenj je bil dokaj točen, saj so z minami zažgali dve hiši, iz katerih so se naši borci branili, razen tega pa ubili dva in ranili štiri borce.

Borbe so običajno ponehавale ob mraku. Tokrat pa je bilo že pozno ponoči — ob enajstih — ko so se zadnji nemški vojaki spustili z Razpotja proti Idriji.

V tej borbi, ki je trajala brez presledka od štirih zjutraj do enajstih zvečer, je s sovražnikove strani sodelovalo okrog 350 vojakov. Po podatkih, ki jih je naša obveščevalna služba kasneje dobila iz Idrije, je sovražnik imel enajst mrtvih, med njimi tudi nekega oficirja, in sedemnajst ranjenih. Vojkova brigada pa je izgubila dva borca, osem pa jih je bilo ranjenih.¹

Tako je sovražnikov poizkus, da bi potisnil XXXI. divizijo z Žirovskega, doživel neuspeh. V vseh borbah, ki so jih naše enote imele tega dne, je padlo 14, ranjenih pa bilo 28 sovražnikovih vojakov, mi pa smo izgubili tri borce, dvanajst pa jih je bilo ranjenih.

Naslednjega dne se je zdramila še posadka v Gorenji vasi, ki je v dveh kolonah izpadla proti položajem Prešernove brigada na Stari Oselici. Vendar tudi tokrat sovražniku sreča ni bila mila in se je moral s petimi mrtvimi in osmimi ranjenimi vojaki vrniti nazaj v Gorenjo vas.

¹ Borba je podrobneje opisana v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

Pripravljanje terena za napad na Gorenjo vas

Po neuspehih, ki jih je sovražnik doživel v prvih dneh decembra, je bilo v naslednjih dneh precej mirno. Ko pa se je 12. decembra spustila nizko nad zemljo gosta megla, je Nemcem in domobrancem prišlo na misel, da bi jo lahko izkoristili in priredili partizanom neljubo presenečenje. Če pa je tega dne kdo bil presenečen, so to bili Nemci in domobranci, ki so v megli prišli naravnost pred položaje Vojkove brigade pri Ledinah. V kratki borbi, ki se je razvila iz neposredne bližine, je en naš borec padel, toda zato je sovražnik, ki se je hitro umaknil proti dolini Žirovnice, imel kar tri mrtve.

Medtem je štab divizije pripravljal — napad na Gorenjo vas. To je bila razen Idrije največja postojanka, ki so se je dotlej lotile naše enote na Primorskem in Gorenjskem. Bila je močno utrjena, njena obramba pa je bila še zanesljivejša spričo dveh bunkerjev na pobočjih severno in južno od Gorenje vasi. Ta dva bunkerja — prvi je bil na Taboru, drugi pa na pobočjih Žirovskega vrha — sta gospodarila nad vso dolino od Žabje vasi do Dobrave. Zato je štab divizije menil, da bo napad na Gorenjo vas hitreje potekal, če bi do takrat mogli uničiti vsaj enega izmed teh dveh bunkerjev. Laže se je bilo približati bunkerju na Taboru in zato so se odločili zanj.

Borci Prešernove brigade so ga prvič napadli 11. decembra ponoči. Sovražnik pa se ni dal presenetiti in tako so se prešernovci morali umakniti, ne da bi kaj opravili.

Napad so ponovili naslednjo noč. Tokrat so se prešernovci, ki so jim prišli na pomoč še minerji iz divizijskega inženirskega bataljona, odločili za drugačno taktiko: minerji naj bi se brez predhodnega streljanja priplazili do bunkerja, ki sta ga od zunaj čuvala dva stražarja, in ga zaminirala. In zares, minerji so se neopazno približali bunkerju in prislonili ob zid zavoj s 25 kilogrami plastika. Nato se je eden izmed njih z odejo pokrtil čez glavo in prižgal vžigalno vrvico. Ko je bilo to storjeno, se je hitro umaknil za drugimi minerji. Le malo kasneje je nad vso dolino strahovito zabobnelo, kosi kamenja in betonskega zidu pa so padali daleč naokrog. Eksplozija je bunker skoraj povsem uničila. Od dvajsetih sovražnikovih vojakov, kolikor jih je štela njegova posadka, je bilo dvanajst mrtvih, dva pa sta bila ranjena.¹

Nato je nekaj dni vladal mir. Omenimo naj še to, da je v teh dneh divizija dobila novo zastavo. Poklonilo pa ji jo je žirovsko

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 14. dec. 1944 Glavnemu štabu.

prebivalstvo na izredno dobro obiskanem mitingu, na katerem je prvič nastopila tudi nova divizijska godba.

Dva dni po uničenju bunkerja na Taboru bi Gradnikova brigada morala napasti sovražnikovo postojanko v Lučnah, vendar napada ni bilo, ker so bataljoni imeli tako slabe vodiče, da so prišli pred postojanko šele ob pol treh zjutraj namesto ob devetih zvečer. Pač pa je Prešernova brigada imela v teh dneh nekaj manjših spopadov s sovražnikovimi patruljami, ki so prihajale iz Gorenje vasi.

Temeljite priprave za napad

O pomenu sovražnikove postojanke v Gorenji vasi skoraj ni vredno izgubljeni besed. Že površen pogled na karto nam pove, kaj je Gorenja vas mogla pomeniti za okupatorja, kaj pa za našo vojsko. Gorenja vas je bila močno izpostavljena postojanka, ki je imela neposredno povezavo z drugimi postojankami le proti vzhodu (Gorenja vas—Poljane—Visoko—Mure—Škofja Loka) in proti jugu (Gorenja vas—Lučne—Suhi dol—Horjul). Razen tega je bila Gorenja vas glede na svoj geografski položaj kot nalašč ustvarjena za izhodišče sovražnikovih ofenziv proti cerkljanskemu osvobojenemu ozemlju.

Gorenja vas je tako bila našim enotam vselej trn v peti, ki ga je bilo treba izdreti. Toda njena posadka je bila za naše razmere preštevilna, postojanka pa premočno utrjena. Kasneje je štab IX. korpusa upal, da bo položaj postojanke omajal z zavzetjem Poljan in Gabrka. Upanje pa ga je prevaralo, ker so Nemci ponovno vzpostavili med Gorenjo vasjo in Škofjo Loko tri postojanke: v Poljanah, na Visokem in pri Muretu. Zato je preostal le še neposredni napad na Gorenjo vas.

Po podatkih naše obveševalne službe je bilo v teh dneh v Gorenji vasi 145 domobrancev, 105 graničarjev in 3 orožniki. Nastanili in utrdili so se na šestih krajih: pri Šorliju, v sokolskem domu, pri Lojzovšu, v šoli, pri Kalarju in v župnišču. Razen tega so imeli še en bunker na križišču sredi vasi, druga dva bunkerja pa sta bila na Taboru in na pobočjih Žirovskega vrha. Posadka v Gorenji vasi je imela med drugim 3 težke in 6 lahkih minometalcev ter 7 težkih in 27 lahkih mitraljezov.

V sosednjih postojankah je bilo običajno stanje. V Poljanah, na Visokem in pri Muretu so bile majhne posadke, ki so komaj zadoštovale za lastno obrambo, podobno pa je bilo tudi v Lučnah in Suhem dolu. Nevarna je bila le škofjeloška posadka, kjer je bilo

Za napad na Gorenjo vas je bila določena Vojkova brigada, ki naj bi napadala iz treh smeri — iz smeri Hotavelj, Dobrave in Poljan. Vsak bataljon bi imel po en partop. Artilerija naj bi delovala osredotočeno s položajev ob cesti, ki pelje iz Hotavelj na Hlavčje njive, le en gorski top naj bi spremljal bataljon, ki bi napadal iz smeri Dobrave.

Gradnikova brigada naj bi po načrtu štaba divizije ostala v divizijski rezervi. Njena naloga je bila, da varuje Vojkovo brigado pred morebitnim napadom iz smeri Lučen in Poljan, hkrati pa, da je v primeru potrebe pripravljena priskočiti Vojkovi brigadi na pomoč pri napadu na utrdbe v Gorenji vasi. Zato so en bataljon poslali v Bačno, da bi pazil na smer Gorenja vas—Lučne, drugi bataljon je ostal v Dolenjem Brdu, od koder je kontroliral cesto proti Poljanam, tretji bataljon pa se je namestil v Gornji Dobravi, medtem ko so četrti bataljon dodelili Prešernovi brigadi kot rezervo.

Prešernova brigada je dobila nalogo, naj s položajev na črti Rupar—Sv. Florijan—Sv. Petra hrib prepreči sovražnikovo intervencijo iz Škofje Loke po Poljanski dolini ali po vojaški cesti proti Blegošu.

Kosovelova brigada je bila odgovorna za postojanki v Lučnah in Suhem dolu, ki ju je blokirala z Golega vrha, Planine in Prelesja, eno četo pa je poslala na Goropeke, da bi od tod nadzirala domobransko postojanko pri Sv. Treh kraljih.

Ruski bataljon Bazoviške brigade je imel dve četi na Vrsniku, dve pa na Goropekah.

Škofjeloški odred bi moral blokirati postojanko v Črnem vrhu nad Škofjo Loko, hkrati pa z južne strani nadzirati sovražnikovo posadko v Poljanah in cesto med Poljanami in Gorenjo vasjo.

Zelo odgovorno nalogo je prejela tudi divizijska udarna četa, ki naj bi med napadom na Gorenjo vas vdrla globoko v Dolomite, kjer naj bi postavljala zasede na cestah med Šentjoštom in Polhovim Gradcem ter med Šentjoštom in Horjulom, nato pa napadla še četniško taborišče v Zaklancu za Horjulom.

Tudi inženirski bataljon divizije so čakale zelo težavne naloge: minerje naj bi odstopil Vojkovi brigadi, s pionirji pa bi moral onespособiti ceste Žiri—Rovte, Škofja Loka—Gorenja vas in Škofja Loka—Praprotno.

Na zelo izviren način je bilo rešeno tudi vprašanje telefonske zveze: »Naloga zveznega bataljona je, da vzpostavi telefonsko zvezo od sedanjega mesta štaba divizije na Selu prek Fužin na Hotavlje, kjer se bo za časa akcije zadrževal štab divizije. Od tu pa je treba napeljati telefonsko linijo do položajev artilerije na cesti Hlavčje

njive—Gorenja vas, nato do položajev bataljona, ki bo napadal iz smeri Hotavelj, od tod pa v Lajše, kjer bo komandni punkt XVI. SNOB ‚Janka Premrla-Vojka‘. Iz Lajš je treba telefonsko zvezo podaljšati do obeh bataljonov, ki bosta napadala iz smeri Dobrave in Poljan. Na Dobravi se je treba priključiti na nemško telefonsko linijo na cesti Gorenja vas—Lučne, tako da bo na naše telefonsko omrežje priključen tudi štab XIX. SNOB ‚Srečka Kosovela‘ v Brebrovnici. Prav tako naj se priključi na linijo Cerkno—Mlaka tudi štab VII. SNOUB ‚Franceta Prešerna‘ v Mlaki.¹

Tako je zvezni bataljon divizije potegnil kakih petnajst kilometrov telefonskega kabla, hkrati pa izkoristil že obstoječe naše in celo nemške telefonske linije. Omeniti je treba, da je bila telefonska žica med borbo, posebno okrog Gorenje vasi, večkrat pretrgana in da so jo telefonisti pod najhujšim ognjem — najsi bo podnevi ali ponoči — v najkrajših rokih spet vzpostavljali.²

Napad na Gorenjo vas naj bi se pričel 18. decembra ob osmih zvečer.

Artilerija je položila izpit

Za sovražnika v Gorenji vasi napad naših enot ni bil nepričakovan. Brž ko je začutil približevanje Vojkove brigade iz smeri Fužin proti Hotavljam, so se oglasili njegovi minometalci in pričeli na gosto sipati mine na cesto, ki pelje iz Fužin proti Gorenji vasi, vendar niso napravili nobene škode.

Bataljoni Vojkove brigade so se pod hudim sovražnikovim ognjem iz vseh vrst orožja približali žičnim oviram in na več krajih prerezali žico.¹ Kakih večjih uspehov pa to noč niso dosegli, ker

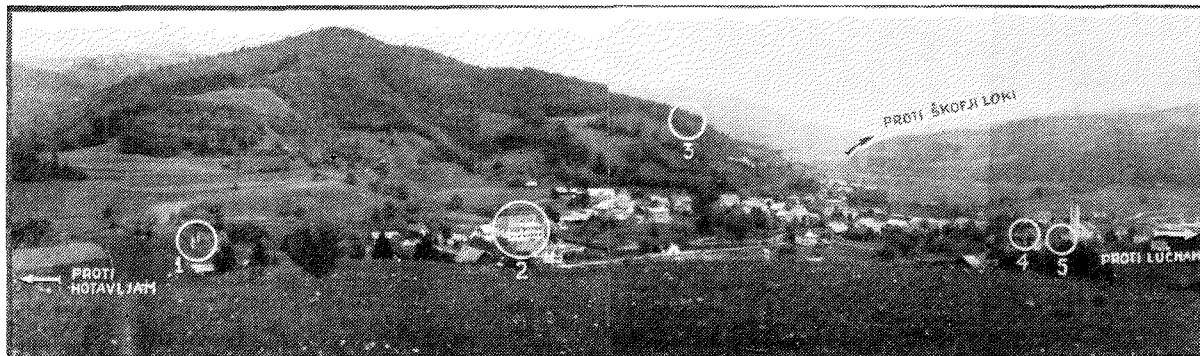
¹ Povelje štaba XXXI. divizije z dne 16. dec. 1944.

² Telefonisti so bili pogosto v večji nevarnosti ko pa borci na položajih. Tako npr. je telefonist Josip Rozman iz Križ pri Trziču med napadom na Poljane zašel preblizu sovražnikovih položajev, tako da ga je oplazil rafal iz nemškega mitraljeza. Na srečo mu je pustil štiri luknje le v plašču, v koži pa nobene. Drugič spet, ko je vzpostavljajal pred Trnovim zvezo med Gradnikovo in Vojkovo brigado, so v njegovi bližini eksplodirale štiri mine, peta pa je padla tik njega, vendar k sreči ni eksplodirala.

Manj sreče je imel telefonist Vojkove brigade Franc Molk. Ko je vzpostavljajal pretrgano telefonsko zvezo, ga je zadel in ranil drobec sovražnikove mine. Navzlic rani pa je svoje delo nadaljeval, dokler ni bila telefonska zveza v redu, čeprav je bil popolnoma obnemogel.

Oba telefonista sta bila za tako požrtvovalnost odlikovana z medaljo za hrabrost.

¹ Sedemnajstletni Jakob Pretnar iz Bohinjske Bele se je javil za bombaša. Še z nekim drugim tovarišem se je priplazil do žičnih ovir

Sovražnikova postojanka v Gorenji vasi (1 — nemški bunker na pobočju Zirovskega vrha; 2 — postojanka v Sokolskem domu; 3 — bunker na Taboru; 4 in 5 — postojanki pri cerkvi)

»je bilo brigadno poveljstvo preveč neodločno in ni znalo izkoristiti začetnih uspehov. Pripomniti pa je treba, da je med borci vladalo več kot odlično razpoloženje, ki pa je ostalo neizkoriščeno. Borci so na položajih prepevali, vriskali ter izzivali Nemce in domobrance, divizijska godba pa je v neposredni bližini sokolskega doma vžigala partizanske koračnice med detonacijami bomb, min in granat ter med regljanjem mitraljezov in brzostrelk.«²

Prvi bataljon, ko je bil dovolj blizu sovražnikove postojanke, je takoj poslal v akcijo partop, ki ga je imel s seboj. Sovražnik pa ga je onemogočil tako, da je zažgal hišo, v kateri se je partop vgnezdil.

Že prvo noč napada je priskočila borcev Vojkove brigade na pomoč tudi četa Gradnikove brigade ter poskušala osvojiti bunker nad Gorenjo vasjo na pobočju Žirovskega vrha. Četa je štirikrat jurišala, bila pa je vselej odbita. Med ranjenci sta bila tudi komandir in politkomisar čete.

Več sreče so imeli borci Vojkove brigade, ki so napadali bunker na Taboru. Sovražnik njihovega pritiska ni vzdržal in se je še ponoči umaknil v vas.

Naša artilerija se je oglasila z zamudo, ker jo je v zgodnjih jutranjih urah še ovirala megla. Ko pa se je razredčila, so se čedalje pogosteje pričele oglašati eksplozije partizanskih granat. Topničarji niso varčevali z municijo. V dobrih 24 urah so topovi zmetali nad Gorenjo vas 330 granat kal. 75 mm, 50 granat kal. 100 mm in 1150 nabojev za brzostrelni top kal. 20 mm. Prvi uspehi so se kmalu pokazali: brzostrelni top je vzel na piko sovražnikove mitraljezce v zvoniku, gorski top je uničil bunker na nasprotni strani doline — na pobočju Žirovskega vrha, haybica pa je drugo noč napada povzročala veliko škodo in strahu sovražnikovi posadki v sokolskem domu.

O domiselnosti naših borcev priča tudi podatek, da so po strmem pobočju navzdol proti sokolskemu domu spustili dve 300 kilogramski letalski bombi, ki so ju konec novembra našli nekje pri Ledinah. Eno bombo so spustili prvo noč, drugo pa naslednjo noč napada. Žal, bombi sta se ustavili še pred sokolskim domom in tako njuna eksplozija ni povzročila sovražnikovi postojanki kakšne posebne škode.

Potem ko so borci Vojkove brigade in artileristi pognali sovražnika z vseh višinskih točk v vas, so podnevi zoževali obroč okrog posameznih postojank v vasi ter jih neprestano obstreljevali z mitraljezi in protitankovskimi puškami.

in leže preščipaval žico za žico, medtem ko so ju Nemci in domobranci divje obstreljevali. Nato sta se približala bunkerju, skozi linico vrgla vanj angleško bombo in se spet umaknila.

² Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec« 1963).

Blokada je odpovedala

Udar na četa je, kot ji je bilo ukazano, prodrla v Dolomite in prišla do Zaklanca, kjer pa ni bilo več četnikov. Med potjo je okrog Horjula doživela več spopadov s sovražnikovimi patruljami in jim prizadejala nekaj izgub, nato pa se s štirimi ujetimi domobranci vrnila na izhodiščne položaje.

Druge naše enote, razen Prešernove brigade, 19. decembra niso imele večjih borb.

Odločitev pa je padla pri Prešernovi brigadi, ki je imela izmed vseh naših enot — razen Vojkove brigade — najodgovornejšo nalogo. Dopoldne je bil na njenih položajih mir. Popoldne pa se je opogumila manjša sovražnikova patrulja iz postojanke pri Muretu in previdno tipala navzgor proti Sv. Florijanu, da bi ugotovila, če so naši na teh položajih. Ko so jo streli in rafali naše zasede o tem prepričali, se je hitro umaknila nazaj v postojanko.

Spuščal se je že mrak, ko so borci 2. bataljona — njegovi položaji so bili nad Breznico — opazili, kako se jim iz Gabrovega približuje 150 mož močna sovražnikova kolona. Po krajši borbi je sovražnik potisnil našo četo s k. 832, vendar je uro kasneje bil ta položaj spet trdno v naših rokah.

Kaže, da je ta kolona bila samo nekaka pobočnica glavnim nemškim silam, ki so imele prodirati iz Škofje Loke ob Poljanski Sori proti Poljanam in Gorenji vasi. Približno ob istem času je namreč iz Škofje Loke krenila druga nemška kolona — štela je prav tako 150 mož — in se približala drevju, ki so ga naši inženirci podrli čez cesto tik pred položaji Prešernove brigade. Nemška kolona pa ceste ni razčiščevala, temveč je prebredla Soro in po njenem desnem bregu nadaljevala pot proti Poljanam.

Prešernovci so ob cesti imeli dva bataljona: 3. bataljon je bil na levi strani, 1. bataljon pa na desni strani Sore. Položaje pa sta si zelo slabo izbrala ter predaleč od doline in ceste. Podnevi, ko je dobra preglednost, bi njuni položaji morda še ustrezali, toda ponoči bi jih bilo treba premakniti. Tako se je zgodilo, da 1. bataljon Nemcev niti opazil ni, čeprav so šli tik pod njegovimi položaji na desni strani Sore, medtem ko jih je 3. bataljon z nasprotni strani Sore obstreljeval, vendar je bil njegov ogenj neučinkovit.

Ko je nemško poveljstvo ugotovilo, da je njihova predhodnica že dovolj daleč, je uro kasneje napotilo iz Škofje Loke proti Poljanam še eno, motorizirano kolono, ki sta jo sestavljala dva tanka in šest do sedem kamionov vojaštva.

Pri zaseki se je nemška kolona ustavila in Nemci so z detektorji pričeli iskati mine, ki so jih bili naši minerci zakopali prejšnjo noč.

Tedaj pa se je oglasila zaseda 3. bataljona in jih prisilila, da so se odmaknili. Nato so Nemci s tankovskimi topovi obstreljevali zaseko in cesto pred njo ter tako aktivirali naše protitankovske mine. Zrovom, ki so ga naši pionirji izkopali čez cesto prvo noč, so Nemci imeli manj težav: bil je namreč preozek, da bi oviral tanke, a kmalu so ga toliko zasuli, da so mogli čezenj tudi kamioni. Naša zaseda je z obstreljevanjem skušala Nemcem preprečiti nadaljnjo pot, vendar se sovražnik zanjo ni dosti zmenil niti mu ni povzročila posebne škode. Morda je bila napaka v tem, ker zaseda ni imela protitankovskih pušk — poslali so jih pred Gorenjo vas — in ni mogla biti dovolj učinkovita proti sovražnikovim tankom¹. To pa skoraj ni bilo bistvenega pomena, kajti uro prej je navzlic temu prodrla skoraj brez odpora druga sovražnikova kolona, ki je bila brez oklopnih vozil.

Čeprav je bila telefonska zveza odlično organizirana in je brezhibno delovala — razen tega pa so vsi štabi brigad imeli tudi radijske postaje — je še danes nerazumljivo, kako se je moglo pripetiti, da ni nihče sporočil štabu divizije ali štabu Vojkove brigade o prodoru nemške pehotne in motorizirane kolone proti Poljanam in o nevarnosti, ki grozi borcem v Gorenji vasi.

Nemški tanki za hrbtom

Ponoči so se borci Vojkove brigade še bolj približali posameznim utrjenim postojankam ter jih čedalje uspešneje rušili s partopi in topovi. To noč jim je iz smeri Dobrave priskočil na pomoč še en bataljon Gradnikove brigade. Vendar odločilnega uspeha navzlic velikemu prizadevanju¹ borcev le ni bilo.

¹ Po pripovedovanju Karla Leskovca, takratnega komandanta Prešernove brigade.

¹ Tako npr. je Alojz Eniko iz Jarčje doline pri Žireh večkrat zaporedoma jurišal na sovražnikov bunker in podpiral minerce z ognjem svojega brena. Pri enem izmed teh jurišev se je znašel v zelo nevarnem položaju: zapletel se je v žico in ni mogel ne naprej in ne nazaj. Sovražnik je to opazil, vendar se je vse srečno končalo, ker se je v zadnjem hipu rešil nevarnega objema bodeče žice in se vrnil k svojim.

Janez Škrlič-Domin, doma iz Dobca pri Rakeku, je bil ves čas napada eden izmed najdrznejših borcev. Bil pa je tudi zelo iznajdljiv. Tako se je prejšnjega dne potuhnil s svojim mitraljezom v neki hiši blizu sovražnikove postojanke. Ko je streljanje v dolini malo ponehalo, je čakal, kdaj se bo kdo prikazal iz postojanke. Prvi je bil neki oficir, ki si je nastavil daljnogled na oči in gledal, kam so se naši borci umaknili. Za njim je stalo še več vojakov. Tedaj pa se je iz sosednje hiše oglasil Dominov mitraljez in oficirja podrl, enega vojaka pa ranil.

**Namestnik komandanta
Gradnikove brigade po-
ročnik Svetolik Jovano-
vić-Mito. (Padel pri na-
padu na Gorenjo vas)**

Odločitev bi morala pasti čez dan, ko bi artilerija spet prišla do polnega izraza. Že ponoči so premestili topove na take položaje, od koder so imeli odličen pregled nad sovražnikovimi postojankami pod seboj v dolini. Tak položaj je bil tudi pri bunkerju na vznožju Žirovskega vrha. Tja so postavili gorski top kal. 75 mm, ki je ob svitu zagospodaril nad vso dolino.

Naš pritisk v dopoldanskih urah 20. decembra je bil tako silovit, da je bil obstoj sovražnikove postojanke v Gorenji vasi prav zares že na kocki. To se vidi tudi iz kasnejših sovražnikovih izjav, češ da bi postojanka padla najkasneje v dveh urah, če ne bi prišla okrepitev iz Škofje Loke. Menda so se Nemci in domobranci v Gorenji vasi že pripravljali na izpad.²

² Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 23. dec. 1944.

Medtem pa je krenilo iz Škofje Loke še 15 kamionov vojakov. Nekaj jih je izstopilo že pri Zmincu, drugi pa pri Poljanah. Prva kolona je prodirala kot desna pobočnica čez Muretov grič, Volčo, Gorenje Brdo in Sv. Križ, druga pa kot leva pobočnica čez Vinharski boršt proti Dobravi, kjer je bil štab Gradnikove brigade. Po cesti je prodirala motorizirana kolona s tanki in kamioni, ki so prejšnjo noč prodrli iz Škofje Loke do Poljan. Tu je sovražnika napadla četa 1. bataljona Škofjeloškega odreda in mu povzročila precejšnje izgube.

Okrog enajstih dopoldne je bila borba v Gorenji vasi v največjem jeku, tako da ni nihče opazil ali slišal nemške motorizirane kolone vse dotlej, dokler nista med hiše, v katerih so bili borci Vojkove brigade, priropotala dva tanka, kmalu za njima pa še več kamionov nemškega vojaštva in dva oklopna avtomobila. Iznenaden pojav sovražnikovih tankov med našimi položaji je borce sicer presenetil, ni pa jih zmedel. Takoj so jih napadli s protitankovskimi puškami. Najbolj uspešen je bil Janez Škrlič-Domin, ki je s svojo protitankovsko puško poškodoval nemški tank, iz katerega je nato poskakala njegova posadka in si iskala zaklone v bližini.

Kaže, da naši štabi niso imeli točne predstave o obsegu sovražnikove intervencije iz smeri Poljan, saj jih o tem ni nihče obvestil. Zato so mislili, da gre le za manjšo skupino, in so dali nalog, naj borci vztrajajo na položajih in nadaljujejo borbo. Tedaj pa so se pričele oglašati sovražnikove pobočnice in obkrožati Gorenjo vas z obeh strani Poljanske Sore. Leva pobočnica se je medtem že spopadla z gradnikovci v Dobravi. Druga sovražnikova pobočnica pa se je pričela spuščati proti Gorenji vasi s Sv. Križa.

S tem je dokončno propadlo vsako upanje na osvojitev Gorenje vasi in — kar je bilo še huje — umik naših enot pod takimi razmerami bi se lahko spremenil v pravo katastrofo. Na srečo ni prišlo do panike. Borci so se umikali organizirano in ves čas obstreljevali Nemce. Nekateri borci so se umikali čez čistino proti Dobravi, drugi pa v hrib proti Taboru. Vse to pa se je dogajalo pod hudim obstreljevanjem iz postojank in tankov. Ob umiku je precej naših borcev padlo, še več pa jih je bilo ranjenih.

Skupina kakih 80 Nemcev je nato krenila iz Gorenje vasi proti Dobravi iz zasledovala umikajoče se borce. Pred Dobravo je sovražnikove vojske ustavila štabna patrulja Gradnikove brigade. Tedaj pa je Nemcem in domobrancem pripeljal na pomoč nemški tank in pričel obstreljevati štab brigade. Ena izmed njegovih granat je do smrti ranila namestnika komandanta brigade poročnika Svetolika Jovanovića-Mita.

Naš gorski top pri napol porušenem bunkerju nad Gorenjo vasjo, ki je imel od zore naprej vso vas kot na dlani pred seboj, se je sedaj sam znašel kot na dlani pred nemškimi tanki. Njihovi mitraljezi in topovi so ga takoj vzeli na muho in nihče več se mu ni mogel približati. Naši topničarji so ga sicer zvečer poskušali izvleči s konji, toda tedaj so jih napadli Nemci in domobranci ter pobili konje. Tako je top padel v njihove roke.³

Prešernova brigada je še vedno vztrajala na svojih položajih, čeprav so Nemci, ki so prejšnjo noč in to dopoldne prebili njihove položaje, že davno prodrli v Gorenjo vas. Nemški promet po Poljanski dolini je bil ves dan zelo živ. Njihovi kamioni so neprestano vozili gor in dol. Prvi bataljon je bil tega dne bolj pazljiv in je dvakrat napadel nemške kamione na cesti. Ko pa so sovražniku ti napadi le pričeli presedati in ga je z močnejšo kolono napadel v hrbet, se je bataljon moral umakniti na višje položaje.

Do manjše borbe je prišlo tudi pri Sv. Florijanu, kjer je položaje 3. bataljona napadlo kakih 80 sovražnikovih vojakov iz smeri postojanke pri Muretu. Niso pa dosegli nobenega uspeha in so se morali spet umakniti, od koder so prišli.

Nekaj kritike

V dvodnevni borbi za Gorenjo vas je na naši strani padlo 23 borcev, ranjenih je bilo 49, pogrešanih pa 6.¹ Domobranci v Gorenji vasi so imeli, kot se je kasneje zvedelo, 2 mrtva in 16 hudo ranjenih. O nemških izgubah vemo le to, da je 8 njihovih ranjencev kasneje umrlo. Nekaj sovražnikovih vojakov je padlo ali bilo ranjenih tudi v borbah, ki jih je imela Prešernova brigada pred Škofjo Loko, divizijska udarna četa v Dolomitih in Škofjeloški odred pri Poljanah.

Naše enote so zaplenile eno puško in nekaj municije, poškodovale pa tank in kamion. Toda izgubile so gorski top kal. 75 mm, tri puškomitraljeze, protitankovsko puško, brzostrelko, pištolo in sedem italijanskih pušk.² Glavno je bilo pa to, da postojanka ni padla. Torej neuspeh! In kje so vzroki tega neuspeha?

Cilj, ki si ga je zastavil štab korpusa, je bil precej velik za njegove takratne moči. V postojanki je bilo 250 sovražnikovih vo-

³ Borbe za Gorenjsko vas so podrobneje opisane v knjigi Stanka Petelina »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec«, 1963).

¹ Operativno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 23. dec. 1944 štabu IX. korpusa.

² Prav tam.

jakov, ki bi mogli — navzlic nekaterim drugačnim izjavam — bržkone vzdržati še nekaj časa naše napade, dokler jim ne bi prispela pomoč.

Napad Vojkove brigade je bil navzlic odličnemu razpoloženju borcev in njihovi hrabrosti premalo smotrno. Štab divizije in štab brigade bi storila bolje, če bi napad osredotočila v eni sami smeri — ne pa da je bil napad z vseh strani hkrati enak — in da bi vsaj tam prebili sovražnikovo obrambo. Ko bi bilo to storjeno, bi se napad hitreje odvijal tudi drugod.

Artilerija je nedvomno veliko napravila. Toda s 380 granatami kalibra 100 mm in 75 mm bi bilo moč ob točnejšem streljanju doseči še precej večji učinek.

Prešernova brigada svoje naloge ni izvršila in je Nemcem, ki jih je bilo sorazmerno malo, dopustila, da se skoraj brez žrtev prebijajo proti Poljanam. Enaka ugotovitev velja tudi za enote Škofjeloškega odreda, ki so bili v zasedi pri Poljanah in bataljon Gradnikove brigade, ki je bil odgovoren za neposredno zavarovanje Gorenje vasi iz smeri Poljan. Zanimivo pri vsem tem je tudi to, da so Nemci izvedli proboj ponoči in ne podnevi, kot so imeli navado.

O teh in drugih napakah, ki so se pripetile v tej akciji, so v kasnejših dneh razpravljali po vseh naših štabih s ciljem, da bi se v prihodnjih akcijah tem in podobnim napakam izognili, hkrati pa so po enotah prebrali posebno dnevno povelje štaba korpusa z dne 27. decembra 1944, v katerem je izrekel pohvalo in priznanje borcem Vojkove brigade in artilerije za borbenost in požrtvovalnost med boji za Gorenjo vas.

Po napadu na Gorenjo vas

Napadi, ki jih je v zadnjih treh mesecih XXXI. divizija izvedla na postojanke v Selški in Poljanski dolini ter v Dolomitih, so sovražnika močno vznemirili, saj so dokazovali, da pred našimi enotami niso varne niti tako močne postojanke, kot je bila v Gorenji vasi. Zato so Nemci v nekatere postojanke poslali okrepiteve — v Gorenjo vas 300 vojakov z dvema tankoma — povsod pa so gradili nove utrdbe in postavljali dopolnilne žične ovire in minska polja.

Tako je bilo tudi v Gorenji vasi. Nemci in domobrancji so bili neprestano na nogah — popravljali so utrdbe, ki so bile poškodovane med zadnjim napadom, razen teh pa gradili še nove.

Enote XXXI. divizije — razen Gradnikove brigade in udarne čete, ki sta odšli na Trnovsko planoto, kjer je spet divjala sovražnikova ofenziva, pomagat XXX. diviziji — so se v teh dneh zadrževale okrog Cerknega in bile pripravljene na morebiten sovražnikov

izpad iz Selške in Poljanske doline v to smer. Zgodilo pa se ni nič, kajti Nemci so imeli dovolj skrbi z utrjevanjem in obrambo lastnih postojank.

Te težave pa sta jim še povečali Prešernova in Vojkova brigada, ko sta pričeli z demonstrativnimi napadi na sovražnikove postojanke v Veharšah, Spodnji Idriji in Idriji in tako prisilili nemško vodstvo, da je v strahu za usodo teh postojank odpoklicalo nekatere svoje enote, ki so sodelovale v ofenzivi proti XXX. diviziji.

Prav nič manjših skrbi pa ni povzročala Prešernova brigada sovražniku v Gorenji vasi, saj ga je neprestano ovirala pri gradnji in popravljanju utrdb. Tako je 3. bataljon poslal 24. decembra še v nočnih urah zasedo nad Tabor. V zgodnjih dopoldanskih urah je prispelo na Tabor kakih dvajset domobrancev, da bi obnovili porušeni bunker. Ker pa jih je zeblo, so se hoteli pred pričetkom dela ogreti in so si zakurili ogenj. Boljše priložnosti si zaseda ni mogla zažele. Ko so se skoraj vsi domobranci stiskali okrog ognja, so jih začeli kositi rafali iz naših mitraljezov. Nekaj domobrancev se je rešilo, pol pa jih je obležalo zraven ognja: štirje so bili mrtvi, pet pa ranjenih.¹

Zaseda 3. bataljona bi se morala takoj po napadu umakniti. Tega pa ni storila in je še nadalje vztrajala na položajih. To pa bi kmalu postalo zanjo usodno, kajti sovražnik iz Gorenje vasi je nemudoma pohitel napadenim domobrancem na pomoč. Skupina kakih 60 sovražnikovih vojakov je krenila na Hlavčje njive, od koder naj bi naši zasedi vpadla v hrbet in jo razbila. Na srečo pa je zaseda ob pravem času opazila njen manever in se umaknila. Navzlic temu je prišlo do manjšega spopada s sovražnikom, v katerem pa naši niso imeli nobenih izgub.

Naslednjega dne so prešernovci poskušali minirati bunker na Taboru. Uspeha pa ni bilo, ker so domobranci postali oprežnejši: preden so pričeli z delom, so na zadostni razdalji razpostavili zasede, tako da se ni mogel bunkerju nihče približati. Nekaj več sreče so imeli ostrostrelci, ki so postali v teh dneh domobrancem in Nemcem v Gorenji vasi in tudi v drugih postojankah zelo nadležni: z dobro pomerjenimi streli so hudo ranili enega izmed domobrancev v Taboru.

¹ Miha Klinar: Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 74).

**NEMŠKA
DECEMBRSKA
OFENZIVA****Nemci, domobranci, Italijani, nedičevci, ustaši . . .**

Sovražnikova decembrska ofenziva se je od prejšnjih ofenziv razlikovala predvsem v treh značilnostih:

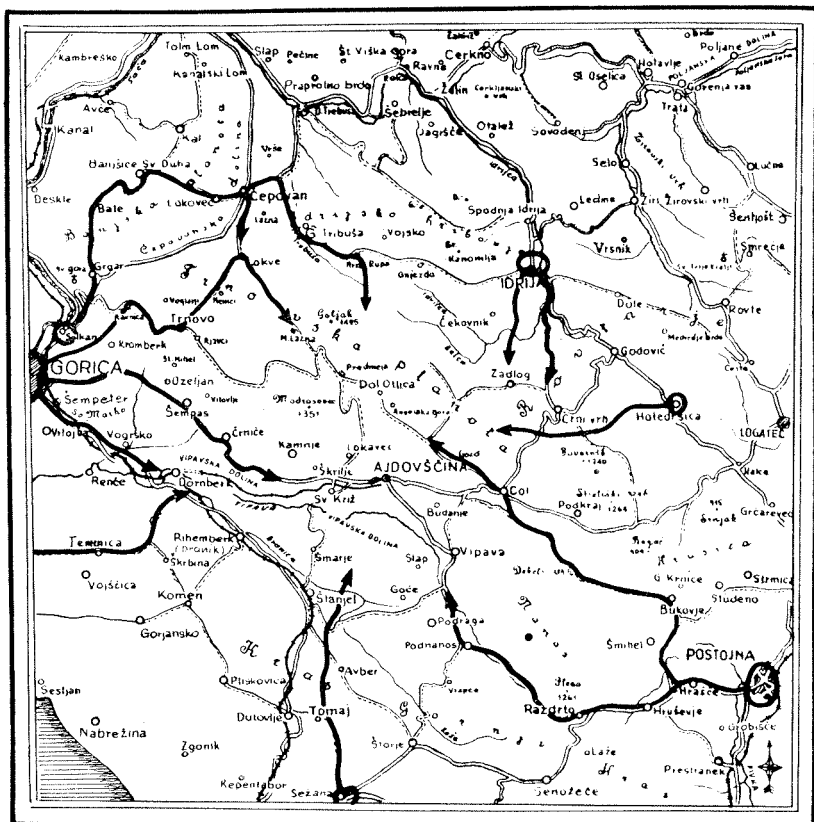
V dotedanjih ofenzivah so sodelovali predvsem nemški policijski polki ter enote 188. rezervne divizije gorskih lovcev — torej v prvi vrsti enote, sestavljene iz vojakov nemške narodnosti — manj pa je bilo italijanskih in domobranskih kvislinških enot. Tokrat pa so razen nemških uporabili v večjem obsegu še italijanske, domobranske, nedičevske (že v začetku novembra je iz Srbije prišlo na področje Postojne okrog 3000 vojakov srbskega kvislinškega predsednika vlade generala Nedića) in druge enote.

Druga značilnost te ofenzive je bila v tem, da je bil njen cilj obkolitev in uničenje naših enot na področju Trnovske planote, dasi prav tedaj naših brigad skoraj ni bilo na tem sektorju.

Tretja značilnost pa je v tem, da so se v drugih ofenzivah naše enote navadno izmikale nemškemu udarcem in poizkusom obkoljevanja, tokrat pa so celo tiste naše brigade, ki so bile izven napadenega območja, prihitele na Trnovsko planoto, da bi se udeležile borb.

Kako se je to moglo zgoditi?

Štab IX. korpusa je v tej ofenzivi prvič igral z odprtimi kartami. Že prvega dne ofenzive so namreč enote brigade VDV napadle avtomobil, v katerem se je za svojo kolono vozil italijanski polkovnik Carallo, in našle pri ubitem italijanskem komandantu karto, na kateri so bili vsi podatki v zvezi s to ofenzivo. Tako je štab IX. korpusa zvedel, v katerih smereh in s kakšno močjo bo sovražnik prodiral in je lahko pravočasno ukrepal. Nemci pa ne bi bili Nemci, če ne bi navzlic temu da je karta padla v naše roke, nadaljevali ofenzivo z vso pedantnostjo točno po načrtu.

LEGENDA:

5 4 3 2 1 0 5 10

→ SMERI PRODIRANJA NEMŠKIH KOLON (PO ZAPLENJENIH DOKUMENTIH)

Nemška ofenziva decembra 1944

Na karti so bili označeni tudi kraji, kjer naj bi se po nemških obveščevalnih poročilih zadrževale naše brigade. Ugotovilo se je, da so nemški podatki že močno zastareli in ne ustrezajo stvarnemu položaju. Tako npr. naj bi po podatkih na karti bila Kosovelova brigada na Krasu, dejansko pa je tedaj bila na Žirovskem vrhu. Podobno je bilo tudi s podatki o drugih naših enotah.

V decembrski ofenzivi je sovražnik uporabil razen 10. SS policijskega polka še del italijanske fašistične divizije »San Marco«,

pripadnike Nedićevega II. korpusa, hrvatske ustaše in slovenske domobrance. Skupno je v tej ofenzivi na sovražnikovi strani sodelovalo 5000 do 6000 mož.

Sovražnikove kolone naj bi iz vseh strani prodirale proti osvojenemu ozemlju:

Prva kolona, sestavljena iz nemških policistov, naj bi prodirala iz Gorice čez Ravnico na Trnovo, od tod pa proti Lokvam in še naprej čez Trnovski gozd proti Predmeji.

Druga je bila italijanska kolona, ki je štela 400 do 500 mož in ki naj bi jo njen poveljnik polkovnik Carallo popeljal iz Solkana čez Banjščico in Lokovec do Čepovana, kjer bi se razdelila v dve skupini: prva bi krenila čez Lokve in Malo Lazno proti Predmeji, druga pa čez Lazno, Gorenjo Trebušo in Mrzlo rupo na Otlico.

Tudi iz Idrije naj bi odšli dve koloni: prva proti Črnemu vrhu nad Idrijo, druga pa proti Zadlogu, kjer bi vzpostavili zaporno črto.

Peto kolono so sestavljali domobranci, ki naj bi prodirali iz Hotedršice proti Otlici. Kolona je štela 200 mož. Na področju Logatca pa je ostala domobranska rezerva s 400 do 500 možmi.

Iz Postojne so krenili nedičevci in ustaši. Njihova 400 do 500 mož močna kolona naj bi se po načrtu med potjo razdelila v dve skupini: prva kolona bi prodirala proti Otlici in Predmeji, druga pa bi se čez Razdrto spustila v Vipavsko dolino.

Sedma kolona je bila spet domobranska in naj bi prodirala iz Sežane proti Ajdovščini, osma pa je imela izhodišče v Opatjem selu, medtem ko je bil njen cilj Vipavska dolina.

Deveta kolona naj bi se iz Gorice napotila proti Dornberku, deseta kolona, ki je štela 500 mož, pa naj bi prodirala v spremstvu tankov iz Gorice proti Ajdovščini.

Že iz razporeditve izhodiščnih položajev in usmeritve kolon je moč razbrati cilj te zadnje nemške ofenzive v letu 1944. Deset sovražnikovih kolon naj bi potisnilo naše enote, ki so se po nemških obveščevalnih podatkih zadrževale na Trnovski planoti in Krasu, v Vipavsko dolino, kjer jih Nemcem in njihovim zaveznikom ne bi bilo težko uničiti, saj bi v njihovih rokah bili vsi višinski položaji na severni, vzhodni in južni strani Vipavske doline.

Načrt je bil lep, toda neostvarljiv. To pa celo v primeru, da naše vodstvo zanj ne bi vedelo. Sovražnik je imel namreč premalo sil že za sklenitev obroča in zato bi se lahko naše enote prebile iz njega, kjerkoli bi hotele.

Začetek nemške ofenzive — brez XXXI. divizije

Sovražnikova decembrska ofenziva se je pričela 19. decembra, torej takrat, ko je XXXI. divizija, ki ji je prišla na pomoč še Kosovelova brigada in 2. bataljon Bazoviške brigade, imela toliko posla s sovražnikovo postojanko v Gorenji vasi. V tistih dneh je bil štab XXX. divizije na Otlici, 20. (italijanska) brigada je bila v Vipavski dolini, Bazoviška brigada na Krasu, Gregorčičeva brigada pa na Colu.

Prva dva dni je bil položaj precej nejasen, razen tega pa štab XXX. divizije ni imel na razpolago dovolj sil, da bi se mogle sovražniku učinkovito upreti. Zato se je zgodilo, da je sovražnik že drugega dne vdrl na Otlico in v Trnovo. Položaj pa se je zbistril, ko so se naši polastili operacijske karte polkovnika Caralla. Tedaj pa je tudi že prihitela čez Spodnjo Trebušo na pomoč Kosovelova brigada, prav tako pa tudi 2. bataljon Bazoviške brigade.

Čeprav enote XXXI. divizije v prvih dneh nemške ofenzive niso neposredno sodelovale v glavnih borbah, so XXX. diviziji močno olajšale položaj s tem, da so demonstrativno napadle sovražnikove postojanke v Idriji, Godoviču in Hotedršici, v katerih so po odhodu nemških in domobranskih kolon proti Trnovski planoti ostale zelo šibke posadke. V Idriji je npr. ostalo tako malo vojaštva, da so komaj spravili skupaj dovolj ljudi za posadke bunkerjev. Ob demonstrativnem napadu naših enot pa se je nemško vodstvo ustrašilo, da se demonstrativni napad ne bi spremenil v pravega in da ne bi naši borci vdrli v mesto. Spričo tega je nemško poveljstvo nemudoma potegnilo kolono, ki je odšla proti Zadlogu in Črnemu vrhu, nazaj v Idrijo.

Naslednjega dne — 23. decembra — se je sovražniku že temeljito zatikalo. Izkazala se je Kosovelova brigada, ki je v drznem jurišu na Čepovan zaplenila celo protitankovski top. Njen uspeh pa bi bil še večji in sovražnikova kolona bi bila verjetno povsem uničena, če se ne bi ruski bataljon zakasnil zasedbo Lokev. Tudi drugod se je sovražnika držala smola: njegova kolona, ki bi se iz Slapa morala prebiti do Dolenje Trebuše, do zadnjih dni ofenzive ni mogla nikamor naprej, ker ji je to preprečeval bataljon Kosovelove brigade.

Zato ji je nemško poveljstvo poslalo na pomoč kakih 250 mož močno kolono, ki naj bi iz Idrije prodirala po dolini reke Idrijce in se z njo združila nekje pri Dolenji Trebuši. Kolona je krenila na pot 23. decembra okrog treh popoldne, toda daleč ni prišla. Ko je bil štab XXXI. divizije obveščen o odhodu nemške kolone iz Idrije, je ukazal, naj inženirski bataljon zasede položaje na Cer-

kljanskem vrhu, bataljon Gradnikove brigade, ki se je takrat zadrževal v Zakrižu, pa naj s položajev onstran Želina zapre sovražnikovi koloni pot proti Reki in Spodnji Trebuši. Hkrati pa je štab divizije poslal udarno četo in še en bataljon Vojkove brigade, da bi ponoči napadla sovražnikovo kolono in jo uničila.

Vendar so Nemci pravočasno ugotovili, kakšna nevarnost jim grozi v ozki soteski: naprej niso mogli več, vsak hip pa bi jim lahko naše enote zaprle pot za vrnitev v Idrijo. Zato se je nemška kolona že ob prvem spopadu obrnila in se hitro — dokler je bil še čas za to — umaknila v varno zavetje idrijskih bunkerjev.

Medtem pa je opešal sovražnik tudi na Trnovski planoti in zato je njegovo poveljstvo ukazalo, naj se vse enote umaknejo iz Čepovana in Lokev na izhodiščne položaje, kjer bi jih reorganizirali in pripravili za nov napad. Tega — 24. decembra — in naslednjega dne na področju Trnovskega gozda ni bilo večjih borb, razen med Trnovim in Nemci, kjer je Kosovelova brigada že obkolila močnejšo sovražnikovo skupino, vendar se je ta naposled prebila in rešila v Trnovo.

Podobno priložnost sta tega dne imeli tudi Vojkova brigada in udarna četa XXXI. divizije, vendar je nista izkoristili. Iz Idrije je tedaj prodirala proti Želinu manjša sovražnikova kolona, v kateri je bilo 80 Nemcev in 20 domobrancev. Pri Vrščevem pa so naši borci tako spretno nastavili past, da sovražnikova kolona ni mogla ne naprej in ne nazaj. Nemci in domobranci so se zabili po hišah in srdito odgovarjali na naš ogenj. Podnevi se jim ni bilo moč približati spričo čistine okrog hiš. Zato bi pričakovali, da bodo udarniki in vojkovci v prvem mraku odločno napadli in povsem uničili sovražnikovo kolono. Njihov napad pa je bil premedel in tako se je zgodilo, da so Nemci in domobranci prebredli ledeno mrzlo Idrijco in se čez Kanomljo umaknili v Idrijo.

Poceni pa je navzlic temu niso odnesli: imeli so trinajst mrtvih in šestnajst ranjenih, medtem ko sta na naši strani bila ranjena le dva borca.

V ofenzivo se vmeša še Gradnikova brigada

Čeprav je sovražnik 24. decembra izpraznil Čepovan in Lokve, so se njegove enote še nadalje zadrževale v Trnovem. Zato je štab korpusa sklenil, da ga odžene še odtod. V napadu pa naj bi XXX. diviziji pomagala še Gradnikova brigada iz XXXI. divizije.

Brigada se je v tistih dneh zadrževala na Žirovskem. Če bi šla peš, bi rabila za pot od Žirov do Čepovana dva dni. Ker pa so jo prepeljali s kamioni, je bilo to storjeno v šestih urah: zvečer ob

Narodni heroj Dušan Munih-Darko. Rojen je Volčah pri Tolminu. V partizane je vstopil konec leta 1942. Po ustanovitvi Gradnikove brigade je postal komandir njene minerske čete, kasneje pa je izvajal drzne diverzantske akcije v sami Gorici in Trstu. Padel je januarja 1945 v vasi Boršč pri Trstu

sedmih je bila brigada še pri Žireh, ponoči ob enih pa sta bila dva njena bataljona že na položajih nad Čepovanom. Nad Čepovanom pa zato, ker se je medtem položaj na Trnovski planoti temeljito spremenil.

Osmega dne sovražnikove ofenzive so namreč Nemci navzlic snegu in hudemu mrazu — bilo je do 25° mraza in ni bil redek primer da so lahke brede zatajile — spet obnovili napade. Po hudi topniški pripravi so sovražnikove kolone prebile našo obrambo ter spet zasedle Lokve in Čepovan. Na nasprotni strani Trnovskega gozda, na Predmeji, je bilo tega dne še vse mirno.

Gradnikova brigada je spričo take situacije zasedla položaje na črti Vrše—Kobilica—Srednji Lokovec, da bi s teh napadla in pregnala sovražnika iz Čepovana. Za to pa ni bilo nobene potrebe, ker se je medtem nemška kolona, ki je prodrla v Čepovan, že sama

umaknila. S tem pa se ni položaj prav nič izboljšal, ker je sovražnik okrepil pritisk iz Lokev proti Lazni.

Tudi 8. decembra ni bilo večjih sprememb. Tretji bataljon je ponovno napadel Lokovec — tja se je namreč umaknila kolona iz Čepovana — da bi odtod pregnal sovražnika, toda brez uspeha. Nato pa se je še sovražnik opogumil in se približal našim položajem. Tudi njegov napad je bil odbit.

Pritisk na Lazno je medtem postajal čedalje hujši. V dopoldanskih urah je z Lokev krenila proti Lazni 300 mož močna kolona, ki je imela s seboj tudi top, in napadla četo Gradnikove brigade, ki naj bi branila to vas. Čeprav je bila premoč očitna, se je četa umaknila šele potem, ko so jo Nemci pričeli že obkoljevati.

Desetega dne sovražnikove ofenzive so Nemci najsrдитеje pritiskali v dveh smereh: proti Mali Lazni, čez katero so se nameravali prebiti na Predmejo, ter proti položajem Gradnikove brigade severno od Čepovana. Pred Malo Lazno je bil sovražnik odbit. Več sreče pa je imel pri Čepovanu, kjer je v popoldanskih urah po hudih borbah potisnil Gradnikovo brigado z njenih položajev na črto Kobilica—Lokovec. Tako si je sovražnik izsilil pot iz Čepovana proti Dolenji Trebuši. Tja je naslednjega dne prodrla tudi tista kolona, ki so jo kosovelovci dotlej uspešno zadrževali med Slapom in Dolenjo Trebušo.

Dva bataljona Gradnikove brigade sta nato zasedla položaje nad Dolenjo, en bataljon pa nad Gorenjo Trebušo. Vendar pa prva dva bataljona nista mogla preprečiti sovražnikovega prihoda v Dolenjo Trebušo, kjer je imel sovražnik zasedene vse dominantne položaje — npr. na Vršah — s katerih je lahko varoval pot svoje kolone in zadržal gradnikovce na njihovih položajih.

Konec sovražnikove ofenzive

Po teh borbah se je Gradnikova brigada vrnila nazaj na Cerkljansko, čeprav sovražnikova ofenziva še ni bila povsem končana. Sovražnik je namreč v naslednjih dneh iz starih in novih postojank — s Cola, Trnovega, Ravnice in Grgarja — izpadal z močnejšimi skupinami proti središču našega osvobojenega ozemlja in je s tem prenehal šele potem, ko so mu naše enote zadale več hudih udarcev.

Tako je 30. decembra približno 250 mož močna sovražnikova kolona že tretjič poskušala prodreti iz Idrije po globeli reke Idrijce proti Želinu. Nemška kolona pa se je morala zaustaviti že pri Jaznjah, kjer so jo zadržali mitraljezi Vojkove brigade. Medtem je

borcem 2. bataljona prihittel na pomoč še 1. bataljon in sovražniku zaprl pot proti Idriji.

Žal, tudi ta tretja priložnost, da bi do konca uničili nemško kolono, je odplavala po vodi. Nemci in domobranci, ki so v borbi imeli tri mrtve in tri ranjene in ki so vojkovcem morali prepustiti tudi osem konj, so v prvem mraku prebredli Idrijco in se čez Masoro vrnili nazaj v Idrijo. Morda bi bil izid te borbe ugodnejši, če bi se četa Škofjeloškega odreda, ki je iz nasprotne strani Idrijce obstreljevala obkoljene Nemce in domobrance, spustila niže in tako preprečila sovražniku umik v postojanko po levem bregu reke Idrijce.

Istega dne je tudi udarna četa XXXI. divizije razbila na Pečinah na Šentviški planoti sovražnikovo zasedo, ki je štela 40 mož, in ji ob tej priložnosti povzročila nekaj izgub.

Tako se je tik pred Novim letom končala še ena sovražnikova ofenziva proti enotam IX. korpusa. Nemci so od te ofenzive mnogo pričakovali, nazadnje pa so bili spet razočarani nad klavrnimi rezultati. Njihova ofenziva je dosegla popoln neuspeh: ne le, da sovražnikove kolone niso potisnile naših enot v Vipavsko dolino in jih tam uničile, temveč spričo hudega odpora naših brigad, ki so med ofenzivo prizadejale sovražniku krepke udarce in občutne izgube, niso dosegle niti vseh točk, kamor bi morale po načrtu prodreti.

V SOVRAŽNIKOVEM ZALEDJU

Posledice nemške decembrske ofenzive

Nemška decembrska ofenziva je minila, kot njena posledica pa so ostale obnovljene in tudi nove nemške postojanke v Vipavski dolini in nad Gorico (Ajdoščina, Vipava, Šempas pri Gorici, Grgar, Ravnica, Trnovo). Hkrati s tem so Nemci obnovili tudi postojanko na Črnem vrhu nad Idrijo in jo z Ajdoščino povezali prek Cola, kjer se je po ofenzivi zadrževala do 600 mož močna sovražnikova posadka s petimi protitankovskimi topovi. Naslednja poteza, ki so jo Nemci verjetno nameravali napraviti, bi bila povezava Trnovega in Cola z ustanovitvijo še dveh postojank na Lokvah in Otlici, kar bi pomenilo, da od osvobojenega ozemlja v tem delu Slovenskega primorja ne bi ostalo ničesar več.

Pri vsem tem pa se vsiljuje naslednje vprašanje: odkod Nemcem naenkrat toliko sil, da so si lahko privoščili vse te nove postojanke?

Številčna moč nemških okupacijskih sil se v zadnjem času ni bistveno spremenila, toda poraslo je število kvislinških enot. Tako so domobranci iz Dolomitov okrepili idrijsko posadko in s tem sprostili del nemških sil, s katerimi so v Črnem vrhu nad Idrijo lahko vzpostavili novo postojanko. Iz Prestranka pa so domobranci gibljivi bataljon prestavili v Ajdoščino. V Gorico je prišla tudi italijanska divizija »X MAS«¹, njen bataljon »Fulmine« pa je bil določen za postojanko na Trnovem.

Prve enote nedičevcev pod imenom »2. srpski dobrovoljački korpus« so pričele prihajati na področje Postojne že novembra. V naslednjih dveh ali treh mesecih so narasle na 6000 do 8000 mož.

¹ »MAS« je okrajšava za geslo: »Memento audere semper« (»Bodi vselej drzen«).

Z ustanovitvijo novih nemških postojank so nastale velike težave glede oskrbe naših enot in zaledja s hrano, ki je doslej več ali manj v redu prihajala predvsem iz Vipavske doline in Furlanije. Primanjkovati pa je pričelo tudi orožja, municije in druge vojaške opreme. Zahodni zavezniki, ki so bili v prvi polovici leta 1944 še kar izdatni s svojo pomočjo, so nenadoma ustavili zračne pošiljke. Izgovori, da letala ne morejo prihajati spričo slabega vremena, niso mogli obveljati:

»Spuščališče je pri nas stalno pripravljeno. Sedaj je odprto novo v Cerknem. Samo v času sovražnikovih prodorov ne more poslovati. Misija nima nobenega izgovora, da ne bi mogla klicati letal, pa stalno javlja njihov prihod samo v času hajke ali izredno slabega vremena.«²

In vendar je bilo v Bariju dovolj orožja in materiala za IX. korpus, ki ga je bilo treba prepeljati na Primorsko: »Iz Barija dobili depešo, da je pripravljeno za IX. korpus 3600 pušk, 400 brenov, 650 000 municije, 8000 parov čevljev, 8000 uniform, 10 000 odev, 12 000 plaščev itd.«³

² Brzjavka štaba korpusa z dne 3. jan. 1945 Glavnemu štabu.

³ Brzjavka Glavnega štaba z dne 21. nov. 1944 štabu IX. korpusa.

Člani zavezniške vojaške misije pod šotorom na Lokvah

Spričo velikega pomanjkanja municije — posebno za artilerijo — so morali izločiti iz uporabe in skriti vse težje topove kal. 100 mm in 75 mm, šrapnele, ki jih je bilo okrog osemsto, pa so predelovali v udarne granate. Neuporabne topove so nameravali nadomestiti s partopi, toda tudi za njihove mine ni bilo dovolj plastika. V obeh topniških divizionih so tako ostali le manjši kalibri — protitankovski topovi kal. 47 mm in 45 mm ter brzostrelni topovi kal. 20 mm. Zato je štab korpusa sklenil, da začasno razformira korpusno artilerijo in je vsaki diviziji dodelil po en divizion.

Podobne težave ko z municijo so bile tudi z opremo: »V enotah je skoraj 30 % popolnoma bosih tovarišev, dočim so ostali le za silo obuti. Ravno tako je z obleko. Da bi vsaj delno opremili našo vojsko s potrebno obutvijo in obleko, so politične organizacije pričele z veliko kampanjo za nabavo opreme po terenu, posebno pa v večjih centrih.«⁴

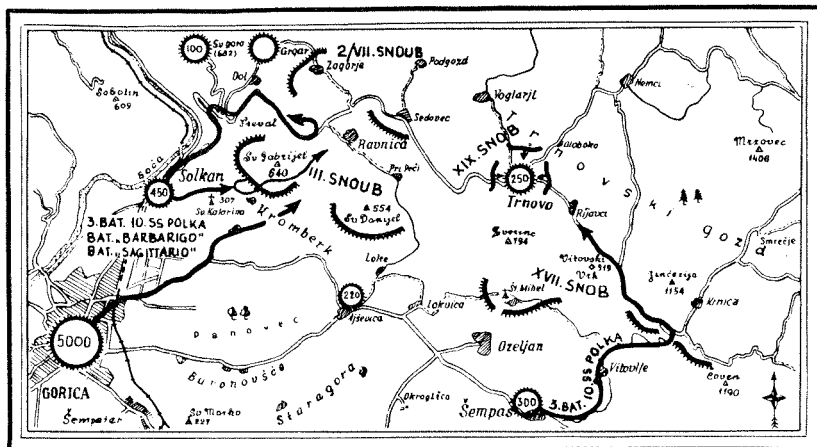
Po večmesečni prekinitvi zavezniških pošiljk so naposled le pričela prihajati njihova letala:

»Zadnja pošiljka, ki je prišla 19. t. m. in to podnevi in z zaščito 12 lovcev, je bila namenjena izključno za angleško misijo.« Da bi bilo samo to! Zavezniška letala so pričela spuščati material, namenjen našim borcem, po vsej Primorski in Gorenjski, toda le tam, kjer ni bilo naših enot. Tako so njihova letala metala material nad Brezjami, nato so spustila 40 padal nad Gorenjo vasjo, 8. novembra pa so vso pošiljko dobili domobranci iz Ajdovščine. Tako ravnanje zahodnih zaveznikov je med našimi borci povzročalo veliko nezadovoljstvo, med prebivalstvom vznemirjenje, domobranci pa so dobili v roke močan adut za svojo propagando, češ da zavezniki podpirajo nje, da je Tito odstopil itd.

Šele januarja 1945 so pričele prihajati pošiljke bolj pogosto in na pravi naslov: 4. januarja je nad Cerknim metalo 18 letal, 18. januarja so zavezniki odvrgli 1000 pušk, 20 brenov, 3 piate, 80 brzostrelk itd., 22. januarja pa je priletelo kar okrog 80 zavezniških transportnih letal z orožjem in drugim materialom. In še tedaj — kot tudi že večkrat prej — so naši borci našli v njihovih pošiljkah dosti neuporabnega in pokvarjenega orožja, samo desne ali samo leve čevlje itd.

Ozadje tedanje zavezniške politike proti IX. korpusu nam je danes popolnoma jasno: zahodnim zaveznikom ni šlo v račun, da bi v zadnjih dneh vojne Titovi partizani v Slovenskem primorju imeli močno vojsko, ki bi jih lahko prehitela pri osvobajanju mest,

⁴ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 7. nov. 1944 Glavnemu štabu.

LEGENDA:

- SOVRAŽNIKOVE POSTOJANKE
- POLOŽAJI NAŠIH ENOT
- SMERI PRODIRANJA SOVRAŽNIKOVIH HOLON

Napad na Trnovo in borbe nad Gorico januarja 1945

kot so Trst in Gorica, katerih niso nameravali prepustiti novi Jugoslaviji.

Težavnih razmer, v katerih so se v tej zadnji zimi znašle naše enote, pa niso izkoristili le Nemci, temveč tudi domobranci, ki so v tem času ustanovili nekaj novih postojank na Gorenjskem, hkrati pa okrepili propagandno dejavnost v tistih predelih Slovenskega primorja, kjer dotlej niso imeli nobenega vpliva.

Zadnje ure bataljona »Fulmine«

Štab IX. korpusa se s takim stanjem ni mogel pomiriti in ni smel dovoliti, da sovražnik še nadalje zadrži pobudo v svojih rokah. Sklenil je, da bo prvi udarec usmeril proti najvažnejši, hkrati pa tudi eni izmed najšibkejših točk sovražnikove razporeditve na Trnovski planoti — proti novi postojanki v Trnovem nad Gorico. Postojanka je bila važna zato, ker je njen geografski položaj omogočal stalne sovražnikove izpade proti Lokvam in Čepovanu, z njenim padcem pa se bi spet odprla pot v Vipavsko dolino, medtem ko je bila šibka točka zato, ker jo je branil italijanski bataljon »Fulmine«,

ki je štel 250 — po nemških podatkih pa okrog 200 — fašističnih mladincev-prostovoljcev.

V tem času je sovražnikova garnizija v Gorici štela približno 5000 vojakov, predvsem pripadnikov 10. divizije »MAS«. V Solkanu je bilo 450, na Sveti gori 100, v Šempasu 300, v Ajdovščini 400 do 450, v Vipavi 100, na Colu 450, v Črnem vrhu nad Idrijo 400 in v Ajševici 220 sovražnikovih vojakov.

Najtežjo nalogo v tej akciji je štab korpusa zaupal Kosovelovi brigadi, ki naj bi neposredno napadala italijansko postojanko, medtem ko naj bi jo nekatere druge brigade pri tem varovale. Najodgovornejša naloga je vsekakor čakala Gradnikovo brigado, ki naj bi zapirala glavno in najverjetnejšo smer sovražnikove intervencije: Gorica—Trnovo. Levo od njenih položajev naj bi bila Gregorčičeva brigada, ki naj bi zasedla črto Krnica—Smihel in preprečila

Poln zadetek v sovražnikov bunker na Trnovem

morebitni sovražnikov prodor iz Vipavske doline. Italijanska 156. brigada divizije »Garibaldi Natisone«¹ je z Banjske planote nadzirala Grgar in zapirala smer proti Dolenji Trebuši, Bazoviška brigada pa je zavarovala napad na Trnovo iz smeri Otlice, Cola in Črnega vrha nad Idrijo.

Kosovelovci so pričeli z napadom 19. januarja ob pol štirih zjutraj. Tega jutra je bilo izredno mrzlo vreme s snegom, ostro burjo in temperaturo -10°.

Kosovelova brigada je v tem napadu prekosila sama sebe. Tri dni in tri noči so kosovelovci neprestano napadali postojanko in bunkerje okrog nje — bilo jih je 24 — ki so večkrat menjali gospodarje. Glavno vlogo bi morali odigrati partopi, toda že v pričetku napada jih je onemogočil, delno pa tudi uničil točen ogenj sovražnikovih minometalcev.

Sovražnik se je srdito upiral, ker je pač računal na prihod pomoči iz dobrih deset kilometrov oddaljene Gorice. Brez dvoma je Gradnikova brigada imela največje zasluge, da se kaj takega ni moglo zgoditi.

Ko je po treh dneh sovražnikovo poveljstvo ugotovilo, da položajev Gradnikove brigade ni moč prebiti, je poskušalo prodreti na rob Trnovskega gozda po strmih pobočjih pod Krnico. Nemške enote so dejansko izkoristile nepazljivost nekaterih naših enot in se ponoči neopazno prebile pri Krnicah na rob Trnovskega gozda, odtod pa nadaljevale pot proti Trnovemu, kjer so rešili le še zadnje ostanke nekdanjega bataljona »Fulmine«. V trnovski postojanki so namreč našli le še 35 ranjenih italijanskih fašistov, ki so jih nato odpeljali v Gorico, medtem ko je 207 pripadnikov trnovske posadke bilo dotlej že mrtvih.

Uspeh Kosovelove brigade, ki je morala osvajati bunker za bunkerjem skoraj brez pomoči težkega orožja, je toliko večji, ker je imela sorazmerno zelo majhne izgube: 14 mrtvih in 24 ranjenih borcev.

¹ V tem času se je IX. korpusu priključila tudi italijanska divizija »Garibaldi Natisone«, ki je dotlej delovala v Furlaniji. Divizija je imela tri brigade: 156. brigado »Bruno Buozzi«, 157. brigado »Guido Picceli« in 158. brigado »Antonio Gramsci«.

Tisoč granat nad Gradnikovo brigado

Ugotovitev, ki smo jo dali za Kosovelovo brigado, češ da je v borbah za Trnovo prekosila samo sebe, v enaki meri velja tudi za Gradnikovo brigado in 2. bataljon Prešernove brigade, ki ji je pomagal v najtežjih okoliščinah odbijati nemške napade iz smeri Gorice. Tako sta obe enoti XXXI. divizije omogočili Kosovelovi brigadi, da si je izborila verjetno največjo zmago v vsej svoji zgodovini.

Gradnikova brigada se je že 5. januarja vrnila nazaj na čepovanski sektor in se je do napada na Trnovo zadrževala na Lokvah, v Lazni in v Dolenji Trebuši. Ko pa je bilo treba zasesti položaje pred Trnovim, ji je štab divizije poslal v okrepitev 2. bataljon Prešernove brigade, kajti njen 3. bataljon je bil v teh dneh na prehranjevalni akciji v Vipavski dolini in se je vrnil šele 19. januarja popoldne.

Borci Gradnikove brigade in 2. bataljona Prešernove brigade so zasedli položaje v noči med 18. in 19. januarjem. Gradnikova brigada se je usidrala pri Sv. Danijelu in Sv. Gabrijelu, na desnem krilu pa je bil po vrnitvi 3. bataljona, ki je ostal pri Sedovcu kot brigadna rezerva, 2. bataljon Prešernove brigade. Že ponoči so mineri položili po dvajset lesenih min na cesti Kromberk—Ravnica in Preval—Ravnica.

Do štirih popoldne je bilo vse mirno. Takrat pa je iz Gorice krenilo proti Prevalu šest vozil. Ker je bila gosta megla, se ni videlo, če so vmes tudi tanki. Ko so se Nemci pripeljali do križpotja, kjer se odcepi cesta proti Čepovanu, so naleteli na naše minsko polje in dve vozili sta zleteli v zrak. Da bi bila zmeda med njimi še večja, so jih tedaj napadle še naše enote s položajem pri Sv. Gabrijelu.

Naslednjega dne — 20. januarja — je sovražnik prodiral v treh kolonah: proti Sv. Katarini je pritiskalo kakih 200 Italijanov, Sv. Gabrijel pa je napadlo kar 400 njihovih vojakov. Tretja kolona, v kateri je bilo okrog 100 vojakov s tremi tanki in dvema kamionoma, pa je od Prevala prodirala proti Sedovcu. Prešernovci so s to kolono hitro obračunali: en kamion so uničili, pehoto pa zavrnil, čeprav so jih tanki močno obstreljevali z mitraljezi in topovi.

Najhuje je bilo pri Sv. Gabrijelu, ki ga je sovražnikova artilerija obstreljevala z vseh strani: iz Kromberka, Solkana in Prevala. Ko pa je sovražnikov pritisk in njegov topniški ogenj postal le prehud, se je moral bataljon Gradnikove brigade, ki se je nekaj ur uspešno otepal sovražnikovih napadov, naposled umakniti na nove položaje

nad Ravnico in Pripečjo. Sovražnik ga je hotel vreči še s teh položajev, a je doživel neuspeh in se je moral umakniti. Ohrabreni s tem uspehom so se gradnikovci lotili še nemških tankov in pehote na cesti med Sedovcem in Dolom: toliko časa so jih obmetavali s težkimi minami, dokler se ni sovražnik s tanki vred umaknil nazaj proti Prevalu.

Popoldne je bilo sorazmerno mirno. Pri Sv. Gabrijelu pa se je naglo utrjevalo kakih 200 Italijanov, kot da bi slutili, kaj jih čaka ponoči. In zares, komaj se je dobro znočilo, so tri naše čete krenile proti vrhu Sv. Gabrijela. Italijani se niso pustili presenetiti. Na naš napad so odgovorili s hudim ognjem. Naši borci so nekajkrat jurišali, prišli so celo do italijanskih okopov, toda vsakikrat jih je sovražnik zavrnil. Potem ko so na naši strani padli štirje borci, osem pa jih je bilo ranjenih in ko ni bilo več upanja na uspeh, so se vse tri čete umaknile na izhodiščne položaje.

Medtem ko so se gradnikovci borili za Sv. Gabrijel, je tudi borba za Trnovo bila že v končni fazi. Prav tedaj — ob enih ponoči — pa so tudi Nemci vdrli na Krnico, dve uri kasneje so bili na križišču za Vitovskim vrhom, ob šestih pa že v Rjavcih pred Trnovim. To niso bile več italijanske enote, temveč 3. bataljon 10. SS policijskega polka, ki so ga Nemci poslali na pomoč obkoljenim Italijanom na Trnovem. Hkrati pa so s svežimi silami napadli tudi položaje Gradnikove brigade in 2. bataljona Prešernove brigade: to je bil 3. bataljon 15. SS policijskega polka ob pomoči enot bataljona »Barbarigo« in »Sagittario« ter nemških tankov.¹

Spričo nemškega približevanja Trnovemu iz smeri Rjavcev se je levo krilo Gradnikove brigade ob šestih zjutraj umaknilo od Sv. Danijela nad cesto Sedovec—Trnovo in se tako izognilo kasnejšemu sovražnikovemu napadu v hrbet. Desno krilo z 2. bataljonom Prešernove brigade pa se je navzlic izredno močnemu topniškemu obstreljevanju in odločnim napadom nemških okrepitev le malenkostno umaknilo proti Podgozdu in Voglarjem, od koder so naše enote odbile vse nadaljnje sovražnikove napade.

Že zgodaj zjutraj je krenilo kakih 150 nemških vojakov s štirimi tanki iz Ravnice proti Sedovcu. Tanki niso izgubljali časa in so takoj pričeli obstreljevati naše položaje pri Zagorju, kjer so ranili štiri borce, uničili pa protitankovsko puško in mitraljez. Ko pa se je oglasila druga naša protitankovska puška in poškodovala njihov tank, se je sovražnik zbal in se umaknil proti Dolu.

¹ Ivo Juvančič: Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi (»Istra in Slovensko Primorje«, Beograd 1952, str. 494).

Kmalu nato se je pričela s Trnovega spuščati tista nemška kolona, ki je ponoči prodrla na Krnico in ob zori vpadla v Trnovo. Bataljon Gradnikove brigade v Voglarjih se je pravkar pripravljala, da bi jo napadel, ko je nenadoma opazil sovražnikovo pobočnico, ki se je njegovim položajem približevala bočno iz smeri Trnovega. Medtem ko se je z njo boril, je glavna nemška kolona z italijanskimi ranjenci, kolikor jih je ostalo še živih od bataljona »Fulmine«, krenila proti Ravnici in naprej proti Gorici.

Tako so se zaključile tridnevne borbe nad Gorico. Gradnikova brigada in 2. bataljon, ki jima je tretjega dne borb pomagala tudi udarna četa XXXI. divizije, sta postavljeno nalogo v celoti opravila: čez njune položaje se Italijani in Nemci navzlic tankom in strahovitemu topniškemu obstreljevanju niso mogli prebiti. Taki kanonadi, kot sta jo doživeli ti dve naši enoti pred Trnovim, ni bila izpostavljena še nobena druga brigada. Sodijo, da je v teh treh dneh borb padlo na položaje Gradnikove brigade in 2. bataljona Prešernove brigade čez 1000 topovskih granat.

Spričo tega tudi izgube niso bile majhne: enote XXXI. divizije so pred Trnovim imele 13 mrtvih in 36 ranjenih borcev, torej več, kot pa jih je imela Kosovelova brigada, ki je tri dni jurišala na trnovske bunkerje. Toda tudi prešernovci in gradnikovci so prizadejali sovražniku občutne izgube, saj so pobili 54, ranili pa 70 njegovih vojakov, razen tega so uničili še en kamion, poškodovali pa dva tanka in tri kamione.

Po končani borbi sta se udarna četa in 2. bataljon Prešernove brigade vrnila nazaj na Cerkljansko, Gradnikova brigada pa je še nadalje ostala na položajih na črti Podgozd—Voglarji—Sedovec. Štiri dni je imela mir, 26. januarja pa so jo spet napadli Nemci in italijanski fašisti. Ni se še zdanilo, ko je tega dne prodrlo kakih 150 sovražnikovih vojakov 1. bataljonu za hrbet. Po štiriurni borbi se je bataljon naposled le moral umakniti nekoliko više nad Sedovec.

Medtem je druga sovražnikova kolona, enako močna kot prva, zadela ob položaje 3. bataljona nad Zagorjem. Bataljon je sprva varoval umik 1. bataljona, nato pa se še sam premaknil na nove položaje nad Podgozdom. Borbe pa s tem še ni bilo konec: posebno glasna je bila sovražnikova artilerija s Sv. gore. Ko je v popoldanskih urah sovražnikovo poveljstvo ugotovilo, da nima več kaj pričakovati, je odredilo svojim enotam umik proti Gorici.

Tega dne je brigada izgubila štiri borce, drugih deset pa je bilo ranjenih. Za Nemce poročajo, da jih je v istem času 20 padlo, 31 pa so jih gradnikovci ranili.

Udarne čete divizije, ki je bila — kot bomo še v naslednjem poglavju videli — ustanovljena komaj nekaj tednov pred temi dogodki, je doživela nekaj dni pred tem najhujšo in najuspešnejšo borbo v vsej svoji zgodovini. Zgodilo pa se je takole:

Ko je štab XXXI. sodil, da je udarna četa — sestavljena iz samih prostovoljcev in oborožena predvsem z avtomatskim orožjem — dovolj pripravljena za izvrševanje tudi najtežavnejših nalog, jo je sredi januarja poslal na Kras, da bi z iznenadnimi napadi po nemških kolonah sprostila pritisk, ki ga je v tistih dneh sovražnik izvajal proti osvobojenemu ozemlju na področju Trnovskega gozda in Čepovana. Ob odhodu je bilo udarnikom pol v šali pol pa zares naročeno, naj se srečno vrnejo, toda le v nemških uniformah. Takrat ni še nihče pomislil, da bi se napotilo utegnilo dobesedno uresničiti.

Potem ko se je udarna četa 12. januarja poslovila od štaba Gradnikove brigade, ki se je v tistih dneh zadrževal v Čepovanu, ni bilo od nje nobenih vesti več. Nihče ni vedel, kje je, kaj dela in če sploh še obstaja. Nekega lepega dne pa je v štabu Gradnikove brigade nenadoma nastal preplah. Stražarji so namreč skoraj v zadnjem hipu opazili, kako se po cesti od Lokev navzdol pomika proti Čepovanu dolga vrsta vojakov v nemških uniformah.

Štabu brigade ni šlo v glavo, kako bi se mogli sredi osvobojenega ozemlja nenadoma pojaviti Nemci, ne da bi mu to kdo sporočil. Za vsak primer pa je le izdal ukaz, naj vse moštvo nemudoma pohiti na položaje. Ko pa je prišla »nemška« kolona čisto blizu, so ugotovili, da je bil preplah nepotreben. To niso bili Nemci, temveč udarniki v nemških uniformah. Kako so prišli do njih?

Udarne čete je pod vodstvom preudarnega in hrabrega komandirja Ivana Lebana izvojevala veliko zmago pri vasi Lipi na Krasu. Ko se je četa 16. januarja zadrževala v vasi Škrbini, so jo obvestili, da se iz Lipe pomika proti njihovi vasi močnejša nemška kolona. Udarne čete ni odlašala niti hip, temveč je takoj v treh skupinah krenila nadnje.

Sovražnik — bilo je 350 esesovcev — jih je kmalu opazil in jih pričel obstreljevati z mitraljezi in težkimi minometalci. Četa se je spričo močnega ognja morala najprej malo umakniti in sprejeti pozicijsko borbo s štirikrat močnejšim sovražnikom.

Medsebojno obstreljevanje je trajalo od pol enih popoldne in skoraj do mraka. Tedaj se je četa kot en mož dvignila iz za zaklonov in jurišala na sovražnika. Nemški policisti kaj takega niso pričakovali. Nekaj časa so se upirali, nato pa se je njihov umik spremenil

Skupina borcev udarne čete XXXI. divizije

v beg. Zmaga udarne čete je bila popolna: v tej borbi je padlo okrog 50 nemških vojakov, precej pa jih je bilo tudi ranjenih.¹

Borba ni bila lahka, saj je padlo šest borcev, sedem pa jih je bilo ranjenih.

Esesovci so se tako hitro umaknili, da so pozabili na pratež. Sicer pa ga ne bi mogli odpeljati, četudi bi hoteli. Že med borbo so udarniki pobili 19 konj in 6 mul, tistih 5 konj, ki so ostali še celi, pa so zaplenili. Udarniki so zasegli bogat vojni plen: razen živeža, odej in druge vojaške opreme so zaplenili tudi en težki in dva lahka minometalca, puškomitraljez »šarc« in več pušk. Na vozovih so našli tudi okrog 50 kompletnih nemških uniform, v katere so se preoblekli in tako preplašili štab Gradnikove brigade.

V tej borbi so se brez dvoma izkazali prav vsi udarniki, saj sicer ne bi dosegli tako lepega uspeha nad sovražnikom, ki je bil številčno in tehnično toliko močnejši. Še posebej pa je treba omeniti Pavleta Demšarja, ki je med jurišem vzel od padlega mitraljezca

¹ Tedanji komandir udarne čete Ivan Leban omenja, da je po podatkih, ki so jih naknadno zbrali, v tej borbi padlo 72 Nemcev, 60 pa jih je bilo ranjenih.

njegovo strojnico in v najkritičnejšem trenutku s točnim ognjem veliko pripomogel h končnemu uspehu.

Isto velja tudi za Alojza Krivca, ki je pričel z mitraljezom streljati po sovražniku šele iz neposredne bližine in ga s tem tako zmedel, da se ni mogel več uspešno upirati jurišu udarnikov.

Omeniti moramo tudi Draga Lampreta, ki je s svojo desetino zadrževal sovražnikovo kolono vse dotlej, dokler niso prihiteli še drugi njegovi tovariši in jo nato s skupnimi močmi popolnoma razbili. O junaštvu Draga Lampreta priča tudi dejanje, ki ga je opravil leto dni prej: takrat je ob prehodu čez ledeno mrzlo Savo rešil šest potapljalajočih se tovarišev, ki niso znali plavati, nato pa je splaval še po težko bredu, ki jo je eden izmed njih spustil iz rok.

Po tej akciji se je udarna četa vrnila nazaj proti Čepovanu in Trnovemu, kjer je — kot smo videli — sodelovala z Gradnikovo brigado pri zavračanju nemškega esesovskega bataljona in dveh italijanskih bataljonov izpred Trnovega. Po končanih borbah za Trnovo je odšla na Cerkljansko, nekaj dni kasneje pa se je spet vrnila in skupno z Gradnikovo brigado krenila v Vipavsko dolino in na Kras.

Oficirji IX. korpusa. (V prvi vrsti v sredini vidimo prvega komandirja udarne čete XXXI. divizije Ivana Lebana)

Strah pred udarniki in gradnikovci

Nemški pritisk proti osvobojenemu ozemlju na področju Čepovana in Trnovskega gozda je po uničenju fašistične posadke na Trnovem sicer nekoliko popustil, toda to še ni pomenilo, da se je sovražnik odrekel svojim načrtom, zakaj »vzporedno z velikimi uspehi, ki jih Rdeča armada dosega na vzhodu in zavezniki na zahodu, postaja tudi sektor IX. korpusa za sovražnika vsak dan važnejši« predvsem spričo »morebitne invazije, s katero bi bile njegove sile na južni fronti in na madžarski fronti razcepljene... Ofenzivni sunki, ki jih je sovražnik sprožil proti nam, so imeli v glavnem cilj, da nas odrinejo od komunikacij in posebno od južnoprimskega dela.«¹

Zato je štab korpusa sklenil, da »zadržimo Trnovsko planoto, razbijemo zavarovanje na komunikaciji Gorica—Ajdovščina in prodremo v Vipavo in na Kras.«²

Naloga Gradnikove brigade, ki so ji priključili še udarno četo divizije, je bila v skladu s to zamisljivo in načrtom štaba korpusa. Brigada naj bi prodrla v Vipavsko dolino in na Kras, napadala sovražnikove kolone in patrulje ter tako olajšala sovražnikov pritisk na Trnovsko planoto. To je bilo potrebno tudi spričo naraščajoče predrznosti domobranskih enot, ki so se zaradi odsotnosti naših brigad spuščale v vsako vipavsko vas in terorizirale prebivalstvo.

Zato je bil glavni cilj brigade in udarne čete — po besedah načelnika štaba XXXI. divizije, ki je vodil ti dve enoti v Vipavsko dolino — »da uničujemo sovražnikove patrulje in kolone ter s tem preprečujemo sovražniku izpade v vipavske vasi... Razen tega bomo izvajali tudi mobilizacijo... Mi bomo čimbolj pokretni in bomo uporabljali isto taktiko, kot jo ima udarna četa... Pri akcijah bo sodelovala tudi udarna četa, ki jo bomo vselej postavili nekoliko bolj daleč od brigade, da bi v primeru, ko bi se brigada zapletla v borbo, udarila sovražniku v hrbet...«³

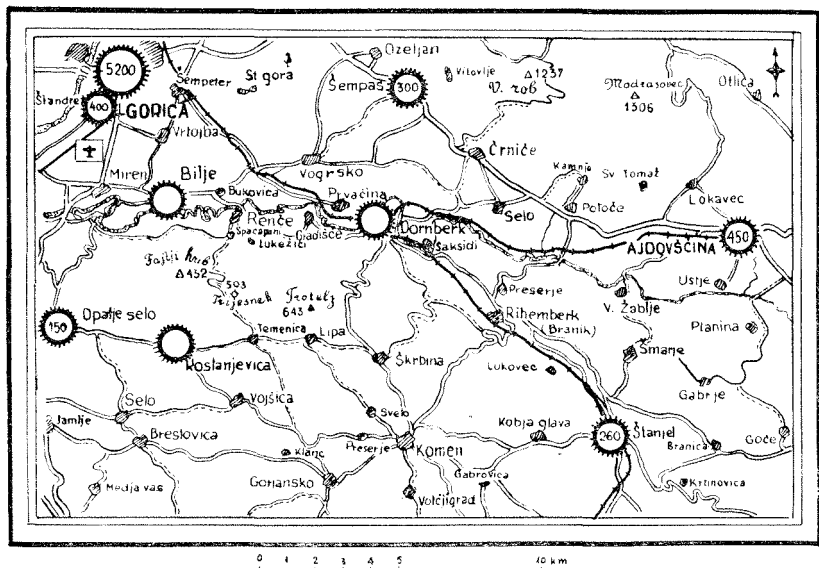
Prebivalstvo, ki je silno sovražilo Nemce, še bolj pa domobrance spričo njihovih nasilstev, je gradnikovce sprejelo z velikim navdušenjem: »Povsod, kjer so naše enote, je prebivalstvo silno navdušeno nad Gradnikovo brigado in udarno četo. Želijo, da bi v vseh vaseh prirejali mitinge, kar pa nam je seveda nemogoče, ker se skoraj vsako noč premikamo.«⁴

¹ Operativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 9. marca 1945 Glavnemu štabu.

² Ravno tam.

³ Poročilo načelnika štaba XXXI. divizije z dne 29. januarja 1945.

⁴ Poročilo načelnika štaba XXXI. divizije z dne 2. februarja 1945.

Vipavska dolina in severni del Krasa

Brigada je okrog Ajdovščine in drugih postojank tri dni držala zasede, toda domobrancev, ko so zvedeli za navzočnost brigade in udarne čete, ni bilo od nikoder na spregled, čeprav so bili prej zelo prizadevni s svojim patroljiranjem. Do prve »borbe« je prišlo 2. februarja pri Velikih Žabljah, ko je tik pred zoro padla v našo zasedo »sovražnikova« kolona in so naši zaplenili mulo z živežem. Kasneje so ugotovili, da so to bili intendanti Gregorčičeve brigade in da se je borba končala brez žrtev.

Ker pred Ajdovščino ni bilo nobenega posla, se je brigada premaknila v Preserje nad Dornberkom, od koder je pošiljala zasede pred sovražnikove postojanke v Dornberku, Šempasu in Stanjelu. Bilo pa je vse zaman, kajti Nemci, Italijani in domobranci se niso hoteli ganiti iz postojank. Vsi so imeli z gradnikovci in udarniki slabe izkušnje in niso hoteli tvegati ponovnega srečanja z njimi.

Napad na Mihailovićeve četnike

Tedaj pa so v štabu Gradnikove brigade zvedeli, da je z Reke prišlo na Kras okrog 1200 četnikov, ki so v Kostanjevici, Opatjem selu in še po nekaterih drugih kraških vaseh vzpostavili nove postojanke. To so bili pripadniki Mihailovićeve Dinarske divizije, ki je kasneje s svojimi tremi korpusi (Dalmatinski s sedežem v Tržiču, Liški s sedežem v Vipavi in Bosanski s sedežem v Podnanosu) štela okrog 6000 mož.¹

Štab brigade je pravilno računal, da četniki še ne poznajo razmer in da bi se dalo na njihov račun kaj iztržiti. Zato se je brigada 5. februarja premaknila v vas Lipo in še isto noč z eno četo napadla Kostanjevico, kjer se je nastanilo kakih 220 bradatih četnikov. Po polurni borbi so se četniki razbežali na vse strani, Kostanjevica pa je bila spet v naših rokah.

¹ »Četniki v Vipavski dolini so po narodnosti Srbi in Hrvati, doma iz Srbije, Like in Dalmacije. Imajo srbske zastave, razen tega pa še četniške (črna z belo mrtvaško glavo) z nekim napisom. Oblečeni so slabo, precej izmed njih jih nosi bele platnene hlače in opanke. Nosijo dolge lase in nekateri izmed njih tudi dolge brade. Disciplina je slaba. Imajo geslo: 'U boj za kralja i otadžbinu!'« (Informativno poročilo štaba IX. korpusa z dne 13. marca 1945).

Četniki in Italijani v službi nemškega okupatorja

Naslednjega jutra je močnejša četniška kolona pričela prodirati iz Opatjega sela proti Kostanjevici, v bližini katere so gradnikovci postavili zasedo. Naš načrt ni bil slab, vendar ni uspel. Zaseda naj bi se po prvih strelah umikala proti Temenici in zvalila četnike za seboj. Tedaj pa jim bi udarna četa, ki se je pritajila nekje ob strani, udarila v bok in jih temeljito razbila. Četniki pa so bili preveč previdni in niso nasledili naši zvijači. Navzlic temu pa so imeli tega dne hude izgube. Sodeč po naših poročilih, je bilo 15 četnikov mrtvih, dvanaest pa ranjenih.

Tudi 7. februarja je prišlo do manjšega spopada z Mihailovičevimi četniki, ki so tokrat imela dva mrtva in šest ranjenih.

Velik uspeh pa je ta dan zabeležila zaseda 3. bataljona pri Gorjanskem. V to vas je iz smeri Klancev pogosto prihajala skupina italijanskih fašistov, ki so ropali vse, kar jim je prišlo pod roke. Tokrat pa so jim borci 3. bataljona pošteno zagodli. Ko so se italijanski roparji spustili po cesti navzdol v dolino tik pod našo zasedo, ki je imela zelo ugodne položaje na vzpetini onstran doline, so jih borci spustili v največjo bližino, nato pa jih silovito napadli. Od 47 fašistov, kolikor jih je bilo v tej skupini, jih je šest padlo, osem jih je bilo ranjenih, devetnajst jih je prišlo v naše roke, drugi pa so se razbežali. Naši so zaplenili dva puškomitraljeza in 19 pušk ter precej municije in opreme.

Tako je na veliko zadovoljstvo borcev 3. bataljona, še bolj pa domačinov, fašistične roparje, ki so znali izkazovati svoje junaštvo le nad neoboroženim ljudstvom, doletela zaslužena kazen.

Proti kozakom

Po teh borbah je na Krasu spet zavladal mir. Četniki in Italijani so dobili svoje. Ker pa se niso upali priti ven iz svojih postojank, je brigada spet ostala brez dela. Zato se je premaknila v Renče. Prišla pa je ob pravem času: Nemci, misleč da je brigada še vedno na Krasu, so pripravili »hajko« na poveljstvo Goriškega vojaškega področja, ki se je takrat zadrževalo v okolici Renč.

Brigada je na Krasu pustila le 1. bataljon, ki naj bi s položajev Fajtji hrib—Triješnek varoval njen hrbet ter pognal Italijane in četnike nazaj v postojanke, če bi se jih spet lotila želja za ropanjem, z glavnino pa je prispela v Renče 8. februarja proti večeru.

Naslednjega dne je že navsezgodaj zjutraj pričelo pokati pri 2. bataljonu v Gradišću, kamor je rinilo kakih 150 italijanskih fašistov iz Dornberka. Bataljon je nad Gradiščem sicer imel zasedo,

ki pa se je morala umakniti, ker ji je med borbo odpovedala težka breza. Tako so se Italijani polastili te višinske točke, ki pa ni dolgo ostala v njihovih rokah. Brž ko se je bataljon osredotočil, je izvršil protinapad in do devetih pognal Italijane v Dornberk. Italijanski fašisti so nato iz Dornberka in s položajev pod Prvačino še precej časa nabijali s težkimi minometalci po naših položajih, vendar brez vsake večje škode.

V tej borbi so imeli Italijani — kot se je kasneje zvedelo — šest mrtvih in štiri ranjene. Da je bataljon dosegel tak uspeh, je v veliki meri zasługa »komandanta Jakca, ki zna tako voditi bataljon, da gre za njim vsak borec v ogenj.«¹

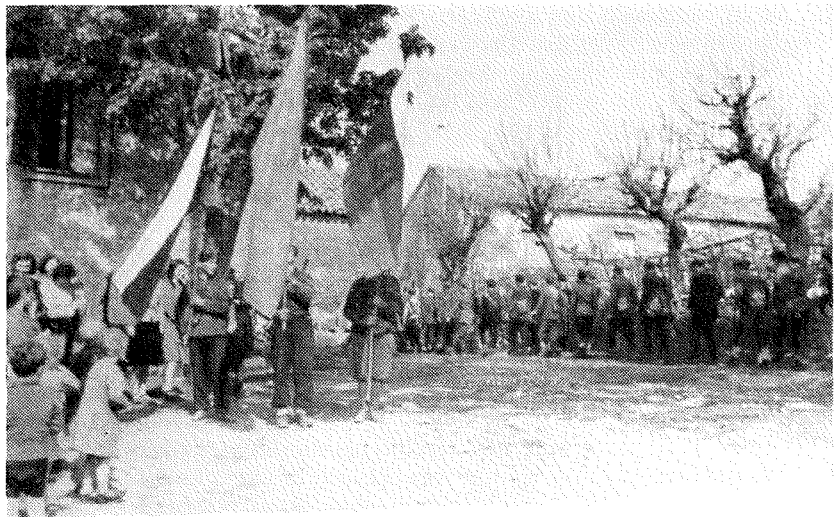
Istočasno z 2. bataljonom pa se je zapletel v borbo tudi 3. bataljon, ki je imel položaje na nasprotni strani Renč, pri Špacapanih. Tod je poskušalo prodreti kakih 250 Nemcev, ki jih je bataljon dolgo časa uspešno zadrževal.

Tretja sovražnikova skupina je nameravala priti v Renče iz Bukovice tako, da bi se s splavom prepeljala čez reko Vipavo, kajti most je bil porušen. To pa jim je preprečil mitraljezec Gradnikove brigade, ki je sovražnikove vojake iz te skupine prisilil, da so se pred njegovimi rafali umaknili v porušeno hišo onstran reke. Spričo tega, ker jim naši mitraljezi tam niso mogli do živega, je na pomoč priskočil še težki minometalec, ki je nekaj min spustil točno med napol zrušeno zidovje. Tedaj so Italijani pričeli na vrat na nos skakati iz ruševin in bežati po čistini proti Bukovici. Takrat pa so naši mitraljezi spet imeli precej dela. Kasneje se je ugotovilo, da je iz te sovražnikove skupine deset vojakov padlo, sedem pa jih je bilo ranjenih.

Medtem se je razživela borba tudi na levem krilu. Nemci so namreč dobili okrepitev, pomagala pa sta jim tudi dva tanka. Takrat so naši ugotovili, kakšno napako so napravili prejšnjo noč, ker niso poti — misleč da je za tanke neprehodna — minirali. Tako se je 3. bataljon moral umakniti na višje položaje pod Fajtmim hribom, nemška kolona s tankoma na čelu pa je prodrla v Renče. Ko pa je hotela nadaljevati pot proti Lukežičem, so jo zadržali naši mitraljezi in protitankovske puške, ki so poškodovale en tank tako močno, da ga je moral drugi odvlечи. Proti večeru se je sovražnik dokončno umaknil iz Renč.

Gradnikovci so bili lahko z izidom borbe zelo zadovoljni. Sovražnik je tega dne imel po naknadno preverjenih podatkih 30 mrtvih in 19 ranjenih vojakov, razen tega pa sta bila poškodovana tudi oba

¹ Iz poročila načelnika štaba XXXI. divizije z dne 9. febr. 1945.

Prihod brigade v Vipavsko vas

tanka — eden huje, drugi laže. Gradnikovci pa so imeli le dva ranjenca.

Naslednjo noč so gradnikovci napadli Bilje. Ta postojanka je bila značilna po tem, da je bilo v njej razen Italijanov še kakih 120 kozakov. Ker so se borci Gradnikove brigade na tej zadnji nekaj-dnevni »turneji« po Vipavski dolini in Krasu srečali že z Italijani, domobranci, Nemci in četniki, so tokrat imeli priložnost, da se seznaniijo še s kozaki.

Napad na Bilje pa ni uspel. Naši borci so namreč napravili veliko napako: namesto da bi — kot je bilo v Kostanjevici — brez strela vdrli v vas in šele nato odprli ogenj na presenečenega sovražnika, so pričeli streljati še pred vasjo, jurišali pa šele čez nekaj minut. Sovražnik je tako imel možnost, da pravočasno zasede položaje, se pripravi na juriš in ga zavrne. Tako se je tudi zgodilo. Spričo te naše napake jo je sovražnik sorazmerno poceni odnesel, saj je imel — kot se je kasneje zvedelo — le šest mrtvih.

Po tej borbi je brigada nekaj dni počivala. To pa se ni zgodilo po želji borcev in njihovega vodstva, ki si je želelo novih akcij in novih uspehov, temveč je do tega prišlo spričo »višje sile«. Zmanjkalo je namreč municije. Šele potem, ko so s precejšnjo zamudo — medtem

je v Trnovskem gozdu spet divjala sovražnikova ofenziva — prejeli novo pošiljko, so mogli nadaljevati z akcijami.

Brigada se je v želji, da bi pomagala enotam, ki so se borile v Trnovskem gozdu in odbijale sovražnikovo ofenzivo, premaknila bliže cesti Gorica—Ajdovščina in postavila močno zasedo nad Selom. Čakanje se je izplačalo. Kmalu se je prikazala sovražnikova kolona v spremstvu dveh oklopnih vozil. Borba je bila huda in sovražnik je poskušal ob podpori oklopnih vozil prodreti našim v hrbet, toda gradnikovci so ga s protijurišem zavrnil.

Zadnjo borbo pred odhodom iz Vipavske doline je brigada imela 17. februarja, ko je pred Dornberkom čakala na prihod četnikov, ki naj bi se po prejetih obvestilih nastanili v Gradišču, Saksidih in Rihemberku. Ko je v zgodnjih jutranjih urah krenila iz postojanke četniška kolona, ki je štela kakih 200 mož, jo je Gradnikova brigada nemudoma napadla in jo po kratki borbi vrgla nazaj v postojanko.

S tem se je izteklo tritedensko bivanje Gradnikove brigade v Vipavski dolini. Nalogo, ki jo je imela, je v celoti izvršila. Z neprestanimi premiki od ene k drugi sovražnikovi postojanki je Nemce in njihove zaveznike v Vipavski dolini in na Krasu potisnila v popolno defenzivo.

Borbenost brigade, ki je bila že prej na visoki stopnji, je postala še večja: skoraj ni bilo borbe, da se ne bi zaključila z jurišem in popolnim uspehom. Navzlic temu — bolje rečeno: prav zato — je brigada imela v tem času izredno majhne žrtve, saj sta padla le dva borca, ranjenih pa je bilo pet. Nasprotno pa je sovražnik v istem času imel 80 do 85 mrtvih, precej ranjenih, 19 pa so jih naši borci celo ujeli.

Ustanavljanje novih enot

Jeseni in pozimi je prišlo v organizacijski strukturi IX. korpusa, s tem pa tudi XXXI. divizije, do novih izpopolnitev. Že v prvih dneh septembra je štab korpusa ukinil Gorenjski odred, namesto njega pa je ustanovil Kokrški in Škofjeloški odred. S prvim, ki je deloval onstran Save, XXXI. divizija praktično ni imela skoraj nobenega stika, zato pa je z njo toliko bolj sodeloval Škofjeloški odred.

Na področju delovanja XXXI. divizije sta bila ustanovljena še dva druga odreda: Jeseniško-bohinjski in Dolomitski odred. Zadnji — Dolomitski odred — je obstojal le do decembra, ko so ga ponovno ukinili, ker je prenehala potreba za odredom na tistem področju, kjer se je stalno zadrževala in delovala XXXI. divizija. Tudi Jeseniško-bohinjski odred je doživel februarja 1945 precejšnje spremembe. Spričo njegove neaktivnosti je štab korpusa skoraj vse njegovo moštvo dodelil XXXI. diviziji, v zameno pa sta Vojkova in Prešernova brigada dali po eno četo, ki sta postali zametek dveh novih bataljonov tega odreda, nad katerim je prevzel vodstvo dotedanji načelnik štaba Gradnikove brigade Ivan Leban.

Hkrati z ustanovitvijo novih odredov na Gorenjskem je štab korpusa ukinil vse dotedanje odrede na Primorskem: Južnoprimorskega je priključil Bazoviški, Briško-beneškega Gregorčičevi in od Idrijsko-tolminskega po en bataljon Gregorčičevi in Kosovelovi brigadi. Reorganizacija odredov je bila povsem utemeljena, saj je bil obstoj odredov opravičljiv le za tista področja, kamor ni segalo delovanje brigad.

Do večjih sprememb je prišlo tudi v XXXI. diviziji. Jedro divizije so bile še vedno tri brigade, ki pa so bile številčno precej

šibke. Ob Novem letu 1945 je bilo v Gradnikovi brigadi 429, v Vojkovi brigadi 404 in v Prešernovi brigadi 436 borcev in bork. Tu niso vštetí začasno odsotni borci in borke, ki so bili po šolah, bolnišnicah, na službenih potovanjih in podobno. Prešernova in Vojkova brigada sta imeli po tri bataljone, Gradnikova brigada pa je do prvih dni januarja ohranila še četrti bataljon.

Neposredno pod štab divizije so spadali inženirski bataljon, bataljon za zvezo, sanitetni vod z giblivo bolnišnico, dopolnilni bataljon, transportna patrulja, udarna četa, štabna zaščitna četa, artilerijski divizion in kasneje še četa težkega orožja.

Inženirski bataljon, ki je ob Novem letu 1945 štel 170 borcev in bork, je prvotno imel dve četi: minersko in pionirsko-pontonirsko. Januarja 1945 pa so pionirsko-pontonirsko razdelili v dve samostojni četi — v pionirsko četo in pontonirsko četo.

V bataljonu za zveze je bilo v istem času 189 borcev in bork. Bataljon je bil porazdeljen po brigadah: prva četa je bila pri štabu divizije, druga pri Gradnikovi brigadi, tretja pri Prešernovi brigadi in četrta pri Vojkovi brigadi.

V sanitetnem vodu, ki mu je bila priključena tudi premična bolnišnica, je številčno stanje zelo nihalo, ker se je pogosto menjalo tudi število lažjih ranjencev in bolnikov. Tako npr. je bilo 11. januarja 1945 v sanitetnem vodu 27 borcev, v premični bolnišnici pa 55 bolnikov in lažjih ranjencev.

Ista ugotovitev velja tudi za dopolnilni bataljon, v katerem so pripravljali novomobilizirance za vstop v brigade. Tu so jih učili osnovnih vojaških veščin, ki jih mora vsak borec poznati, dvakrat dnevno pa so imeli tudi politične ure. Štab divizije je sestavil enajstdnevni učni program, ki so ga morali predelati vsi novinci, preden so jih porazdelili po brigadah. V dopolnilnem bataljonu je običajno bilo okrog 150 ljudi, ki pa so jih uporabljali tudi za druge priložnostne zadeve. Tako so jih npr. januarja 1945 pet dni zaposlili pri pobiranju materiala, ki so ga po dvomesečnem presledku spet pripeljala in s padali spustila zavezniška letala.

Transportna patrulja je v prvih dneh leta 1945 štela 52 za operativno vojsko nesposobnih mož, ki so jih uporabljali za prenašanje hrane, municije in drugega materiala.

V štabu divizije — skupno z odseki, kurirji, obveščevalci, zaščito in z najrazličnejšimi pomožnimi službami — je bilo ob Novem letu 1945 skupno 126 borcev in bork. Organizacijska struktura ožjega štaba z odseki vred se ni bistveno spremenila. Do večjih sprememb je prišlo le glede obveščevalne mreže štaba divizije. Šef obveščevalnega centra divizije je imel na razpolago 17 obveščevalnih oficirjev in

podoficirjev, razen tega pa jih je imel še 14 na obveščevalnih točkah na terenu. Štabi brigad so tedaj imeli osem do devet obveščevalcev, v bataljonih pa jih ni bilo več.

Konec leta 1944 so razformirali korpusno artilerijo in vsaki diviziji dodelili po en topniški divizion. Prvi divizion korpusne artilerije, ki ga je dobila XXXI. divizija, je imel 103 borce s petimi topovi: havbico kal. 100 mm, gorskim topom kal. 75 mm, protitankovskim topom kal. 45 mm in dvema brzostrelnima topoma kal. 20 mm. Od teh petih topov pa so bili uporabni le zadnji trije, medtem ko so morali havbico kal. 100 mm in gorski top kal. 75 mm spričo pomanjkanja municije začasno izločiti in ju skriti.

Zaradi pomanjkanja granat za topove večjih kalibrov se je bilo treba pri napadih na sovražnikove utrjene postojanke spet oslanjati, kot nekdanj, skoraj izključno na bombaše in minerje. Zato so februarja 1945 po vseh bataljonih ustanovili posebne minersko-udarne vode, ki so jih urili v napadanju utrjenih objektov. V tistih dneh je pri štabu korpusa delovala tudi posebna minerska šola.

Ko pa so se pričela zavezniška letala z materialom spet pogosteje pojavljati nad našim osvobojenim ozemljem, je štab korpusa januarja 1945 divizijam ponovno odvzel topniške divizione in obnovil kor-

Radijska postaja Prešernove brigade

Člani obveščevalnega centra XXXI. divizije

pusno artilerijo. V zameno pa so pri štabih divizij vzpostavili čete težkega orožja. Tako je taka četa pri štabu XXXI. divizije štela 60 mož, imela pa je tri vode: v prvem so bili trije partopi, v drugem trije piati, tretji pa je bil zaščitni vod.

Naposled se moramo malo podrobneje ustaviti še pri elitni enoti XXXI. divizije — njeni udarni četi. V udarni četi je bilo 89 borcev — samih obveščevalcev in drugih prostovoljcev. To je bila le po imenu četa, sicer pa je bila po rangi bataljon, po udarni moči in učinku pa enaka brigadi. Po formaciji, ki jo je štab korpusa dostavil štabu divizije, bi v udarni četi moralo biti 91 borcev s tremi puškomitraljezi in 71 brzostrelkami. Dejansko pa je bila udarna četa XXXI. divizije, ki je bila ustanovljena 9. decembra 1944, oborožena z enim lahkim minometalcem, enim šarcem, dvema angleškima brenoma, s 35 puškami in 50 brzostrelkami.

Naloga udarne čete niso bili napadi na sovražnikove utrjene postojanke ali frontalna borba, temveč prodori v globoko sovražnikovo zaledje in iznenadni naskoki z boka ali v hrbet sovražnikovim kolonom in položajem. Njen cilj je bil, da sovražnika preseneti in da mu prizadene čim hujše izgube, nato pa se spet hitro umakne.

Štab divizije je udarni četi posvečal izredno veliko pozornost. Za udarnike ni smelo manjkati ne municije ne obleke in ne hrane. Preden so poslali udarnike v prve borbe, so jih štirinajst dni načrtno urili v Planini nad Cerknem. Prvi komandir te vzorne vojaške enote je bil eden izmed najboljših komandantov bataljona v diviziji — Ivan Leban, komandant 1. bataljona Vojkove brigade.

Tudi kasneje so udarniki imeli strogo urejeno, skoraj špartansko življenje. Oglejmo si, kaj so udarniki delali npr. 16. februarja 1945:

Udarna četa je takrat bila na Novi Oselici. Udarniki so tega dne vstali ob šestih zjutraj, do četrta na sedem so imeli gimnastiko, nato je bil ob pol sedmih zajtrk, ob tri četrta na sedem pa zbor in pozdrav zastavi. Vojaška ura se je pričela ob osmih in je trajala do desete ure, nadaljevala pa se je s politično uro. Ob pol dvanajstih je bila zamena dežurstva in raport, ob dvanajstih kosilo, nato pa dve uri počitka do dveh popoldne, ko je komandir Evstahij Baloh, ki je bil leta 1938 jugoslovanski prvak v boksu, imel z udarniki športne vaje. Od treh do štirih je bilo čiščenje orožja, od štirih do petih politična ura, ob šestih pa večerja. Po večerji so imeli še sestanek kulturno-prosvetnega odbora.

Tega dne je iz čete odšlo sedem borcev: dva v pilotsko šolo, pet pa v »prekomando« na štab divizije. Na novo je prišel en borec. Ponoči ni bilo miru: opolnoči so krenili na pot in ob štirih zjutraj prispeli v Dobračevo pri Žireh, kjer so se podnevi zavarovali s tremi, ponoči pa celo s petimi stražarskimi mesti.

Kdo, kaj in odkod so bili naši borci

Konec oktobra so v vseh treh brigadah izvedli natančno anketo o tem, koliko so borci stari, kdaj so prišli v partizane, kakšno je njihovo socialno poreklo itd.

Iz nadvse zanimivih podatkov ugotavljamo, da je bilo takrat od 1179 anketiranih borcev 11 (1 %) starih do 16 let, 108 (9 %) jih je imelo 16 do 18 let, 317 (26 %) od 18 do 22 let, 286 (24 %) od 22 do 30 let, 386 (33 %) od 30 do 40 let in 81 borcev (7 %) je bilo starejših od 40 let.

Od 61 bork, ki so jih tedaj anketirali, je ena bila mlajša od 16 let, 21 (34 %) jih je imelo od 16 do 18 let, vse druge — razen treh — pa so bile stare od 18 do 26 let.

Glede starosti borcev in bork ni bilo nobenih bistvenih razlik med posameznimi brigadami, le da je Vojkova brigada imela najvišji

Bolničarke, šiferke in kurirji pri štabu XXXI. divizije

odstotek zelo mladih borcev in bork: 14 % vseh pripadnikov Vojkove brigade je bilo mlajših od 18 let.

Iz ankete tudi ugotavljamo, da je bilo po brigadah zelo malo »starih« borcev in bork. Od 1243 borcev in bork, ki so odgovorili na vprašanje glede njihovega vstopa v partizane, jih je bilo le 7 iz leta 1941, 3 iz prve polovice leta 1942, 13 iz druge polovice leta 1942 in 102 do septembra 1943. Iz tega sledi, da jih je stopilo v partizane pred italijansko kapitulacijo le 125 ali 10 %. Od italijanske kapitulacije do konca leta 1943 jih je prišlo v partizane 337 ali 27 %, vsi drugi — 63 % — pa v letu 1944. Največ »mladih« partizanov je bilo v Prešernovi brigadi: tu je bilo 70 % takih, ki so prišli v NOV po 1. januarja 1944.

Po poklicu je bilo največ industrijskih delavcev (25 %), poljedelskih delavcev (tu se verjetno misli predvsem na kmečke sinove) — 24 %, kmetov — 24 %, manj pa je bilo obrtnikov (17 %), intelektualnih poklicev (8 %) in drugih poklicev (2 %). V Vojkovi brigadi, ki se je izpopolnjevala z novimi borci predvsem z gorenjskega in idrijskega področja, je bilo sorazmerno več industrijskih delavcev (36 %), manj pa kmetov (24 %). V Gradnikovi brigadi pa je bilo nasprotno stanje: industrijskih delavcev je bilo le 12 %, zato pa je bilo kar 30 % kmetov in 29 % poljedelskih delavcev-kmečkih sinov.

Podatki o šolski izobrazbi nam pričajo, da je bilo takrat med 1280 anketiranimi borci le 9 nepismenih in da jih je 319 ali 27 % imelo do štiri razrede osnovne šole, 677 ali 58 % pa od štirih razredov dalje. Razen tega je bilo v brigadah še 8 % takih, ki so imeli do štiri razrede srednje šole, in 5 % borcev in bork, ki so končali štiri do osem razredov gimnazije. Univerzo je obiskovalo ali jo končalo do vstopa v partizane 15 borcev in bork.

Pred vstopom v partizane je največ borcev živelo na podeželju (70 %) in le 12 % v industrijskih krajih, 2 % jih je bilo iz Ljubljane, 16 % pa iz drugih mest.

Še en zanimiv podatek: med borci Gradnikove, Prešernove in Vojkove brigade je bilo takih, ki so svoječasnno služili v bivši jugoslovanski vojski — 22 %, v italijanski vojski — 28 % in v nemški vojski — 10 %. Potemtakem je okrog 40 % vseh pripadnikov teh treh brigad imelo prvo priložnost, da se seznani z orožjem in vojaškimi zadevami, šele v Narodnoosvobodilni vojski. Največ bivših italijanskih vojakov je bilo v Gradnikovi in Vojkovi brigadi, bivših jugoslovanskih in nemških vojakov pa v Prešernovi in Vojkovi brigadi.

V teh treh brigadah je bilo tudi 13 bivših pripadnikov belogardističnih in 20 bivših pripadnikov domobranskih formacij. Iz interracije pa je bilo v brigade 112 borcev ali okrog 10 %.

Partizanska iznajdljivost ne pozna meja

Ko smo že pri številkah, si oglejmo še nekaj zanimivih podatkov, ki nam pričajo, kako odlično je bilo organizirano naše partizansko zaledje navzlic pogostim sovražnikovim čiščenjem in ofenzivam, pomanjkanju materiala, kadrov itd.

Zaledna oblast IX. korpusa je samo od 15. oktobra do 1. januarja 1945 na novo vzpostavila 116 km in obnovila nadaljnjih 84 km telefonskih linij. V tem času so postavili 819 telefonskih drogov, 6 novih telefonskih central, število stalnih telefonskih naročnikov pa se je povečalo za dvaintrideset. Zgradili so tudi 16 novih bunkerjev za telefonske postaje in za njihovo razsvetljavo napeljali 6 km električnega voda.

Konec leta je bilo v obratovanju šest kamionov in avtobus, ki je trikrat dnevno vozil med Cerknem in Dolenjo Trebušo. Od kamionov so bili trije na nafto, dva na drva, eden pa na oglje. Z njimi so prevažali hrano, drva, naše enote itd. Glede na pogosta

popravila so bili v obratovanju povprečno po štirje kamioni, ki so v dveh mesecih in pol — od 15. oktobra do 1. januarja — prepeljali 26 500 km in 853 ton tovora. Avtobus pa je v tem času napravil 390 voženj ali 7800 km dolgo pot. Skupno je prepeljal 20 200 potnikov.

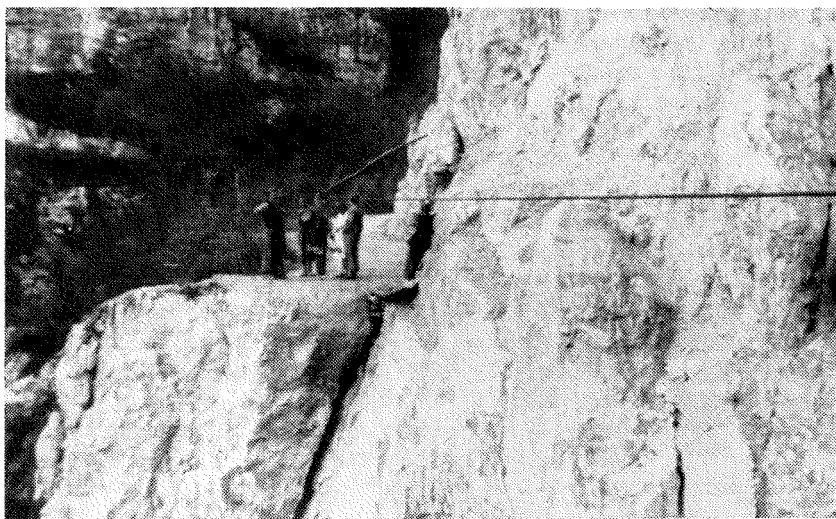
V Slovenskem primorju je bilo že med vojno ustanovljena prvo gradbeno »podjetje« NOVGRAĐ, ki je imelo tri bataljone na goriškem področju, en bataljon na gorenjskem področju, delavske čete pa pri posameznih komandah mest.

Ko je pričelo primanjkovati žebeljev, so s pomočjo kroparskih žebelarjev organizirali posebno delavnico, v kateri so izdelali po 1000 do 1200 žebeljev različnih velikosti dnevno.

V mizarskih delavnicah je bilo zaposleno 26 delavcev, ki so v tem času izdelali 238 oken, 65 vrat, opremo za šolo, dve bolnišnici, štabne barake itd.

Razen tega so imeli tudi pečarsko delavnico in pekarno, ki je delovala s polno zmogljivostjo. Omeniti moramo tudi osem vodnih in eno parno žago z 38 žagarji, ki so dobavljale deske za potrebe gradbenikov, pontonirjev, obrtnikov itd.

Dokaz, kako zahtevnih del so se lotili in v kako kratkem času so jih bili v stanju izvršiti, nam je most pod Kobilico med Dolenjo

Porušeni del ceste pod Kobilico, kjer so pionirji v 16 urah zgradili trideset metrov dolg most

Trebušo in Čepovanom: trideset metrov dolg most nad prepadam so postavili in ga osposobili za kamionski promet v 16 urah! Razen tega so gradbeniki okrepili 52 metrov dolg most v Želinu, tako da se je njegova nosilnost povečala s prejšnjih 4 na 15 ton. Zaledna vojaška oblast je vzdrževala tudi ceste, razširjala ovinke, posipala ceste z gramozom (na 70 km dolgem odseku), pozimi pa jih celo plužila (na 57 km dolgem odseku).

V Cerknem je bila tudi specialna smučarska delavnica, za katero so si oskrbeli stroje iz Kroepe in Ajdovščine in v njej dnevno izdelali po dvajset parov smučk.

Še en primer partizanske iznajdljivosti: izdelali so peč na oglje, ki je poganjala dinamo, ta pa je proizvajal električni tok za približno 100 žarnic.

V mehanični delavnici, kjer je bilo 44 zaposlenih, so med drugim v dveh in pol mesecih popravili 36 motornih koles in 432 dvokoles. Izdelovali pa so tudi glave za partopske granate.

Zelo široko dejavnost je razvila radio-električna delavnica, saj so popravljali akumulatorje, transformatorje, električne peči, radio-odajne postaje, generatorje, telefonske aparate in centrale, pisalne stroje, voltmetre, ure, nalična peresa, godbene inštrumente itd. Popravili so tudi kino aparaturo in posneli deset gramofonskih plošč s točkami, ki jih je pripravila korpusna igralska skupina. V tej delavnici je bilo zaposlenih 16 oseb, med njimi tudi graver, ki se je ukvarjal z izdelovanjem žigov.

V treh orožarskih delavnicah je bilo zaposlenih 16 orožarjev, ki so razen vsakodnevnih popravil orožja izdelovali tudi partope po novih načrtih, ki jih je dostavil Glavni štab, in granate zanje, ki so imele namesto treh le en vžigalnik.

Skozi ambulate zalednih vojaških ustanov pri vseh treh vojaških področjih (Kobariško, Gorenjsko in Goriško, ki se mu je priključilo tudi Idrijsko vojaško področje) je v zadnjih dveh mesecih 1944. leta šlo 6600 oseb, v antiskabičnih postajah se je pozdravilo 440 borcev, v razkuževalnih postajah na terenu in v operativnih enotah pa se je razkužilo 33 358 oseb.

V tem času so v bolnišnici »Franji«¹ zgradili nekaj novih objektov, s katerimi so povečali udobje bolnikov in osebja. Dobili so pralnico, kopalnico s kadjo, prho, tekočo hladno in toplo vodo itd. V vseh prostorih pa je bila električna napeljava.

Na novo so zgradili tudi SVPB »Pavlo«. Postavili so šest objektov: enega za osebje, dva za 80 pacientov, pralnico, kuhinjo in operacijsko sobo.

S formiranjem kirurške ekipe, ki je v vseh večjih akcijah delovala v neposredni bližini položajev, je bilo moč rešiti tudi prej brezupne primere npr. borce s trebušnimi strelji.

V Slovenskem primorju so v tem času ustanovili tudi tri apotekarske postaje. Centralna lekarna pa je dobila moderno opremljen laboratorij, kjer so izdelovali razna specialna zdravila.

To je le nekaj podatkov in dokazov o veliki ustvarjalni in organizacijski sposobnosti naših borcev in vodstva med narodnoosvobodilno vojno v Slovenskem primorju in na Gorenjskem.

Smučarsko tekmovanje v Cerknem

Udarna četa XXXI. divizije je pozimi narasla na 122 borcev. To pa zato, ker so tedaj v skladu z navodili štaba korpusa organizirali še poseben smučarski vod, ki je pozimi patroljiral po Gorenjski in se napotil celo pod Jelovico, vendar ni nikjer naletel na Nemce. Povzročil pa je precej skrbi in nezaupanja pri prebivalstvu, ki je bilo prepričano, da so to Nemci, ki se izdajajo za partizane.

Kot zanimivost je treba omeniti, da je Rudi Finžgar, ki je bil tedaj vodja divizijske smučarske delavnice, organiziral v Cerknem pravo smučarsko tekmovanje, ki se je — pod pokroviteljstvom takratnega komandanta divizije Evgena Matejke-Pemca — pričelo v soboto, 20. januarja, ob dveh popoldne s patroljnim tekom. Zmagala je ekipa Prešernove brigade (Ivan Šubic, Karel Šebek in Ivan Jereb), drugo mesto so si priborili vojkovci, tretje pa gradnikovci. V streljanju je bila najboljša ekipa Gradnikove brigade, druga je bila ekipa smučarske delavnice, tretja pa ekipa zaščitnega bataljona štaba korpusa.

Naslednjega dne ob desetih so se pomerili v slalomu. Zmagal je Štefe (ObK KPS za Gorenjsko), za njim sta se uvrstila Rudi Finžgar (smučarska delavnica) in Marjan Masterle (obveščevalni center IX. korpusa).

Popoldne ob dveh so bili na vrsti smuški skoki: Rudi Finžgar je skočil 25 metrov (izven konkurence celo 31 metrov), drugi je bil Alojz Potočnik (obveščevalni center XXXI. divizije), tretji pa Štefe (ObK KPS za Gorenjsko).

Zvečer ob osmih so v Narodnem domu v Cerknem razglasili rezultate in razdelili nagrade v smislu razpisa štaba XXXI. divizije: »Kot nagrado za patroljni tek in za veleslalom bo najboljši tekmovalec prejel par krasnih novih smučí...«

Rudi Finžgar pred skakalnico v Cerknem

Sezona stenčasov, žepčasov, mitingov ...

V zimskem času je bilo več priložnosti tudi za kulturno-prosvetno udejstvovanje. Moramo takoj omeniti, da je bila ta dejavnost že na precej višji stopnji kot pa še nekaj mesecev prej. V vseh bataljonih, brigadah in pri štabu divizije so imeli posebne kulturno-prosvetne odbore — pri štabu divizije je štel 14 borcev in funkcionarjev.

Že v jesenskih mesecih so namreč temeljito reorganizirali politično-propagandno dejavnost naših enot s ciljem, »da se odpravi profesionalizem v propagandnem in kulturno-prosvetnem udejstvovanju v vojski in da se dvigne samodejavnost borcev in funkcionarjev.« Zato je Glavni štab s svojo okrožnico z dne 18. avgusta 1944 odredil, »da je organizacija vsega propagandnega dela v odredih

in brigadah ter v zaledni vojski izključna dolžnost politkomisarjev in njihovih pomočnikov.«

Spričo tega so po brigadah odpravili propagandne odseke, v bataljonih pa referente. V štabu XXXI. divizije je propagandni odsek sicer še ostal, vendar so močno zmanjšali njegovo tehniko in jo omejili samo na en ciklostil za tiskanje letakov, radijskih poročil in obrazcev. Zato pa so v vseh enotah ustanovili kulturno-prosvetne odbore z glavno nalogo, da pripravljajo mitinge, kulturne večere in stenske časopise. Člani bataljonskih kulturno-prosvetnih odborov so navadno bili komisarji bataljonov in njihovi pomočniki, kak komisar čete, sekretar SKOJ ter po nekaj partijcev in skojevcev. V odboru je običajno bilo kakih osem članov.

V divizijskem propagandnem odseku je še nadalje ostal šef odseka, ki so mu bili podrejeni pomočnik, administrator, referent za tisk, kulturno-prosvetni referent, glavni vojni dopisnik in foto-reporter.

Mitingi so bili še vedno v »modi«. V prvih štirinajstih dneh leta 1945 so npr. imeli v vsej diviziji dvanajst mitingov. Vse rekorde pa je podrla Gradnikova brigada, ko je v dvajsetih dneh bivanja na Vipavskem navzlic borbam in premikom priredila kar 25 mitingov. Takrat je na Vipavskem največji triumf doživela divizijska godba, ki je štela 20 članov. Zanje so se Vipavci, še bolj pa Vipavke, kar pulile, kje naj bi nastopila. Pogosto je bilo težavno vse zadovoljiti in je zato godba morala sprejeti tudi tak kompromis, kot je to bilo na pustni torek v Renčah. Takrat je od šestih popoldne do polnoči igrala v dvorani v Renčah, opolnoči pa so jo že pričakovali v Gradšču nad Dornberkom, kjer je vztrajala »na položajih« — ob krepki podpori vipavca — do šestih zjutraj naslednjega dne.

Brigadni in bataljonski, celo četni, časopisi, ki so dosegli najvišji vzpon poleti 1944, so do zime skoraj izumrli. Nadomestili pa so jih »Partizanski dnevnik«, radijska poročila, ki jih je izdajal propagandni odsek štaba divizije, in številni stenski in žepni časopisi, ki so jih imeli po vseh bataljonih. Ohranjen je podatek, da so v diviziji samo v prvih štirinajstih dneh leta 1945 napisali okrog 200 prispevkov za stenske časopise in 50 prispevkov za žepne časopise.

Pevski zbori so bili še vedno tako v čislih kot nekdam. Pri štabu korpusa so ustanovili celo posebne tečaje za pevovodje, da bi tako bataljonske in brigadne pevske zборе spravili na še višjo raven.

Po enotah so imeli tudi posebne krožke za odpravo nepismenosti. Kot poročajo, je največji uspeh dosegel krožek v zaščitni četi štaba divizije.

37/37. hcvk-+xk+xc hvi+hcvi dcyg- 37. -dcv hkv+0ai d'xc h' hcvk-
 vk-akavcyg+vkdc/0ay hcv+hc- xk+-bc0c! xakxk+ -w0t-+b-+ d-
 0+0b0t 0l. hcv hvy+ -akavcyg- c h'0t 0t 0b hcvk! hcv b- -w0t-
 vchcv0w0t-+t 0t b- x00l! 4 00k+ w0dc h'0b0t-ut v00c h'0-
 1944/ -w0t 00-00icv h'0/ h'0w00t- w0t-
 37. 0000t b'00-00w-00w0t-+x000t 00-+b-+ 00t 4' x'0000c/ -00v0c-
 0t 0t 0b'00v0t-00t- -00c-00c h'0w0c! 0t+ w0c/0t-0t-00t0c+00c 00c 00c!
 hcvk-+xk+00b'0t x000-0000! 00c h'0c+ -+w0t 00t 0t-0t- w0t 00t-
 0w00c h'0-0t+ w0l+ w0w0! xcv-+c! w000w0t+0t 000-000!
 37. 000+ hcvk-+ h'0000 hcv- w0t 37. hcvk-+ -+w0t-+b-+ 0t 0000000!
 0000000t 000000 hcv-00t 00c w0c h'0 0t x0000c+ h'0t 0000 hcv/000000-
 0t 000000c! 00-00b-0t- w0t 0t hcv+00c w0t-00c0t+00c 00t w0000-
 000000c+00t 0t x000c h'0. 0c! vchcv0w0t-+t h'0c h'0!

Borci so pogosto šifrirali svoje dnevnike, da si sovražnik, če bi mu bili padli v roke, ne bi mogel z njimi kaj pomagati

Divizijska tehnika je bila zelo zaposlena, saj je morala razen radijskih poročil, ki so izhajala v 250 izvodnih dnevno, tiskati še najrazličnejše letake. Naslednji podatek, ki ga navajamo, pa dokazuje, da niso bile odveč pritožbe, da so se šefi odsekov in celo politični funkcionarji po brigadah in bataljonih spremenili v navadne administratorje spričo najrazličnejših poročil, obrazcev in kartotek, ki so jih morali sestavljati in voditi: divizijska tehnika je za njihove potrebe samo v prvih štirinajstih dneh leta 1945 natisnila 6500 raznih formularjev!

Prešernova brigada na prehranjevalnih akcijah

Z nastopom zime so se težave naših enot glede prehrane močno zaostrele. Razmere so se še bolj poslabšale, ko je sovražnik meseca decembra vzpostavil na robu Trnovskega gozda nove postojanke in pretrgal skoraj vse zveze z Vipavsko dolino. Spričo tega je morala Gorenjska postati glavni dobavitelj hrane vsaj za enote, ki so delovale na cerkljanskem sektorju. To pa ni bila tako preprosta zadeva,

kajti bogatejši kraji so bili zelo oddaljeni, s Cerkljanskim pa so jih povezovale le slabe poti in steze. Razen tega pa je nastopila še ostra zima z globokim snegom.

Pod takimi okolnostmi je Prešernova brigada krenila 7. januarja čez Selško dolino na področje Lavtarskega vrha, ki naj bi bil izhodišče drzne prehranjevalne akcije, ki jo je brigada nameravala napraviti 10. januarja v Stražišču pri Kranju.

Glede na težavne razmere, v katerih so takrat bile naše enote, se je štab divizije brzojavke, s katero je štab Prešernove brigade poročal o uspešno izvedeni akciji, razveselil prav tako, kot če bi prejel obvestilo o kakršnikoli uspešni vojaški akciji. Brzojavka se je glasila:

»V Stražišču dobro potekalo. Dobili smo 35 voz hrane, 50 glav živine, 80 novomobilizirancev, razbili 5 praznih kamionov. Zaplenili nekaj bomb. Ujeli dva podoficirja. Intervencije ni.«

Prešernova brigada ni bila prvič v Stražišču, toda Nemci pri prejšnjih njenih »obiskih« še niso imeli postojanke v vasi. Tokrat pa je bila zadeva toliko bolj zamotana, ker se je bilo treba zavarovati ne le od morebitne nemške intervencije iz smeri Kranja, temveč tudi pred vmešavanjem stražiške posadke, ki je štela čez 400 mož. Postojanko je blokiral 1. bataljon. Prisotnost naših enot v Stražišču ni mogla dolgo ostati nezapažena in je zato kmalu pričelo pokati. Ko pa so Nemci napravili izpad iz postojanke, so se borci 1. bataljona morali prav resno potruditi, da so jih zavrnil.

Medtem ko je 1. bataljon pazil na stražiško posadko, je 2. bataljon postavil z dvema četama zasedo proti Bitnjam. Nenadoma je iz smeri Škofje Loke pripeljalo pet praznih kamionov, ki so se po prvih strelah naše zasede ustavili, njihovi šoferji s spremljevalci vred pa razbežali. Naši borci so se nato približali kamionom in jih zažgali.

Tretja četa tega bataljona je ostala na Jamniku z nalogo, da zavrne sovražnika, če bi poskušal iz smeri Kroke prodreti pod Jelovico in presenetiti naše enote, ko bi se vračale s prehranjevalne akcije.

Tudi 3. bataljon ni ostal brez dela: z dvema četama je okrepil zasedo proti Bitnjam, ena njegova četa pa je ostala na Lavtarskem vrhu.

Medtem ko je Prešernova brigada prevzela vojaško stran te prehranjevalne akcije, sta ekonomsko plat in mobilizacijo v Stražišču izvajala Škofjeloški odred in četa Gorenjskega vojaškega področja. Kot je že sporočala brzojavka štaba Prešernove brigade, je akcija povsem uspela. V zadnjem hipu, ko so že odhajali iz Stražišča, so več ali manj slučajno pri nekih dekletih našli še dva nemška

podoficirja, ki so ju odpeljali s seboj, isto so storili s tremi nemškimi inženirji — člani nacistične stranke.

Med novomobiliziranci je bil tudi neki fant v nemški vojaški uniformi, ki se je v teh dneh vrnil s fronte na dopust in ki so ga terenski delavci imeli za sumljivega. To je kmalu dokazal: med potjo je streljal s pištolo na komandanta brigade, mu preluknjal plašč in nato skušal pobegniti. Toda sneg je bil visok, naše krogle pa so bile hitrejšje od njega.¹

Manj uspešna je bila prehranjevalna akcija, ki so jo prešernovci napravili dva dni kasneje v Bitnjah. Prvi je z Lavtarskega vrha krenil 3. bataljon, ki naj bi blokiral sovražnikovo postojanko v Srednjih Bitnjah. Že med potjo proti vasi pa je padel v nemško zasedo, ki jo je sicer pregnal, toda sovražnik v postojanki je po streljanju lahko sklepal, da nekaj ni v redu. Navzlic temu je 3. bataljon nadaljeval pot in sklenil obroč okrog postojanke, tako da je 1. bataljon lahko prišel s prisilnim odkupom po hišah.

Vendar z blokado postojanke nekaj ni bilo v redu, ali pa je tedaj bila kaka sovražnikova patrulja še izven postojanke. Sovražnik, ki se je od nekod pojavil, je namreč napadel 3. bataljon v bok in ga prisilil, da se je umaknil na rob gozda, kjer se je borba nadaljevala. Seveda je moral tudi 1. bataljon prenehati z odkupom. To tembolj, ker so v vas vdrli tudi trije sovražnikovi oklopnjaki.

Več uspeha je dosegel 2. bataljon, ki je v Kropi in sosednjih vaseh mobiliziral trideset novih borcev.²

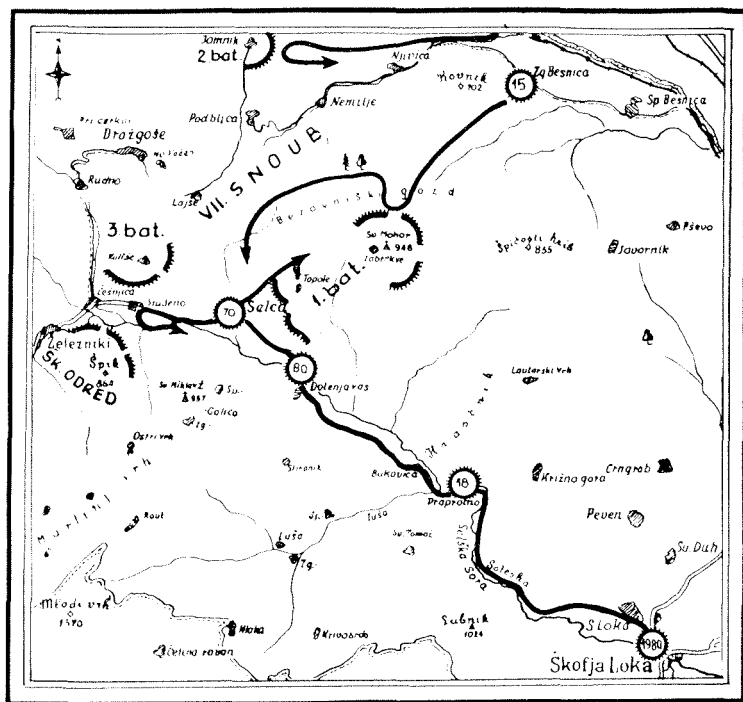
Naslednjo noč se je Prešernova brigada premaknila onstran Selške doline na Martinj vrh, nato pa v Robidnico in Leskovo.

Nemci silijo proti Železnikom

Prešernova brigada je na Cerkljanskem ostala kakih deset dni, kjer je imela priložnost, da se dobro odpočije in pripravi za nove naloge. To pa ne velja za njen 2. bataljon, ki ga je štab Prešernove brigade takoj po prihodu na Cerkljansko »posodil«¹ Gradnikovi brigadi. Kot smo že videli, sta Gradnikova brigada in 2. bataljon Prešernove brigade bila zelo zaslužna za uspeh Kosovelove brigade, ko je na Trnovem do nog potolkla italijanski fašistični bataljon »Fulmine«.

¹ Po pripovedovanju takratnega komandanta Prešernove brigade Karla Leskovca.

² Miha Klinar: *Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna«* (»Loški razgledi« 5/1958, str. 77).

Borbe v Selški dolini februarja 1945

Bataljon se je vrnil v brigado 22. januarja, štiri dni kasneje pa se je vsa Prešernova brigada premaknila najprej na Martinj vrh, ponoči pa čez dolino na področje Sv. Mohorja in Lavtarskega vrha. Prav v teh dneh so Nemci organizirali vrsto ofenzivnih sunkov na tem delu Gorenjske. Tako je v Selca že 25. januarja prišlo iz Kranja, Škofje Loke in Kamne gorice okrog 200 nemških policistov, ki so imeli s seboj brzostrelni in še dva druga topa. Na sovražnikov napad brigadi ni bilo treba dolgo čakati.

Že naslednjega dne — 28. januarja — je kakih 100 nemških vojakov prodrlo iz Selc v pol ure oddaljeno vas Topole in pričelo

obstreljevati naše položaje v Zabrekvah. Tretji bataljon je zasedel položaje tako, da bi sovražniku preprečil prodiranje ne le proti Zabrekvam in Sv. Mohorju, temveč tudi proti Lajšam. In zares, ko so v popoldanskih urah sovražnikovi vojaki krenili proti Lajšam, so se kmalu znašli pod navzkrižnim ognjem naših zased in so se morali vrniti nazaj v Selca.

V naslednjih dneh v Selški dolini ni bilo več miru. Če že ni sovražnik pritiskal proti našim položajem, so ga nad glavno cesto v dolini pričakale naše zasede in bojne patrulje. Posebno prizadeven je bil 1. bataljon, ki je neprestano napadal nemške patrulje in zasede na cesti med Selcami in Dolenjo vasjo. Tako je 30. januarja z mitraljezi in težkim minometalcem pognal močnejšo sovražnikovo patruljo v Selca. Še uspešnejši pa je bil naslednjega dne, ko se je sovražnik napotil z večjo kolono iz Dolenje vasi proti Selcam in ko je zaseda 1. bataljona povsem razbila njegovo 14 mož močno pobočnico. Po podatkih, ki so jih obveščevalci kasneje dobili iz Selc, je ob tem spopadu padlo sedem sovražnikovih vojakov, eden izmed njih, partizanski dezertar Jordan, pa je bil hudo ranjen in je nekaj dni kasneje umrl.

Naposled je bilo Nemcem tega le dovolj in so pripravili odločnejšo akcijo. Dne 3. februarja dopoldne so napotili iz Radovljice kakih 100 domobrancev, ki se jim je v Kamni gorici priključilo še približno 100 nemških policistov, proti Jamniku. Vsi sovražnikovi vojaki so bili na smučkah in v belih haljah. Nedvomno so nameravali presenetiti naše enote. To pa se jim ni posrečilo. Prej bi lahko rekli, da so bili sami presenečeni. Onstran Jamnika so jih namreč pričakali na položajih borci 2. bataljona, jih spustili v neposredno bližino, nato pa vžgali po njih in jih povsem razbili. Nemci so v tej borbi imeli pet mrtvih in sedem ranjenih vojakov.

Okrog enih popoldne je krenila druga nemška kolona — štela je dvanajst kamionov, na katerih je bilo kakih 250 sovražnikovih vojakov — v spremstvu oklopnjaka proti Dolenji vasi. Kot je to postala že vsakodnevna praksa, jo je med Dolenjo vasjo in Selcami napadla zaseda 1. bataljona. Nemci so tokrat imeli tri mrtve in več ranjenih. Navzlic oklopnjaku, ki je s svojim ognjem podpiral pehoto, se nemška kolona ni mogla prebiti do Selc, čeprav je to večkrat poskušala. Naposled se je morala vrniti nazaj v Dolenjo vas. Le manjši sovražnikovi skupini, ki je štela kakih 50 mož, se je posrečilo prodreti do cilja — v Selca.

Naslednjega dne — 4. februarja — so prešernovci ugotovili, kaj so Nemci želeli doseči s koncentracijami svojega vojaštva v Selški

dolini. Nemci so se namreč hoteli brezpogojno prebiti iz Selc v Železnike ali »Malo Moskvo« — kot so sami imenovali Železnike — pri čemer pa sta jih ovirala 3. bataljon Prešernove brigade in Škofjeloški odred, ki sta imela položaje vsak na svoji strani Selške doline: 3. bataljon v Kališah, Škofjeloški odred pa na severnih pobočjih Špika. Čeprav je sovražnik poskušal vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi prebil našo obrambo, mu to ni uspelo.

Selška dolina ni še nikoli slišala take kanonade — razen morda ob napadu Gradnikove brigade na Železnike novembra prejšnjega leta — kakor tokrat. Na položaje naših enot, prav tako pa tudi na Železnike in njihovo okolico je tega dne padlo več sto nemških granat in min. Bilo pa je vse zastoj, kajti borci obeh enot so vzdržali na položajih in po peturni borbi se je sovražnik moral vrniti na izhodiščne položaje, ne da bi dosegel kakršenkoli uspeh.

V tej borbi so aktivno sodelovali tudi pripadniki pionirskega odreda »Ratitovec« iz Železnikov, ki so opravljali kurirsko službo. Štirje izmed njih (Blaž, Ljubo, Ante in Damjan) pa so zaprosili za puške in odšli na položaje, kjer so vztrajali ves čas borbe in pri tem postrelili kakih 150 nabojev. Pionir Damjan je kasneje s po-

Pogled iz Selc proti Železnikom

nosom razkazoval svojo titovko, ki mu jo je preluknjala sovražnikova krogla.

Po končani borbi so ob strani komandanta Škofjeloškega odreda Blaža Ostróvrharja ponosno vkorakali v Železnike. V priznanje za njihovo junaško zadržanje v tej borbi pa jim je štab odreda podelil slike maršala Tita s posvetilom.

Tega dne borba ni divjala le med Selcami in Železniki, temveč tudi na položajih 1. bataljona. V popoldanskih urah je sovražnik vdrl v Topole in pregnal zasedo tega bataljona, ki se je nato umaknila na greben nad Topolami. Približno ob istem času se je z nasprotne strani približevala druga nemška kolona, ki je nameravala napasti 1. bataljon v hrbet. Ko pa je bil njen napad proti Sv. Mohorju odbit, se je umaknila na desno proti Lajšam in se tu povzpela na greben, nato pa se čezenj spustila v Selca.

Tedaj pa je prišlo obvestilo, da se je v Gorenjo vas pripeljalo 30 kamionov vojaštva in še približno 250 pešcev s tankom in več topovi. Bržkone so pripravljali spet kak pohod proti našemu osvojenemu ozemlju. Zato je štab divizije odpoklical Prešernovo brigado, ki je 5. februarja krenila čez Martinj vrh na nove položaje nad Gorenjo vasjo.

Italijanska divizija »Garibaldi Natisone« – na Gorenjskem

Konec januarja in v začetku februarja 1945 se je nad Gorenjo vasjo pojavila enota, ki je doslej v tem delu Slovenije še ni bilo. To so bile enote italijanske partizanske divizije »Garibaldi Natisone«, ki so se v teh dneh umaknile iz Furlanije in Beneške Slovenije ter se vključile v sestav IX. korpusa.

V Slovenski Benečiji so kmalu po italijanski kapitulaciji ustanovili bataljon »Mazzini«, ki so ga sestavljali partizani italijanske narodnosti. V začetku 1944 je bataljon prerastel v brigado pod imenom »Garibaldi Natisone«, ki je imela svoje operativno področje med Gorico in Vidmom in ki je tesno sodelovala s tamkajšnjimi slovenskimi partizanskimi enotami.

Poleti 1944 je prišlo do ustanovitve divizije »Garibaldi Osoppo«, ki sta ju sestavljali brigadi »Garibaldi Natisone« in »Osoppo«. Kmalu pa so se med garibaldinci in osoppovci, ki so jih vodili angleški oficirji, pokazali prvi znaki nesoglasja, ki so konec leta 1944 pripeljala do popolnega razkola med obema strujama. Osoppovci so bili šovinistično usmerjeni ter so na vsakem koraku ovirali razvoj in ustanavljanje slovenskih partizanskih enot v Slovenski Benečiji

in Reziji, medtem ko so garibaldinci sami zaprosili, naj jih IX. korpus sprejme pod svoje poveljstvo, da bi se skupno z našimi enotami borili proti skupnemu sovražniku.¹

Garibaldinska divizija je januarja 1945 prekoračila Sočo in prispele na Šentviško planoto. Pri prehodu čez progo v Baški grapi pa je naletela na sovražnikovo zasedo, ki ji je prizadejala hude izgube. Šest njenih borcev je padlo, kakih trideset pa jih je bilo ranjenih.

Po reorganizaciji je divizija »Garibaldi Natisone« imela tri brigade: 156. brigado »Bruno Buozzi«, 157. brigado »Guido Picceli« in 158. brigado »Antonio Gramsci«. Vse tri brigade z divizijskim štabom vred so takrat štejele kakih 1200 borcev.

Enote XXXI. divizije so v borbah okrog Gorenje vasi sodelovale predvsem s 156. brigado »Bruno Buozzi«.

Štab divizije je še posebej opozoril podrejene štabe na pravilen odnos do teh italijanskih partizanov.

»Ne smemo jih gledati kot Italijane-fašiste, temveč kot Italijane-ljudi, ki se žele boriti proti fašizmu...«

Zavedati se moramo, da je zanje na našem teritoriju težko. Ne poznajo zemlje, narod ne gleda v njih borcev proti fašizmu, temveč Italijane...

Pokažimo, da smo si v tri in polletnih borbah pridobili izkušnje, pomagajmo jim v vojaškem in političnem oziru, ne delajmo jim zaprek pri njihovi želji k napredku. Oni želijo z nami povsod, oni se bore za naš Trst, Gorico, istočasno pa so tudi osnovna sila, ki bo nastopila pri osvobajanju italijanskega naroda.«²

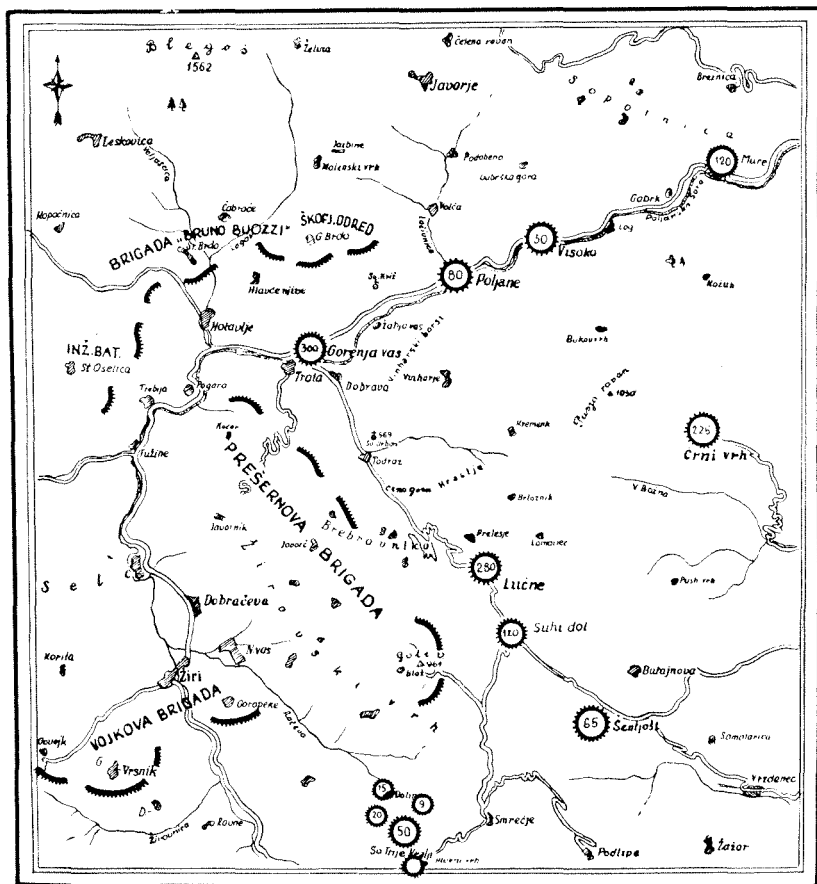
Napetost okrog Gorenje vasi

Medtem ko je Prešernova brigada odhajala čez Selško dolino po hrano in mobilizirance, Gradnikova brigada pa pomagala XXX. diviziji na Trnovski planoti in okrog Čepovana zavračati sovražnikove napade, je Vojkova brigada ves čas ostala na Cerkljanskem in le malenkostno menjala položaje. Največ se je zadrževala pri Slabetu, na Stari Oselici in na Novi Oselici.

Od napada XXXI. divizije na Gorenjo vas dalje sovražnikova posadka v tej postojanki ni pokazala nobene večje aktivnosti, čeprav so jo okrepili s 150 vojaki in 50 pripadniki »Hitlerjeve mladine«. Od prejšnje posadke je ostalo še 120 domobrancev in 108 graničarjev.

¹ Ivo Juvančič: Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952).

² Razpis štaba XXXI. divizije z dne 16. febr. 1945.

LEGENDA:

- SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA
 POLOŽAJ NAŠIH ENOT DNE 15. II. 1948

Poljanska dolina in severni del Dolomitov

Vendar sovražnik v Gorenji vasi le ni bil tako pohleven, kot je kazalo na prvi pogled. To je najboljše občutila zaseda, ki jo je Vojkova brigada imela na Stari Oselici.

Prvega februarja je bil mrzel dan, zemlja pa je bila pokrita s snegom. Zaseda se je že več dni zapovrstjo zadrževala v isti hiši. Nekdo je to moral javiti Nemcem in domobrancem v Gorenji vasi,

ki so nato že ob štirih zjutraj obkolili hišo in jo napadli v hipu, ko se je odpravljala na pot. Tedaj je bilo v hiši deset borcev. Trije so padli že ob prvih streljih, ko so skočili na plano. Drugih sedem pa se je borilo do zadnjega. Med borbo so svetleči naboji zažgali poslopje. Borba je ponehala šele potem, ko se je goreče ostrešje zrušilo.

Ko so se domobranci in Nemci prepričali, da so od hiše ostale le še ruševine, so se z dvema padlima in dvema ranjencema vrnili v Gorenjo vas. In vendar naši niso bili vsi mrtvi, kajti preživeli borci so se pritajili v kleti, ki je požar ni zajel. Od desetih vojakovcev, kolikor jih je bilo v tej skupini, jih je šest padlo, dva sta bila ranjena, le dva pa nepoškodovana.

Zakaj je prišlo do tega poraza? Dva vzroka sta: izdajstvo, ki je domobrance pripeljalo do njihovega cilja, in nečuječnost, ker ni zaseda pogostejše menjala svojega bivališča.

Nekaj dni kasneje — 7. februarja — so minerci Vojkove brigade položili mine na cesti Idrija—Godovič. Ko so Nemci plužili cesto, so mine eksplodirale in ubile tri, ranile pa devet sovražnikovih vojakov.

To naj bi bilo nekako maščevanje za poraz, ki ga je doživela naša zaseda na Stari Oselici. Ta borba je bila hkrati tudi znamenje, da je konec »premirja« okrog Gorenje vasi. V prvih dneh februarja so Nemci poslali v Gorenjo vas nove okrepitve, tako da je skupno število sovražnikovih vojakov v Gorenji vasi naraslo na 700 mož. V vsej Poljanski in Selški dolini — brez Škofje Loke — pa je bilo v teh dneh okrog 1200 domobrancev in Nemcev. Vse je kazalo, da se Nemci pripravljajo na večje ofenzivne akcije proti našim enotam.

Prešernova brigada, ki se je na ukaz štaba XXXI. divizije vrnila z Lavtarskega vrha nazaj pred Gorenjo vas, je zasedla položaje na sektorju Stare Oselice in Srednjega Brda. Desno od njenih položajev je bila Vojkova brigada, levo — na Hlavčjih njivah — pa 156. italijanska brigada »Bruno Buozzi«, ki je bila začasno dodeljena Prešernovi brigadi. Gradnikova brigada se je v tem času še vedno zadrževala okrog Trnovega in Gorice.

Sovražnik je prvi udarec usmeril proti najšibkejši točki — proti italijanski brigadi na Hlavčjih njivah, ki njegovega pritiska ni vzdržala in se je umaknila. Nemci so nato — to je bilo 9. februarja — s kakimi 250 možmi vdrli v Hotavlje in potem, ko so se z zasedami zadostno zavarovali pred morebitnim presenečenjem z desnega boka, krenili z eno kolono proti Fužinam, z drugo pa proti Srednjemu Brdu. Tu pa jih je na položajih že čakal 1. bataljon Prešernove brigade. Po peturni borbi so prešernovci prisilili sovražnika, da se

je umaknil čez Hotavlje proti Gorenji vasi. Ves čas pa so jih naši obstreljevali s težkim minometalcem in ena izmed min je padla točno na voz z nemškimi ranjenci.

V tej borbi je sovražnik imel štiri, po drugih podatkih pa celo dvanajst mrtvih vojakov.

Naslednjega dne se Nemci in domobranci niso napotili proti položajem, kjer naj bi bile — po njihovem mišljenju — enote Prešernove brigade, temveč so jo spet ubrali proti Hlavčjim njivam in Gorenjemu Brdu, kjer naj bi bila italijanska brigada. Sovražnik je bil tako prepričan v uspeh, da je tja poslal le kakih 30 mož. Štab Prešernove brigade pa je nekaj takega že predvideval in je zato okrepil italijansko brigado s svojim 3. bataljonom. Ta pa je potem sovražnikovo patroljo tako naprašil, da se je morala jadorno umakniti, potem ko je izgubila sedem vojakov, ranjeni pa so bili štirje, med njimi tudi eden izmed najbolj zagrizenih domobrancev v Gorenji vasi — Jože Frelih iz Kopačnice, ki je nekaj dni kasneje za ranami umrl.

Najhujše borbe so se razvile tretjega dne — 11. februarja. Takrat je sovražnikovo poveljstvo poslalo v borbo vse razpoložljive sile. Več sto mož močne sovražnikove sile so se tri ure zaganjale ob položaje 3. bataljona Prešernove brigade na Gorenjem Brdu in jih prebile šele potem, ko so pretrpele hude izgube: dvanajst mrtvih in štirinajst ranjenih. Sovražnik je nato prodril do Malenskega vrha in Jazbin. Potem ko so izropali Jazbine in jih zažgali, so Nemci zvrčali krivdo na domobrance, ti pa so zopet naročali ljudem, naj obveste partizane, da so za ropanje in požiganje krivi Nemci.

Tega dne se je izkazal tudi Škofjeloški odred. Ta je nad Javorji uspešno odbijal napade druge sovražnikove kolone, ki je iz Poljan prodrla pred njegove položaje.

Proti večeru se je sovražnik spet vrnil nazaj v Gorenjo vas. To pa je bil hkrati tudi konec njegovih tridnevni ofenzivnih akcij proti enotam Prešernove brigade, italijanske brigade »Bruno Buozzi« in Škofjeloškega odreda. Že 12. februarja so se skoraj vse sovražnikove okrepitve vrnile čez Škofjo Loko v Ljubljano, v Gorenji vasi pa je ostalo le kakih 200 domobrancev in 100 graničarjev.

Glavno besedo imajo piati

Ko je štab divizije ugotovil, da je stanje v Poljanski in Selški dolini spet postalo običajno in da iz teh dveh smeri ne grozi osvojenemu ozemlju nobena nevarnost, je sklenil, da se navzlic odsotnosti Gradnikove brigade spet približa Dolomitom. Posledica tega sklepa je bil premik enot divizije na Žirovsko. Vojkova brigada je

15. februarja zasedla položaje pred Idrijo in Sv. Tremi kralji (Govejk, Vrsnik, Goropeke), Prešernova brigada vzdolž Žirovskega vrha (Blaž, Javorč, Kočar), Škofjeloški odred, pri katerem je ostala tudi italijanska brigada »Bruno Buozzi«, pa je ostal na Srednjem in Gorenjem Brdu nad Gorenjo vasjo. Od drugih enot se je inženirski bataljon nastanil na Stari Oselici, udarna četa v Dobračevi, štab divizije pa v Selu.

Divizija je bila doslej že večkrat na teh položajih in vsakokrat so jo takoj po njenem prihodu napadli domobranci in Nemci iz sosednjih postojank z namero, da bi jo odgnali. Tokrat pa so bile naše enote tiste, ki so s prihodom in s takojšnjimi ofenzivnimi akcijami presenetile sovražnika.

Do prvega spopada s sovražnikom je prišlo že 15. februarja ponoči, ko je 1. bataljon Vojkove brigade krenil v Zavrtec na prehranjevalno akcijo. Ko so tja prispeli, je bilo že precej pozno in so borci zato postali pozorni na luč, ki je še vedno gorela v neki hiši. Borci smučarskega voda 1. bataljona so se približali hiši, da bi ugotovili, kaj je ondi. Na njihovo ropotanje jim je lastnica odprla vrata in malo zmedeno pojasnjevala, da so v hiši njihovi tovariši. Nekateri izmed naših pa so le stopili noter in pričeli oštevati »tovariše«, zakaj niso zunaj pustili straže. Kmalu pa se je ugotovilo, da so »tovariši« dejansko domobranci, med katerimi je bil tudi domači sin. Ko so se pričeli med seboj ruvati in streljati, so prihiteli na pomoč še drugi naši borci, ki so bili ostali zunaj. Domobrancem, ki so jih bili naši presenetili v hiši, se je naposled posrečilo, da so ušli skozi okno. V hiši je ostal le hudo ranjeni domači sin, ki je kmalu nato umrl. Od vojkovcev je bil ranjen samo en borec, a še ta laže.¹

Isto noč, ko se je vse to dogajalo, so divizijski obveščevalci zamirali železniško progo na Stari Vrhniki. Ob tej priložnosti je eksplozija njihove mine uničila lokomotivo in osem vagonov, sedem drugih pa je bilo poškodovanih.

Domobranci so se v Dolomitih čutili tako varne, da so razen starih postojank vzpostavili še nekaj novih, manjših oporišč. Verjetno so hoteli z gosto mrežo postojank preprečiti našim enotam izvajanje prehranjevalnih akcij. Brž ko je kje zapokalo, so njihove patrulje in kolone takoj krenile na pot in na najugodnejših krajih postavljale zasede, ki so napadale naše enote ob njihovi vrnitvi.

Zato so tudi naši morali prilagoditi svojo taktiko njihovemu načinu delovanja. Naše enote si niso smele privoščiti dolgotrajnega obleganja in napadanja domobranskih postojank, temveč so za take priložnosti osnovale posebne udarne skupine, ki so bile oborožene

¹ Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec«, 1963).

z mitraljezi, protitankovskimi puškami in piati, in z njimi napadale manjša domobranska oporišča. Posebno so se pri vsem tem obnesli piati. Njihove mine niso imele skoraj nobenega rušilnega učinka, toda imele so lastnost, da se je ob eksploziji vsa njihova moč osredotočila v eni sami točki, kjer je skozi zid izvrtala sorazmerno majhno luknjo in s svojim ogromnim pritiskom v zaprtem prostoru uničila vse, kar je bilo tam živega.

Tako je tudi 3. bataljon Vojkove brigade 15. februarja sestavil udarno skupino, v kateri so bili štirje piati, in z njo napadel domobransko postojanko v Hlevnem vrhu pri Sv. Treh kraljih. Čeprav skupina ni dosegla popolnega uničenja postojanke — napad namreč sovražnika ni presenetil in se je morala po poldrugi uri borbe umakniti, kajti jurišni vodi so preveč oklevali — je v napol porušeni postojanki bilo šest domobrancev mrtvih, precej pa jih je bilo tudi ranjenih. Med našimi je bilo pet ranjenih borcev. To pa predvsem od min, ki so jih iz Rovt in s Sv. Treh kraljev zmetali nad sto na položaje 3. bataljona.

Toda pri umiku je naša skupina postala žrtev gibljive domobranske taktike. Čeprav je bila borba na Hlevnem vrhu sorazmerno hitro končana, so domobranci našli dovolj časa, da so postavili zasedo na poti, kjer naj bi se naša kolona vračala. Zaseda ni bila močna, toda ker je pričela streljati iz neposredne bližine in ker je naše presenetila, je bila uspešna: trije naši borci so padli pod sovražnikovimi rafali. Udarina skupina 3. bataljona je nato z jurišem pregnala sovražnika in si odprla pot proti Žirovskemu vrhu.

Štiri dni kasneje so vojkovci s podobno udarno skupino, v kateri je bil težki mitraljez, protitankovska puška in štirje piati iz divizijske čete težkega orožja, nameravali napasti tri manjša sovražnikova oporišča pod Sv. Tremi kralji — pri Dolinarju, pri Brencetu in pri Petraču. Takrat je bilo v sosednji postojanki pri Sv. Treh kraljih le 50 domobrancev, toda imeli so en top, tri težke in pet lahkih minometalcev ter štiri težke in dvanajst lahkih mitraljezov. Našteta tri oporišča pa so bila nekaka predstraža Sv. Treh kraljev. Pri Dolinarju je bilo 15 domobrancev iz Rovt, pri Petraču 9, pri Brencetu pa 20 domobrancev s tremi puškomitraljezi.

Naši so se v zadnjem hipu odpovedali napadu na postojanki pri Petraču in pri Dolinarju, ker je bila okrog teh dveh postojank čistina in bi imeli pri napadu prevelike žrtve. Zato so napadli le postojanko pri Brencetu. Posadka je pravočasno opazila napadalce in se je srdito upirala, vendar ni mogla preprečiti uničenja postojanke, ki so jo naši borci najprej napadli s piati in protitankovsko

Štab XXXI. divizije. (Z leve proti desni: politkomisar Ivan Franko-Iztok, stari komandant Franc Rojšek-Jaka, načelnik štaba Stanko Petelin-Vojko, namestnik komandanta Evgen Matejka-Peme in član politoddelka Sine)

puško, nato pa so jo bombaši zasuli še z bombami in plastičnimi minami.

Razlikujejo pa se podatki o sovražnikovih izgubah: po nekaterih virih² so se samo štirje domobranci rešili, vsi drugi pa so ostali pod ruševinami, po drugih podatkih pa so domobranci imeli enega mrtvega, deset hudo ranjenih in več laže ranjenih.³ Med vojkovci je en borec padel, sedem pa jih je bilo ranjenih.

Prešernova brigada je v teh dneh imela precej posla z domobranci in Nemci iz Gorenje vasi, Lučen in Suhega dola, ki so jo poskušali pregnati z Žirovskega vrha. Bilo pa jih je premalo, da bi mogli doseči kak uspeh.

Prvi poizkus so napravili že drugega dne po prihodu Prešernove brigade na Žirovski vrh, ko so v treh kolonah napadli položaje

² Stanko Petelin: »Kronika Vojkove brigade« (Založba »Borec«, 1963).

³ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 20. febr. 1945.

njenega 3. bataljona na Golem vrhu. Čeprav so se morali umakniti, so v naslednjih dneh še nekajkrat vznemirjali prešernovce, toda vselej z istim izidom.

V tem času je štab divizije odpoklical iz Vipavske doline tudi Gradnikovo brigado, vendar ne zato, da bi se vrnila na Žirovsko, temveč da bi sodelovala pri napadu na vnovič vzpostavljeno postojanko na Trnovem, kjer je po zadnjih sovražnikovih ofenzivnih sunkih proti enotam XXX. divizije ostalo kakih 150 nemških policistov in slovenskih domobrancev. Napad na Trnovo pa so morali preložiti, ker se Gradnikova brigada spričo gostih nemških zased na cesti Gorica—Ajdovščina ni mogla pravočasno prebiti na Trnovsko planoto.

Pri tem napadu naj bi po načrtu štaba korpusa sodelovala tudi Vojkova brigada, četa težkega orožja in udarna četa. Zato sta 2. in 3. bataljon Vojkove brigade 22. februarja krenila peš proti Vojskemu in Mrzli Rupi, kjer naj bi zasedla položaje proti Idriji in varovala napad na Trnovo s te strani. 1. bataljon Vojkove brigade, udarno četo in četo težkega orožja s partopom, protitankovskimi puškami, težkimi minometalci in piati pa so s kamioni prepeljali v Čepovan, od koder je 1. bataljon krenil v Voglarje pri Trnovem, udarna četa pa na Lokovec.

Cilj tvegane vojaške akcije: hrana

Po odhodu Vojkove brigade in udarne čete se je morala tudi Prešernova brigada premakniti na nove položaje nad Idrijo: Gora, Koprivnik, Razpotje in Govejk. Prešernovci so prišli na te položaje 23. februarja, naslednjega dne pa so njihov 1. bataljon na Gori nad Idrijo že napadli domobranski vojaki, ki so prišli iz smeri Veharš. Pred Goro se je njihova 120 mož močna kolona razcepila v tri skupine in ostro napadla. Pod njihovim pritiskom se je 1. bataljon nekoliko umaknil, vendar le na sosednji vrh — trig. 891. Tu je vztrajal do večera, ko so se domobranci morali umakniti in ko je 1. bataljon spet lahko zasedel prejšnje položaje.

Naslednjega dne — 25. februarja — so jih domobranci ponovno napadli. Tokrat pa jim je slaba predla. Borci 1. bataljona so že po polurni borbi napodili sovražnika v beg. Domobranci so jo morali tako urno ubirati, da so morali precej opreme in municije prepustiti prešernovcem. V tej borbi so beli imeli sedem mrtvih in več ranjenih.¹

¹ Miha Klinar: Kratka kronika VII. SNOUB »Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 86).

Ker pa se je medtem Vojkova brigada vrnila, je Prešernova brigada krenila čez žirovsko dolino nazaj na prejšnje položaje na Žirovskem vrhu.

Za počitek pa ni bilo časa. Štab divizije je namreč izdelal načrt, po katerem bi morala Prešernova brigada vdreti globoko na področje Črnega vrha nad Škofjo Loko, kjer naj bi se zadržala nekaj dni in pri družinah, katerih člani so bili domobranci, izvajala prisilne odkupe. To je bilo zelo tvegano početje, saj dotlej skoraj ni bilo vdora naših enot na to področje, da mu ne bi takoj sledile hude borbe s tamkajšnjimi domobranskimi in nemškimi posadkami. Spomnimo se le na nevaren položaj, v katerem so se naše enote znašle nad Butajново po napadu na četniško taborišče pri Samotorici ali na borbe Prešernove brigade na Pasji ravni.

Spričo tega je štab divizije planiral to akcijo prav tako skrbno, ali pa še bolj, kot če bi bila v vprašanju katerakoli druga važna vojaška akcija.

V tej akciji so razen Prešernove brigade v večji ali manjši meri sodelovale še Vojkova brigada, udarna četa divizije in Škofjeloški odred. Prešernova brigada naj bi 27. februarja ponoči prišla na področje Črnega vrha, tu pustila en bataljon, z drugimi silami pa prodrla še globlje proti Medvodam. Vojkova brigada naj bi isto noč izvedla večjo prehranjevalno akcijo v Zavratcu, en njen bataljon pa bi ostal na Žirovskem vrhu in od Prešernove brigade sprejemal Transporte hrane in živine. Podobno vlogo naj bi imel tudi Škofjeloški odred med Škofjo Loko in Poljanami. Udarne čete pa bi morale vdreti v Dolomite, postavljati zasede prav do Dobrove, nato pa se po šestih dneh vrniti nazaj.

Prešernova brigada pri prehodu čez cesto Gorenja vas—Lučne ni imela nobenih težav. Toda že zjutraj ob desetih jo je sovražnik poiskal pri Lomovcu nad Lučnami in se z njenim 3. bataljonom zapletel v borbo, ki je trajala do večernih ur.

Naslednjega dne je proti pričakovanju zavladal popoln mir. Medtem ko je Škofjeloški odred blokiral Gorenjo vas, en bataljon Vojkove brigade Lučne in 1. bataljon Prešernove brigade Črni vrh nad Škofjo Loko, se je glavnina Prešernove brigade, pri kateri se je zadrževal tudi komandant divizije Evgen Matejka-Pemc, lahko posvetila opraviilu, zaradi katerega so jo poslali na ta sektor:

»Po nalogu štaba IX. korpusa mora VII. brigada čimveč mobilizirati kakor tudi preskrbeti hrane za XXX. divizijo, ker je pot v Vipavo odrezana.«²

² Brzjavka načelnika štaba XXXI. divizije komandantu divizije.

Brigada je pri izdajalcih in okupatorjevih sodelavcih zaplenila precej živine in jo poslala do Todraža na cesti Lučne–Gorenja vas, kjer jo je prevzel bataljon Vojkove brigade in jo odpremil proti Cerknemu. Nato se je brigada z dvema bataljonom premaknila proti Medvodam in v okoliških vaseh spet zaplenila okrog 50 glav živine, ki pa jo je poslala čez Poljansko dolino na Gabrško goro, od tam so jo čez Blegoš odpeljali v Cerkno. Tretji transport je štel prav tako 50 glav, nato pa se je brigada 4. marca zvečer vrnila na stare položaje na Zirovskem vrhu. Lahko bi zapisali, da je akcija Prešernove brigade stoodstotno uspela — brigada je zaplenila 135 glav goveje živine in 4000 kg žita — če ne bi bilo poraza, ki ga je doživela njena zaseda na Osolniku.

Spričo nezadostne budnosti je kakih 50 nemških policistov v gosti megli jurišalo na položaje zasede pri cerkvi in tako iznenadilo naše borce, da niso niti odprli ognja, razen dveh, ki sta bila oborožena z brzostrelkami. Ob tej priložnosti — to je bilo 3. marca — sta bila dva naša borca mrtva, tri pa je sovražnik ujel. Razen tega pa je sovražnik zaplenil eno težko in eno lahko brezo. Od sovražnikovih vojakov sta le dva padla.

Hude borbe je imela tudi udarna četa, ki so jo poslali v Dolomite. Četa je krenila na pot 28. februarja zvečer. Naslednjega dne so se pri Horjulu spopadli s kakimi 50 domobranci, ki pa jih je kmalu užugala in pognala v beg. Nato je sovražnik dobil okrepitve iz Vrhnike, Horjula in Šentjošta. Toda šentjoška posadka se je uprla in se ni hotela izpostavljati udarnikom. Nazadnje so Nemci pripeljali še neko kvislinško grško enoto z Brezovice. Grki so pa pomotoma napadli domobrance, ne pa udarnike. Navsezadnje so beli z Vrhnike privlekli še top in z njim nažigali po naših položajih. Z njim so imeli nekaj več sreče, saj so ranili štiri naše borce. To pa so bile tudi edine žrtve udarne čete, medtem ko je bilo od 200 domobrancev in Grkov, ki so sodelovali v tej borbi, po naših podatkih okrog 15 mrtvih in precej ranjenih.

Znova pred Trnovim

Medtem ko je Gradnikova brigada po Vipavski dolini in na Krasu postavljala zasede Nemcem in domobrancem, lovila Italijane, preganjala četnike in napadala kozake, se je položaj na Trnovski planoti spet poslabšal. Kot se je moglo že prej pričakovati, se sovražnik z izgubo postojanke v Trnovem ni hotel pomiriti. Čakal je le na prvo priložnost, da jo spet vzpostavi.

Že v prvi polovici meseca februarja je sovražnik v Gorici in Grgarju osredotočil močnejše sile, prav tako pa na Colu, kjer se je zbralo kakih 900 mož. Dne 7. februarja pa je pričel z obeh strani pritiskati proti notranjosti Trnovskega gozda: 350 mož je prodiralo s Cola proti Predmeji, Mrzli rupi in Vojskem, 700 mož pa s Trnovega — kjer je v teh dneh sovražnik spet vzpostavil postojanko — proti Lokvam, Čepovanu in Lokovcu.

V teh ofenzivnih sunkih, ki so trajali vse do 17. februarja, je sodeloval ves nemški 10. SS policijski polk, ki so ga okrepili še s 3. bataljonom 15. SS policijskega polka, z »vodom za borbo proti bandam« 705. bataljona za zavarovanje, oddelkom službenih psov iz Vidma, deli 182. policijske gorske obveščevalne čete in deli domobranskega »1. slovenskega jurišnega polka«. Tako je v tej ofenzivi nastopalo kakih 3500 sovražnikovih vojakov.

Desetemu SS policijskem polku so dali nalogo, naj »od 7. 2. 45. dalje v večdnevni akciji čisti področje Ajdovščina—Dolenja Otlica—Predmeja—Trnovo—Šempas, pri tem pa naj glavno pozornost posveti odkrivanju in uničenju dobro maskiranih skladišč in banditskih bolnišnic. S to akcijo je treba bandam na tem področju odvzeti baze za oskrbovanje in s tem tudi zmanjšati njihovo operacijsko sposobnost.«¹

Zanimivo je omeniti, da so Nemci točno vedeli za sestav naših enot, toda njihovi podatki o razmestitvi enot so bili zastareli. Tako npr. so Nemci navajali za Gradnikovo brigado, da je še vedno pri Trnovem, čeprav je bila že več dni v Vipavski dolini.

»Vse angažirane enote se morajo zadržati 5 do 7 dni na področju čiščenja, kjer morajo iz utrjenih oporišč s pomočjo nam naklonjenih ljudi ali zaupnikov ugotoviti skladišča materiala in preskrbovalne vire banditov in jih uničiti.«²

Nemške enote so bile opozorjene tudi na smeri umika naših enot v primeru hujšega sovražnikovega pritiska: »Pri napadih na sektor Dolenja Otlica—Predmeja se štabi in banditske sile umikajo na tako imenovane Kozje stene in na sektor Mrzla rupa, kjer uporabljajo za zavetje stare italijanske utrdbe. Tudi dolina Bele, severovzhodno od Predmeje, je predvidena kot področje za umik.«³

Brž ko je štab korpusa po 18. februarju zaznal rahlo popuščanje sovražnikove aktivnosti v Trnovskem gozdu, je sklenil ponovno napasti postojanko v Trnovem in jo uničiti. Po njegovem načrtu naj bi posadko, ki je štela okrog 150 policistov in slovenskih domobrancev, napadla 24. februarja ob štirih zjutraj Bazoviška brigada

¹ Povelje z dne 2. febr. 1945.

² Ravno tam.

³ Ravno tam.

ob podpori čete težkega orožja XXXI. divizije. Napad naj bi zavarovale Kosovelova brigada proti Colu in Črnemu vrhu nad Idrijo, Gradnikova brigada proti Gorici in Grgarju ter Vojkova brigada z dvema bataljonoma proti Idriji, medtem ko bi bil en njen bataljon v rezervi v Voglarjih pri Trnovem. Udarna četa XXXI. divizije pa naj bi se nastanila na Lokovcu nad Čepovanom, od koder bi jo lahko poslal tja, kjer bi se pokazala največja potreba.

Gradnikovo brigado so odpoklicali iz Vipavske doline že 17. februarja, vendar se ni mogla pravočasno vrniti spričo zased na cesti Ajdovščina—Gorica. Zato so morali napad na Trnovo odložiti za en dan. Ko pa se je brigada v noči med 22. in 23. februarjem le prebila skozi nemške zasede in prispela pred Trnovo, so jo takoj poslali na položaje pred Gorico, ki so znani še iz prve svetovne vojne po krvavih borbah: 1. bataljon naj bi zasedel položaje na Sv. Danijelu, 2. bataljon na Sv. Gabrijelu, 3. bataljon pa na desnem krilu pred Zagorjem.

Do prvih in povsem nepričakovanih spopadov je prišlo že ponoči med zasedanjem položajev. Ko se je predhodnica 2. bataljona pri Sedovcu približevala cesti, je nenadoma naletela na sovražnikovo kolono z vozovi, ki je hitela po cesti navzdol s Trnovega proti Dolu in verjetno naprej v Gorico. Kaj naj bi to pomenilo?

V Trnovskem gozdu

Kmalu je bilo vse jasno. Sovražnikova posadka na Trnovem je nekako zavohala, da partizani spet pripravljajo napad na Trnovo, in se je zato — ker ni hotela slediti primeru bataljona »Fulmine«, ki je bil mesec dni prej uničen skoraj do zadnjega moža — skušala v zadnjem hipu izogniti napadu z izpraznitvijo postojanke in naglim umikom proti Gorici. Med potjo pa je ob dveh ponoči nepričakovano naletela na 2. bataljon Gradnikove brigade, ki je odhajal na položaje.

Takoj nato je že zaropotalo. Gradnikovci so odločno napadli nemško kolono, toda 150 Nemcev in domobrancev se je postavilo v bran, da bi zavarovali umik pratežu. Vozovi so jo zares jadno ubrali proti Dolu. Z dežja pa so prišli pod kap. Naši minerji so namreč dotlej že postavili v bližini Dola mine in tako je sovražnikov pratež pridirjal naravnost nanje. Dve eksploziji in dva vozova sta zletela v zrak. Sedaj pa se sovražnikovi pratežniki niso upali nadaljevati pot proti Gorici, ker niso vedeli, kaj vse jih utegne med potjo doleteti. Zato so obrnili v desno in pohiteli proti Grgarju. Pospešek pa jim je z rafali dala še desetina Vojkove brigade, ki je bila v spremstvu minerjev.

Ko se je zdanilo, se je iz Grgarja prikazala sovražnikova patrulja in jo previdno ubirala proti Zagorju, da bi ugotovila tamkajšnje razmere. Daleč pa ni mogla priti, ker jo je prestregel 3. bataljon in jo zavrnil.

Malo kasneje je iz smeri Solkana pričela prodirati močnejša sovražnikova kolona in se kmalu nato zapletla z 2. in 3. bataljonom v hude borbe. Naposled je bil sovražnik odbit, potem ko je — sodeč po naših poročilih — izgubil kakih 25 mož. Naši so imeli le pet ranjenih, med njimi je bil zadet v obe nogi tudi načelnik štaba Gradnikove brigade Rado Jakin.

Zvečer je brigada zasedla nekoliko višje položaje na samem robu Trnovskega gozda: 1. bataljon v Trnovem, 2. bataljon v Voglarjih, 3. bataljon pa v Podgozdu, medtem ko se je 1. bataljon Vojkove brigade vrnil nazaj na Cerkljansko.

Tedaj pa je 1. bataljonu prispel nujen ukaz, naj se takoj umakne s Trnovega, kajti zavezniška letala, ki bi morala bombardirati Trnovo, še niso bila obveščena, da je Trnovo prazno. Preplah pa je bil nepotreben, ker zaveznikov kljub vsemu ni bilo nad Trnovo.

Do 27. februarja je brigada imela mir. Tega dne pa je napadlo položaje okrog 400 sovražnikovih vojakov. Borba je potekala na črti Voglarji–Podgozd, njen izid pa je bil negotov vse dotlej, dokler ni 3. bataljon z drznim protinapadom proti Št. Mihelu vdrl sovražniku za hrbet, ta pa jo je v paničnem begu ucvrl naravnost proti

Gorici. Prav zato so bile sovražnikove izgube tega dne zelo velike: po oceni štaba Gradnikove brigade je sovražnik izgubil okrog 40 mož, še več pa jih je bilo ranjenih. Gradnikovci so imeli dva mrtva in štiri ranjence, zaplenili pa so tudi nekaj orožja in vojaške opreme.

Še hujše borbe so se razvile naslednjega dne — 28. februarja. Pričelo se je s kolono, v kateri je bilo le kakih 100 mož in ki je že zgodaj zjutraj pritislila iz Grgarja proti Trnovemu. Seveda ni mogla ničesar opraviti. Na pomoč ji je prihitela še enkrat močnejša kolona z vozovi, ki je iz Ajševice in Kromberka prodirala proti levemu krilu brigade.

Kmalu je sovražnik ugotovil, da s temi tristo vojaki ne bo mogel ničesar doseči, ker so gradnikovci vse njihove napade uspešno odbijali. Zato je popoldne ob treh pripeljal še deset kamionov vojaštva, tako da se je pred položaji Gradnikove brigade gnetlo že kakih 500 sovražnikovih vojakov. Toda vse je bilo zaman. Sovražnik je sicer delno prodril na naše položaje, vendar samo zato, ker je nekaterim našim enotam zmanjkalo municije. Brž ko pa je ponoči prispela nova pošiljka municije, so gradnikovci opolnoči z odločnim jurišem pregnali Nemce z zasedenih položajev.

Tega dne so bile izgube na obeh straneh zelo občutne. Gradnikova brigada je bila ob pet borcev, drugih šest pa je bilo ranjenih, medtem ko so Nemci imeli — po naših poročilih — 30 do 40 mrtvih in večje število ranjenih.

Vse je kazalo, da se bodo borbe nadaljevale tudi naslednji dan. Nemci se ponoči — kot je to bila njihova navada, če je šlo za krajevne izpade — niso umaknili v Gorico in druge postojanke, temveč so ostali na položajih tudi čez noč. Razen tega so prihajala poročila, da je tudi XXX. divizija na vseh koncih zapletena v borbe. Enote Gregorčičeve in Kosovelove brigade so ves dan odbijale sovražnikove napade, ki je pritiskal proti Otlici in Predmeji iz treh smeri: s Cola, iz Slokarjev in iz Stomažev čez Čaven. Dosti vojaštva se je nabralo tudi v Vipavski dolini:

»Vipavska dolina je zasedena do poslednje vasi, v napadu pa je okoli 1500 mož.«⁴

In tako je tudi bilo. Prvega marca so Nemci najprej obstreljevali položaje Gradnikove brigade z artilerijo in minometalci, nato pa so jo hoteli s pehoto pregnati s položajev. Toda gradnikovci so se tako zagrizeno borili, nato pa prešli celo v protinapad, da je štab XXXI. divizije lahko ob 13.00 z brzojavko obvestil štaba korpusa, da »Gradnikova brigada potiska sovražnika, ki se obupno brani. Izvaja se topniški dvoboj med našo in sovražnikovo artilerijo.«

⁴ Telegram štaba korpusa z dne 1. marca 1945 Glavnemu štabu.

Nemci na tem delu fronte spet niso dosegli nobenega uspeha. Zato sa naslednjega dne mirovali — le z artilerijo so malo tipali po naših položajih — in se pripravljali na odločilni napad, ki naj bi se pričel 3. marca. Omeniti pa moramo, da so Nemci imeli nekaj več sreče na nasprotni strani Trnovskega gozda, saj je 1. marca njihova kolona prebila obrambo XXX. divizije med Colom in Otlico ter s kakimi 400 možmi prodrla in se ustavila na Otlici,

Akcija »Rübezahl III«

Gradnikova brigada je deset dni odbijala skoraj vsakodnevne sovražnikove napade ter je Nemcem in njihovim zaveznikom prizadejala občutne izgube. Enajstega dne pa je spričo velike sovražnikove premoči v moštvu in oborožitvi morala kloniti.

Sovražnikovo poveljstvo je 3. marca pritegnilo v borbo sveže in močnejše sile. Napad, ki je bil del njihove akcije »Rübezahl III«, je zelo dobro pripravilo, kajti »banditi so dobro oboroženi z avtomatskim orožjem, so pod dobrim vojaškim poveljstvom in imajo nalogo, da z vsemi sredstvi zasedejo Vipavsko dolino kot važno bazo za njihovo preskrbo. V zadnjih borbah ni bilo opaziti pri njih dosežanje taktike izmikanja. Sovražnik se trdovratno brani in v nekatereh primerih zagrizeno napada. Računati pa moramo tudi na to, da se bo sovražnik umaknil na sever, ko bo spoznal težavnost položaja. Na podlagi izjav ujetnikov ugotavljamo, da je pri banditih zavladalo veliko pomanjkanje hrane.«¹

Za izvedbo tega napada so Nemci ustanovili dve bojni skupini. Prva bojna skupina — pod imenom »Zuschneid« — je bila sestavljena iz približno treh SS policijskih bataljonov, iz delov domobranskega »1. slovenskega jurišnega polka«, iz bataljona Kavkazcev in iz dveh bataljonov nedičevcev. Štela je 4000 do 5000 mož. Njena naloga je bila, da prepreči vdor naših enot s Trnovske planote v Vipavsko dolino, hkrati pa da prodre s Predmeje na Lokve in tako udari v hrbet našim enotam na področju Trnovega.

Drugo bojno skupino — imenovala se je »Köstermann« — pa so sestavljale naslednje enote: dva bataljona 730. pehotnega polka s pionirskim vodom in polovico baterije 1. divizion 112. artilerijskega polka, ena četa 3. bataljona 10. SS policijskega polka z baterijo topov, četa 1. bataljona SS policijskega polka in deli 182. policijske gorske obveščevalne čete. Tako je bilo v bojni skupini »Köstermann« približno 2500 mož, samih esesovcev.

¹ Nemško povelje z dne 6. marca 1945.

Deveti korpus je prejel novo pošiljko oblek

Bojna skupina »Köstermann« bi pravzaprav morala pričeti z napadom že 2. marca ob štirih popoldne z nalogo, da še isto noč osvoji ne le Trnovo, temveč tudi Lokve. »Po zasedbi Lokev je treba s stalnimi izvidniškimi oddelki kontrolirati cesto Lokve—Predmeja, da bi pravočasno preprečili umik banditov proti severu.«²

Zakaj se je Nemcem tako zelo mudilo? Tudi na to vprašanje najdemo odgovor v nemških dokumentih. Nemci so se namreč polakomnili zavezniških pošiljk in so računali, da se jih bodo lahko polastili, če bodo z napadom pričeli bolj v poznih urah in hitro prodrli na Lokve, preden bi mogli naši obvestiti zavezniško poveljstvo o spremembi situacije na spuščališču pri Lokvah. Nemškim enotam so ukazali, da »morajo s svetlobnimi signali doseči, da letala predčasno odvržejo padala z materialom, ki naj jih zaplenijo.«³

Od vsega tega pa ni bilo nič. Nemci so spričo velike premoči prodrli na Lokve, toda ne 2. marca zvečer, temveč šele 4. marca popoldne. To je bilo dovolj, da se je izjalovil tudi eden izmed njih-

² Nemško povelje z dne 6. marca 1945.

³ Ravno tam.

vih glavnih ciljev, ki so ga hoteli doseči s to akcijo: zavezniške pošiljke.

Ko se je 3. marca pričel glavni nemški napad, je bila Gradnikova brigada razporejena na položajih od Trnovega v desno proti čepovanski dolini, na njenem levem krilu — od Rjavcev do Krnice — pa se je branila Bazoviška brigada.

Že v zgodnjih jutranjih urah je po močnem topniškem obstreljevanju kakih 300 sovražnikovih vojakov vdrlo v Zavrh, vendar so jih gradnikovci s protinapadom vrgli nazaj. Kmalu je postalo jasno, da hudega sovražnikovega pritiska ne bo moč vzdržati. V popoldanskih urah so sovražnikovi napadi postali še srditejši in naši so se morali pod neprestano borbo umikati globlje v Trnovski gozd. Tako so Nemci do mraka prodrli v Trnovo in Zavrh, čeprav jih je to veljalo precej žrtev: po naših podatkih so Nemci imeli tega dne okrog 25 mrtvih.

Naslednjega dne so se borbe nadaljevale med Trnovim in Lokvami. Gradnikova brigada je sicer skušala sovražnika zadržati pred Lokvami, vendar se ji to spričo neugodnega terena ni posrečilo. Tako se je 2. bataljon Gradnikove brigade umaknil na Kobilico, 1. in 3. bataljon pa proti Lazni, medtem ko je Bazoviška brigada držala položaje nad Lokvami in vasjo Nemci. Toda sovražnik jo je kmalu potisnil tudi s teh položajev in nadaljeval prodiranje proti Mali Lazni.

Medtem pa so nekatere sovražnikove enote prodrle že na Lazno. Gradnikova brigada ni imela na Kobilici več kaj iskati in ji je zato štab korpusa velel, naj se ponoči spet zbere in zasede s 1. in 2. bataljonom položaje nad Dolenjo Trebušo, s 3. bataljonom pa nad Gorenjo Trebušo. Tako je bilo tudi storjeno. Bataljona v Dolenji Trebuši nista imela 5. marca nobenega opravila, medtem ko je v Gorenjo Trebušo že ponoči vdrl sovražnik z Lazne. Nato ga je 3. bataljon skupno z nekaterimi enotami Gregorčičeve brigade napadel. Napad je bil sicer odbit, toda naslednjega dne je sovražnik sam izpraznil Gorenjo Trebušo in se vrnil čez Lazno nazaj proti izhodiščnim položajem.

Gradnikova brigada je s tem svojo nalogo opravila in štab korpusa jo je zato napotil spet v sestav XXXI. divizije. Tako se je brigada 8. marca 1945 po dvomesečni odsotnosti iznova vrnila na Cerkljansko. Njena navzočnost v diviziji je bila prav tedaj nujno potrebna, kajti štab divizije je pripravljal napad na najnovejšo domobransko postojanko na Gorenjskem — na Sv. Križ nad Selško dolino.

SLOVO
OD GORENJSKE

»Napad« na prazno kasarno na Govejku

Konec februarja je sovražnik vzpostavil v Selški dolini še eno novo postojanko — pri Sv. Križu in v Kališah nad Selcami. To naj bi bilo nadomestilo za izgubljeno postojanko v Železnikih. Priznati moramo, da je sovražnik razsodno ravnal, ko se ni odločil za obnovev stare postojanke, kajti Železniki leže v globeli in postojanka — kot smo že videli — ni imela možnosti za uspešno obrambo, medtem ko je bil položaj Sv. Križa naravnost idealen za te namene: na vrhu strmega griča je bila cerkev z mežnarijo, kakih 300 metrov niže leži naselje Kališe, okrog in okrog pa čistina. Razen tega je Sv. Križ le dobra dva kilometra daleč od Selc, od koder bi postojanki v primeru napada utegnili priti pomoč, prav toliko pa je do Dražgoš in Češnjice, koder je peljala »partizanska« pot, ki so jo uporabljale oskrbovalne kolone IX. korpusa.

Tako se je zadnjega dne meseca februarja 1945 pri Sv. Križu nastanilo približno sto domobrancev, ki so se pričeli z vso naglico utrjevati. Med njimi je bilo pol novomobilizirancev, precej pa tudi partizanskih dezertterjev. Okrog cerkve so napravili iz lesa in gramoza pet bunkerjev ter jih med seboj povezali s strelskimi jarki. Okrog in okrog pa so pod cerkvijo in mežnarijo potegnili še žično oviro.

Posadka pri Sv. Križu je bila sorazmerno zelo dobro oborožena, čeprav z raznovrstnim orožjem: imeli so angleški težki minometalec, dva francoska protiletalska mitraljeza, lahki mitraljez »zbrojevko« češkega izvora in še pet ruskih puškomitraljezov.

Domobranci pa niso zasedli le vrha griča s cerkvijo in mežnarijo, temveč so se nastanili tudi v naselju Kališah, kjer so se utrdili v nekaterih hišah. Menili so, da bo s tem njihova postojanka var-

nejša, kajti vrh griča je bil kolikor toliko dostopen le iz Kališ in po ozkem grebenu, ki povezuje Sv. Križ z Dražgošami.

Naše vojaško vodstvo v navadnih okoliščinah ne bi videlo v ustanovitvi kake nove postojanke nič tragičnega. Toda s Sv. Križem je bilo povsem drugače. V mesecu marcu 1945 — ko je sovražnik ne le preprečil dobavo hrane iz Vipavske doline in Furlanije, temveč je hotel brezpogojno potisniti naše enote celo s Trnovske planote proti Vojskemu in Cerkljanskemu, in ko je XXXI. divizija morala skrbeti za prehrano skoraj vseh korpusnih enot — bi utegnila imeti sovražnikova postojanka pri Sv. Križu in prekinitev dovoza hrane iz severnega dela Gorenjske zelo hude posledice. Spričo tega je bilo že nekaj dni po vzpostavitvi te domobranske postojanke sklenjeno: Sv. Križ mora pasti!

To nalogo naj bi opravila Prešernova brigada. Čeprav je bilo na razpolago le malo časa in je bila brigada po večdnem bivanju na področju Črnega vrha nad Škofjo Loko močno utrujena, so jo takoj po vrnitvi na Žirovski vrh pričeli pripravljati na to nalogo.

Pred napadom je imela še »generalko«, kar je bila tudi novost za tiste čase. V 1. in 3. bataljonu, ki sta bila določena za neposreden napad, so sestavili udarne skupine in jih poučili, kako je treba med napadom skladno delovati in kako naj se minerji pod zaščito mitraljezov, protitankovskih pušk, minometalcev in topov približajo bunkerjem in postojanki ter jo zaminirajo. Za zaključek so 7. februarja uprizorili še praktično vajo, ko so »napadli« prazno in napol porušeno italijansko kasarno na Govejku. Medtem ko so težki mitraljezi in minometalci s pravimi minami in krogli obstreljevali postojanko, so se minerji pod njihovim varstvom priplazili do zidovja in ga zaminirali. Čeprav je bil eden izmed minerjev med »napadom« lažje ranjen, je vaja bila zelo koristna in je tri dni kasneje bilo spričo nje prihranjeno marsikatero življenje.

Sv. Križ rezerviran za Prešernovo brigado

Po načrtu štaba divizije naj bi postojanko pri Sv. Križu napadla Prešernova brigada z dvema bataljonoma, en bataljon pa naj bi štab brigade zadržal v rezervi v Lajšah pri Dražgošah. Brigado so še okrepili z divizijsko četo težkega orožja in z minersko četo inženirskega bataljona divizije, njen napad pa naj bi podprla tudi artilerija z gorskim topom kal. 75 mm, protitankovskim topom kal. 45 mm in brzostrelnim topom kal. 20 mm.

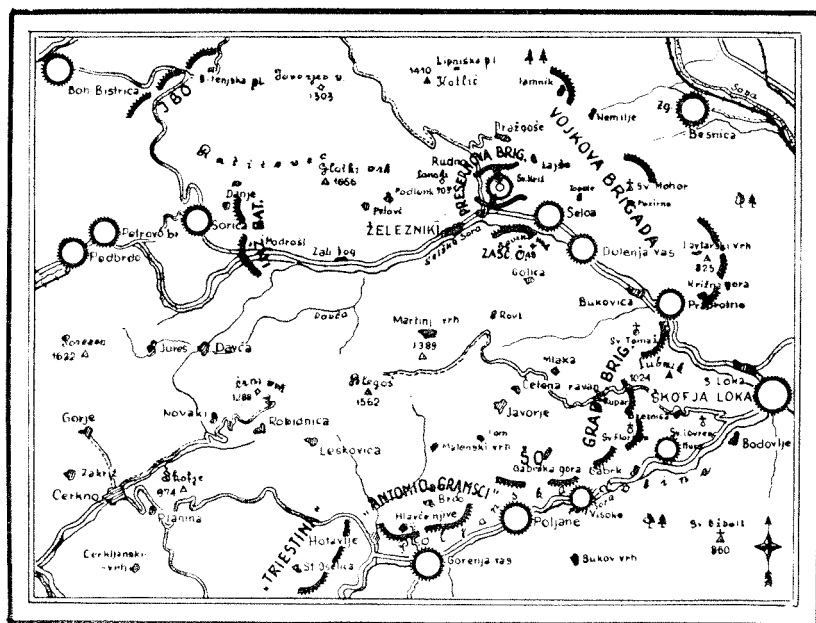
Gradnikova brigada naj bi poskrbela, da ne bi nemška posadka v Škofji Loki povzročala kakih nevšečnosti. Zato naj bi zasedla že dobro znane položaje na črti Sv. Tomaž—Rupar—Sv. Florijan—Gabrjk.

Vojkova brigada naj bi se vkopala na črti Jamnik—Sv. Mohor—Lavtarski vrh in pazila na sovražnikove postojanke v dolini Save.

Tudi na Bohinj in blejski kot niso pozabili. Jeseniško-bohinjski odred naj bi z enim bataljonom zasedel položaje nad Bohinjsko Bistrico, z drugim pa nad Bohinjsko Belo in Bledom.

Inženirski bataljon divizije, ki je minersko četo odstopil Prešernovi brigadi, naj bi pazil na Petrovo brdo in Sorico, kjer je bilo 70 nemških graničarjev in 16 domobrancev.

Zaščitna četa štaba divizije je dobila nalogo, da zasede položaje na Zavernem hribu nad Selcami in odtod prepreči vsako sovražnikovo intervencijo iz Selške doline v smeri Sv. Križa.

LEGENDA:

SOVRAŽNIKOVA POSTOJANKA

POLOŽAJI NAŠIH ENOT

Napad na belogardistično postojanko pri Sv. Križu nad Selško dolino marca 1945

Enote italijanske divizije »Garibaldi Natisone« so zasedle položaje pred Idrijo in nad Gorenjo vasjo: 158. brigada »Antonio Gramsci« na Gorenjem Brdu in na Hlavčjih njivah, udarna brigada »Triestina«, ki se je bila priključila diviziji »Garibaldi Natisone« kot njena četrta brigada, pa na Stari Oselici.

Krog zavarovanja napada na Sv. Križ pa je sklenil Škofjeloški odred z bataljonom na Gabrški gori nad Poljanami, ki je tako povezoval enote italijanske brigade »Antonio Gramsci« nad Gorenjo vasjo z enotami Gradnikove brigade pri Sv. Florijanu. Drugi bataljon Škofjeloškega odreda pa je bil v divizijski rezervi v Mlaki ob vojaški cesti Škofja Loka—Blegoš.

Spet se je ponovila stara pesem: spričo goste mreže sovražnikovih postojank sta sorazmerno majhno sovražnikovo postojanko, v kateri je bilo kakih 100 domobrancev, napadala sicer samo dva bataljona, ki pa ju je moralo ščititi ali biti v rezervi skoraj dvajset bataljonov.

Zadnji napad na postojanko na Gorenjskem

Po načrtu bi morali pričeti z napadom opolnoči med 9. in 10. marcem. Prešernovci naj bi do zore očistili Kališe; ko pa bi se zdanilo, bi nastopila artilerija, uničila bunkerje okrog postojanke, nato pa bi 1. in 3. bataljon Prešernove brigade z jurišem vdrla vanjo. Naloga je bila zelo težavna ne le spričo izredno ugodnega položaja sovražnikove postojanke, temveč tudi zaradi mraza in snega, kar je močno oteževalo približevanje enot, posebno artilerije.

Devetega marca so izvedli še zadnje priprave za napad: »Vodstvo brigade je od tamkajšnjih terenskih delavcev in posameznih zanesljivih domačinov zbralo še najnovejše podatke o sovražniku. Razen tega so se brigadni obveščevalci približali Sv. Križu, si iz neposredne bližine ogledali utrdbe okrog postojanke, jih skicirali in z vsemi temi podatki seznanili štab brigade. Končno pa je štab divizije, ki se je ustavil v Rovtu, sklical sestanek z brigadnimi štabi, na katerem so se še zadnjič pogovorili o nalogah posameznih enot.«¹

Prešernova brigada je že ob osmih zvečer prispela v Železnike, kamor so prišli tudi topniški divizion, divizijska četa težkega orožja in minerska četa inženirskega bataljona divizije. Tu so borci prejeli tudi municijo in eksploziv, težko orožje pa so porazdelili po bataljonih. Nato so krenili v napad.

¹ Polk. Karel Leskovec: »Zavzetje domobranske postojanke pri Sv. Križu nad Selško dolino« (»Vojaški informator« 1/1963, str. 54).

Tretji bataljon, ki so mu priključili še četo 1. bataljona, je v strelcih prodiral proti Kališam. Ko so se borci približali prvim hišam, jih je stražar sicer opazil in ustrelil proti njim, vendar so prešernovci navzlic temu prodrli do nekega hleva ob robu naselja in se tako polastila izhodišča za njihove nadaljnje sunke proti drugim stavbam v vasi, iz katerih so se oglašali sovražnikovi mitraljezi in puške. Borba ni bila lahka in sovražnik — ne pozabimo, da so bili med domobranci tudi partizanski dezertjerji — se je srdito upiral. V Kališah je pokalo od enajstih zvečer do štirih zjutraj, dokler se ni našim minerjem, med katerimi sta se posebno odlikovala Ernest Devetak in Alojz Melihar, posrečilo priplaziti se do zidov hiše, iz katere se je sovražnik še najbolj upiral, in jo zaminirati s petnajst kilogrami plastika. Eksplozija je bila strahovita, hiša pa napol porušena. Vendar se domobranci še niso vdali in so se iz ruševin še nadalje oglašali njihovi mitraljezi. Sovražnikovega odpora je bilo konec šele tedaj, ko so prešernovci odločno jurišali na razvaline in iz njih izvlekli nekaj preživelih domobrancev.²

Medtem se je 1. bataljon, ki je bil okrepljen z dvema piatoma in dvema protitankovskima puškama, približeval sovražnikovim utrdbam okrog cerkve in mežnarije s severozahodne smeri. Spričo borbe, ki se je medtem razdivjala v Kališah, je sovražnik pri Sv. Križu budno opazoval na vse strani in je zato kmalu opazil naše borce v snegu ter jih pričel obstreljevati z avtomatskim orožjem. Borci so se približali postojanki, kolikor se je pač dalo, nato pa so se vkopali in čakali dneva, ko naj bi se oglasila naša artilerija.

Do zore so prispeli na položaje tudi minometalci in topovi. Četa težkega orožja divizije, ki so se ji priključili težki minometalci vseh treh brigad, je zasedla položaje na pol poti med Češnjico in Kališami, topovi pa na gozdni poti, ki iz Češnjice pelje čez Lanski rovt proti Dražgošam.

Ob sedmih zjutraj, ko se je že povsem zdanilo, so se nenadoma oglasili naši težki minometalci in topovi. Ogenj je bil točen: na belem snežnem pregrinjalu, ki je pokrivalo grič in streho mežnarije, so drug za drugim nastajali črni madeži.

Najuspešnejši je bil brzostrelni top, ki ima največje zasluge za hitro likvidacijo sovražnikove postojanke. Čeprav je bil od postojanke oddaljen kakih 1600 metrov, so njegovi rafali s presenetljivo točnostjo zadevali cilj. Pravi užitek je bil gledati svetleče se granate, kako so v rahlem loku po treh, štirih sekundah kot zvezdni utrinki

² Po pripovedovanju podpolkovnika Viljema Kranjca, takratnega komandanta 3. bataljona Prešernove brigade.

Narodni heroj Evgen Matejka-Pemc. Rojen je bil 6. novembra 1909 v Kočevju. V partizane je vstopil leta 1941. Spomladi 1943 je postal politkomisar Gorenjskega odreda. Kasneje so ga imenovali za vodjo obveščevalnega centra XXXI. divizije in IX. korpusa. Konec leta 1944 je postal komandant XXXI. divizije. Padel je 3. maja 1945 ob Soči

priletele na vrh nasprotnega griča in se porazgubile med snegom in v strehi.

Tedaj pa se je skozi sneg na strehi mežnarije pričel valiti gost dim, malo kasneje pa se je prikazal še plamen. Poslopje se je vnelo. Branilci so se zmedli. Štab divizije pa je brzojavil štabu korpusa:

»Sovražnik vržen iz Kališ. Sedem mrtvih, eden ujet. Zaplenjena dva mitraljeza, ena puška in več municije. Postojanka Sv. Križ gori. Artilerija je stopila v dejstvo...«

Nato se je brzostrelni top lotil bunkerjev. Njegovi rafali so tipali po njihovih zunanjih zidovih, dokler ni naš topničar usmeril snop izstrelkov skozi lino bunkerja. Eksplozij ni bilo slišati, toda zato je bilo moč opaziti domobranske postave, ki so skočile na plano in pričele bežati. To je bil hkrati tudi znak za juriš 1. in 3. bataljona,

ki sta z obeh strani vdrla na hrib.³ Tako je postojanka padla v naše roke, čeprav se je večjemu delu posadke posrečilo zbežati čez gozd na vzhodni strani cerkve proti Selcam.

V tej borbi so domobranci imeli deset mrtvih, pet pa so jih naši ujeli. Od borcev Prešernove brigade sta dva padla, drugih pet pa je bilo ranjenih — med njimi tudi politkomisar brigade Viktor Kirn.

Plen, ki ga je pri Sv. Križu zasegla Prešernova brigada, je bil zares obilen: težki minometalec, dva lahka ruska minometalca, lahka breza, protiletalski mitraljez, brzostrelka, 60 pušk in še dosti drugega vojaškega materiala ter opreme.

Za doseženi uspeh je štab divizije v dnevnem povelju z dne 11. marca 1945 izrekel borcem in starešinam Prešernove brigade priznanje in pohvalo.

Rafali po razvrščenih domobrancih

Vojkova brigada tega dne ni imela nobene borbe, če izvzamemo spopad, ki ga je doživela prejšnji večer med potjo na položaje. Takrat je ob prehodu čez Selško dolino padla v nemško zasedo — pri tem je izgubila enega borca, trije pa so bili ranjeni — ki pa jo je hitro razbila, razpršila Nemce in celo zaplenila dva voza, polna vojaške opreme.

Tudi inženirski bataljon divizije je imel pod Sorico manjši spopad s sovražnikovo patruljo, ki jo je brez večjih težav zavrnil.

Malo huje je bilo na položajih Gradnikove brigade. Najprej je skupina njenih borcev presenetila domobrance v postojanki pri Muretu. Uspelo se ji je neopazno približati postojanki v trenutku, ko se je pred postojanko razvrščala njena posadka. Gradnikovci seveda niso hoteli zamuditi redke priložnosti in so jo zasuli s točo krogel. Domobranci so se razbežali na vse strani, precej pa jih je obležalo na dvorišču. Po naših ocenah je sovražnik tedaj izgubil vsaj deset mož, še več pa jih je bilo ranjenih.

Kmalu nato se je proti Gabrku napotila iz Poljan patrulja kakih petdeset mož, da bi ugotovila, kaj se dogaja pri Muretu. Gradnikovci pa je niso spustili tako daleč in so jo po štiriurni borbi prisilili

³ Omeniti moramo hrabrost in požrtvovalnost Ignaca Martinjaka-Bruna s Sv. Ambroža pod Krvavcem, ki je v Kališah stoje streljal s svojim mitraljezom po sovražniku in — čeprav je bil na štirih krajih ranjen — sodeloval še pri končnem jurišu na cerkev. Tu je zadobil še tri rane. Ko so ga odnašali s položajev, se je skoraj opravičeval: »Saj ni nič, samo malo opraskan sem. Bo kmalu bolje.«

na umik proti Poljanam. Po naših poročilih je sovražnik v tej borbi izgubil dvanajst mož.

Po končanih borbah za Sv. Križ se je Prešernova brigada premaknila na področje Sv. Mohorja. V načrtu je namreč bila večja prehranjevalna akcija v Bitnjah. Do tega pa ni prišlo, ker so Nemci že 11. marca napadli položaje 2. bataljona in s severne strani prodrli med Pozirno in Topole. Njihov napad — v katerem so Nemci izgubili deset mož, več pa jih je bilo tudi ranjenih — je bil po triurni borbi sicer odbit, toda sovražnik je ostal na položajih še čez noč. Razen tega pa se je prav tedaj bistveno spremenil položaj tudi na operacijskem področju XXX. divizije. Zato je štab divizije, ki je v zvezi s tem prejel nove naloge, odpoklical Prešernovo brigado s sektorja Sv. Mohorja nazaj na Cerkljansko.

ZADNJA NEMŠKA OFENZIVA

Z vseh vetrov zvlečena vojska se pripravlja na ofenzivo

Bližali so se zadnji dnevi hitlerjevske Nemčije in njenih zaveznikov. Rdeča armada je nevzdržno pritiskala čez Poljsko, zahodni zavezniki pa so bili že na Renu. Tudi italijanska fronta je bila čedalje bliže mejam nemškega Reicha. Fronte so se približevale tudi slovenskem ozemlju: čez Panonsko nižino so prodirale proti Prekmurju enote Jugoslovanske in Rdeče armade, druge naše enote pa so tedaj že napredovale proti Reki. Nemška vojska ni mogla več nuditi resnejšega odpora in je bilo le še vprašanje časa, kdaj se bo dokončno zlomila.

Toda naše enote v Slovenskem primorju in na Gorenjskem so bližajoči se konec druge svetovne vojne občutile v popolnoma drugačnem smislu: sovražnikov odpor na tem področju ne le, da ni ponehaval, temveč so Nemci prav v zadnjih dneh obstoja svoje vojaške sile s pomočjo srbskih četnikov, hrvatskih ustašev, slovenskih domobrancev, italijanskih »prostovoljcev«, kvislinških kozakov in še drugih sprožili proti IX. korpusu najhujšo ofenzivo izmed vseh, kar so jih naše enote v Slovenskem primorju in na Gorenjskem dotlej preživele.

Nemci so si v tej zadnji ofenzivi postavili za cilj, da očistijo zaledje umikajoče se nemške vojske iz Italije in z Balkana. Razbitim nemškim divizijam je bilo treba poskrbeti za varen in nemoten umik proti Nemčiji. Ena izmed najvažnejših smeri pa je držala čez Slovensko primorje.

Nemci pa se niso zadovoljili le s tem, da potisnejo partizane proč od glavnih cest in železnic, temveč so hoteli z našo vojsko v Slovenskem primorju do kraja obračunati. Bolj kot za Nemce je

bilo to važno za slovenske domobrance in srbske četnike, saj bi bil to zadnji košček jugoslovanskega nacionalnega ozemlja, ki bi ga ob prihodu zahodnih zaveznikov imeli v rokah in ki bi jim mogel biti ob razkolu med protihitlerjevsko koalicijo — to je bilo njihovo in Hitlerjevo zadnje upanje — za odskočno desko proti Titovi Jugoslaviji. Brez dvoma so ti načrti šli v račun tudi nekaterim krogom v zahodnih državah, saj so komaj nekaj tednov kasneje vlade teh držav pod vplivom njihove reakcije na skrajno brutalen način odrekale dotedanjim zaveznikom pravico do Beneške Slovenije in precejšnjega dela Slovenskega primorja.

Ofenzivo proti IX. korpusu je organiziral Ervin Rösener, vrhovni poveljnik vseh nemških policijskih sil na slovenskem ozemlju, ki je razen tega imel tudi pravico uporabljati za čiščenje zaledja redno vojsko ter slovenske domobranske in druge kvislinške enote, ki so se priteple na slovensko ozemlje. Skupno z višjim SS in policijskim vodjo Globočnikom sta sklicala vrsto sestankov z oficirji enot, ki naj bi sodelovale v tej zadnji sovražnikovi ofenzivi v Slovenskem primorju in na Gorenjskem.

Enote, ki so jih uporabili v ofenzivi, so prišle z vseh strani. Izmed italijanskih enot je Globočnik imel na razpolago pet bataljonov milice s štabom v Trstu in alpski bataljon »Tagliamento« s štabom v Tolminu. Od nemških enot je sodeloval 10. SS policijski polk s štabom v Gorici, SS »Alpenvorland«, ki je imel štab v Pontablju, in 3. bataljon 15. SS policijskega polka. Razen tega pa so k akcijam pritegnili še kozaško divizijo s sedežem v Tolminu.¹

V ofenzivi so sodelovale tudi enote Djujičevega Dalmatinskega korpusa s sedežem v Tržiču, Liškega korpusa s sedežem v Vipavi in Bosanskega korpusa s štabom v Podnanosu. Vsi trije korpusi so bili v sklopu Mihailovičeve Dinarske divizije s štabom v Gorici.

Tudi Nedićev »Srpski dobrovoljački korpus« s štabom v Postojni — medtem ko so štabi njegovih štirih divizij bili v Prestranku, Pivki, Mučičih in Ilirski Bistrici — se ni izognil sodelovanju v tej zadnji sovražnikovi ofenzivi.

Po podatkih naše obveščevalne službe² pa so se ofenzive udeležile še enote nemške 14. SS divizije, 28. SS policijskega polka, »1. slovenskega jurišnega polka« s štabom v Ajdovščini, »2. domobranskega gibljivega bataljona«, domobranske posadke iz Dolomitov, trije slovenski četniški odredi, grška kvislinška enota, ki je sicer varovala progo Ljubljana–Postojna, in tudi deli 24. SS divizije

¹ Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 502).

² Informativno poročilo Glavnega štaba z dne 8. aprila 1945.

kraških lovcev — francoski protiboljševiški bataljon in španska prostovoljska legija. Po teh podatkih naj bi na sovražnikovi strani sodelovalo v ofenzivi skupno 16 000 mož.

Naknadno pa je štab korpusa ugotovil navzočnost še nekaterih drugih enot in je skupno število sovražnika cenil na okrog 30 000 mož.³

Po nemškem načrtu naj bi »Srpski dobrovoljački korpus« varoval boke nemških enot, ki bi napadale, kozaki naj bi pazili na zaledje, Italijani pa stražili objekte.

Dne 12. marca 1945 so Nemci proglasili »stanje stroge pripravljenosti in pričeli z energičnimi pripravami za pohod.«⁴

Nemci so nameravali med ofenzivo podrobno preiskati celotno področje. Enotam so dali navodila, naj primejo vse moške od 14. do 60. leta starosti in jih izroče policiji. Posebno pozornost je bilo treba obrniti osamljenim hišam, ki naj bi jih podrobno preiskali. Prav tako so ukazali enotam, naj vsem prebivalcem, ki ne morejo z listinami dokazati svoje politične zanesljivosti, pobere vso hrano in živino.⁵

O nekaterih nemških pripravah je zvedela tudi naša obveščevalna služba:

»Dne 13. III. so bili v Čepovanu trije nemški majorji, ki so pripravljali napad na naše osvobodeno ozemlje. Sporočeno nam je bilo, da nameravajo napraviti sunek iz šestih strani proti Cerknemu. Pri razgovorih je bil slučajno navzoč agent, ki je poslal poročilo našemu obveščevalnemu oficirju.«⁶

Po vseh teh pripravah ni težko sklepati, da je bila zadnja nemška ofenziva izmed vseh dotedanjih ofenziv najhujša, najbolj temeljita in najbolj surova ne le v odnosu na naše vojaške enote, temveč tudi glede civilnega prebivalstva.

Za pričetek — naš protiudar

Medtem ko so se Nemci in njihovi kvislinški zavezniki pripravljali na dokončen obračun z IX. korpusom, so se pa naše enote zbirale okrog Trnovske planote, da bi z odločno protiofenzivo pregnale Nemce odtod in jih potisnile nazaj v Vipavsko in Soško dolino. Nemci so namreč v zadnjih svojih ofenzivnih akcijah konec februarja

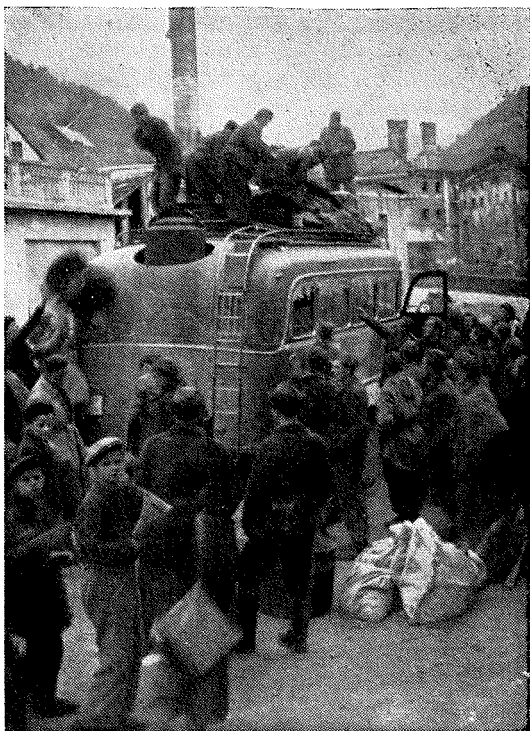
³ Brzjavka štaba IX. korpusa z dne 10. aprila 1945 Glavnemu štabu.

⁴ Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 502).

⁵ Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 503).

⁶ Obveščevalno poročilo štaba XXXI. divizije z dne 14. marca 1945.

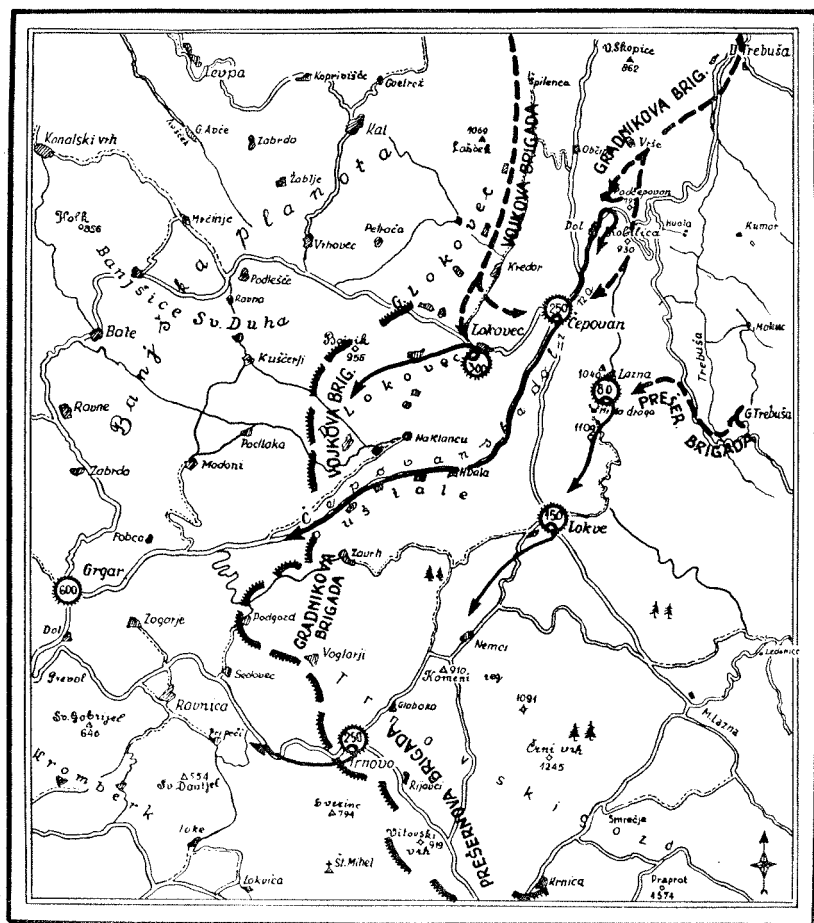
**Naše enote odhajajo iz
Cerknega proti Dolenji
Trebuši**

in v prvih dneh marca vzpostavili na bivšem osvobojenem ozemlju vrsto postojank, med njimi tudi v Čepovanu, Lazni in na Lokvah. Nemci so za zavarovanje tega dela Trnovske planote odredili 3. bataljon 10. SS policijskega polka, medtem ko so na sektor Trnovega in Krnice poslali en bataljon kavkazcev, na sektor Otlice in Predmeje dele 2. bataljona 10. SS policijskega polka in v rajon Otlica—Gozd en bataljon nedičevcev. Tako je na Trnovski planoti ostalo kakih 2500 sovražnikovih vojakov.

Zakaj je bilo to potrebno? Po končani akciji »Rübezahl III« je namreč nemško poveljstvo ugotovilo, da so njihove enote sicer potisnile partizanske sile iz Vipavske doline in s področja Trnovskega gozda, vendar da je »treba računati s prodorom v naprej pripravljene sektorje Trnovskega gozda tistih delov band, ki so se umaknile proti severu.«¹

¹ Nemško poročilo z dne 6. marca 1945.

LEGENDA:

- SMERI NAPADA NAŠIH ENOT DNE 16. 3. 1945
- SMERI UPIKA SOVRAŽNIKOVIH POSADK
- POLOŽAJI NAŠIH ENOT DNE 17. 3. 1945

Napad na Čepovan

Brž ko je štab IX. korpusa opazil, da je nemški pritisk nekoliko ponehal, je pripravil načrt za ponovno osvajanje Trnovske planote. Glavno vlogo naj bi odigrala XXXI. divizija, kajti enote XXX. divizije so zadnje borbe precej izmučile, pretrpele pa so tudi precejšnje izgube — v njenih bataljonih je bilo komaj 45 do 55 učinkovitih borcev.

Zato je štab korpusa odpoklical XXXI. divizijo s Cerkljanskega, tja pa je poslal na počitek Kosovelovo brigado, ki je zasedla položaje na Cerkljanskem vrhu. Hkrati pa je napotil italijansko divizijo »Garibaldi Natisone« na Šentviško planoto, od koder naj bi varovala desni bok XXXI. divizije ob njenem čiščenju Trnovske planote.

XXXI. divizija je krenila na pot 12. marca. Gradnikova brigada je prišla peš do Želina, od tod pa so jo prepeljali s kamioni do Dolenje Trebuše. Enako so storili tudi z Vojkovo brigado in udarno četo. Prešernova brigada pa je prišla na vrsto dan kasneje.

Tako je bila 13. marca vsa divizija že na novih položajih: Gradnikova brigada z dvema bataljonoma na Vršah, z enim pa v Spodnji Trebuši, Vojkova brigada na Šentviški planoti na sektorju Zago milca—Ponikve—Pečine, Prešernova brigada in udarna četa pa na Vojskem, kjer so se zadrževale tudi nekatere enote XXX. divizije. Le inženirski in dopolnilni bataljon XXXI. divizije sta ostala na Cerkljanskem: prvi je bil na Stari Oselici in je varoval osvobojeno ozemlje pred morebitnim vdorom iz Poljanske doline, drugi pa se je nastanil v Planini nad Cerknim.

Medtem se je položaj na Trnovski planoti docela zbistril. Po umiku glavnih sovražnikovih sil je ostalo na Lazni 80, v Čepovanu 200 do 250, na Lokvah 150, v Lokovcu 300, v Trnovem 250, v Grgarju 600 ter med Predmejo in Colom kakih 1000 sovražnikovih vojakov.

V skladu s takimi razmerami je štab korpusa nameraval z enotami XXXI. divizije najprej osvojiti Lazno, Čepovan in Lokovec, nato pa sovražnika potiskati čez Banjško planoto proti Soški dolini, oziroma čez Lokve in Trnovo proti Gorici. Hkrati pa bi enote XXX. divizije očistile Predmejo in Otlico. V tej naši ofenzivi je bilo predvideno tudi sodelovanje zavezniškega letalstva, ki naj bi tik pred jurišem naših enot bombardiralo sovražnikovi postojanki v Čepovanu in na Otlici.

Na podlagi načrta štaba korpusa je vsaka brigada XXXI. divizije prejela točno določeno nalogo. Gradnikova brigada bi morala 15. marca ponoči pregnati sovražnikovo zasedo s Kobilice in se nato pripraviti na juriš na Čepovan. Vojkova brigada je dobila nalogo, da se čez dolino reke Idrijce premakne s Šentviške na Banjško planoto in prežene sovražnika iz Lokovca. Prešernova brigada naj bi prepodila sovražnikovo posadko iz Lazne in z okoliških hribov.

Le udarna četa divizije naj bi ostala na Vojskem, da bi varovala naše zaledje pred morebitnim sovražnikovim vdorom iz Idrije.

Med temi pripravami sovražnik ni vznemirjal in oviral naših enot. Le Vojkova brigada je imela spopad s kakimi 120 Nemci in Italijani, ki so 13. marca zgodaj zjutraj prilezli iz Soške doline proti polčzajem 3. bataljona na Ponikvah. Naši borci pa so po triurni borbi vrgli sovražnika, ki je pretrpel hude izgube — naša poročila govore o osmih mrtvih in šestih ranjenih — spet nazaj v Soško dolino. Naši so v tej borbi imeli le štiri ranjence.

Katastrofa nemške kolone

Napad na Čepovan, Lokovec in Lazno bi se po prvotnem načrtu moral pričeti 16. marca ob petih zjutraj. Ko pa so naknadno zavezniki privolili v udeležbo njihovega letalstva v napadu, je bilo treba pričetek napada prilagoditi letalskemu bombardiranju. Štab divizije je o tej spremembi obvestil brigade z naslednjo brzojavko:

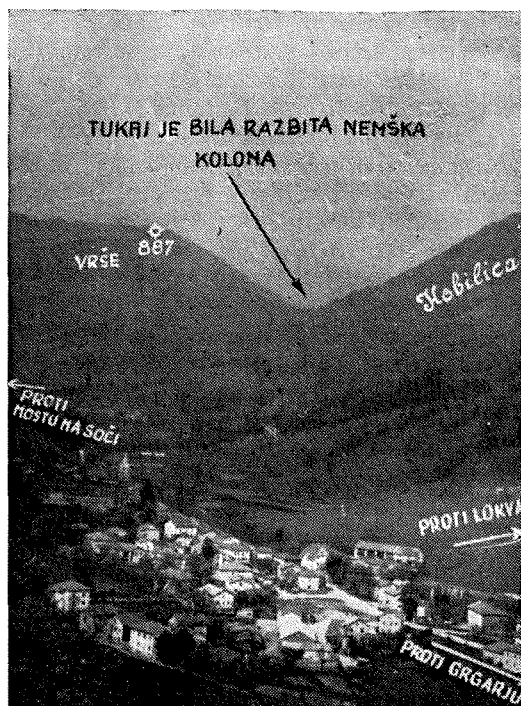
»Napad se ne izvrši ob petih zjutraj, ampak takoj po bombardiranju Čepovana. Opozorite še enkrat borce, da bodo med bombardiranjem nevidni.«

Pred napadom na Čepovan pa je Gradnikova brigada skoraj mimogrede dosegla eno izmed najučinkovitejših, hkrati pa tudi najlažjih zmag v vsej svoji zgodovini. V nepredvidenem in kratkem spopadu je zaplenila tri topove in še precej drugega orožja. Zgodilo pa se je takole:

Gradnikova brigada bi morala — kot smo že omenili — ob podpori topništva pregnati sovražnikovo zasedo na Kobilici. Dokler bi namreč sovražnik imel v svojih rokah Kobilico, ni moglo biti govora o napadu na Čepovan, ki leži globoko v dolini tik pod to višinsko točko.

Kobilico naj bi napadla dva bataljona. Pred napadom — ko so se gradnikovci že zbirali na sedlu med Kobilico in Vršami — je poveljstvo poslalo bojno patroljo proti vrhu Kobilice, da bi tako ugotovili sovražnikove položaje. Patrolja se je kmalu vrnila in poročala, da na Kobilici ni nobenega sovražnikovega vojaka več.

Skoraj istočasno pa so naši opazili, kako se iz Čepovana pomika naravnost proti njim dolga sovražnikova kolona, ki je bila očitno namenjena v Dolenjo Trebušo. Kolona je štela le kakih 150 mož, toda zato je imela s seboj kar štiri topove in osem voz. Najbolj nenavadno pa je bilo to, da se je kolona pomikala brez predhodnice in brez bočnega zavarovanja. Kasneje se je ugotovilo, da so Nemci uporabili

za predhodnico zasedo, ki se je do zore zadrževala na Kobilici, nato pa je krenila naravnost proti Dolenji Trebuši, ne da bi se prepričala o razmerah onstran ceste proti Vršam. Zato so bili Nemci v glavni koloni prepričani, da jim od nikoder ne grozi nobena nevarnost, saj bi jih sicer nanjo opozorila njihova zaseda na Kobilici.

Borci Gradnikove brigade niso oklevali in so se nemudoma razporedili v dolgo zasedo vzdolž ceste od k. 797 do Podčepovana. Nato so počakali toliko časa, dokler se ni skoraj vsa nemška kolona znašla pred njihovimi položaji. Ko pa je nenadoma toča naših krogel, ki so se jim pridružile še granate iz dveh brzostrelnih topov kalibra 20 mm in enega protitankovskega topa kalibra 47 mm, zasula nemško kolono, je bil sovražnik spričo nepričakovanega napada tako presenečen, da z njegove strani skoraj ni bilo nobenega odpora. Kakih dvajset sovražnikovih vojakov je takoj obležalo na cesti, drugi pa so se razbežali na vse strani, največ nazaj proti Čepovanu. Na

reševanje topov in vozov ni nihče pomislil. Izvlekli so en sam top, zadnjega v koloni, vse drugo pa je ostalo na cesti.

Nemški oficirji so nato hitro zbrali skupino vojakov, s katero so pohiteli proti vrhu Kobilice, ki se vzpenja tik nad cesto, kjer je nemška kolona doživela tako hud poraz. Če bi se jim njihova namera posrečila, naši ne bi mogli do orožja, ki je ležalo na cesti. Toda naši borci so opazili njihovo namero, jih prehiteli in prvi zasedli vrh Kobilice. S tem so si pridobili sila ugodne položaje, s katerih so zlahka odbili ne le napad te nemške skupine, temveč tudi kasnejše sovražnikove poizkuse, da bi se jim približal iz smeri Lazne in k. 1040 ter jih pregнал s položajev.

Tako je Gradnikova brigada v tem jutranjem spopadu dosegla popoln uspeh. Sovražnik je imel 24 mrtvih in 20 ranjenih vojakov, razen tega pa so naši zaplenili še dva brzostrelna topa, protitankovski top, šest konj, štirideset pušk, 150 granat za protitankovski top, 4000 nabojev za brzostrelni top, 40 000 nabojev za mitraljez itd.

Medtem pa se je na nasprotni strani čepovanske doline tudi Vojkova brigada približevala Lokovcu, ki leži tik nad Čepovanom na skrajnem vzhodnem robu Banjske planote. Tudi vojkovci so doživeli presenečenje: Lokovec, ki naj bi ga napadli, je bil prazen. Zato so zasedli položaje na robu planote nad čepovansko dolino — od Čepovana do Puštal. S teh položajev naj bi jurišali v dolino in osvojili Čepovan, brž ko bi bilo mimo letalsko bombardiranje.

Še pred prihodom zavezniških letal so vojkovci opazili manjšo sovražnikovo kolono — štela je kakih 50 mož, s seboj pa je peljala brzostrelni top — kako se pomika po dolini iz Čepovana proti Puštalam. Takoj so jo napadli in nanjo jurišali. Nemci tega niso prenesli in so se razbežali, brzostrelni top pa so prepustili novim gospodarjem — vojkovcem. Tako so enote XXXI. divizije tega dne zaplenile že četrti top.

Čepovan spet v naših rokah

Tedaj pa je štab divizije po radiu obvestil brigade: »Danes ob 13.30 bodo bombardirali Čepovan, Grgar, Trnovo.«

Takrat ko so se nad čepovansko dolino pojavila zavezniška letala in pričela spuščati bombe nad Čepovan, je bilo v vasi le še malo sovražnikovih vojakov. Večji del se jih je pod vtisom dopoldanskih porazov že prej pričel umikati proti Grgarju in Gorici. Navzlic temu pa so letalske bombe — kot se je kasneje zvedelo — ubile v Čepovanu in Grgarju dvanajst sovražnikovih vojakov.

Po končanem bombardiranju, ki se ga je udeležilo šest zavezniških letal, je pričela v Čepovan prodirati z ene strani Vojkova, z druge pa Gradnikova brigada. Njun manever je bil, žal, prepočasen, da bi zajeli v Čepovanu še tiste Nemce, kar jih je v vasi zadržalo letalsko bombardiranje. Tu tudi tisti, ki so jo o pravem času popihali iz vasi, še niso bili na varnem: nad Puštalami so jih čakale tri zasede 1. bataljona Gradnikove brigade, ki so bežeče sovražnikove vojake obstreljevale tja dol do Grgarja. Kot poročajo, je sovražnik imel na tem odseku še kakih deset mrtvih in petnajst ranjenih.

Tako je bila čepovanska dolina spet v naših rokah. To pa še ni bilo dovolj, kajti sovražnik se je še vedno zadrževal v Lazni in na k. 1040, ki z vzhodne strani gospodari nad čepovansko dolino. Sovražnika je bilo treba pregnati še od tod. Zato je štab Gradnikove brigade poslal eno svojo četo proti grebenu med Kobilico in Lazno, da bi očistila še ta sektor. Ko pa se je četa približala sedlu, so jo sovražnikovi vojaki sprejeli z bombami in rafali ter jo zavrnil. Malo kasneje so poskušali srečo še vojkovci in ponovili napad v to smer. Bili so uspešnejši in so Nemce prepodili proti Lazni.

Tudi na Kobilici še ni bilo miru. Proti večeru se je namreč iz Trebuše vračala tista nemška kolona, ki je bila do zore držala na Kobilici zasedo in je bila nato kot predhodnica krenila v dolino, glavnino pa prepustila usodi. Morda je sedaj z napadom na naše položaje na Kobilici hotela popraviti, kar je bila zjutraj zagrešila. Toda gradnikovci ji za kaj takega niso dali priložnosti: po kratki borbi so odbili nemški napad.

Medtem se je Prešernova brigada borila pred Lazno, ki jo je bila že dopoldne poskušala osvojiti. Borci so pri tem pokazali veliko vnemo, čeprav jih je močno utrudil nočni pohod z Vojskega po strmih pobočjih navzgor proti Lazni, kjer je bilo na posameznih krajih še obilo snega. Ponekod ga je bilo še toliko, da so v njem obtičale celo mule. Zato so borci morali prenesti težke mitraljeze in minometalce na lastnih ramah do Lazne.

Po celodnevni borbi so se naposled sovražnikovi vojaki umaknili proti Lokvam, potem ko je njihovo poveljstvo ugotovilo, da se jim po padcu Čepovana in Lokovca ne obeta nič dobrega. Tako je Prešernova brigada prodrla v Lazno in na k. 1040 ter izvršila nalogo, ki jo ji je za ta dan namenil štab divizije.

Kaže, da je bil 16. marec za vse enote XXXI. divizije srečen dan. To velja tudi za udarno četo divizije, ki je imela položaje na Vojskem z nalogo, da prepreči morebiten vdor sovražnika iz Idrije v zaledje naših enot na Čepovanskem. In zares, sovražnik se je že ob zori napotil proti Vojskemu. Ko se je njegova kolona pojavila pred

položaji udarne čete, so udarniki spustili njeno predhodnico naprej, nato pa z vso močjo udarili po glavnini sovražnikove kolone in jo popolnoma razbili.

Kmalu pa se je sovražnik spet zbral in napadel našo zasedo s topovi in težkimi minometalci. Razen tega mu je iz Idrije prispela še pomoč, tako da je udarna četa v popoldanskih urah imela pred seboj že kakih 300 sovražnikovih vojakov. Vendar njihov napad tudi tokrat ni uspel. V tej borbi so Nemci in njihovi zavezniki imeli 20 mrtvih, tri pa so udarniki celo ujeli. Zaplenili so tudi en puško-mitraljez, dve brzostrelki, tri puške in dve pištoli. Žal, tudi na naši strani ni šlo brez žrtev: dva udarnika sta padla, devet pa je bilo ranjenih.

Nemci so doživeli tega dne popoln neuspeh tudi na sektorju XXX. divizije. Tako je Bazoviška brigada neposredno po letalskem bombardiranju vdrla na Predmejo, Gregorčičeva brigada pa je zasedla Lokve.

S temi zmagami je bila čepovanska dolina in skoraj vsa Trnovska planota spet v naših rokah.

Pred izbruhom

Naslednjega dne — 17. marca — sta Bazoviška in Gregorčičeva brigada očistili še Mrzlo rupo, kjer je od prejšnjega dne ostalo kakih 110 Nemcev in nedičevcev, in zasedli položaje na Vojskem, XXXI. divizija pa se je vrgla na čiščenje terena proti Trnovemu in Banjške planote.

Gradnikova brigada je pustila en bataljon na Kobilici in v Lazni — zavaroval se je predvsem proti Mrzli rupi in Gorenji Trebuši — z dvema bataljonoma pa je skupno s Prešernovo brigado prodirala proti Trnovemu. Sovražnikove enote se niso upirale ter sta naši enoti brez težav zasedli Trnovo in Zavrh. Šele tu sta se ustavili: Prešernova brigada je zasedla položaje na levem krilu na črti Krnica—Trnovo—Voglarji, Gradnikova brigada pa pred Podgozdom in Zavrhom — posebno pozornost je posvetila cesti Grgar—Čepovan.

Sovražnikovo posadko v Grgarju so tega dne okrepili s štirimi četami 15. SS policijskega polka, ki so takoj krenile v akcijo proti Banjški planoti, na kateri je razen Vojkove brigade operirala še 2. brigada VDV. Na položajih Gradnikove brigade tudi ni bilo vse mirno. Že v dopoldanskih urah je krenilo kakih 200 sovražnikovih vojakov iz Grgarja po cesti proti Čepovanu. Gradnikovci so jih pravočasno opazili in napadli z mitraljezi, prav tako pa tudi s težkimi minometalci. Nemci so se razpršili na vse strani. Ko pa so se zvečer

v Puštalah ponovno zbrali, so jih gradnikovci še enkrat napadli in jih pognali nazaj v Grgar.

Vojkova brigada je tega dne imela nekaj manjših borb. Najprej je pred Lokovcem padel v nemško zasedo kamion, ki je peljal skupino njenih borcev na položaj. Žrtev sicer ni bilo, pač pa so sovražniki rafali uničili kamion. Vojkovci so takoj nato pričeli sovražnika obkoljevati, ujeli pa so le enega njihovega vojaka ter zaplenili še en puškomitraljez »šarc«. Sami so imeli dva mrtva — eden izmed teh dveh je bil politkomisar 1. bataljona Drago Simčič iz Planine pri Rakeku¹ — in pet ranjenih.

V naslednjih dneh ni bilo kakšnih posebnih borb. Nemci niso proti Prešernovi brigadi — razen patrolnih akcij — ničesar ukrenili, pač pa so nekajkrat poskušali prodreti po dolini proti Čepovanu, vendar jim je Gradnikova brigada, ki se ji je medtem vrnil tudi bataljon s Kobilice in Lazne, vselej preprečila njihove namere.

V teh dneh, ko so Nemci že zbirali nove sile za zadnjo ofenzivo na izhodiščnih položajih za napad, je bilo še najbolj živahno pred položaji Vojkove brigade. Nemci so že 18. marca prodrli do cerkve v Lokovcu, od koder jih naši nikakor niso mogli pregnati. Vsakemu napadu vojkovcev je sledil sovražnikov protinapad. Samo zemljišče je bilo spričo številnih vrtač, skal in kamnitih ograj kot nalašč za vsakovrstna presenečenja. Teh ni manjkalo ne na eni ne na drugi strani.

Gradnikovci, ki so tega dne imeli mir, so naslednjega dne — 19. marca — spet razgnali sovražnikovo kolono, ki je skušala prodreti v čepovansko dolino iz smeri Grgarja. Tokrat so Nemci imeli dva mrtva in tri ranjene vojake.

Taki in podobni spopadi manjšega obsega so se nadaljevali iz dneva v dan. Boji so postajali čedalje ostrejši, sovražniku pa so prihajale nove okrepitve. V teh dneh je prišlo v Grgar okrog 1000 novih vojakov s tremi tanki, dvema blindama, tremi brzostrelnimi topovi in dvema protiletalskima topoma.

Borbe so se zaostriale tudi pri XXX. diviziji, ki je bila spričo odsotnosti Kosovelove brigade precej oslabljena. Zato je Bazoviška brigada le s težavo odbijala sovražnikove napade s Cola proti Otlici. Na pomoč so ji poslali bataljon Vojkove brigade, položaje Vojkove brigade pa so hkrati okrepili z bataljonom Gradnikove brigade.

Tak je bil položaj na Trnovski in Banjši planoti tik pred pričetkom drugega dela nemške spomladanske ofenzive — proti čepovanskemu sektorju — zakaj prvi del nemške ofenzive — proti cerkljanskemu sektorju — je bil medtem že v polnem teku.

¹ Po pripovedovanju kapetana I. kl. Marka Lipužiča.

»Frühlingsanfang« — »Pričetek pomladi«

Nemška spomladanska ofenziva je zajela na Gorenjskem Jelovico, Selško in Poljansko dolino, na Primorskem pa Idrijsko, Cerkljansko, Šentviško in Banjšo planoto, čepovansko dolino in Trnovsko planoto, medtem ko je sovražnik posamezne ofenzivne sunke izvajal tudi na drugih področjih.

Ofenziva je imela dva dela: v prvem se je omejila na gorenjski in cerkljanski sektor, v drugem pa je zajela osrednji del Slovenskega primorja. Meja med enim in drugim je potekala na črti Grahovo—Želin—Idrija. Nemci so prvemu delu ofenzive dali ime »Frühlingsanfang« — »Pričetek pomladi«, drugega pa so krstili za »Winterende« — »Konec zime«.

Sovražnikova ofenziva proti gorenjskemu in cerkljanskemu sektorju se je pričela 19. marca. Že pred tem dnem so Nemci zbrali na Gorenjskem več tisoč mož vojaštva. Tako je po poročilih naše obveščevalne službe že do 17. marca prišlo v okolico Škofje Loke okrog 1500, v Kranj 2500 do 3000, na Bled 2000 in v Radovljico prav tako 2000 pripadnikov 14. SS divizije, ki je prispela na Gorenjsko s Štajerskega. Po naknadnih podatkih je v ofenzivnih akcijah na Gorenjskem sodelovalo tudi okrog 1000 pripadnikov 13. SS policijskega polka, ki so 20. marca prispeli v Bohinjsko Bistrico.

Že več dni pred pričetkom ofenzive je prišlo v Idrijo okrog 450 pripadnikov domobranskega udarnega bataljona in 70 nemških vojakov, na Veharšah pa se je zbralo okrog 400 domobrancev in Nemcev iz Rovt, z Vrhnike in iz Logatca. Dan pred pričetkom ofenzive — 18. marca — pa je z dvema topovoma krenil iz Planine proti Podkraju še 2. bataljon 1. polka Nedičevega Srbskega prostovoljskega korpusa.

Ob pričetku ofenzive je nemško poveljstvo najprej napotilo dve koloni proti Želinu — eno iz Idrije, drugo pa iz Baške grape čez Bukovo. Tako je z globokimi zasedami na črti Bukovo—Šebrelje—Jagršče—Idrija ločilo severni del od južnega. Obroč se je po Baški grapi podaljševal vse do Podbrda. Zasedla pa ga je skupina »Blank«, ki so jo sestavljale enote 10. SS policijskega polka iz Idrije, 3. bataljona 15. SS policijskega polka iz smeri Baške grape in dva bataljona nedičevcev. Od Idrije do Polhovega gradca so v blokadi sodelovale domobranske enote iz Dolomitov in enote ljubljanskega področja.¹ Po podatkih korpusne obveščevalne službe pa je s te strani napadal tudi 2. domobranski giblijivi bataljon.

¹ Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 504).

Brž ko so Nemci zaprli obroč okrog severnega dela osvobojenega ozemlja, so pričele njihove napadalne kolone iz Škofje Loke, Selške doline in Podbrda prodirati proti središču cerkljanskega sektorja. V teh kolonah so bili 13., 17. in 28. SS policijski polki in SS podoficirska šola iz Ljubljane.²

Štab korpusa je storil vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi preprečil obkolitev naših enot na tem sektorju, in je skušal z enotami, ki so bile tod, zaustaviti prodiranje obeh nemških kolon iz Idrije in z Bukovega, ki sta vsaka iz svoje smeri prodirali proti Želinu. Razvile so se hude borbe. Nemcev pa je bilo preveč in so zato zlahka potisnili naše enote z njihove poti.

V obroču sta se znašli dve italijanski brigadi, Kosovelova brigada in Škofjeloški odred, od enot XXXI. divizije pa inženirski bataljon, medtem ko je bil njen dopolnilni bataljon tik pred pričetkom ofenzive ukinjen.

Nemci so napadli inženirski bataljon na Stari Oselici šele 22. marca. Bataljon je nekaj časa odbijal sovražnikove napade, nato pa se je pred nemško premočjo skupno s Kosovelovo brigado umaknil na Porezen, planino med Cerknim in Baško grapo. Tu so se na majhnem prostoru stisnile skoraj vse enote, ki so se znašle znotraj obroča. Omeniti je treba, da so se nekatere izmed njih že 20. marca skušale prebiti s Črnega vrha nad Novaki proti Davči, vendar so jih Nemci zavrnil. Nato so napravili nov načrt: ena kolona naj bi se prebijala proti Blegošu, druga pa proti Poreznu.

Tako so se borci Kosovelove brigade, italijanskih brigad in inženirskega bataljona XXX. divizije dne 24. marca v jutranjih urah na smrt utrujeni in premočeni zbrali v starih italijanskih kasarnah in bunkerjih na Poreznu, misleč, da so tu varni. Niso pa vedeli, da je 22. marca prišlo v Grahovo in Podbrdo 35 kamionov nemškega vojaštva, ki je dan kasneje krenilo čez Bukovo v Cerkno in s Podbrda proti Davči in Poreznu.

To jutro — 24. marca — je bila gosta megla. Nemci so jo dobro izkoristili in se iz Baške grape skoraj po nepristopnih strminah priplazili v neposredno bližino vojašnic, v katerih so se sušili in počivali naši borci. Ob petih zjutraj je zaropotalo. Presenečenje je bilo popolno. Naše enote v kasarnah so se znašle v obupnem položaju. Vojašnice na Poreznu so vkopane v breg in imajo izhode in okna samo z ene strani, ki pa so jo obstreljevali nemški mitraljezi. Napad je bil tako iznenaden, da je bil organiziran odpor nemogoč. Borci so se branili in prebijali po skupinah.

² Ravno tam.

V borbi iz neposredne bližine je padlo precej naših borcev, nekaj so jih Nemci polovili in postrelili, drugi so se spet razbežali³, glavnina naših sil pa se je srečno prebila skozi nemške položaje na Gorenjsko in prišla nad Bohinj, kjer je počakala na konec nemške ofenzive. To je bila v dani situaciji edina možna rešitev, čeprav so enote na tem sektorju imele ukaz, naj se v primeru prehudega sovražnikovega pritiska prebijejo čez Dolomite na Pivko in naprej proti Istri.

Škofjeloškega odreda ni bilo na Poreznu, ker se je s Črnega vrha nad Novaki samostojno prebijal proti Blegošu. Ko je mimo Blegoša prispel na Martinj vrh, so ga tam Nemci stisnili v klešče in mu prizadejali hude izgube. Tudi v kasnejših dneh ni imel miru: v enem izmed takih spopadov s četniki je padel 5. aprila tudi njegov komandant Oto Vrhunec-Blaž Ostrovrhar.

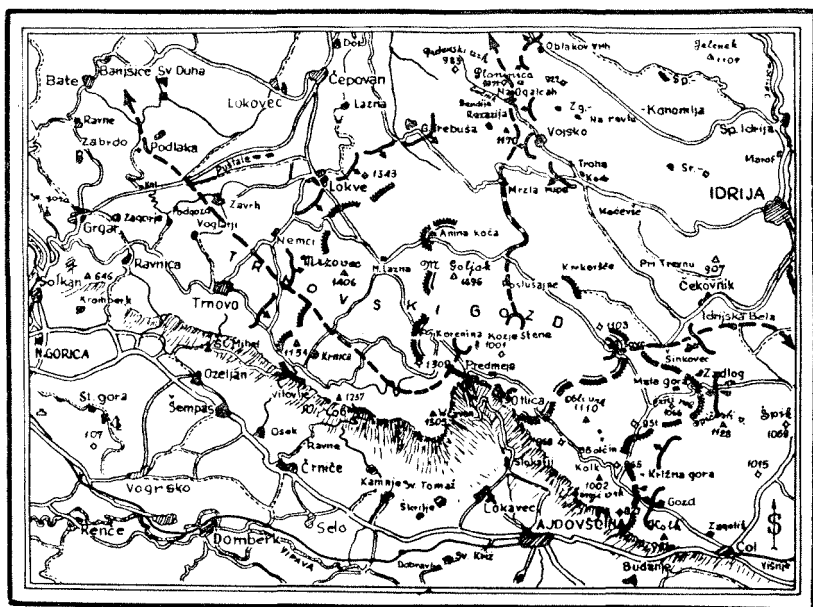
Čeprav od 24. marca dalje na Cerkljanskem ni bilo več naših enot, je sovražnik vzpostavil po cerkljanskih vaseh močne postojanke in do 7. aprila z vso vnemo preiskoval teren, da bi odkril naše bolnišnice in skladišča. Posrečilo pa se mu ni ne eno ne drugo.

»Winterende« — »Konec zime«

Prvi del nemške spomladanske ofenzive še ni bil končan, ko so Nemci že pričeli zbirati okrog južnega dela našega osvobojenega ozemlja čedalje močnejše sile. Drugi del spomladanske ofenzive je bil za sovražnika pomembnejši od prvega, ker je bil usmerjen proti glavnini IX. korpusa na čepovanskem in trnovskem sektorju.

Potem ko so Nemci menili, da so z Djujičevimi četniki, ki jih je bilo kakih 10 000 in ki so zasedli položaje v Vipavski dolini in nad njo od Gorice do Cola, z 28. SS policijskim polkom in z bojno skupino »Dalüge«, ki je zasedla položaje s severne strani, onemogočili proboj naših enot iz obroča, so okrepili pritisk v dveh

³ Miha Klinar v »Kratki kroniki VII. SNOUB Franceta Prešerna« (»Loški razgledi« 5/1958, str. 97) ceni, da se je na Poreznu od približno 1000 naših borcev komaj kakih 500 prebilo iz obroča. Tudi inženirski bataljon divizije je od 170 mož ohranil komaj 40 borcev, ki so jih po 5. aprilu, ko so prišli v stik z glavnino XXXI. divizije, kot posebno četo priključili 3. bataljonu Gradnikove brigade. Drugih 130 pa ni vseh šteti med izgubljene, ker so se mnogi izmed njih še v kasnejših dneh vračali v svojo enoto.

LEGENDA:

- SOVRAŽNIKOVE ENOTE V NAPADU
- POLOŽAJ NAŠIH ENOT DNE 5. 3. 1945
- POLOŽAJ NAŠIH ENOT DNE 31. 3. 1945
- SMERI PROBOJA NAŠIH ENOT IZ SOVRAŽNIKOVEGA OBRÓČA

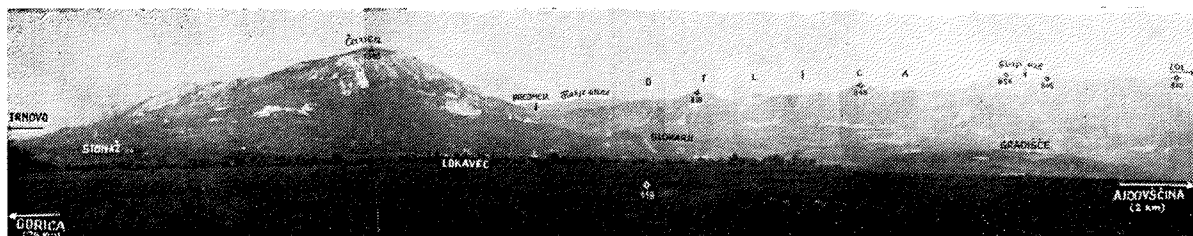
Zadnja nemška ofenziva proti IX. korpusu in proboj naših enot iz sovražnikovega obroča

glavnih smereh: iz Gorice proti Lokvam in Čepovanu ter s Cola in Idrije proti Otlici.¹

Od 20. marca dalje je sovražnikov pritisk postajal čedalje hujši. Naše enote so se nekaj dni z uspehom branile in nekajkrat s protinapadi celo potisnile sovražnika nazaj na izhodiščne položaje. Sčasoma pa so se toliko izčrpale, da so se morale pričeti umikati, dokler niso zadnje dni marca zašle na Otlici v skoraj brezupno situacijo.

XXXI. divizija je te najkritičnejše dneve v vsej svoji zgodovini preživljala takole:

¹ Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 505).

Pogled iz Vipavske doline na zahodna pobočja Trnovskega gozda

20. marec — zavezniško letalstvo v akciji

Prešernovci, ki so bili še vedno na starih položajih na črti Krnica—Rjavci—Trnovo—Podgozd, so se v zgodnjih jutranjih urah spopadli s kolono 50 četnikov, ki je prodirala iz Vipavske doline po strmih pobočjih navzgor proti Krnici. Prešernovci so spustili četnike v neposredno bližino svojih položajev, nato pa jih silovito napadli. Četniki takega sprejema niso pričakovali in so se spustili v divji beg po strmini navzdol. Med borbo je padlo pet četnikov, trije pa so bili ranjeni. Razen tega so prešernovci zaplenili še puškomitraljez in tri puške.

Druga sovražnikova kolona — štela je 120 mož — se je napotila iz Grgarja proti Čepovanu. Med potjo pa jo je napadlo zavezniško letalstvo in jo razpršilo. Nato so letala bombardirala še Grgar. Vendar to ni bila edina sovražnikova postojanka, na katero so tega dne padale zavezniške bombe. Zavezniki so tega dne bombardirali tudi Idrijo, prav tako pa tudi mostova v Ajbi in pri Solkanu ter ju močno poškodovali.

Vojkova brigada na Banjški planoti tudi ni imela miru. Proti njenim položajem je krenilo približno 300 sovražnikovih vojakov, ki sta jih 1. in 2. bataljon — 3. bataljon je bil na Predmeji — le s težavo odbila. Ko je prispel še bataljon Gradnikove brigade na pomoč, so krenili vsi trije bataljoni v napad. Uspeha pa navzlic temu ni bilo. Šele zvečer so Nemce potisnili nekoliko nazaj, toda takoj nato so iz Grgarja poslali sovražniku na položajih nove okrepitve.

21. marec — tudi s tanki ni šlo

Tega dne je sovražnikova kolona, ki naj bi iz Grgarja prodrla v Čepovan, štela 200 mož, okrepili pa so jo še s tremi tanki. Gradnikovci pa so bili na mestu in so sovražnikovo pehoto zlahka zavrnil. Huje pa je bilo s tanki, ki se niso dali motiti in so nadaljevali svojo pot proti Čepovanu. Šele potem, ko so se oglasile protitankovske puške in brzostrelni top, so se tanki premislili in se hitro vrnili proti Grgarju.

To pa ni bila edina sovražnikova kolona, ki je tega dne krenila na pot. Druga kolona, ki je štela prav tako 200 mož, je hkrati s prvo prodirala proti Zagorju, tretja, v kateri je bilo 300 kozakov pa proti Ravnici, kjer se je spopadla z levokrnlnim bataljonom Gradnikove brigade in 1. bataljonom Prešernove brigade. Navzlic hudemu pritisku sta obe brigadi zadržali prejšnje položaje.

Vojkova brigada je tega dne potisnila Nemce v Podlako. Med umikom pa so sovražnikovi vojaki požgali Ravne in Podlašče.

Na Otlici se je Bazoviška brigada, ki so jo okrepili s 3. bataljonom Vojkove brigade, borila v teh dneh okrog Sinjega vrha, ob cesti Otlica—Col, s sovražno posadko okrog 500 mož na Colu, ki so jo med drugim okrepili tudi z dvema tankoma.

22. marec — še en poizkus prodora odbit

Sovražnikovi napadi so postajali čedalje srditejši. Tega dne je sovražnik izvajal najhujši pritisk proti položajem Bazoviške brigade na Sinjem vrhu, ki jih je napadel s tremi kolonami hkrati: dve sta prodirali iz smeri Cola — s Kolka proti Sinjemu vrhu in s Cola proti Gozdu — tretja pa se je približevala iz Vipavske doline proti k. 327. Navzlic temu pa sovražnik ni dosegel glavnega cilja — osvojitve Sinjega vrha.

Hude borbe so bile tudi na Banjši planoti. Tretji bataljon Gradnikove brigade se je pri Fobškem Kalu spopadel s kakimi 100 sovražniki, še več pa jih je napadalo sosednji bataljon Vojkove brigade. Borbe so trajale ves dan, vendar za sovražnika neuspešno.

23. marec — Sinji vrh v sovražnikovih rokah

Tega dne je bilo na fronti XXXI. divizije zatišje. Sovražnik se je namreč pripravljal na odločilni napad, ki ga je nameraval sprožiti naslednjega dne.

To pa ne velja za smer Col—Otlica, kjer je kakih 500 sovražnikovih vojakov ob podpori močnega minometalskega in topniškega ognja ostro napadlo položaje Bazoviške brigade in 3. bataljona Vojkove brigade ter ju prisililo k umiku s Sinjega vrha na nove položaje na črti k. 845—k. 1110—k. 865—k. 931—k. 1069.

24. marec — proboj naše obrambe

Gradnikova brigada je morala spričo kritičnega položaja na Otlici nujno poslati Bazoviški brigadi na pomoč še dva bataljona. To pa je postalo usodno za obrambo čepovanske smeri, kjer je na položajih ostalo le še šest naših bataljonov. V trenutku nemškega napada pa niti ti bataljoni niso bili vsi na položajih. Na sektorju

Lokovca je ostal en sam bataljon Vojkove brigade, ki se nemškim napadom ni mogel uspešno upirati. En bataljon — tretji — je bil še vedno pri Bazoviški brigadi, medtem ko je 2. bataljon Vojkove brigade že prejšnjega dne odšel na Lokve, da bi zamenjal tista dva bataljona Gradnikove brigade, ki sta odhajala na Otlico.

Bolj neprimernega trenutka pa si niso mogli izbrati za zamenjavo, četudi bi hoteli. Prav tedaj, ko je 2. bataljon Vojkove brigade pri Zavrhu prevzemal položaje, so Nemci po hudi topniški in minometalski pripravi prešli v odločen napad na vsej fronti Prešernove in Gradnikove brigade — od Krnice do Puštal.

Položaje Prešernove brigade sta napadali dve sovražnikovi koloni: prva je štela 700 esesovcev s petimi tanki, v drugi pa je bilo okrog 800 mož. Brigada je prvi pritisk vzdržala navzlic hudemu topniškemu ognju s Sv. gore, Ravnice in Grgarja ter vztrajnim napadom sovražnikove pehote. Ko pa je po štiriurni borbi sovražnik napadel položaje 1. bataljona z levega boka, so se borci tega bataljona morali umakniti na nekoliko višje položaje na Trnovem. Hkrati pa sta morala tudi 2. in 3. bataljon popraviti položaje in se umakniti na rob Trnovskega gozda, da jima sovražnik ne bi udaril v bok od zgoraj navzdol. Vendar je bil sovražnikov pritisk le prehud in brigada tudi na teh položajih ni vzdržala ter se je morala umakniti proti vasi Nemcem, kjer je zasedla novo obrambno črto.

Sovražnik pa ni napadel le položajev Prešernove brigade, temveč je z enako srditostjo pritiskal tudi na 2. bataljon Vojkove brigade na njenem desnem krilu in bataljon Gradnikove brigade, ki je bil še bolj na desni, tik nad čepovansko dolino. Po hudih borbah so sovražnikove enote — štejele so kakih 600 mož — prodrle v Podgozd in Zavrh in potisnile naše enote v notranjost Trnovskega gozda. Tu so bataljoni kaj kmalu izgubili medsebojno zvezo in se vsak zase upirali sovražniku, kakor so vedeli in znali. Sovražnik pa je tudi to okolnost izkoristil v svoj prid, prodril v globino naše obrambe in z zasedami pričakal umikajoče se bataljone na najprimernejših položajih.

Ko se je 2. bataljon Vojkove brigade ob štirih popoldne približeval Lokvam, so tam bili že Nemci. Nazaj ni mogel več, na desni strani pa je bila čepovanska dolina. Zato se je poskušal prebiti na levo stran, čez cesto Nemci—Lokve. Tudi tu so že bile sovražnikove zasede. Po hudih borbah se je onstran ceste prebila le dobra polovica bataljona. Od druge polovice jih je nekaj padlo, največ pa se jih je v nepreglednem gozdu porazgubilo in so se v kasnejših dneh z veliko zamudo vračali v brigado. Podobno usodo je doživela tudi brigadna

četa težkega orožja, ki so jo pri umiku iz Zavrha Nemci presenetili na Lokvah in jo tako razbili, da je izgubila vse mule in težko orožje.

Nič bolje se ni godilo 1. bataljonu Gradnikove brigade, ki se je med neprestano borbo z zasledujočimi Nemci umikal iz Podgozda ob robu čepovanske doline in se z glavnino naposled srečno prebil čez cesto Čepovan—Lokve ter zasedel položaje na vrhovih med Lokvami in Lazno.

V teh borbah so naše enote izgubile pet borcev, devet pa jih je bilo ranjenih. To še ne bi bilo tako hudo, če ne bi bilo hkrati tudi 61 pogrešancev. Nemške izgube tudi niso bile majhne: iz naših poročil povzemamo, da je sovražnik imel 51 mrtvih in 40 ranjenih vojakov.

Medtem sta se 2. in 3. bataljon Gradnikove brigade skupno z Bazoviško brigado pripravljala na napad na Sinji vrh, ki je bil za obrambo tega dela naše fronte bistvenega pomena. Napad se je pričel ob osmih zvečer. Bazoviška brigada je napad usmerila na Sinji vrh, Gradnikova brigada pa je prodirala čez pobočja Ožganega griča proti naselju Gozdu, da bi tako vdrla sovražnikovim enotam, ki so branile Sinji vrh, v hrbet. Napad je popolnoma uspel: Gradnikova brigada je med prodiranjem razbila več sovražnikovih zased in jih pregnala, Bazoviška brigada pa je medtem potisnila sovražnika s Sinjega vrha in se spet utrdila na njem.

25. marec — pregrupiranje naših enot

Tega dne je bilo na »trnovski fronti« zatišje. Brž ko je štab korpusa ugotovil, da so sovražnikove sile, ki so prejšnjega dne prebile položaje XXXI. divizije proti Trnovem, premočne — šteje so okrog 2000 mož — in da jih ni moč zavrniti, je ukazal, naj Prešernova in Vojkova brigada — ki je en bataljon še vedno imela na Otlici — zasedeta položaje na področju Male Lazne in preprečita prodor nemškim kolonom proti Predmeji in Otlici, medtem ko je 1. bataljon Gradnikove brigade odšel k drugima dvema bataljonom svoje brigade med Otlico in Colom.

Sovražniku se ni nikamor mudilo. Svoj cilj je dosegel, saj je s prodorom na Lokve še bolj zožil obroč okrog glavnih sil IX. korpusa in njegovih zalednih ustanov na področju Male Lazne, Otlice in Mrzle rupe. Bil je prepričan, da mu plen ne more več uiti.

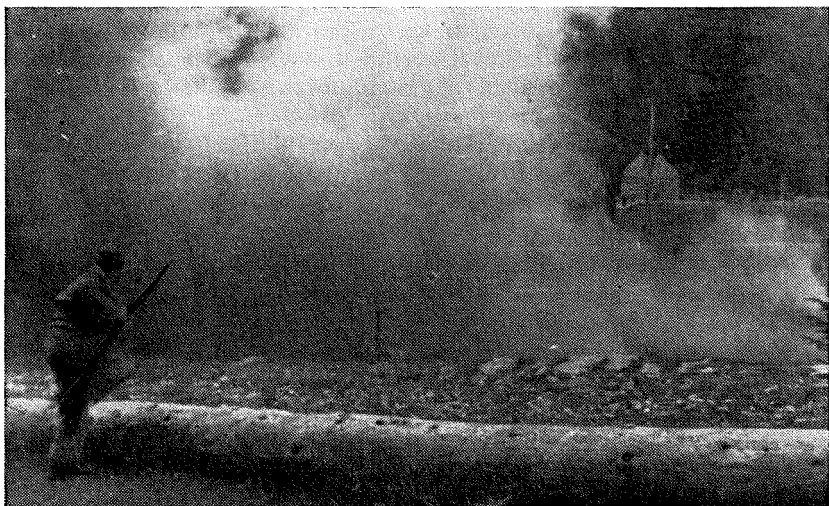
Zavezniško letalstvo, da bi olajšalo pritisk, ki so ga nemške sile izvajale proti našim enotam, je tega dne bombardiralo sovražnikove posadke v Mostu na Soči, Idriji, Colu in Trnovem, mitraljiralo pa Baško grapo in Podbrdo.

26. marec — Sinji vrh spet menja gospodarja

Potem ko so Nemci prebili obrambo XXXI. divizije pri Trnovem in prodrli na Lokve, niso pokazali nobene posebne težnje, da bi prodirali še naprej proti Predmeji. Pač pa so v nekaterih naseljih vzpostavili močne postojanke — v Trnovem s 400 in na Lokvah z 250 možmi, medtem ko je bilo na Banjski planoti 800 do 900 sovražnikovih vojakov — in z vso prizadevnostjo preiskovali teren.

Huje je bilo na nasprotni strani Trnovskega gozda, na sektorju Sinjega vrha. Že prejšnjega dne je sovražnikova posadka na Colu bila okrepljena z nadaljnjimi šestimi kamioni vojaštva. To je bil znak, da je treba v naslednjih dneh pričakovati odločnejših napadov na smeri Col—Otlica, predvsem proti Sinjemu vrhu.

Na tem delu fronte je Gradnikova brigada z 2. bataljonom branila najvišjo točko Sinjega vrha, na njegovih desnih pobočjih je imel položaje 1. bataljon Gradnikove brigade, še bolj desno — na k. 827 — pa 1. bataljon Bazoviške brigade. Levo od 2. bataljona na Sinjem vrhu je bil na k. 865 3. bataljon Vojkove brigade, med k. 865 in k. 931 tretji bataljon Gradnikove brigade, k. 1066 in Malo goro pa so branile enote Bazoviške brigade, ki je imela svoj 2. bataljon v rezervi. Kot je videti, so bili bataljoni različnih brigad zelo

Juriš

pomešani med seboj in morda je tudi to vzrok, da je sovražnik laže dosegal uspehe.

Sovražnik je pričel že zgodaj zjutraj obstreljevati položaje 2. bataljona Gradnikove brigade na Sinjem vrhu z gostim mino-metalnim in topniškim ognjem, nato pa sta dve njegovi pehotni koloni krenili v napad. Drugi bataljon ni vzdržal napada in se je pričel umikati proti Otlici; hkrati z njim pa so se morali umakniti tudi bataljoni, ki so bili na položajih na njegovi desni in levi strani, kajti z osvojitvijo najvišje točke na tem sektorju, Sinjega vrha, niso mogli več ostati na nižje ležečih položajih.

Položaj se je bistveno spremenil, ko je prihital na pomoč 2. bataljon Bazoviške brigade. Najprej se je naša obramba ustalila na črti k. 868—Obli vrh (trig. 1110), ponoči pa je 2. bataljon Bazoviške brigade odločno jurišal na Sinji vrh, potisnil sovražnika proti Colu in spet osvojil to važno vzpetino. V tem jurišu so naši pobili 18 sovražnikovih vojakov, tri ujeli, zaplenili pa štiri puškomitraljeze.

27. marec — borba za Sinji vrh se nadaljuje

Na položajih Vojkove in Prešernove brigade — med Krnico in Malo Lazno — je bilo tudi tega dne sorazmerno mirno.

Na otliški strani pa je, kot je to že bila navada, spet najbolj ropotalo okrog Sinjega vrha, ki ga je branila Gradnikova brigada. Od časa do časa so gradnikovci krenili tudi v protinapad in v enem izmed teh so ujeli nekega sovražnikovega vojaka ter zaplenili puškomitraljez.

Zvečer so se Nemci hoteli maščevati. Najprej so obsuli Sinji vrh s točo min in granat — naši so imeli pri tem tri ranjence, razbilo pa je tudi težko brezo — nato pa je 400 sovražnikovih vojakov krenilo nad Sinji vrh. Borba ni bila lahka, toda navsezadnje so Nemci in nedičevci bili odbiti in so se morali umakniti nazaj proti Colu.

Bazoviška brigada, ki je bila še vedno na Mali gori nad Zadlogom, ni imela tega dne nobenega posebnega opravila. Pač pa je Gregorčičeva brigada na Vojskem razbila manjšo sovražnikovo kolono.

28. marec — odločitev se bliža

Dan se je pričel in tudi nehal mirno, če ne upoštevamo topniškega obstreljevanja Črnega vrha. Le na Vojskem se Gregorčičeva brigada ni mogla obdržati in je morala vas prepustiti Nemcem.

Vsi so pa čutili, da se pripravlja nekaj odločilnega. Neprestano so prihajala obvestila o sovražnikovih premikih. Tako je prispel v Idrijo s Cerkljanskega 2. domobranski gibljiivi bataljon in se pripravljaj na odhod proti Črnemu vrhu nad Idrijo in Zadlogu. Pridružilo pa naj bi se mu še 130 nedičevcev, ki so jih potegnili z Masor in Šebrelj. Vse je kazalo, da Nemci postajajo že nestrpni, ker ofenziva traja že toliko časa, dosegli pa niso še nobenega bistvenega uspeha.

Tega dne je štab korpusa poslal na Kras udarni četi obeh divizij, da bi v sovražnikovem zaledju povzročali zmedo in napadali nemške ter kvislinške kolone. Ukrep je bil pravilen, saj sta udarni četi tako uspešno delovali, da je sovražnik nekatere postojanke na Krasu izpraznil, iz drugih se pa ves čas ni nikamor premaknil.

29. marec — domobranski udarni bataljon napada

Štab korpusa je že prejšnjega dne premaknil Vojkovo brigado z njenih dotedanjih položajev na sektorju Male Lazne na Otlico, da bi tako imel pri roki dovolj močno rezervo, s katero bi lahko učinkovito posredoval tam, kjer bi bilo najbolj potrebno.

Na to priložnost ni bilo treba dolgo čakati. Sovražnik je tega dne prenesel težišče napada s Sinjega vrha na Malo goro nad Zadlogom, ki jo je branila Bazoviška brigada. Vse kaže, da je v tej smeri razen nedičevcev nastopal tudi 2. domobranski gibljiivi bataljon, ki se mu je po hudih borbah posrečilo prodreti na Črni rob (k. 1066), važno višinsko točko med Zadlogom in Otlico. Položaj se je s tem silno poslabšal, kajti odtod do Otlice je bilo le še tri ali štiri kilometre. Sovražnika je bilo treba brezpogojno zaustaviti, kajti v nasprotnem primeru bi postal tudi položaj Gradnikove brigade na Sinjem vrhu nevzdržen.

Spričo tega so Bazoviški brigadi poslali na pomoč Vojkovo brigado, ki je takoj stopila v akcijo. V protinapadu na Črni rob so sodelovali trije naši bataljoni: v sredini 2. (ruski) bataljon Bazoviške brigade, desno 1. bataljon, levo pa 2. bataljon Vojkove brigade, medtem ko je bil 3. bataljon nekoliko zadaj v rezervi.

Bilo pa je vse zaman, ker je sovražnik napad odbil. Toda naši še niso odnehali: ob desetih ponoči so ponovno napadli in tokrat nagnali sovražnika s Črnega roba proti Zadlogu. Tako je ta važna kota bila spet v naših rokah in sovražniku tega dni ni uspel poizkus, da bi s prodorom na Otlico razbil našo obkoljeno grupacijo na dva dela.

Gradnikova brigada med temi borbami ni imela težkega dela z manjšimi sovražnikovimi skupinami, ki so poskušale prodreti na Sinji vrh, in je vse zapovrstjo zavrnila. Do najresnejšega napada, ki ga je sovražnik usmeril proti Sinjemu vrhu, je prišlo okrog enajstih dopoldne, ko je po predhodnem minometalskem in topniškem obstreljevanju naših položajev močnejša sovražnikova skupina pričela prodirati vzdolž ceste Col—Otlica proti Sinjemu vrhu. Po hujši borbi, v kateri so gradnikovci imeli pet ranjencev, je naposled tudi ta sovražnikov poizkus doživel neuspeh.

Odločitev pa tega dne ni padla niti na Mali gori niti na Sinjem vrhu, temveč tam, kjer je bil v zadnjih dneh največji mir — na sektorju Male Lazne. Obramba tega važnega križišča in sedla, ki leži na približno pol poti med Lokvami in Otlico, je bila z odhodom Vojkove brigade močno oslABLJENA. Malo Lazno je branila le še Prešernova brigada s položajev, ki so bili sredi gozda in ki jih ni bilo težavno zaobiti.

Tako se je tudi zgodilo. Popoldne ob treh so Nemci krenili v treh kolonah z Lokev. V vsaki od teh je bilo po 200 do 250 mož. Prva kolona je v spremstvu štirih tankov prodirala po cesti, ki pelje iz Lokev čez Malo Lazno na Otlico. Desna kolona se je najprej napotila proti vasi Nemcem, nato pa zavila v levo proti Mali Lazni, da bi napadla prešernovce v levi bok. Tretja kolona pa je krenila na Lazno, odtod pa proti desnemu boku Prešernove brigade.

Prešernova brigada bi v običajnih okoliščinah brez večjih težav — kot se je to že tolikokrat zgodilo — odbila napad 600 do 700 sovražnikovih vojakov. To tembolj, ker so se prešernovci zavedali katastrofalnih posledic, ki bi utegnile nastati, če bi se Nemci prebili na Otlico za hrbet enotam na Sinjem vrhu in Mali gori. Toda v tem primeru so se morali prešernovci navzlic temu umakniti s svojih položajev — tako spričo skrajno neugodnega terena kakor tudi zaradi manevra, ki ga je sovražnik uporabil. Tako je sovražnik ob podpori topniškega ognja še pred nočjo pregnal 2. bataljon Prešernove brigade s križišča na Mali Lazni.

30. marec — katastrofa na pomolu

Tega dne je položaj na Otlici postal skrajno kritičen. Prešernova brigada je s protinapadom ob štirih zjutraj poskušala potisniti Nemce proti Lokvam. Protinapad pa se je le delno posrečil: Nemci so se nekoliko umaknili, nato pa znova pritisnili in osvojili izgubljene položaje. Tako se je brigada morala umakniti nazaj proti Predmeji.

Na položajih na Predmeji

Do sila ostrih borb je tega dne prišlo tudi na nasprotni strani Otlice, kjer je Gradnikova brigada v jutranjih urah še vedno branila položaje na Sinjem vrhu in njegovih pobočjih, Vojkova brigada na njenem levem krilu od Križne gore do Špičastega vrha, Bazoviška brigada pa nad Zadlogom.

Sovražnik je vedel, da se mu nudi izredna priložnost in da tega dne lahko uniči glavne sile IX. korpusa. Na sorazmerno zelo majhnem prostoru na Predmeji, Otlici in Kozjih stenah so se gnetle Gradnikova, Prešernova, Vojkova, Bazoviška in Gregorčičeva brigada, dve brigadi italijanske divizije »Garibaldi Natisone«, oba štaba divizij s samostojnimi divizijskimi enotami in z gibljevima bolnišnicama, v katerih je bilo čez štiristo ranjencev in bolnikov, štab korpusa s svojimi številnimi odseki in pratežem, korpusna artilerija, šole itd., razen tega pa še Pokrajinski komite KPS za Slovensko primorje, Pokrajinski odbor OF, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje, številni aktivisti, pripadniki zalednih ustanov IX. korpusa in zavezniške vojaške misije pri štabu IX. korpusa. In vsa ta tisočglava, premražena, izstradana in izmučena vojska, ki je vzdržala dotlej toliko hudih italijanskih in nemških

ofenziv, naj bi bila uničena v dneh, ko so enote IV. armade prodirale proti Reki in je Rdeča armada v Prekmurju že stopala na slovenska tla?!

Zjutraj se je nad otliške hribe spustila megla. Sovražnik je pod njeno zaščito in ob podpori topništva silovito napadel Sinji vrh in ga zavzel. Tako je Sinji vrh v zadnjih dneh že šestič menjal gospodarja. Navzlic številčni sovražnikovi premoči, njegovi artileriji in megli gradnikovci ne bi prepustili Sinjega vrha sovražniku, če jim ne bi zmanjkalo municije. Umaknili so se šele potem, ko so izstrelili zadnje naboje. S padcem Sinjega vrha sta se morala umakniti na nove položaje tudi bataljona, ki sta branila njegova južna in severna pobočja. V tej dvourni borbi so gradnikovci imeli 3 padle, 3 ujete in 18 ranjenih borcev. Za sovražnika pa trdijo, da je imel 14 mrtvih in 19 ranjenih vojakov.

Sovražnik je tega dne prisilil k umiku ne le Prešernovo in Gradnikovo brigado, temveč tudi Vojkovo brigado. Močne sovražnikove sile so že navsezgodaj napadle položaje te brigade iz smeri Zadloga, vendar s prvimi napadi, čeprav so bili zelo hudi, niso dosegle pričakovanih uspehov. Zato je sovražnik znova poskušal opoldne, ko je naskočil položaje Vojkove brigade ob hudem topniškem in minometalskem ognju. Vojkova brigada bi verjetno še vzdržala na položajih, če se ne bi moral umakniti sosednji ruski bataljon Bazoviške brigade. Po zavzetju Sinjega vrha na desnem krilu in s prodorom čez Malo goro bi sovražnik utegnil odrezati Vojkovo brigado od glavnih sil divizije in korpusa, če se ne bi umaknila na nove položaje onstran ceste, ki pelje iz Zadloga čez Malo goro proti Otlici.

Kritična situacija, v kateri se je znašel IX. korpus, je s tem dosegla svoj vrhunec. Vse najvažnejše višinske točke so že bile v sovražnikovih rokah. Enote IX. korpusa so bile stisnjene na tako majhen prostor, da ni bilo več točke, ki je sovražnik ne bi mogel obstreljevati s svojimi minometalci.

Edini izhod iz tega položaja je bil proboj iz sovražnikovega obroča. Štab IX. korpusa se je tega dobro zavedal in o tem ni bilo treba sklepati. Pač pa se je bilo treba odločiti glede števila kolon in smeri njihovega proboja. Naposled je štab korpusa sprejel naslednji sklep:

Enote XXXI. divizije — brez Gradnikove brigade — naj se z vsemi ranjenci in bolniki napotijo proti Pivki, odkoder bi lažje ranjence in bolnike odpremili čez progo na Notranjsko; druga kolona z Gradnikovo, Bazoviško in Gregorčičevo brigado — ta se je medtem umaknila z Vojskega med Malo Lazno in Predmejo, kjer je prevzela

položaje od Prešernove brigade — ter štab korpusa z vsemi svojimi enotami naj bi krenila proti Vojskemu; v tretji koloni pa naj bi bile enote italijanske divizije »Garibaldi Natisone«, ki naj bi se prebijale mimo Čavna in čez cesto Trnovo—Lokve na Banjško planoto.

O tej svoji odločitvi je štab korpusa naslednjega dne obvestil z brzjavko tudi Glavni štab:

»... Na vseh straneh globlje blokade. Stanje dosti resno, ker se zbile na blokirani sektor, ki je precej ozek, komande mest in pokretne bolnice. Razdelili in določili tri smeri proboja, in sicer Pivka, Banjška planota in Vojsko ter dalje Gorenjska.«

Vse tri kolone naj bi po načrtu štaba korpusa krenile na pot naslednjega dne, 31. marca zvečer.

31. marec — v zadnjem hipu...

Čez dan se je že itak kritična situacija še bolj poslabšala, ko je sovražnik potisnil enote Bazoviške brigade nazaj in se čez položaje njenega ruskega bataljona prebil na Obli vrh (trig. 1110), ki ga je branila Vojkova brigada. Naše enote so se morale umakniti na jugovzhodna pobočja Obrezovca (k. 1112), od koder so le z veliko težavo zadrževale sovražnikovo prodiranje proti središču Otlice.

Tudi Gregorčičeva brigada se je tega dne morala prav resno potruditi, da je preprečila prodor sovražnikove kolone z Male Lazne proti Mrzli rupi.

Zvečer so brigade XXXI. divizije, kasneje pa tudi druge, krenile na pot. Bil pa je zares že skrajni čas, kajti naslednjega dne se naše enote ne bi imele več kam umakniti.

1. april — proboj v treh smereh

Na čelu prve kolone je šla Prešernova brigada, na vsakem koraku pripravljena, da se spoprime s sovražnikovimi zasedami. Za njo so borci Vojkove brigade nosili težje ranjence ter varovali kolono z bolniki in lažjimi ranjenci. Prva kolona je imela to noč izredno srečo. V največji tišini so borci krenili s Tisovca, zaobšli Zadlog, v katerem je bilo polno sovražnikovih vojakov, se spustili proti Idrijskemu Logu, kjer so prekoračili cesto Idrija—Črni vrh nad Idrijo, nato se obrnili proti jugu, šli čez cesto Godovič—Črni vrh nad Idrijo in po šestnajsturnem pohodu ob enajstih dopoldne prispeli do kraja izmučeni na Javornik, o čemer so nemudoma obvestili z brzjavko tudi štab korpusa:

»Prispeli smo z vsem, kar smo imeli s seboj, na Javornik po začrtani poti, ki smo jo vam poslali včeraj po depeši ... Pri prečkanju ceste Črni vrh smo napadli oklopnjak.«

Oklopnjak jim je ušel, ker krogle niso mogle prebiti njegovih jeklenih plošč, mine pa so prepozno eksplodirale. Vendar to ni bilo važno v primerjavi s tem, da so rešili vse ranjence in da na premiku ni bilo nobenih novih žrtev. Kolona se je na sektorju Javornika zadržala do naslednjega večera, ko je nadaljevala pot proti Pivki.

Tudi tretja kolona, ki so jo sestavljale enote italijanske divizije »Garibaldi Natisone«, je prispela na cilj brez večjih zapletov.

Manj sreče je imela XXX. divizija, ki so ji začasno priključili tudi Gradnikovo brigado. Brigade, ki so sestavljale drugo kolono, so se 31. marca ob desetih zvečer zbrale v Kozjih stenah nad Otlico in se razporedile: na čelu je šla Bazoviška brigada, za njo pa druge enote. Kolona je takoj nato krenila proti Mrzli rupi, od koder bi preko Vojskega nadaljevala pot na Šentviško planoto.

Toda v tej smeri je okrog 1000 sovražnikovih vojakov imelo zasedene položaje od Gorenje Trebuše mimo Vojskega proti Trohi, prav tako pa tudi na črti Dolenja Trebuša—Oblakov vrh—Ildrija.

V Mrzli rupi je Gregorčičeva brigada izdvojila iz kolone zavarovanje proti Gorenji Trebuši, da ne bi tamkajšnja sovražnikova

V proboj

posadka napadla glavne kolone v bok. Glavnina pa je medtem nadaljevala pot po grebenu mimo Vojskega, se spustila v dolino potoka Gačnika in spet lezla v breg, da bi čim hitreje prišla čez Oblakov vrh na Šebrelje.

Tedaj je zapokalo. Prvi streli so padli z Oblakovega vrha.¹ Nato pa so se oglasile sovražnikove zasede z desne in leve strani glavne kolone. Položaj je bil sila neugoden. Sovražnik je imel zasedene skoraj vse višinske točke, večji del kolone pa je bil na čistini na obeh straneh potoka Gačnika. Najhujši sovražnikov pritisk je bil iz smeri Vojskega. Nemške namere so bile jasne: vso kolono vreči v dolino in jo tam uničiti.

V izredno težavnem položaju se je tedaj znašla Gradnikova brigada: njen 2. bataljon je sicer zasedel dokaj ugodne višinske položaje in odbijal sovražnikove napade, dokler je imel še kaj municije. Dolgo pa ni vzdržal, ker mu je kmalu zmanjkalo municije. Bataljon je v tej borbi imel štiri padle in deset ranjenih borcev. Še v slabšem položaju sta bila 1. in 3. bataljon, ki sta bila že na Otlici porabila vso municijo in sta se ob tem napadu takorekoč goloroka znašla pred sovražnikom. Zato je bila zanju edina rešitev nagel umik z območja sovražnikovih mitraljezov in pušk.

Tako se je Gradnikova brigada razbila: z glavno kolono je ostal le njen 2. bataljon, druga dva bataljona s še enim bataljonom Gregorčičeve brigade pa sta se ločila in se umaknila nazaj v Trnovski gozd.

Glavnina kolone je morala vzdržati na sektorju, kjer je bila v zgodnjih jutranjih urah napadena, do večera, kajti umakniti se ni bilo kam. Zato je štab korpusa ukazal Gregorčičevi brigadi, inženirskemu bataljonu in 2. bataljonu Bazoviške brigade, naj zasedejo in brezpogojno obranijo pred sovražnikovimi napadi Razazijo, Bendijo (k. 1039) in Planinico (k. 1171), čelo kolone pa naj bi preprečilo sovražnikove napade s Perdenskega vrha (k. 983).²

Štab korpusa je o kritičnem stanju, v katerem so se znašle njegove enote, obvestil Glavni štab z naslednjo brzojavko:

»Potem ko nas je sovražnik s svojo ofenzivo pritisnil v Trnovski gozd, smo se morali izmakniti na sektor Vojsko. Tu smo prišli med globoke zasede. Situacija skrajno resna. Smo s tremi brigadami in Oblastnim komitejem. Oba šefa misij sta ranjena. Blokirani smo na prostoru kot 1163, 725, 922, Žgavec, Vogalce...«

¹ Po pripovedovanju takratnega komandanta XXX. divizije Toneta Bavca-Ceneta.

² Ivo Juvančič: »Slovensko primorje v narodnoosvobodilni borbi« (»Istra in Slovensko primorje«, Beograd 1952, str. 506).

Čez dan se je položaj malo izboljšal. Naše enote so s protinapadi potisnile sovražnika nekoliko navzven. Borbe so bile sila krvave. Precej naših borcev je padlo in bilo ranjenih, nekaj — ki so se ločili od svojih enot — pa je sovražnik tudi polovil.

Zvečer je kolona krenila dalje. Kot vse kaže, je naše vodstvo temeljito prelisčilo sovražnika, ki je proboj pričakoval povsod drugod, le čez Dolenjo Trebušo ne, ki leži v globoki dolini in kjer takrat ni bilo nobenega njegovega vojaštva. Tako je glavna kolona krenila naravnost v Dolenjo Trebušo in dalje na Šentviško planoto, njen desni bok pa je kot pobočnica varovala Gregorčičeva brigada, ki je prodirala čez Plešo.³

Ni si težko predstavljati sovražnikov bes, ko je 2. aprila ugotovil, da se mu je iz tako temeljito pripravljenega obroča na Otlici in nato še na Vojskem izmuznil ves IX. korpus. Neuspeh, ki ga je pri tem doživel, je skušal popraviti tako, da je zasledoval glavnino IX. korpusa prav do Šentviške gore, vendar je že vse to bilo prepozno. Razen tega pa je v akcijo stopilo še zavezniško letalstvo in napadlo njegove kolone in zbirališča. To se je zgodilo na nujno intervencijo Glavnega štaba:

»Za danes, 2. t. m., naprosili Angleže, da ves dan tolčejo cesto Idrija—Oblakov vrh—D. Trebuša, Vojsko in mitraljirajo vse, kar ugotovijo več kot dva kilometra od omenjenih kot.«⁴ Mišljene so kote, ki jih je štab IX. korpusa prejšnjega dne označil kot položaje naših enot.

Zavezniški letalci so bili tega dne zelo agilni. Med drugim so bombardirali tudi Vojsko, kjer je zletelo v zrak sovražnikovo skladišče municije v tamkajšnjem hotelu.

Toda položaj je bil še vedno zelo resen:

»Situacija na našem sektorju je podobna Štajerski v tem, da sovražnik zadržuje na vsem sektorju, kjer je doslej izvajal ofenzivo, še vedno vojaštvo, s katerim ga kontrolira. Tako močno kontrolira Cerkljansko, Vojsko, Banjško in Trnovsko planoto; mi smo na Šentviški planoti.«⁵

Dva dni kasneje — 4. aprila — so se enote XXX. divizije s štabom korpusa premaknile s Šentviške planote na Šebrelje, odtod pa nekaj dni kasneje spet na področje Vojskega. Tako sovražniku ni preostalo ničesar drugega, ko da prizna svoj poraz in da enote, ki so sodelovale v ofenzivi, potegne v izhodiščne položaje. To je tudi storil.

³ Po pripovedovanju takratnega komandanta XXX. divizije Toneta Bavca-Ceneta.

⁴ Brzjavka Glavnega štaba z dne 2. aprila 1945 štabu IX. korpusa.

⁵ Brzjavka štaba IX. korpusa z dne 2. aprila 1945 Glavnemu štabu.

Neuspeh zadnje nemške ofenzive

Malokdo je mogel pričakovati, da bo komaj mesec dni pred dokončnim zlomom nacistične Nemčije sovražnik zmogel spraviti IX. korpus v tako kritično situacijo kot še nikoli dotlej. V prejšnjih ofenzivah se je sovražnikova ofenzivna dejavnost omejila le na določeno ozemlje, medtem ko so bila druga področja prosta in so se naše enote lahko prebijale zdaj sem zdaj tja. V tej ofenzivi pa navzlic kritičnemu položaju na Otlici se ni bilo kam umakniti: na Pivki, v Vipavski dolini in na Krasu so bile vasi polne četnikov in nedičevcev, na Cerkljanskem je sovražnik imel v tamkajšnjih vaseh najmanj 1000 vojakov, še večje sile pa je sovražnik zadrževal na področju Banjske planote, Vojskega, Čepovanske doline in Trnovske planote.

Najhuje pri vsem tem pa je bilo to, da je razen težav glede hrane, opreme, zdravil in strehe nad glavo pričelo v zadnjih dneh ofenzive primanjkovati še municije ter da je naglo naraščalo število ranjencev in bolnikov. Stanje se še po končani ofenzivi ni bistveno popravilo:

»Vprašanje hrane in municije je tako pereče, da resno ogroža naše edinice. Zavezniki stalno odlašajo, čeprav vreme dopušča spuščanje. Nujno, da pride pomoč takoj. Moštvo, oslABLJENO po ofenzivi, je samo košček mesa na dan. Ni zmožno več pokretov. Sovražnik oropal skoro vse.«¹

Med ofenzivo so zavezniška letala odvrгла le majhne količine hrane, ki so bile kaplja v morju v primerjavi s potrebami. Tako npr. so 25. marca spustili v Mrzlo rupo 2500 kg moke, 1600 kg riža, 500 kg soli, 270 kg čaja in 530 kg margarine. In s tem naj bi nahranili več tisoč borcev IX. korpusa, ki so se takrat borili v Trnovskem gozdu?

Izgube, ki so jih naše enote pretrpele v tej zadnji nemški ofenzivi, so bile zelo občutne. Tako npr. je bilo 10. marca v operativnih enotah IX. korpusa 7140 borcev in bork, v zalednih enotah pa 3252 mož. Dober mesec dni kasneje — 18. aprila — pa so operativne enote štejele le še 5770, zaledne pa 2990 mož. To pomeni, da se je številčno stanje operativnih enot v tem času zmanjšalo za 1370, zalednih enot pa za 262 ljudi. Po teh podatkih naj bi IX. korpus v tem času imel več kot 1500 žrtev. Vendar je treba takoj pristaviti, da gre le manjši del teh borcev prištevati med padle, ranjene in ujete — čeprav tudi teh ni bilo malo — največ pa se jih je porazgubilo in poskrilo, kasneje pa spet pridružilo svojim enotam.

¹ Brzjavka štaba IX. korpusa z dne 6. aprila 1945 Glavnemu štabu.

Zadnja nemška ofenziva je hudo prizadela obe diviziji. Tako npr. je bilo 16. aprila prisotnih v Gregorčičevi brigadi le 179, v Kosovelovi brigadi pa 171 borcev. Precej boljše stanje je bilo v Bazoviški brigadi, kjer je ostalo še vedno okrog 400 borcev in bork.

Istega dne je imela Gradnikova brigada 253, Prešernova brigada 390 in Vojkova brigada 350 borcev in bork. Po podatkih, s katerimi razpolagamo, je XXXI. divizija med 25. februarjem in 5. aprilom izgubila 59 borcev, 120 jih je bilo ranjenih, 389 pogrešanih, medtem ko je bilo 61 takih, ki niso mogli prenesti vseh teh tegob in težav, in so dezertirali.

Tik pred koncem vojne (27. aprila) je divizija štela 1231 borcev, 199 pa jih je bilo po bolnišnicah, 71 po šolah in 50 na službenih potovanjih. To je vsekakor zelo nizka številka, če upoštevamo, da je v enotah divizije bilo novembra 1943 kar 3050 borcev, januarja 1945 pa še vedno 2235 borcev in bork.

Navzlic temu pa velja ugotovitev, da je tudi nemška spomladanska ofenziva doživela neuspeh, kot so ga doživele vse prejšnje ofenzive — saj ni dosegla osnovnega cilja: uničenja glavnih sil IX. korpusa. To je IX. korpus dokazal deset dni kasneje, ko je v odgovor na nemško zadnjo ofenzivo sprožil svojo zadnjo protiofenzivo in tudi v celoti dosegel njen cilj: uničenje vseh nemških in kvilslnških oboroženih sil na svojem operacijskem področju in osvoboditev Slovenskega primorja.

OSVOBODITEV TRSTA, TRŽIČA IN GORICE

Ranjenci na varnem

Okrnjena XXXI. divizija — Gradnikova brigada je ostala pri XXX. diviziji — je 3. aprila zjutraj — na dan, ko so enote Rdeče armade prvič stopile na slovenska tla — z ranjenci in bolniki prispela nad Bukovje.

V tistih dneh so bili nedičevci na Pivki — tudi v Bukovju jih je bilo precej — zelo brezskrbni. Kako tudi ne bi bili, saj na Pivki že dolgo niso videli partizanov. Tako velika samozavest pa jim je močno škodovala: 4. aprila, ko je Prešernova brigada napadla Bukovje, nedičevci niso vzdržali nepričakovanega juriša in so se hitro umaknili proti Postojni. Hkrati z borci je v vas jurišala tudi divizijska godba pod taktirko kapelnika Smrekarja. Nedičevci so kasneje pripovedovali, da so jih partizanske koračnice, ki so nenadoma zadonele pred vasjo, nagnale v še hujši strah kot pa sam napad. Godba je bila zanje namreč znak, da jih napadajo ogromne partizanske sile in zato so se raje pravočasno umaknili.

Isto noč sta dva bataljona Vojkove brigade previdno krenila z ranjenci in bolniki — kolona, ki jo je vodil namestnik komandanta IX. korpusa Jože Klanjšek-Vasja, je štela okrog 700 mož — mimo nedičevskih postojank proti železniški progi in jo po manjših borbah, v katerih so naši imeli nekaj ranjencev več, prekoračila. Nato sta nadaljevala pot čez Javornik in Snežnik do Čabra, kjer sta oddala ranjence in bolnike. Čeprav se je IX. korpus s odpremo bolnikov in lažjih ranjencev na Notranjsko, kjer je takrat vladal večji mir kot na Primorskem, močno razbremenil, pa je bilo po korpusnih bolnišnicah v tistih dneh še veliko težjih ranjencev, ki jih niso mogli transportirati, prav tako pa tudi novejših ranjencev iz zadnjih dni

Ranjenci XXXI. divizije

nemške ofenzive. Tako npr. je bilo na dan 18. aprila 1945 v vseh korpusnih bolnišnicah še vedno 307 ranjencev.

Medtem se je Prešernova brigada zadrževala na področju Otavnika nad Bukovjem. V vasi se ni mogla spustiti, ker so bile polne nedičevcev. Navzočnost Prešernove brigade in dela Vojkove brigade nad Pivko pa sovražniku ni ostala prikrita in naše enote so ga kmalu imele za vratom.

Dne 5. aprila je iz smeri Studena in Bukovja prodiralo v popoldanskih urah kakih 600 sovražnikovih vojakov, ki so pod močno zaščito težkih minometalcev napadli naše položaje v štirih kolonah. Dve okoliščini sta povzročili, da so se naše enote po hudih borbah iz neposredne bližine morale umakniti nekoliko nazaj proti Podkraju. Prva je bila ta, da so nedičevci bili oblečeni v najrazličnejše uniforme: nekateri so bili v nemških, drugi v angleških, tretji pa v civilnih oblekah. Zato je nekajkrat prišlo do nesporazumov, ker se ni vedelo, čigav je kdo. Druga okoliščina pa je bila še resnejše narave: našim borcem je pričelo primanjkovati municije, posebno za angleške mitraljeze. Štab divizije do prihoda obeh bataljonov Vojkove brigade z one strani proge ni mogel ničesar storiti iz razloga, ker rezervne municije sploh ni imel.

Spričo tega so naše enote morale nekoliko spremeniti svojo taktiko: kjerkoli je bilo le mogoče, so se izogibale borbam in z veliko nestrpnostjo čakale na vrnitev bataljonov Vojkove brigade, ki naj bi prinesla tako potrebno municijo.

To je bil tudi glavni razlog manevrske taktike Prešernove brigade v borbi z nedičevci. Tega dne — 5. aprila — je borba trajala do sedmih zvečer, nakar so se nedičevci umaknili. Obe strani pa sta imeli občutne izgube. Prešernovci so imeli osem mrtvih in sedem ranjenih, sovražnik pa je — po naših poročilih — izgubil okrog 30 mož, med njimi tudi nekega kapetana in poročnika, precej sovražnikovih vojakov pa je bilo ranjenih. Razen tega so prešernovci zaplenili dva puškomitraljeza, dva pa tudi izgubili.

Čez noč so prešernovci ostali na položajih na področju Debelega vrha (k. 854) in Bukovca — na vzhodnih pobočjih Nanosa — Vojkov bataljon pa se je zadrževal okrog Hrušice.

Dva dni kasneje so se nedičevci lotili naših enot kar z dveh strani: ena njihova kolona je z Bukovja prodirala proti Nanosu, druga pa je pritiskala iz nasprotne smeri — iz Podkrajja. Prešernova brigada se je borbi spretno izmikala proti prejšnjim položajem nad Bukovjem — na področju Otavnika, Sajeveke in Srebrnjaka.

V hujše borbe pa se je zapletel bataljon Vojkove brigade, ki ga je sovražnik že ob šestih zjutraj napadel s treh smeri. Bataljon, ki se je zadrževal v gozdovju jugovzhodno od Podkrajja, se je moral spričo velike sovražnikove premoči — napadlo ga je okrog 400 mož — umakniti v isto smer kot Prešernova brigada — k Sv. Lovrencu nad Studenim. Sodeč po naših poročilih, so vojkovci prizadejali sovražniku v teh borbah 20 mrtvih in 25 ranjenih.

Medtem pa sta se bataljona Vojkove brigade že vračala nazaj čez progo. V Čabru sta ostala le dan dva, toliko da so se borci odpočili od naporne poti in se preoblekli v popolnoma nove uniforme, ki so jih prejeli iz zavezniških pošiljk. V Čabru je tedaj bilo vsega dovolj: oblek, municije, hrane in celo cigarete.

Ko sta se bataljona odpravljala na pot, sta vzela s seboj še 10 000 nabojev za puške in mitraljeze ter 20 000 cigaret. Progo sta prekoračila 9. aprila v bližini Škrbca, kjer sta naletela na sovražnikovo zasedo. Borba pa je bila kratka, ker so vojkovci z odločnim jurišem razgnali zasedo na vse vetrove.

še po njej zadrževal višji nemški in domobranski štab. V Hotedršico je tedaj prispel celo »prezident« Rupnik. Bombardiranje je bilo zelo uspešno: med drugim je bila zadeta tudi postojanka in ob tej priložnosti je bilo mrtvih osem domobrancev.

V načrtu je bilo tudi bombardiranje Bukovja, kjer so nedičevci 7. aprila s kakimi 350 možmi spet vzpostavili postojanko, in zato je štab divizije 11. aprila obvestil z brzojavko štab Vojkove brigade: »Ker obstoja možnost, da bodo zavezniki danes bombardirali Bukovje, napadite takoj po bombardiranju bežeče četnike.« Iz neznanih razlogov pa do bombardiranja le ni prišlo.

Dne 12. aprila se je Prešernova brigada premaknila na področje Hrušice, kjer se je zadrževal tudi štab XXXI. divizije. Vojkova brigada pa je še vedno vztrajala nad Bukovjem na črti Otavnik—Sajevka—Sv. Lovrenc. Na teh položajih se je 12. in 13. aprila zapletla v hude borbe.

Prvega dne je dokaj uspešno odbijala napade številčno močnejšega sovražnika vse dotlej, dokler se ni nedičevcem posrečilo na desnem krilu prebiti obrambo 3. bataljona in naše potisniti malo bolj proti severu.

Naslednjega dne pa je šlo prav vse sovražniku v prid. Nedičevci, ki so ostali na položajih vso noč, so zgodaj zjutraj na zelo domiselni način izkoristili meglo, ki se je spustila nad Pivko: oblečeni v angleške uniforme in s titovkami na glavah so se v gosti megli vrivali med naše položaje in se pojavljali zdaj tu zdaj tam. Po ostrih borbah prsi ob prsi so se bataljoni Vojkove brigade morali naposled umakniti, kajti v nasprotnem primeru bi sovražnik mogel obkoliti in uničiti posamezne naše enote na bolj izpostavljenih položajih.

Vojkova brigada se je proti večeru zbrala nad Hrušico, kjer je bila tudi Prešernova brigada s štabom divizije.

Dva dni kasneje je divizija krenila proti Trnovskemu gozdu, da bi skupno s XXX. divizijo v zadnji naši protiofenzivi očistila Trnovsko in Banjško planoto postojank, ki jih je sovražnik pustil tod po končani spomladanski ofenzivi, in da bi zasedla čim ugodnejše položaje za vdor proti Gorici in Trstu.

Prva je krenila z Javornika nad Hrušico Prešernova brigada, ki je 16. aprila ponoči prekoračila cesto Črni vrh nad Idrijo—Col in prispela naslednje jutro na Križno goro. Spotoma je njen 1. bataljon na cesti napadel četniško patruljo 23 mož. Tri izmed njih je ubil, drugi pa so ušli.

Vojkova brigada je šla čez cesto naslednjo noč in je nato skupno s Prešernovo brigado in s štabom divizije nadaljevala pot v Mrzlo rupe.

Čiščenje Banjške in Trnovske planote

Po preboju nemških položajev pri Vojskem ter po umiku na Šentviško planoto in Šebrelje se je Gradnikova brigada ves čas držala XXX. divizije. Sicer pa je sploh malo težko govoriti o Gradnikovi brigadi, ker sta se dva njena bataljona že 1. aprila ločila od glavnine XXX. divizije in se sama prebijala čez Trnovski gozd. Združevanje brigade pa je potekalo sila počasi, saj je še deset dni kasneje bilo okrog štaba brigade le 143 borcev, medtem ko z drugimi 279 borci ni bilo nobene zveze.

Tako oslABLJena Gradnikova brigada se je okrog 8. aprila zadrževala na Vojšici, kjer je pobirala padala z zavezniškimi pošiljkami, ki so v teh dneh postale spet malo obilnejše. Razen municije so zavezniki poslali tudi nekaj hrane in oblek.

V bližini Gradnikove brigade se je v teh dneh zadrževala tudi XXX. divizija. Do pričetka naše protiofenzive sta se Gregorčičeva in Bazoviška brigada nastanila na Vojskem, okrog 15. aprila se je proti Vojskemu vračala s Pokljuke tudi Kosovelova brigada, Gradnikova brigada pa se je premaknila v Mrzlo rupo.

V teh dneh je zapuščala Slovensko Primorje italijanska divizija »Garibaldi Natisone«, ki se je 16. aprila zvečer premaknila čez progo Ljubljana—Trst na Notranjsko.

Kaj pa sovražnik? Po končani ofenzivi so njegove enote sicer 8. aprila zapustile Cerkno, Planino, Čeples, Zakriž, Jesenico, Bukovo, Želin, Reko, Vojsko, Jagršče, Dolenjo in Gorenjo Trebušo ter Šentviško planoto, ostal pa je v postojankah na Trnovski in Banjški planoti. Sredi aprila je sovražnik misleč, da mu z naše strani ne grozi nobena nevarnost več, zmanjšal posadke.

Po podatkih, ki so jih zbrali naši obveščevalci, je ostalo v Zavrhu 85 nemških policistov. Te naj bi napadla XXX. divizija. Enaintrideseti diviziji pa je štab korpusa prepustil 2. bataljon 10. SS policijskega polka, ki se je z nekaterimi svojimi enotami nastanil v Spodnjem Lokovcu (70–80 mož), v Puštalah (100 mož) in v Podlaki (150 mož).

Po načrtu štaba korpusa naj bi z napadom pričeli 21. aprila ob enih ponoči.

Vojkova brigada je imela nalogo, da prežene Nemce iz Spodnjega Lokovca in Puštal. Sovražnik se jurišu naših borcev ni mogel upirati in je brez večjih borb izpraznil Puštale, prav tako pa se je umaknil tudi iz Spodnjega Lokovca.

Več posla je imela Gradnikova brigada s postojanko v Podlaki nad Grgarjem. Iz vasi je sovražnika sicer pregnala, toda nato so

vojkovci, devet pa jih je bilo ranjenih, medtem ko je sovražnik izgubil osemnajst mož.

Prešernova brigada, potem ko je pregnala sovražnika iz Zavrha, je zasedla položaje na Sv. Gabrijelu, Sv. Danijelu in Št. Mihelu, vendar se je morala čez dan spričo hudega sovražnikovega pritiska umakniti na nekoliko višje položaje na črti Podgozd—Voglarji—Trnovo.

O teh borbah je štab korpusa takole poročal Glavnemu štabu:

»Vse naše edinice so pokazale visoko borbenost in odločnost. Sovražnik pognan v paničen beg z juriši in manevri. Sodelovala artilerija in aviacija, ki je odvrгла tri bombe na Otlico in močno mitraljirala Col in cesto Črni vrh—Col...«¹

Napadi in protinapadi

V naslednjih dneh so se nadaljevale borbe okrog Podlake, kjer je imela položaje Vojkova brigada. Sovražnik je spričo novih okrepitev, ki jih je dobil iz Grgarja, še nadalje vztrajal na položajih, od časa do časa pa celo prehajal v protinapade.

Na desnem krilu Vojkove brigade je bila na črti Kanalski vrh—Jelenek Gradnikova brigada. Sovražnikov pritisk na tem sektorju je bil 23. aprila tako hud, da se je Gradnikova brigada morala umakniti prav do Podlanišča. Zvečer je poskušala s protinapadom spet zasesti prejšnje položaje, vendar ni šlo. Sovražnik je onemogočil naš protinapad z ognjem svojih minometalcev in brzostrelnih topov.

Podobno usodo je naslednjega dne doživela tudi Vojkova brigada, ki je bila nekoliko oslabiljena. En bataljon je namreč poslala na pomoč Prešernovi brigadi. Vojkovci so že zjutraj krenili v napad iz Podlake proti Madonom in so jih tudi osvojili. Kmalu nato pa se je sovražnik s protinapadom spet polastil prejšnjih položajev. Ko pa je dobil okrepitve, je ob podpori minometalskega in topniškega ognja močneje navalil na Vojkovo brigado in jo potisnil proti Spodnjemu Lokovcu.

Sovražnik je tega dne ostreje napadel tudi Prešernovo brigado na trnovskem sektorju ter jo prisilil, da se je premaknila na še višje položaje. To pa je bil le uvod, zakaj glavne borbe na tem sektorju so se razvile šele naslednjega dne — 25. aprila.

Prešernova brigada je bila tega dne zjutraj še na prejšnjih položajih pri Podgozdu, Zagorju in Voglarjih. Ob enih popoldne je so-

¹ Brzjavka štaba IX. korpusa z dne 22. aprila 1945 Glavnemu štabu.

vražnik po predhodnem topniškem obstreljevanju naših položajev krenil v napad. Čeprav so prešernovci nudili sovražniku odločen odpor, sta se 1. in 2. bataljon morala proti večeru umakniti, tako da je brigada zasedla ponoči nove položaje med vasjo Nemci in Zavrhom. O zagrizenosti borb tega dne nam pričajo tudi podatki o velikih izgubah na obeh straneh: po naših poročilih ugotavljamo, da so prešernovci imeli pet mrtvih in devet ranjenih, sovražnik pa okrog 50 mrtvih in večje število ranjencev.

Naslednjega dne so se borbe nadaljevale z nezmanjšano srditostjo. V jutranjih urah je bila pobuda še vedno v sovražnikovih rokah, ki je še nadalje pritiskal na položaje Prešernove brigade med Zavrhom in vasjo Nemci ter na položaje bataljona Vojkove brigade na k. 1091.

Do prelomnice pa je prišlo okrog enih popoldne, ko je močnejša sovražnikova kolona krenila iz Podgozda proti vasi Nemcem, da bi tako udarila v hrbet 2. bataljonu Prešernove brigade, ki je branil položaje na Kamenem vrhu (trig. 910). Temu bataljonu je tedaj prihitel na pomoč 1. bataljon in razpršil sovražnikovo kolono.

Ko pa je štab divizije okrepil Prešernovo brigado s še enim bataljonom Gradnikove brigade, so vse naše enote prešle v protinapad in vrgle sovražnika daleč nazaj. Spričo tega je zvečer Prešernova brigada spet lahko zasedla prejšnje položaje na črti Podgozd—Voglarji—Trnovo, medtem ko je bil na njenem levem krilu med Trnovim in Rjavci bataljon Gradnikove brigade, še bolj na levi, med Št. Mihielom in Vitovljami, pa bataljon Vojkove brigade.

Toda iz Trnovega se sovražnik še ni hotel prostovoljno umakniti. Zato sta ga naslednjega dne — 27. aprila — Prešernova brigada in bataljon Gradnikove brigade odločno napadla in ga po hujši borbi pognala proti Ravnici. Hkrati je tudi 1. bataljon Prešernove brigade, ki je bil na desnem krilu pri Podgozdu, potisnil sovražnika z višinskih točk nad Grgarjem.

Tako so bili vsi višinski položaji nad Vipavsko dolino spet v naših rokah. Bazoviška brigada je namreč medtem s pomočjo enega bataljona Gradnikove brigade očistila Predmejo, kjer je bilo 120 policistov, in Otlico, kjer se je zadrževalo 200 domobrancev; sovražnik je v tem napadu imel 50 ubitih, 60 ranjenih in 20 ujetih, medtem ko je na naši strani pet borcev padlo, šest pa jih je bilo ranjenih.

Med borbami za Trnovo tudi Vojkova brigada ni ostala brez dela. En njen bataljon je itak neposredno sodeloval v teh borbah, dva bataljona pa sta še vedno na Banjski planoti odbijala sovražnikove napade, po katerih človek ne bi mogel nikoli soditi, da je

do konca vojne in vojaškega zloma nacistične Nemčije ostalo le še pet ali šest dni. Sovražnikovi napadi so se vrstili drug za drugim s spremenljivo bojno srečo: če je sovražnik dosegel kak uspeh podnevi, so ga naši borci z nočnim protinapadom navadno spet potisnili nazaj na prejšnje položaje.

Nemci se pripravljajo na odhod

Medtem ko je sovražnik z zadnjimi silami zadrževal enote IX. korpusa na Trnovski planoti, so iz doline prihajala poročila o čedalje večji zmedi in preplahu, ki je nastal med Nemci in njihovimi zavezniki spricho naglega približevanja IV. armade Trstu in prodiranja anglo-ameriške vojske skozi Severno Italijo. O tem nam pričajo tudi naslednji izvlečki iz informacijskih poročil štaba IX. korpusa:

»188. divizija, ki je že od 3. IV. dalje v pripravnem stanju, je po nepreverjenih poročilih v dneh od 7. IV. naprej pričela odhajati ...«

»Sovražnik je pričel ob cesti Bitnje—Škofja Loka kopati jarke ... Te jarke uporablja kot zaklone pred letalskimi napadi ...«

»Po še nepreverjenih poročilih sta bila v Trstu konec marca formirana 145. in 136. polk. Po istih poročilih so ta dva polka osnovali iz ostankov neke razbite divizije na italijanskem bojišču.«

»Mornariške enote v Trstu so še vedno v pripravnem stanju. V dneh 1. in 2. aprila so to stanje še poosttrili, ker so v bližini Pulja in Poreča opazili zavezniške podmornice.«

»Vse vhode v važna vojaška poslopja in poveljstva v Trstu so zastražili z okrepljenimi stražami. Po mestu krožijo oklopni avtomobili, prebivalstvu pa so prepovedali ustavljanje in postajanje pred vojaškimi poslopji in bunkerji.«

»Nemškemu vojaštvu v postojankah v Brkinih so ukazali, da mora vsak vojak aretirati in izročiti višjemu poveljstvu vsakega civilista, ki bi vojaka vprašal, kdaj bo konec vojne. Vojaštvu je strogo prepovedan vsak razgovor s civilisti.«

»Dne 12. IV. je prišlo v Šempetru pri Gorici do pretepa med Italijani in četniki zaradi nekega ubitega četnika. V pretepu so imeli Italijani kakih 20 mrtvih.«

»V okolici Fare in Gradiške so Nemci mobilizirali vse civilne vozove za prevoz opreme. Vojaštvo spi obuto in že več dni nima dovoljenega izhoda za zasebne namene.«

Nemški ujetniki pred Trstom

»V okolici Brcana in Čedadada nadaljujejo s kopanjem jarkov proti tankom. Ti jarki naj bi rabili predvsem za obrambo proti tankom s ‚panzerfausti‘ in ‚panzerschrecki‘.«.¹

»Železniška proga Videm—Cervignan ni uporabna. Železniška proga Trst—Cervignano je prekinjena spričo porušenega mostu v Devinu. Sovražnik minira na vseh občutljivejših krajih glavno cesto Gradiška—Tržič in Gorica—Cervignano.«

»Preko Trbiža so pričeli prihajati interniranci iz Nemčije in Avstrije.«

»Ponovno smo prejeli poročilo, da so neki deli španske ‚modre divizije‘ razmeščeni v Brdih. Podrobnejših poročil še nimamo.«

»4. IV. je bila v Kranju seja članov NSDAP, ki so razpravljali o umiku nemškega prebivalstva z Gorenjskega. Dne 5. IV. je že odpeljal prvi transport civilistov proti Nemčiji.«

»Nemške državljane, ki se selijo z Gorenjskega, prevažajo predvsem ponoči čez Ljubelj in Podkoren v Nemčijo. Pri apelu, ki ga je imel okrožni vodja iz Kranja na odhajajoče, jih je tolažil z besedami: ‚Sedaj jokate vi, ki odhajate, pozneje pa, ko pridejo sem Rusi — ako do tega sploh pride — bodo jokali pa Slovenci.‘ Povabil

¹ »Panzerfaust« in »panzerschreck« sta ročni reaktivni protiotklopni orožji, nemška inačica za angleški »piat« in ameriško »bazuko«.

je tudi Slovence, naj se z njimi umaknejo v Nemčijo, vendar se doslej ni še nihče odzval.«

»Na hribu Kopju, jugoslovansko-italijansko-avstrijski tromeji, kjer so močne italijanske utrdbe, je pred kratkim bilo dvanajst nemških oficirjev, ki so ogledovali teren. Po izjavi nekega oficirja se nameravajo Nemci v Italiji umakniti do Vidma in nato braniti prostor severno od Vidma in Gorice, medtem pa se utrditi na Karavankah in Alpah.«

»Protiletalska obramba, ki je postavljena nad bolnišnico v Trbižu, je že dalj časa brez municije.«

»Dne 2. IV. in pred tem datumom so Nemci odpeljali iz vojaške bolnišnice v Gorici vse ranjence, razen težjih, in sanitetni material proti Nemčiji.«

»Cestni mostovi na sektorju Gorice so skoraj vsi minirani. V Gorici je minirana glavna pošta, telefonska centrala, cestna križišča in tovarne.«

»4. IV. so vojaki 112. artilerijskega polka na Občinah sežgali v štabu ves nepotreben arhiv.«

»V Trstu so vložili v minske komore, zgrajene ob obali in v luki, eksploziv. Isto so storili na cesti Kontovel—Trst.«

»Ko je dobilo vojaštvo na Krasu ukaz za strogo pripravnost, so pričakovali izkrcaje zaveznikov. Neki nemški podoficir iz postojanke v Sv. Križu pri Trstu je izjavil, da je takrat imelo več vojakov in oficirjev v žepih bele cunje, s pomočjo katerih bi se vdali.«

»Dne 12. IV. je prišlo iz smeri Trbiža v Prato di Rezija 200 esesovcev, ki so imeli potrgane esesovske znake z ovratnikov.«

»Do 21. IV. je z več transporti iz Hrvaške in Štajerske prispelo na Bled okrog 4000 ranjencev... V Radovljici so izpraznili več poslopij, v katera bodo nastanili ranjence.«

»Okrog 15. IV. je prispela iz Beljaka na sektor Trbiža neka madžarska divizija in nekaj moštva drugih satelitskih držav. Po istih poročilih se to moštvo premika proti Istri.«

»Čete 136. polka se premikajo proti Reki. Isto tako je odšlo iz Trsta proti Reki skoro vse operativno vojaštvo. Cenijo, da je odšlo okrog 6000 mož.«

»20. IV. je odšlo iz Gorenje vasi 70 graničarjev z vso opremo proti Škofji Loki in naprej v Nemčijo.«

»Dne 14. IV. so razpustili jeseniški gestapo.«

»Dne 20. IV. so se v Gorici stopli četniki in fašisti. Prišlo je do streljanja. Četniki so ubili osem fašistov. Fašisti so nato četnikom prepovedali vhod v Gorico. Četniki se sedaj zadržujejo okrog Gorice. Izjavili pa so, da bodo napadli fašiste in jih pregnali iz Gorice.«

Pohod na Trst, Tržič in Gorico

Medtem ko so se nemške zaledne ustanove in enote iz Slovenskega primorja umikale proti Avstriji in Nemčiji, četniki se približevali Italiji, fašisti in četniki se streljali med seboj itd., so enote IV. armade prodrle na bivšo jugoslovansko-italijansko mejo, kjer so pri nekdanjih italijanskih utrdbah naleteli na hud odpor nemškega 97. korpusa. Naše poveljstvo pa je z drznim manevrom čez Snežnik sovražnika izigralo, prebilo njegovo obrambo in napotilo glavne sile naravnost proti Trstu.

Zato je Glavni štab poslal primorskim borcem naslednji ukaz:

»Z ozirom na poraz Nemcev na Italijanski fronti in približevanje Četrte armade Trstu mora ves korpus z obema divizijama in vsemi bližnjimi ostalimi edinicami, izkoriščujoč padec Predmeje in Otlice, takoj preiti na sektor Kras in se čimbolj približati Trstu. Čim se pokaže možnost, je treba vdreti v mesto. Pripravite vse za vstajo v mestu. Vsa pažnja mora biti posvečena Trstu. Kveder.«¹

Dne 28. aprila je štab XXXI. divizije izvršil pregrupacijo svojih enot in jih napotil na izhodiščne položaje za zadnji veliki napad v tej vojni. Vojkova brigada je z Banjške planote krenila čez Lokve in Trnovski gozd na Otlico, Prešernova brigada je ostala na področju Trnovega, Gradnikova brigada pa se je v popoldanskih urah zbrala na področju Krnice in Št. Mihela.

Naslednjo noč je XXXI. divizija krenila v dolino. Gradnikova brigada je prekoračila pri Dobravljah cesto, ki pelje iz Gorice proti Ajdovščini. Na cesti je bilo polno četnikov, njihovih žena in otrok, ki so se umikali proti Italiji, z nasprotne strani pa so se valile nemške kolone, ki so se umikale iz Italije. Po kratki, vendar ostri borbi si je brigada izsilila prehod in nadaljevala pot proti Štanjelu na Krasu.

Ob istem času se je tudi Vojkova brigada spustila v dolino in si z bombami izsilila prehod čez cesto. Ob tej priložnosti je njen 3. bataljon zaplenil celo brzostrelni top. Nato je brigada prek Kamna in Velikih Žabelj še ponoči prispela na Erzelj.

Prešernova brigada je krenila na pot že ob treh popoldne in je šla s Trnovega čez Krnico v Vipavsko dolino in dalje proti Krasu. Tudi ona se je morala pod borbo prebijati onstran ceste Gorica—Ajdovščina, preden je z dvema bataljonoma prispela v Planino, en bataljon pa se je ustavil v Gojačevem.

Medtem je z Gorenjskega prispel tudi Škofjeloški odred, ki je zasedel Sv. goro nad Gorico, hkrati pa pritiskal čez Solkan v mesto.

¹ Brzjavka Glavnega štaba z dne 26. aprila 1945 štabu IX. korpusa.

LEGENDA:

- PREMIKI NAŠIH ENOT:
- DNE 29. 4. 1945
 - - - DNE 30. 4. 1945
 - DNE 1. 5. 1945

Pohod na Trst, Tržič in Gorico

Bil pa je prešibak, da bi mogel kaj več doseči in se je zato moral umakniti na položaje nad Solkanom.

Tako se je 30. aprila zjutraj že ves IX. korpus — XXX. divizija se je premaknila na Kras v noči med 28. in 29. aprilom — zbral v neposredni bližini Trsta, svojega glavnega cilja, in to še pred prejemom brzojavke Glavnega štaba:

»Od vrhovnega komandanta Tita prejeli sledečo naredbo: ,Ukažite Devetemu korpusu, naj se razporedi okoli Trsta in že sedaj prične uvodne borbe za Trst.«²

Uvodne borbe so se medtem že pričele, saj so enote XXX. divizije že zjutraj ob sedmih javile, da so zasedle železniško postajo na Občinah.

XXXI. divizija se je tega dne še bolj približala novim ciljem, ki jih je dobila od štaba korpusa: namesto na Trst jo je poslal nad Tržič in Gorico. Zato se je Prešernova brigada napotila čez Komen proti Gorici in se nastanila v Renčah in Mirnu, Gradnikova brigada je šla čez Komen v Opatje selo, Vojkova brigada pa prav tako čez Komen v Šempolaj.

Medtem ko enote XXXI. divizije tega dne — 30. aprila — niso imele posebnih borb, ne moremo kaj takega trditi za XXX. divizijo: Bazoviška brigada se je ves dan borila na Občinah, kamor je popoldne prodrla tudi že motorizirana predhodnica IV. armade, medtem ko je Kosovelova brigada po izredno srditih borbah ob štirih popoldne vdrla v Barkovlje, predmestje Trsta, opolnoči pa celo do železniške postaje in luke. Spričo velike sovražnikove premoči pa se je morala še isto noč spet umakniti.

Prvega maja je Vojkova brigada dobila nalogo, da z enim bataljonom napade sovražnikovo postojanko pri Sv. Križu in tako pri- tegne nase sovražnikovo pozornost, z glavnimi silami pa naj bi vdrla v Nabrežino in tako zaprla obroč okrog Trsta še z zahodne strani, medtem ko bi pred intervencijo sovražnikove posadke v Devinu varoval vojkovce inženirski bataljon XXX. divizije.

Toda sovražnik se je še v teh zadnjih urah druge svetovne vojne silovito upiral. Ko so se borci Vojkove brigade približevali po čisti Nabrežini, jih je sprejel gost topniški ogenj. Borci se spričo tega niso zmedli in so prodirali dalje. Med potjo so naleteli na neko nemško kolono in so jo povsem razbili. Nemci, ki so izgubili šestnajst vojakov, so se nato v neredu umaknili. Medtem pa se je sovražnikovo topniško obstreljevanje tako okrepi- lo, da brigada ni mogla do cilja — do Nabrežine in se je morala umakniti na izhodiščne položaje v Šempolaju.

² Brzojavka Glavnega štaba z dne 30. aprila 1945 štabu IX. korpusa.

Na cilju

Gradnikova brigada je imela lažje opravilo. Dva njena bataljona sta iz Opatjega sela prodirala v Selca, en bataljon pa naravnost proti Tržiču:

»III. SNOUB ‚Ivana Gradnika‘ je imela nalogo zasesti Tržič in takoj zatem prodirati proti Soči in čeznjo z nalogo, da čim preje dobi stik z zavezniki. V Selcah, tj. 4 km od Tržiča, je bilo 30 Nemcev, ki so se po kratkem pogajanju brigadi vdali, nakar jih je ta razorožila. Takoj nato je brigada vkorakala v Tržič, razorožila tamkajšnjo posadko, en bataljon pa je takoj poslala proti zaveznikom. Bataljon se je kretal peš in se je od Ronkov naprej proti Zagradu sestel z zavezniki. S tem bataljonom je bil komandant brigade, ki je zaveznike pozdravil in jim povedal, da sta Trst in Tržič že zasedena od naših enot. Oni pa so vseeno krenili proti Tržiču, kjer so še danes ...«¹

¹ Poročilo štaba XXXI. divizije z dne 3. maja 1945.

Zadnje borbe za Trst

Vkorakanje naših enot v Gorico

Tega dne je Gradnikova brigada razorožila kakih 240 sovražnikovih vojakov, naslednjega dne pa še nadaljnjih 368.

Najtežje borbe so 1. maja čakale Prešernovo brigado, ki je iz Renč in Mirna prodirala proti Gorici:

»VII. SNOUB ‚Franceta Prešerna‘ je imela nalogo zasesti Gorico in potem prodirati proti Krminu in Čedadu. Ko je brigada nastopala že po sami Gorici proti postaji, je tam naletela še na sovražnikov odpor. Na postaji je namreč ostalo še približno 250 četnikov, ki so se branili. Naši so takoj pričeli z napadom. Borba je trajala ves dan, proti jutru pa so naši izvršili četrti juriš, s katerim so sovražnika pregnali. Ujeli so osem živih, več pa pobili in ranili. Naši so imeli sedem mrtvih in pet ranjenih. Okol 10. ure dne 2. maja je brigada

pričela prodirati na desni breg Soče. Brigada je prodrla pod Kalvarijo, kjer se je pričela borba s četniki, in se je kmalu potem zaradi spremenjene situacije vrnila na levi breg Soče.«²

Vojkova brigada je 2. maja zasedla Nabrežino in razorožila sovražnikovo posadko pri Sv. Križu. Naslednjega dne se je premaknila v Tržič, kjer je okrepila stražarska mesta pri vseh javnih stavbah.

Tako se je za XXXI. divizijo vojna končala pravzaprav že 2. maja. Poudariti pa moramo, da so se Nemci, predvsem pa četniki, ogorčeno upirali vse do zadnjega. To dokazuje tudi dejstvo, da je samo v zadnjih dneh padlo devetnajst, ranjenih pa bilo štirinajst borcev XXXI. divizije.

Skoraj neverjeten slučaj pa je nanesel, da je tako rekoč že po končani vojni, ko razen manjših prask ni bilo nobenih borb več, kot zadnja žrtev, ki jo je pretrpela XXXI. divizija, padel tudi njen

² Poročilo štaba XXXI. divizije z dne 3. maja 1945.

Š T A B
XXXI. DIV. II. KORPUSA J.A.
Operativni odsek

Na položaju, dne 10. maja 1945.
opr. št. 19/45.

Predmet: Vojaško poročilo za
dan 9. maja 1945.

Š t a b u IX. Korpusa Jug. Armade.
/ Operativni odsek /
/ Sekcija Trst-Gorica 1100.000
Ital. izdaja./

I. bitke

III. SNOB. " Ivana Gradnika "
se je nahajala na istih položajih kot prejšnji dan, t. j. v
vias Manzoni in Zagradu. Osigurava se s strazami in eno zasedo,
ki ima postavljeno na mostu čez Sočo, eno četo pa ima pos-
tavljen na položajih nad Trličem - Selca. Vod kateri je spre-
mljal ujetnike v Sežano se je vrnil v sestav brigade.

VII. SNOB. " Franca Prešerna "
se je nahajala na sektorju Gorica-Solkan in Sv. Gori. Četa, ka-
tera je postavljena na Sv. Gori sta dodeljena dva topa, osigu-
rava se proti Gigerju-Plavem in Desklam, s bojnimi patrolami
pa kontrolira levi breg Soče do Solkana in nasprotno smer do
Sv. Anareja.

XVI. SNOB. " J. P. Vojka "
se je nahajala na sektorju Ronchi-Gradu-Pieris-Turjak - v
vias Ducca d'Acosta v Tržicu in Nabrežini. Osigurava se s stra-
žami in bojnimi patrolami, ki jih pošilja po mestu. Ena četa

Zadnje vojaško poročilo

Zbor enot IX. korpusa

komandant Evgen Matejka-Pemc, uspešen diverzant, preudaren komandant in narodni heroj. Dne 3. maja, ko se je peljal v štab korpusa na sestanek, je njegov šofer pomotoma zavil čez most na desni breg Soče med četnike, ki so ves svoj bes spričo izgubljene vojne znesli nad tem hrabrim komandantom.³

Vendar niti njegova žrtev niti žrtve tisočerih borcev, ki so v tej dolgi in krvavi vojni dali življenja za uresničitev svojih idealov, niso bile zaman ...

³ Štab korpusa je sklical sestanek v Koprivi na Krasu, njegov šofer — Italijan po rodu — pa je mislil na Koprivo v Furlaniji in ga je zato peljal čez Sočo. Onstran mostu so ju sprejeli četniški rafali in oba ubili.

ŠTABI XXXI. DIVIZIJE TER GRADNIKOVE, PREŠERNOVE IN VOJKOVE BRIGADE

XXXI. DIVIZIJA NOV IN POJ

Komandanti:

1. **DUŠAN ŠVARA-DULE**¹, generalmajor JLA (od 6. okt. 1943 do 13. jan. 1944).
2. **STANE POTOČAR-LAZAR**, generalpodpolkovnik JLA (od 13. jan. 1944 do 3. sept. 1944).
3. **JOŽE KLANJŠEK-VASJA** (od 3. sept. 1944 do 2. nov. 1944).
4. **FRANC ROJŠEK-JAKA**, generalmajor JLA (od 2. nov. 1944 do srede decembra 1944).
5. **EVGEN MATEJKA-PEMC**² (od srede decembra 1944 do 3. maja 1945).

Komisarji:

1. **CIRIL KERŠIČ-METOD**³ (od 6. okt. 1943 do 29. jun. 1944).
2. **RUDI KODRIČ-BRANKO**, polkovnik JLA (od 29. jun. 1944 do 3. sept. 1944).
3. **JOŽE KUK-BRANKO**⁴ (od 3. sept. 1944 do 20. nov. 1944).
4. **IVAN FRANKO-IZTOK**, polkovnik JLA (od 20. nov. 1944 dalje).

Namestniki komandantov:

1. **DUŠAN ŠVARA-DULE**¹, generalmajor JLA (od 6. okt. 1943 do srede februarja 1944).
2. **RUDOLF HRIBERNIK-SVARUN**, generalpodpolkovnik JLA (od 3. sept. 1944 do konca oktobra 1944).
3. **EVGEN MATEJKA-PEMC** (od 2. nov. 1944 do srede decembra 1944).

¹ Za prvega komandanta so imenovali Roberta Borštnarja-Radeta, ki pa je še pred prihodom v divizijo dne 25. okt. 1943 padel v Lipi na Krasu. Tudi drugi komandant — Pero Popivoda — ni nikoli videl XXXI. divizije, ker je bil na poti z Dolenjskega ranjen. Do prihoda tretjega komandanta — Staneta Potočarja-Lazarja — je diviziji poveljeval namestnik komandanta in vršilec dolžnosti komandanta Dušan Švara-Dule.

² Padel je 3. maja 1945 ob Soči.

³ Ko je bil na partijskem tečaju na Dolenjskem, se je iz nepojasnjenih razlogov sam ustrelil.

⁴ Leta 1946 se je smrtno ponesrečil.

Namestniki komisarjev:

1. **BRANKO KARAPANDŽA-MATJAŽEK** (od 6. okt. 1943 do srede februarja 1944).
2. **ANTON PETERNELJ-IGOR** (v marcu 1944).
3. **FRANC KRANJC-FRANJO**, polkovnik JLA (od 5. febr. 1945 dalje).

Načelniki štaba:

1. **IVAN TURŠIČ-IZTOK**⁵ (od marca 1944 do 20. maja 1944).
2. **MILAN TOMINEC** (od 20. maja 1944 do konca junija 1944).
3. **DUŠAN ŠVARA-DULE**, generalmajor JLA (od konca junija 1944 do srede julija 1944).
4. **RUDOLF HRIBERNIK-SVARUN**, generalpodpolkovnik JLA (od sredi julija 1944 do 3. sept. 1944).
5. **STANKO PETELIN-VOJKO** (od 3. sept. 1944 do 10. marca 1945).
6. **SAMUEL HORVAT-SAMO**, polkovnik JLA (od 10. marca 1945 dalje).

III. SNOUB »IVANA GRADNIKA«

Komandanti:

1. **DANILO ŠOROVIČ** (od 26. aprila 1943 do 4. nov. 1943).
2. **MARTIN GREIF-RUDI** (od 4. nov. 1943 do 30. jan. 1944).
3. **STANKO JEŽ**, polkovnik LM (od 30. jan. 1944 do 20. marca 1944).
4. **RATKO MARJANOVIČ**¹ (od 20. marca 1944 do 18. sept. 1944).
5. **IVAN SULIČ-IZTOK**, podpolkovnik JLA (od 18. sept. 1944 do 21. jan. 1945).
6. **SAMUEL HORVAT-SAMO**, polkovnik JLA (od 21. jan. 1945 do 10. marca 1945).
7. **RADO KLANJŠČEK**, polkovnik JLA (od 10. marca 1945 dalje).

Komisarji:

1. **CVETO MOČNIK-FLORIJA**² (26. aprila 1943).
2. **ANTON BAVEC-CENE** (od 27. aprila 1943 do junija 1943).
3. **JOŽE CERIN-PETER**, polkovnik LM (od junija 1943 do avgusta 1943).
4. **FRANC TAVČAR-ROK** (od avgusta 1943 do 2. sept. 1943).
5. **VINKO ŠUMRADA-RADOŠ** (od 2. sept. 1943 do 4. nov. 1943).
6. **DRAGO FLIS-STRELA** (od 4. nov. 1943 do približno 10. febr. 1944).
7. **IVAN FRANKO-IZTOK**, polkovnik JLA (od februarja do konca aprila 1944).
8. **IVAN SULIČ-IZTOK**, podpolkovnik JLA (od konca aprila 1944 do začetka avgusta 1944).

⁵ Padel je 27. julija 1944 pri Lokvah v Trnovskem gozdu

¹ Umrl je po končani vojni v Sarajevu.

² Padel je na dan ustanovitve brigade na Golobarju.

9. **IVAN FRANKO-IZTOK**, polkovnik JLA (od začetka avgusta 1944 do 20. nov. 1944).
10. **VILJEM KLEMENC-VILI**, podpolkovnik JLA (od 20. nov. 1944 do 21. jan. 1945).
11. **ALOJZ TOMSIČ**, kapetan fregate (od 21. jan. 1945 do 5. marca 1945).
12. **ANTON KVATERNIK**, polkovnik JLA (od 5. marca 1945 dalje).

Namestniki komandantov:

1. **ANTON BAVEC-CENE** (26. aprila 1943).
2. **SLAVKO BOMBAČ-BORIS** (junija 1943).
3. **JOŽE AVSEC-ČAPAJEV**³ (od 4. nov. 1943 do 30. nov. 1943).
4. **RATKO MARJANOVIČ**¹ (od 30. nov. 1943 do približno 15. marca 1944).
5. **JOŽE MIHEVC-RUDAR**⁴ (od približno 15. marca 1945 do 20. maja 1944).
6. **FRANC NEMGAR**⁵ (od 20. maja 1944 do 3. sept. 1944).
7. **IVAN SULIČ-IZTOK**, podpolkovnik JLA (od 3. sept. 1944 do 18. sept. 1944).
8. **SVETOLIK JOVANOVIČ-MITO**⁶ (od 18. sept. 1944 do 20. dec. 1944).

Namestniki komisarjev:

1. **DRAGO BRANISELJ-SVARUN**⁷ (od 4. nov. 1943 do 17. jan. 1944).
2. **STANKO PETELIN-VOJKO** (od 30. jan. 1944 do 23. jun. 1944).
3. **MIRO PAVLIN** (od 23. jun. 1944 do 1. sept. 1944).
4. **FRANC KRANJC-FRANJO**, polkovnik JLA (od 1. sept. 1944 do 5. febr. 1945).
5. **FRANC VEHAR** (od 5. febr. 1945 do 5. marca 1945).
6. **FRANC PRIMOŽIČ**, podpolkovnik JLA (od 5. marca 1945 dalje).

Načelniki štaba:

1. **FRANC RUSTJA-ČANČI**, kontraadmiral (od 15. sept. 1943 do sredi februarja 1944).
2. **OTO VRHUNEC-BLAŽ OSTROVRHAR**⁸ (od 20. maja 1944 do konca septembra 1944).
3. **SAMUEL HORVAT-SAMO**, polkovnik JLA (od konca septembra 1944 do 21. jan. 1945).
4. **IVAN LEBAN**, podpolkovnik JLA (od 21. jan. 1945 do 16. febr. 1945).
5. **RADO JAKIN**, podpolkovnik JLA (od 16. febr. 1945 do 24. febr. 1945).
6. **DUŠAN VUKADINOVIČ**, polkovnik JLA (od 2. marca 1945 do 28. marca 1945).
7. **RADO JAKIN**, podpolkovnik JLA (od aprila 1945 dalje).

³ Smrtno se je ponesrečil 8. februarja 1944 na Cerkljanskem vrhu.

⁴ Padel je 20. junija 1944 na Jelovici.

⁵ Padel je 2. maja 1945 na Bazovici pri Trstu.

⁶ Padel je 20. decembra 1944 v Dobravi pri Gorenji vasi.

⁷ Padel je 17. januarja 1944 na Vojskem.

⁸ Padel je 5. aprila 1945 pod Blegošem.

VII. SNOUB »FRANCETA PREŠERNA«

Komandanti:

1. **IVAN JAVOR-IGOR**, polkovnik JLA (od 12. jul. 1943 do 14. jul. 1943).
2. **SILVO KLAVČIČ-SILVAN**¹ (od 14. jul. 1943 do 4. avg. 1943).
3. **MILAN TOMINEC** (avgusta 1943).
4. **DUŠAN ŠVARA-DULE**, generalmajor JLA (od 1. sept. 1943 do 6. okt. 1943).
5. **BRANKO KARAPANDŽA-MATJAŽEK** (od 6. okt. 1943 do 25. okt. 1943).
6. **FRANC JEREB-SLAVKO**, podpolkovnik JLA (od 25. okt. 1943 do 7. nov. 1943).
7. **RUDOLF HRIBERNIK-SVARUN**, generalpodpolkovnik JLA (od 7. nov. 1943 do 18. jun. 1944).
8. **JANKO PREZELJ-STANE** (od 18. jun. 1944 do 23. jul. 1944).
9. **KARL LESKOVEC**, polkovnik JLA (od 23. jul. 1944 do 10. marca 1945).
10. **FERDO TOLAR-MIRKO**, polkovnik JLA (od 14. marca 1945 dalje).

Komisarji:

1. **IVAN FRANKO-IZTOK**, polkovnik JLA (od 12. jul. 1943 do 7. nov. 1943).
2. **LUDVIK PETELINŠEK-ČRT**² (od 7. nov. 1943 do 15. marca 1944).
3. **DAVORIN FERLIGOJ** (od 15. marca 1944 do 4. sept. 1944).
4. **VIKTOR KIRN**, podpolkovnik JLA (od 4. sept. 1944 do 10. marca 1945).
5. **ANTON SELIŠNIK** (od 15. aprila 1945 dalje).

Namestniki komandantov:

1. **SILVO KLAVČIČ-SILVAN**¹ (od 12. jul. 1943 do 14. jul. 1943).
2. **MILAN NAŠIČ**³ (avgusta 1943).
3. **ALBIN DROLC-KRTINA**⁴ (od konca novembra 1943 do 28. dec. 1943).
4. **FRANC JERNEJC-MILČE**, polkovnik JLA (od 28. dec. 1943 do 31. jan. 1944).
5. **ALBIN DROLC-KRTINA**⁴ (od 31. jan. 1944 do 9. febr. 1944).
6. **KARL LESKOVEC**, polkovnik JLA (od 19. aprila 1944 do 4. avg. 1944).
7. **RADO JAKIN**, podpolkovnik JLA (od 4. avg. 1944 do decembra 1944).

¹ Padel je 4. avgusta 1943 pri Hotavljah.

² Padel je 15. marca 1944 pri Leskovici.

³ Padel je 15. avgusta 1943 na Krimu.

⁴ Po vojni se je smrtno ponesrečil v Kranju.

Namestniki komisarjev:

1. **ROBIN**³ (od 12. jul. 1943 do 4. avg. 1943).
2. **BRANKO KARAPANDŽA-MATJAZEK** (od srede septembra 1943 do 6. okt. 1943).
3. **FRANC ČOPI-BORUTIN** (od 6. okt. 1943 do konca marca 1944).
4. **PETAR ALFIREVIČ-PERO** (od 5. aprila 1944 do 20. okt. 1944).
5. **STANKO PRIMOŽIČ-GORAZD**, polkovnik JLA (od 20. okt. 1944 do 25. dec. 1944).
6. **JAN KONCILIJA** (od 25. dec. 1944 do 28. aprila 1945).

Načelniki štaba:

1. **RUDOLF HRIBERNIK-SVARUN**, generalpodpolkovnik JLA (od 25. okt. 1943 do 7. nov. 1943).
2. **FRANC JEREB-SLAVKO**, podpolkovnik JLA (od 7. nov. 1943 do konca maja 1944).
3. **FRANC JERNEJC-MILČE**, polkovnik JLA (od 18. jun. 1944 do 4. avg. 1944).
4. **KAROL NARDIN-JAKEC**, podpolkovnik JLA (od 4. avg. 1944 dalje).

XVI. SNOUB »JANKA PREMRLA-VOJKA«

Komandanti:

1. **MILAN TOMINEC** (od 23. sept. 1943 do 19. jan. 1944).
2. **JOŽE AVSEC-ČAPAJEV**¹ (od 19. jan. 1944 do 8. febr. 1944).
3. **ALBIN DROLC-KRTINA**² (od 9. febr. 1944 do 6. maja 1944).
4. **OTO VRHUNEC-BLAŽ OSTROVRHAR**³ (od 6. maja 1944 do 20. maja 1944).
5. **JOŽE MIHEVC-RUDAR**⁴ (od 20. maja 1944 do 20. junija 1944).
6. **STANKO PETELIN-VOJKO** (od 23. jun. 1944 do 3. sept. 1944).
7. **FRANC NEMGAR**⁵ (od 3. sept. 1944 do 25. dec. 1944).
8. **FERDO TOLAR-MIRKO**, polkovnik JLA (od 25. dec. 1944 do 14. marca 1945).
9. **RUDOLF GRIŽELJ-VARDAR** (od 14. marca 1945 do 28. marca 1945).
10. **DUŠAN VUKADINOVIČ**, polkovnik JLA (od 28. marca 1945 dalje).

Komisarji:

1. **HENRIK ZDEŠAR** (od 23. sept. 1943 do 8. nov. 1943).
2. **VINKO ŠUMRADA-RADOŠ** (od 8. nov. 1943 do 8. jan. 1944).
3. **JOŽE KUK-BRANKO**⁶ (od 8. jan. 1944 do 3. sept. 1944).

⁵ Njegovega priimka ni bilo moč ugotoviti. Padel je 4. avgusta 1943 na Žirovskem vrhu.

¹ Se je smrtno ponesrečil 8. februarja 1944 na Cerkljanskem vrhu.

² Po vojni se je smrtno ponesrečil v Kranju.

³ Padel je 5. aprila 1945 pod Blegošem.

⁴ Padel je 20. junija 1944 na Jelovici.

⁶ Padel je 2. maja 1945 na Bazovici pri Trstu.

4. **JOŽE ČERIN-PETER**, polkovnik LM (od 3. sept. 1944 do 12. dec. 1944).
5. **JOŽE LENART**, podpolkovnik JLA (od 12. dec. 1944 do 20. marca 1945).
6. **JOŽE BERCE-RUDI**, podpolkovnik JLA (od 20. marca 1945 dalje).

Namestniki komandantov:

1. **OTO VRHUNEC-BLAŽ OSTROVRHAR**³ (od 23. sept. 1943 do februarja 1944).
2. **FRANC JERNEJC-MILČE**, polkovnik JLA (od 3. febr. 1944 do 15. aprila 1944).
3. **FRANC NEMGAR**⁵ (od 15. aprila 1944 do 20. maja 1944).
4. **MIRKO DUKIČ** (od 20. maja 1944 do 3. sept. 1944).

Namestniki komisarjev:

1. **FRANC JEREB-SLAVKO**⁷, podpolkovnik JLA (od 23. sept. 1943 do 6. okt. 1943).
2. **AVGUST JEREB-ROK** (od 6. okt. 1943 do 10. nov. 1943).
3. **ANTON MILIČ-MARKO** (od 10. nov. 1943 do 8. jan. 1944).
4. **PETAR ALFIREVIČ-PERO** (od 8. jan. 1944 do konca marca 1944).
5. **MIRAN BERTOK** (od konca marca 1944 do 25. maja 1944).
6. **IVAN PUNTAR-GUBEC**, polkovnik JLA (od 25. maja 1944 do septembra 1944).
7. **RADOVAN DOLENC-PERUN**⁸ (od septembra 1944 do 8. okt. 1944).
8. **JOŽE SAGADIN** (od 8. okt. 1944 dalje).

Načelniki štaba:

1. **JOŽE AVSEC-ČAPAJEV**¹ (od 30. nov. 1943 do 19. jan. 1944).
2. **OTO VRHUNEC-BLAŽ OSTROVRHAR**³ (od februarja 1944 do marca 1944).
3. **ANTON BAVEC-CENE** (od 15. marca 1944 do 6. maja 1944).
4. **MIRKO DUKIČ** (od 6. maja 1944 do 20. maja 1944).
5. **ANTON BAVEC-CENE** (od 20. maja 1944 do 3. sept. 1944).
6. **LJUBO NENEZIČ**, polkovnik JLA (od 3. sept. 1944 do 20. sept. 1944).
7. **FERDO TOLAR-MIRKO**, polkovnik JLA (od 20. sept. 1944 do 25. dec. 1944).
8. **PAVLE KOGEJ** (od 25. dec. 1944 dalje).

⁶ Leta 1946 se je smrtno ponesrečil.

⁷ V »Kroniki Vojkove brigade« se napačno navaja, da je bil prvi namestnik komisarja brigade Avgust Jereb-Rok. Po naknadnih preverjanjih (Odredba Operativnega štaba na Zahodno Slovenijo z dne 23. sept. 1943) pa je ugotovljeno, da je bil za prvega namestnika brigadnega komisarja postavljen Franc Jereb, ki pa je že 6. okt. 1943 odšel s tega položaja v Tolminsko brigado za namestnika komandanta (Odredba Operativnega štaba za Zahodno Slovenijo z dne 6. okt. 1943).

⁸ Padel je 8. oktobra 1944 pred Trnovim na Primorskem.

VSEBINA

USTANOVITEV GRADNIKOVE BRIGADE	7
Prihod Loškega odreda na Primorsko	7
»Predznak resnih dogodkov...«	9
Primorski fantje odhajajo na Dolenjsko	11
Italijanski vojaki ne smejo iz vojašnic	12
Prvi dve primorski brigadi	14
POHOD V SLOVENSKO BENEČIJO	18
900 partizanskih borcev — 90 000 Italijanov	18
Zakaj v Beneško Slovenijo?	21
Golobar: nepričakovan in nepotreben poraz	22
Ognjeni krst Gregorčičeve brigade	24
Borba na Kolovratu nad Tolminom	25
Gradnikova brigada napada Livek	28
V osrčju Beneške Slovenije	28
Nazaj čez Sočo	31
Gradnikova brigada na Stolu	32
Po vrnitvi iz Beneške Slovenije	34
Borba na Krnu	36
Odhod Gradnikove brigade na Dolenjsko	38
USTANOVITEV PREŠERNOVE BRIGADE	40
Nov polet gorenjskega partizanstva	40
Ustanovitev brigade	42
Prvi koraki	45
ŽIROVSKI VRH — NAJHUJŠI PORAZ PREŠERNOVE BRIGADE	48
Pogajanja z Nemci — usodna napaka	48
Prešernova brigada pade v nastavljeno past	49
Proboj iz obroča	52
Ali se porazu res ni bilo moč izogniti?	55

KAPITULACIJA FAŠISTIČNE ITALIJE	57
Priprave na dolgo pričakovano kapitulacijo Italije	57
Načrt Glavnega štaba: koncentracija slovenskih brigad na Dolenjskem	59
Prešernova brigada na Krimu	59
Gradnikova brigada v borbah na Mokrcu	60
Ob italijanski kapitulaciji	65
VELIKA ZMAGA NA TURJAKU	69
Zbiranje belogardistov in četnikov okrog turjaškega gradu	69
Prepiri med belogardističnim in četniškim vodstvom	71
Prve borbe	73
Pred turjaškim gradom	76
Uničenje belogardistične I. planinske brigade »Triglav«	78
Pogajanja	80
Borba za Turjak postaja čedalje ostrejša	81
Za »Triglavom« pride na vrsto še »Krim«	83
Pomen zmage na Turjaku	86
Gradnikova brigada čisti Notranjsko	87
Vrnitev Gradnikove in Prešernove brigade na Primorsko in Gorenjsko	88
GORIŠKA FRONTA	92
Razoroževanje italijanskih enot v Slovenskem primorju	92
Štirinajst dni goriške fronte	95
Reorganizacija partizanskih enot v brigade	100
Proboj goriške fronte	101
Poraz Gradnikove brigade na Nanosu	104
Po preboju goriške fronte	106
TRIGLAVSKA DIVIZIJA	108
Ustanovitev Vojkove brigade	108
Triglavska, Goriška in Tržaška divizija	109
Še ena reorganizacija: XXVI. in XXVII. divizija	111
Zaledna vojaška oblast na operacijskem področju XXVI. divizije »Triglavske«	114
Nemci se umikajo iz manjših postojank	115
NEMŠKA NOVENBRSKA OFENZIVA	120
Nemški načrt: klešče	120
Protiukrepi štaba XXVI. divizije »Triglavske«	122
Nemci prodirajo — brigade čakajo	123
V obroču	123

Na varnem	127
Kaj so Nemci dosegli z novembrsko ofenzivo?	128
Češa pa so se naučili v ofenzivi naši štabi?	129
DVA ČRNA MESECA	131
Nadaljevanje ofenzive XXXI. divizije	131
Začelo se je na Mrzlem vrhu	133
Prvi napad na Hotedršico	135
Katastrofa 3. bataljona Prešernove brigade na Pokljuki	137
Na vrsti je 3. bataljon Gradnikove brigade	139
Za konec leta — dvakratni umik na zasneženo Jelovico	139
Organizacijsko utrjevanje in izpopolnjevanje vojaških enot	142
Napad na štab Vojkove brigade v Žireh	144
V Trebčah pri Črnem vrhu — 32 padlih	146
Svetel trenutek v januarju — osvojitev Kamne gorice	146
Drugič nad Hotedršico in drugič neuspeh	149
Nezaslužen poraz najboljšega bataljona divizije v Železnikih	152
Pokol v Cerknem	156
Bilanca: v dveh mesecih sedem hudih porazov in nad dvesto mrtvih	158
SOVRAŽNIKOVE SILE NA PRIMORSKEM IN GORENJSKEM	162
»Jadranska operativna cona«	162
Nemške taktično-operativne enote	163
Nemške rezervne enote	164
Taktične policijske enote	165
Druge nemške posebne enote	167
Žandarmerijske in graničarske enote	168
Italijanske enote na področju »Jadranske operativne cone«	169
Slovensko domobranstvo	169
Četniški odredi	171
Skupno število sovražnikovega vojaštva na Primorskem in Gorenjskem	171
SPOMLADANSKA MOBILIZACIJA	175
Brigade kopnijo	175
Priprave na spomladansko mobilizacijo	177
Od Trsta do Kamniških planin	178
Brez borb ni šlo	184
380 metrov globoko v idrijskem rudniku	186
Bataljon »Heine« doživi neuspeh	190
Zatišje pred viharjem	192

HOTEDRŠICA, GODOVIČ, IDRIJA	194
Načrt za napad na Godovič in Hotedršico	194
Napad je bil odbit	198
Udarci in protiudarci	199
Tudi Idrija naj bi prišla na vrsto	203
Neostvarljive želje?	207
OKROG POSTOJNE	209
Novi porazi nemških kolon	209
Nemški protiudarec — »Ledinska ofenziva«	210
Vzporedno z nemško ofenzivo — ofenziva XXXI. divizije	212
Proga leti v zrak	214
Nemci tonejo v Nanošci	216
Požar v Postojnski jami	218
Minerji XXXI. divizije — v Trstu	220
NENEHNA KREPITEV BRIGAD	224
Nova formacija brigad	224
Čedalje več orožja in opreme	228
Vojaške in politične šole ter tečaji	230
Organizacija zaledja	232
Politična vojska	233
O mitingih	236
Partizanski tisk — ogledalo naše borbe in življenja po brigadah	239
»Če bi mi imeli tako propagando...«	246
Vojska in ljudstvo sta bila eno	248
POD TRIGLAVOM	253
Prvi maj 1944	253
Rešili so vse ranjence	255
Gradnikova brigada: Srednja vas, Zgornje Gorje, Fužine, Radovna	257
Prešernova brigada: Lavtarski vrh, Ribno, Koritno	261
Kje je skrivnost uspeha?	266
SPET NA JELOVICI	269
Udarec v prazno	269
»Dvema izmed teh ujetnikov so s sekiro odsekali glavi...«	273
Onstran Save	275
Napad na gorenjsko progo ni uspel	277
Komandanti padajo	282
Umik z Jelovice	285
Gozd ni v vsakem primeru zaveznik partizanskih borcev	288

OFENZIVA NA PROGO V BAŠKI GRAPI	290
Ena izmed štirih prog na italijansko fronto	290
Prvega dne: razočaranje	293
D drugega dne se je sprožilo	296
Tretjega dne: nepričakovani uspehi	298
Četrtega dne: bataljon »Heine« je prispel, toda prepozno	301
Epilog	304
Zahvala generala Wilsona	305
DOMOBRANSKE POSTOJANKE PADAJO	308
Prešernova brigada — na Jesenicah	308
Drugi bataljon je dobil novo zastavo	310
V Vipavski dolini za domobrance ni prostora	312
Še ena domobranska postojanka je padla — v Hotavljah	316
Ognjeni krst »partizanskega topa« — partopa	318
NEMŠKA POLETNA OFENZIVA	321
Prvi del nemške ofenzive: Cerkljansko	321
Z obeh strani nezaželena borba	326
Vojaška konferenca v Čepovanu	329
Drugi del nemške ofenzive: nad Čepovan	333
Borbe za Lokve	337
Ofenziva se bliža h koncu	339
PREVOZ RANJENCEV NA NOTRANJSKO	342
Partizanska bolnišnica »Franja« — neosvojiva trdnjava	342
Na pot!	345
V Loški dolini	347
Vrnitev na Primorsko	349
OSVOJITEV ČRNEGA VRHA NAD IDRIJO	351
Črni vrh — predstraža Dolomitov	351
Napadali bomo ob belem dnevu!	352
»Naj le pride Gradnikova brigada!«	354
Pomoč napadeni postojanki — neučinkovita in prepozna	357
Velika zmaga v Črnem vrhu	358
PROTI DOLOMITOM	362
Proglas AVNOJ	362
Pričelo se je z udarnimi skupinami	364
Rupnikov udarni bataljon proti Prešernovi brigadi	367
Nad četnike!	371
Domobranci in četniki v protinapadu	374
Pasja ravan	376

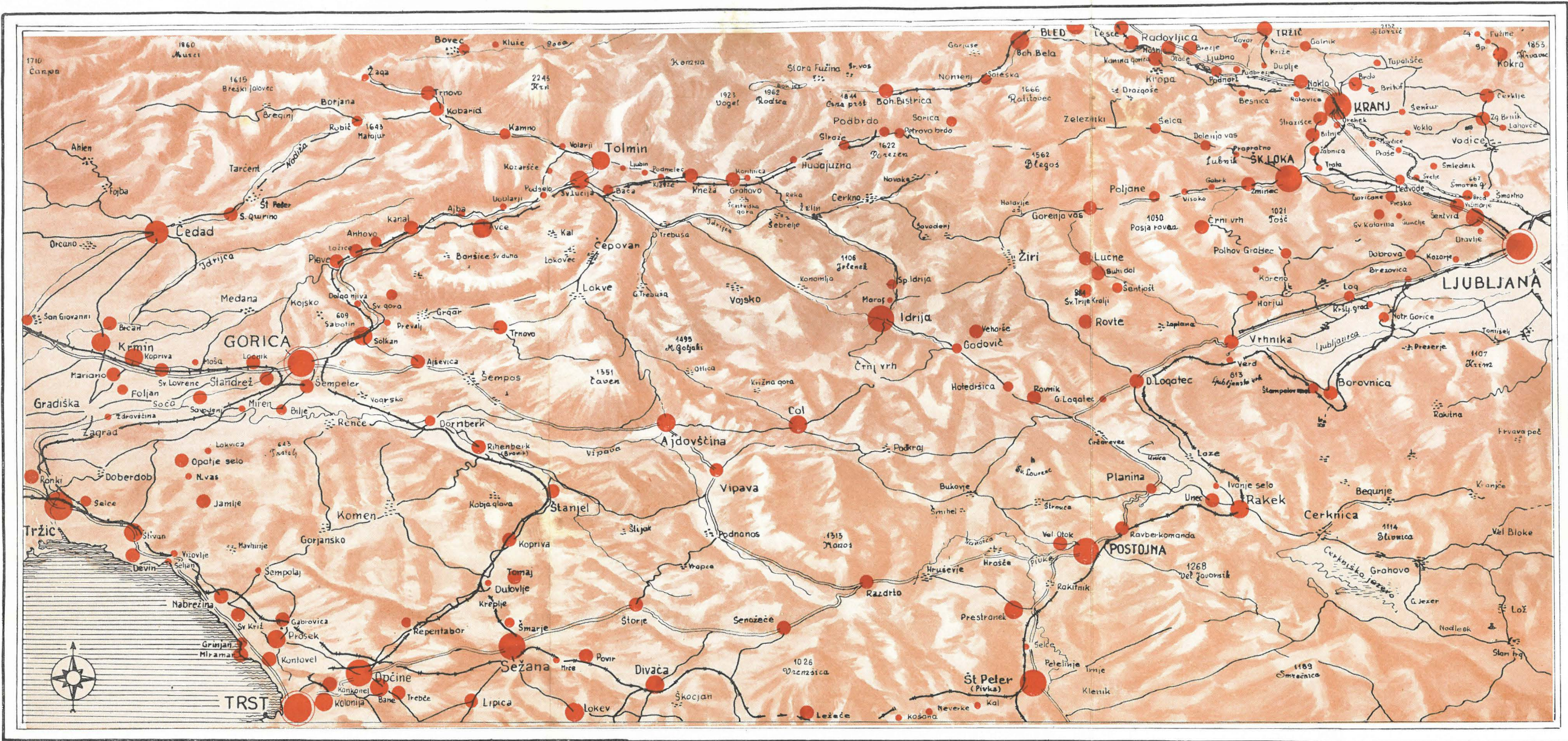
»TEDEN DNI BORBE S PARTIZANI« — »PARTISANENWOCHE«	379
Četrti napad na Hotedršico	379
Naslednjega dne — nemška ofenziva	382
Preizkušena nemška taktika	384
Načrt odličen, vendar ni uspel	386
ČIŠČENJE POLJANSKE DOLINE	390
Stranska vrata v Dolomite	390
Odpor je bil zaman	392
Ruski bataljon napada Gabrk	396
Prekrižani računi	398
NAPAD NA ŽELEZNIKE V SELŠKI DOLINI	400
Nemci zaprejo pot v Vipavsko dolino	400
Počitek po doseženih uspehih	402
Zadnje priprave	404
Trdovraten odpor	407
Nemškim žandarjem gre za nohte	410
Rešitev minuto pred dvanajsto	412
»Od tistih strašnih eksplozij smo bili že skoraj blazni...«	413
NAPAD NA GORENJO VAS V POLJANSKI DOLINI	416
Spet na Žirovskem	416
Pripravljanje terena za napad na Gorenjo vas	419
Temeljite priprave za napad	420
Artilerija je položila izpit	423
Blokada je odpovedala	425
Nemški tanki za hrbtom	427
Nekaj kritike	430
Po napadu na Gorenjo vas	431
NEMŠKA DECEMBRSKA OFENZIVA	433
Nemci, domobranci, Italijani, nedičevci, ustaši	433
Začetek nemške ofenzive — brez XXXI. divizije	436
V ofenzivo se vmeša še Gradnikova brigada	437
Konec sovražnikove ofenzive	440
V SOVRAŽNIKOVEM ZALEDJU	441
Posledice nemške decembrske ofenzive	441
Zadnje ure bataljona »Fulmine«	444
Tisoč granat na Gradnikovo brigado	447
89 udarnikov proti 350 esesovcem	450
Strah pred udarniki in gradnikovci	453
Napad na Mihailovičeve četnike	455
Proti kozakom	456

ZIMSKI »POČITEK«	460
Ustanavljanje novih enot	460
Kdo, kaj in odkod so bili naši borci?	464
Partizanska iznajdljivost ne pozna meja	466
Smučarsko tekmovalstvo v Cerknem	469
Sezona stenčasov, žepčasov, mitingov	470
Prešernova brigada na prehranjevalnih akcijah	472
Nemci silijo proti Železnikom	474
Italijanska divizija »Garibaldi Natisone« — na Gorenjskem	478
Napetost okrog Gorenje vasi	479
Glavno besedo imajo piati	482
Cilj tvegane vojaške akcije: hrana	486
Znova pred Trnovim	488
Akcija »Rübezahl III«	493
SLOVO OD GORENJSKE	496
»Napad« na prazno kasarno na Govejku	496
Sv. Križ rezerviran za Prešernovo brigado	497
Zadnji napad na postojanko na Gorenjskem	499
Rafali po razvrščenih domobrancih	502
ZADNJA NEMŠKA OFENZIVA	504
Z vseh vetrov zvlečena vojska se pripravlja na ofenzivo	504
Za pričetek — naš protiudar	506
Katastrofa nemške kolone	510
Čepovan spet v naših rokah	512
Pred izbruhom	514
»Frühlingsanfang« — »Pričetek pomladi«	516
»Winterende« — »Konec zime«	518
20. marec — zavezniško letalstvo v akciji	521
21. marec — tudi s tanki ni šlo	521
22. marec — še en poizkus prodora odbit	522
23. marec — Sinji vrh v sovražnikovih rokah	522
24. marec — preboj naše obrambe	522
25. marec — pregrupiranje naših enot	524
26. marec — Sinji vrh spet menja gospodarja	525
27. marec — borba za Sinji vrh se nadaljuje	526
28. marec — odločitev se bliža	526
29. marec — domobranski udarni bataljon napada	527
30. marec — katastrofa na pomolu	528
31. marec — v zadnjem hipu	531
1. april — proboj v treh smereh	531
Neuspeh zadnje nemške ofenzive	535

OSVOBODITEV TRSTA, TRŽIČA IN GORICE	537
Ranjenci na varnem	537
Nedičevci še ne popuščajo	540
Čiščenje Banjške in Trnovske planote	542
Napadi in protinapadi	544
Nemci se pripravljajo na odhod	546
Pohod na Trst, Tržič in Gorico	549
Na cilju	552
ŠTABI XXXI. DIVIZIJE TER GRADNIKOVE, PREŠERNOVE IN VOJKOVE BRIGADE	557
VSEBINA	563

SOVRAŽNIKOVE POSTOJANKE NA OPERACIJSKEM PODROČJU 9. KORPUSA

NA DAN 31. DEC. 1944

LEGENDA:

• DO 50 MOŽ	• OD 400 DO 1000 MOŽ
• OD 50 DO 100 MOŽ	• OD 1000 DO 5000 MOŽ
• OD 100 DO 400 MOŽ	• PREKO 5000 MOŽ

Stanko Petelin
MED TRIGLAVOM IN TRSTOM
Zgodovina XXXI. divizije

Urejuje
Vladimir Kavčič

Oprema
Miligoj Dominko

Korektor
France Šušteršič

Založil zavod »Borec« v Ljubljani
Za zavod Josip Logar-Božo

Tisk
Tiskarne »Jože Moškrič«
v Ljubljani

Avgusta 1963

3000 izvodov

